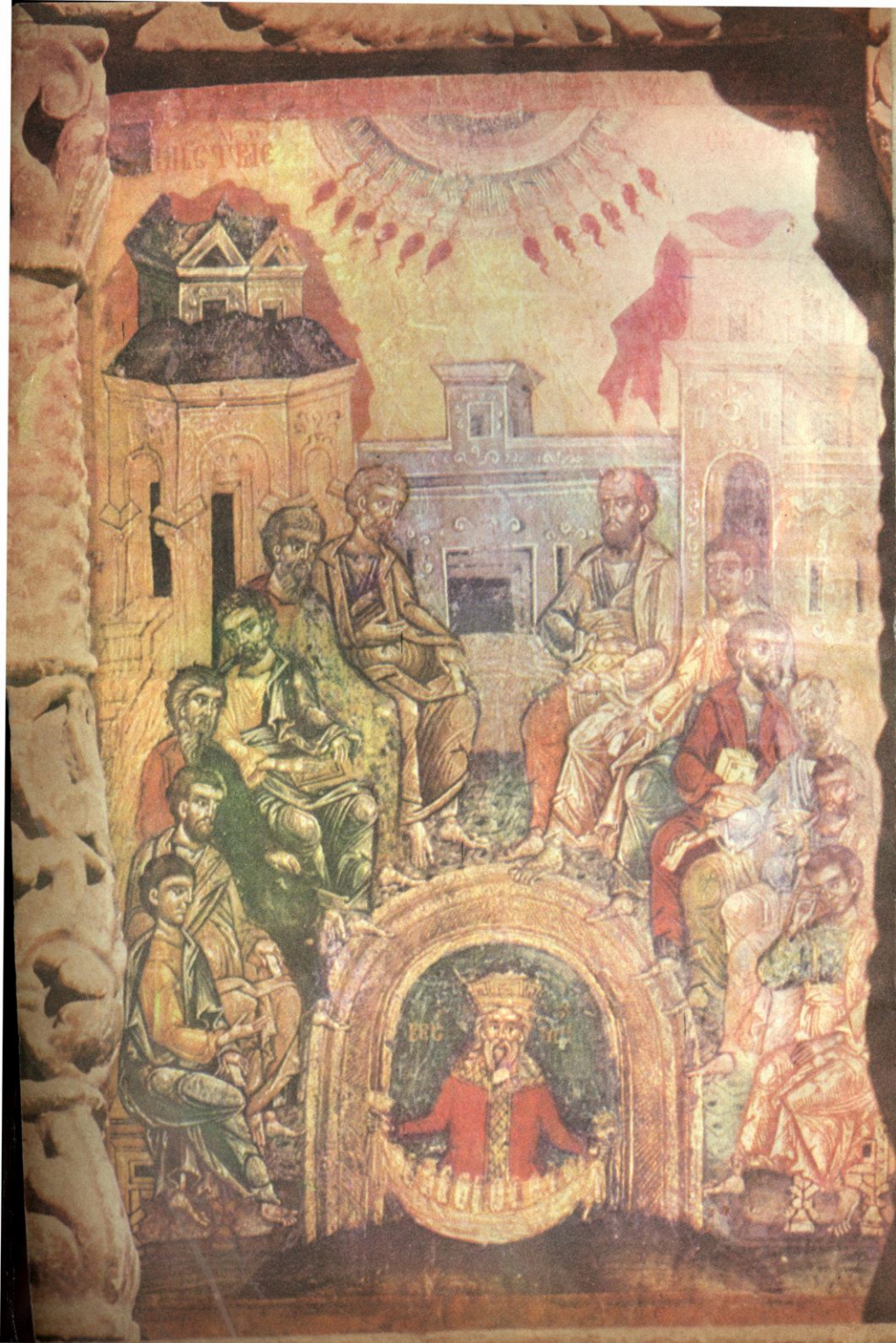

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică

Anul XXV — nr. 9 (294)
septembrie 1991

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, Intrarea Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David (responsabil de număr), Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Națională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciuceșcu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București, în secțiile fotoculegere, offset și legătorie

SUMAR

Un subiect fierbinte: Istoria în școală	2
Ion Budai-Deleanu — istoric: Ștefan Pascu, Ladislau Gyémant	5
Vechi comori la Biblioteca Academiei: Gabriel Ștrempel	10
Fața văzută și cea nevăzută a cenzurii: Ioan Lăcustă	15
România în al doilea război mondial: Alesandru Duțu, Marian Ștefan	21
Dosare desigilate: Cristian Popișteanu, Florentina Dolghin	25
Armistițiul. Culișe diplomatice: Ștefan Lache	28
O inițiativă românească necunoscută: Nicolae Jurcă	33
Mariana Drăgescu. Pilot în „Escadrila Albă”	36
Așezămintele Brincovenesti — Istorie și tragedii: C. Bălăceanu-Stolnici	41
Din lădii închisorilor comuniste: Gh.D. Marinescu	46
Documente din Procesul Pătrășcanu: Cristian Popișteanu	48
Sfinții împărați Constantin și Elena: Petru I. David	53
Ce și cum a aflat Occidentul despre Călugăreni?: Ovidiu Cristea	56
24 de autori debutanți de Magazin istoric	58
Ecaterina cea Mare, autoarea loviturii de stat: Henri Troyat	59
Ecaterina II, Potemkin și... regatul Daciei: Gheorghe David	66
„Aventurile” neutralității Elveției: Leon Sărățeanu	71
Otto von Bismarck la ora Germaniei Unite: Constantin Antip	77
Amintiri din România: Raymund Netzhammer	83
În București, acum 50 ani	88
Cu Romextur, la monumente din nordul Oltenei	92
• Cărți sosite la redacție 20 • Rebus istoric 70 • Dialog cu cititorii	94

UN SUBIECT FIERBINTE:

ISTORIA ÎN ȘCOALĂ

● O „Cenușareasă” a școlii actuale ● SINE IRA ET STUDIO și în învățămînt ● Tranziția continuă ● Supraîncărcare cu efect contrar ● „Decretul” spiritual ● Comisia lucrează, dar nu guvernează ● Să fie ascultați specialiștii ● Concursul de manuale — soluția reală?

Încă din primele luni ce au urmat Revoluției din decembrie 1989, revista noastră aducea în atenția cititorilor (Magazin istoric, nr. 2, 3, 4/1990) un subiect de stringentă importanță privind rolul și însemnătatea istoriei, precum și modul iresponsabil în care dictatura bicefală folosisese această disciplină în primul rînd pentru cultul personalității lui Nicolae și Elena Ceaușescu, pentru distorsionarea adevărului și inocularea în conștiința publică a unor false concluzii privind desfășurările evenimentelor (dar mai ales semnificația lor), atît din istoria națională, cît și din aceea universală.

Specialiști (Constantin Rezachevici, Georgeta Penelea-Filitti), profesori cu îndelungată experiență la catedră (Radu Ștefan Ciobanu-Vergatti) au evidențiat felurite lacune și falsitatea unor teze istorice, subliniind necesitatea abordării acestei științe (în școală, dar și în lucrări de specialitate) de pe pozițiile onestității și adevărului. Numeroși alți istorici au scris în această revistă că istoria — eliberată de balastul ideologic, politicizant pînă la absurd introdus de regimul dictatorial, balast care poate anula practic valențele patriotice (întot-

deauna și în toate țările proprii acestui obiect de învățămînt) — urmează să-și recapete statutul cuvenit în cadrul școlii și, nu mai puțin, în conștiința publică. În sfîrșit, lucrările de istorie — se afirmă în cadrul acestor luări de poziție — pot să etaleze și să analizeze faptele în spirit științific, sine ira et studio (fără minie și părtinire), potrivit dictonului anticilor, fără parti-pris politic, deci de pe poziții obiective.

Interesul pentru destinul acestei discipline școlare nu decurgea numai din noile înțelesuri pe care le impuneau transformările ample produse în societatea românească după decembrie 1989, ori de preocupările publicației noastre de cultură istorică. Țări cu o bogată tradiție în publicistica istorică (Franța, S.U.A., Italia, Spania) alocă în ultimii ani, în reviste de largă răspîndire, un spațiu considerabil problematicii istoriei în școală — de la factorii care contribuie la formarea pasiunii pentru istorie, la încercări de descifrare a motivației interesului pentru această disciplină, ori ale unor aspecte controversate privind metodologia actuală de predare a istoriei.

De altfel, preocuparea publicației noastre, Magazin Istoric, privind această disciplină este de dată mai veche. Orice încercare însă — din anii din urmă — de analiză a manualelor școlare, precum și a manierelor înseși în care se înțelegea predarea acestei discipline se izbea de refuzul autoritar al conducătorilor P.C.R. istoria — potrivit hotărârilor C.C. al P.C.R. — trebuia să rămână exclusiv un auxiliar în educația „patriotic-socialistă” a generațiilor de elevi, practic un mijloc de inoculare a ideii că întreaga istorie se subsuma idealurilor promovate de societatea socialistă, al căror „genial” exponenți erau el și ea — perechea dictatorială. Să ne amintim numai de obsedantele citate ce trebuiau să însoțească fiecare capitol al istoriei țării de la antichitate și până în epocile modernă și contemporană, ce apăreau chiar în paginile revistei noastre, să ne amintim de interpretarea forțată, adeseori pe de-a-ntregul falsă a unor documente numai și numai din dorința de a ilustra o concluzie anticipat formulată.

Eforturile noastre — atît prin intermediul articolelor publicate (nu o dată — ne mărturiseau mulți cititori — revista substituia manualul), cit și a

adoptării unei poziții de natură să reabiliteze ade-vărată istorie — întîmpinau dificultăți izvorite din înțelegerea procesului de învățămînt nu ca o formă de instruire și educație, ci ca o pregătire precumpănitor profesională. Nu sîntem împotriva modernizării învățămîntului (dimpotrivă, acest deziderat devine acum mai actual decît orînd). Dar să facem acest lucru renunțînd la istorie? Sau, în orice caz, marginalizînd-o, transformînd-o într-o „cenușăreasă” a materilor școlare?

Despre rosturile istoriei ca disciplină de învățămînt, ca parte inalienabilă a conștiinței umane, s-au pronunțat numeroși oameni de cultură, s-au elaborat studii aprofundate. Nu ne propunem să revenim asupra lor. Ceea ce dorim prin această anchetă este o primă radiografie a soartei acestei discipline la ora actuală în învățămîntul gimnazial și liceal (deci nu avem în vedere facultățile de istorie, unde se pun altfel de probleme), subiect asupra căruia, trecînd peste multe opreliști, am solicitat opiniile unor profesori, autori de manuale, elevi, reprezentanți ai inspectoratelor școlare și din Ministerul Învățămîntului și Științei.

Unde-i lege... dar există o lege?

„Un cadru nou de predare a istoriei în școală — ne-a răspuns primul nostru interlocutor, dl. Bogdan Teodorescu, inspector de specialitate în Ministerul Învățămîntului și Științei (totodată, secretar general al Societății de Științe Istorică și autor de manuale) — presupune, înainte de toate, o lege a învățămîntului, care să formuleze clar structura învățămîntului din țara noastră, structură în funcție de care să se poată alcătui programele școlare, care, la rîndul lor, reprezintă coloana vertebrală a predării fiecărei discipline. Or, deocamdată, o asemenea lege nu există decît în stadiul de anteproiecte. Abia după ce unul din aceste proiecte va fi definitivat și înaintat Parlamentului spre dezbateri și aprobare, deci, după înțelegerea lui în vigoare vom putea vorbi, în chip concret despre înnoirile privind predarea istoriei în școală. Cum acest lucru este imposibil să se producă pînă la începerea anului școlar, în mod sigur și pentru 1991/1992 ne așteaptă un an de tranziție. Totuși — cel puțin în domeniul predării istoriei — ne propunem să venim în întîmpinarea viitoarelor legi a învățămîntului, preconizînd revenirea la un sistem ciclic tradițional în învățămîntul românesc, alterînd istoria universală cu istoria națională, astfel încît fiecare sfîrșit de ciclu școlar — gimnazial și liceal — să se încheie cu istoria patriei. În mod corespunzător, vor fi distribuite și manualele: la clasa V-a antichitatea și istoria medievală, în clasa VI-a vechiul manual de clasa VII-a (modernă

și contemporană universală), depolitizat și esențializat, iar în clasa VII-a actualul manual de clasa VIII-a. Clasa IX-a și a X-a, vor studia actualele manuale de probleme fundamentale, ca și clasa XII-a, unde, după vechea structură școlară, acest curs se studia de drept.

Am lăsat la urmă clasa VIII-a și a XI-a, singurele care au un statut aparte: clasa VIII-a nu va avea pentru acest an manual, iar clasa XI-a va fi singura care va beneficia de un manual nou elaborat — un experiment asupra a ceea ce am dori să fie viitoarele manuale.

Este un proces complex și anevoios, pe care îl dorim, pe cît posibil, și cît mai bine realizat. De aceea, nu întrevădem elaborarea noilor manuale mai devreme de doi ani. În orice caz nu înainte de întocmirea unei programe școlare riguroase, care să constituie o bază atît pentru profesori, cît și pentru structura manualului. Va fi, desigur, un concurs, deschis în principiu tuturor cadrelor didactice, ceea ce nu înseamnă, că vom avea — practic — tot atîtea manuale, cîți profesori de istorie există.

Ar mai fi, totuși, de spus ceva în privința acestor viitoare manuale. Ar fi — după părerea mea — o greșală să se înlăture cu totul ceea ce s-a cîștigat pe linia elaborării fostelor manuale. Ideea de a face *tabula rasa* din vechile manuale, ca, de altfel, din întreaga producție istoriografică din ultimele decenii, mi se pare cu totul greșită. S-au scris, să nu uităm, în acești ani lucrări istoriografice fundamentale (cele ale academicianului David Prodan le-aș situa în prim-planul producției istoriografice dintotdeauna ale neamului nostru); experiența și rezultatele lor trebuie, în mod necesar, preluate. Ceea ce s-ar cere în mod deosebit noilor manuale este, după părerea mea, în primul rînd o *deplină obiectivitate* în redarea evenimentelor istorice. Să spunem unor lucruri pe nume, fără să ne mai temem de impresia pe care ar putea-o stîrni o anumită imagine. Deci, din acest punct de vedere (vorbesc și în calitatea mea de cadru didactic) aș opina pentru *dreapta măsură* a evenimentelor înfățișate în manual.

În sfîrșit, mi se pare necesară o operație de *selectare a informației*. În mod greșit — a crezut că prin supraincercarea manualului cu date și informații se contribuie la o ridicare a nivelului de cunoștințe al elevilor. Efectul a fost contrar. În această privință ar fi poate necesar să regîndim întreg procesul de predare a istoriei. În ciclul primar, la primul contact cu acest obiect mi s-ar părea suficiente legende și povestirile istorice (așa cum era în perioada interbelică *Povestea neamului meu*, de Fl. Cristescu, carte ce a hrănit pasiunea de istorie a generații și generații de elevi), care creează acel climat de apropiere a copiilor de evenimentele și personalitățile istorice; în ciclul gimnazial, ne-am putea rezuma la acele momente care creează un cadru adecvat de cultură generală; abia la ciclul liceal am putea veni (dar operînd și acolo selectiv) cu o analiză aprofundată a fenomenelor istorice. În fond, școala nu are ca obiectiv pregătirea unor specialiști în istorie, ci de a-i înarma pe acești copii, dintre care doar o parte vor ajunge vreodată să profeseze istoria, cu o conștiința

istorică. Sintetizându-mi gândurile despre viitoarele manuale, aş spune că acestea vor trebui să fie mai clare, mai limpezi şi mai obiective, dar scrise cu gândire şi simţire autentic românească”.

Doar la clasa a VIII-al

Despre soarta viitoarelor manuale de istorie ne-a vorbit şi prof. univ. dr. Ioan Scurtu, preşedintele Comisiei de avizare a viitoarelor manuale şcolare. „Una din primele măsuri ale conducerii ministerului, după Revoluţia din decembrie 1989, a fost desfiinţarea Direcţiei de ştiinţe sociale, în rîndul căreia intra şi istoria. În acest fel, acest domeniu a rămas complet descoperit, fără coordonare şi, trebuie adăugat, că această măsură se petrecea într-un moment foarte complicat pentru România în general. Totodată, s-a «decretat» că istoria a fost unul din instrumentele ideologice principale folosite de fostul regim pentru îndobînzirea generaţiilor de elevi, fiind la un pas de decizia de eliminare a acestei discipline din învăţămîntul gimnazial şi liceal.

Aşa se face că în anul şcolar care a trecut, istoria României — care, în fond, constituie capitolul de bază al acestei discipline — s-a predat doar la clasa VIII-al (Ea s-a mai predat la liceele de filologie-istorie şi la cele pedagogice, clasa XII-a), dar ponderea acestor tipuri de licee este, se ştie, redusă în reţeaua noastră de învăţămînt). O situaţie realmente dramatică, dacă ne gîndim că din opt promoţii de elevi, doar una căpăta unele noţiuni de istoria patriei — şi acelea cuprinzînd numai istoria veche şi medievală!

În acelaşi timp, socotindu-se că manualele sînt totalmente neutilizabile, conducerea de atunci a Ministerului învăţămîntului a decis folosirea, provizorie, a manualului de *Istoria românilor* alcătuit în anul 1927 de Petre P. Ponişco şi reeditat succesiv, cu unele modificări neesenţiale, ultima — ediţia din anul 1942 — fiind fotocopiată şi prezentată ca atare elevilor şi profesorilor în tiraj de masă. O soluţie, de asemenea, neviabilă, fapt ce a rezultat din respingerea în masă a acestui manual şi de către profesori, dar şi de către elevi. În perspectiva dispariţiei sau, în orice caz, diminuării drastice a ponderei istoriei în şcoală, s-a decis constituirea Comisiei Consultative de Istorie a Ministerului Învăţămîntului şi Ştiinţei, compusă din 34 membri (cadre universitare, profesori din învăţămîntul

liceal şi gimnazial, inspectori şcolari s.a.), care a luat fiinţă la 18 martie 1991.

Comisia a ţinut, deja, mai multe întruniri de lucru şi a adoptat unele hotărîri — în primul rînd a întocmit programele şcolare pentru anul şcolar 1991/1992 — pe care le-a adus la cunoştinţă ministerului. În privinţa noilor manuale, Comisia a fost pusă în faţa următoarei alternative. Sau să treacă decisiv la elaborarea unor noi manuale — ceea ce ar fi prelungit cu cel puţin un an situaţia dezastruoasă din 1990/1991, intrucît evident, nu era posibilă alcătuirea unor noi manuale în scurtul răgaz dintre data constituirii comisiei (martie 1991) şi începutul anului şcolar (septembrie 1991), sau să lucreze operativ, pentru a nu prelungi această situaţie din trecut an şcolar, prin efectuarea unor modificări în vechea programă şi în vechile manuale şcolare, acestea urmînd a fi folosite cu titlu de tranziţie, pînă vom fi în măsură să elaborăm şi să tipărim noile manuale.

A răscesc deci varianta utilizării vechilor manuale de istorie, cărora urma să li se înlăture capitoarele ideologizante, de apologie a societăţii comuniste şi a aza-ziselor ei înfaptuiri; în acest sens, s-au constituit subcomisii pe specialităţi: istorie veche, medie, modernă şi contemporană care au elaborat proiectele de programe şcolare pentru acest an şcolar (supuse deja dezbaterii cadrelor didactice din judeţe), care si-au formulat obiecţiunile şi propunerile (aceste propuneri se afla [n.r. — în iunie] la şefii acestor subcomisii, urmînd să li se dea forma finală, astfel ca în viitorul an şcolar istoria să beneficieze de o programă, care, chiar tranzitorie, va fi, în orice caz o bază de lucru.

Totodată, Comisia a hotărît refacerea manualelor existente, prin eliminarea elementelor ideologizante, prin stabilirea unui raport mai judicios între aspectele materiale şi spirituale, prin evidenţierea unor permanente ale istoriei noastre şi degajarea conţinutului de o încarcatură informaţională inutilă şi, nu rareori, daunătoare. Aceste manuale au fost refacute şi în prezent se afla în tipar; pe baza comenzilor semnate de Editura didactică şi pedagogică cu tipografiile şi a graficelor stabilite, exista premisa ca, la începutul anului şcolar 1991/1992, manualele de istorie să se afle pe bancile elevilor.

„Da, manualele de istorie — ne-a confirmat, în cadrul unei recente discuţii telefonice dl. Constantin Floricel, directorul Editu-

ni didactice şi pedagogice — se vor afla încă din prima zi pe bancile elevilor. Deocamdată nu pot spune mai mult: editura noastră este înainte de toate o unitate economică, pregătind aparţinătoare peste patru sute de titluri, pe care ne străduim să le aducem în majoritatea lor pe pupilele elevilor încă din prima zi de şcoală. Printre ele şi cele şase titluri de istorie”. Dintre aceste şase manuale, cinci reprezintă reeditări — doar unul singur este nou: *Istoria veche şi medie a României*, pentru clasa XI-a, avînd ca autori, pe Bogdan Teodorescu, Mihai Manea şi Adrian Pascu. „Este — arată dl. Ioan Scurtu — un început, o experienţă în direcţia concursului de manuale şcolare, aşa cum îl preconizam pentru viitor: în orice caz, după aprobarea legii învăţămîntului, cînd vom şti precis eşalonarea pe cicluri a materiei. Sîntem pregătiţi să demaram imediat, şi la Olimpiada din acest an, de la Zalău, am adresat un îndemn profesorilor participanţi despre care ştim că au preocupări privind scrierea manualelor şcolare să alcătuiască proiectele noilor cărţi de istorie. Ceea ce putem afirma de pe acum este faptul că, în spiritul tradiţiei noastre şcolare interbelice, Comisia va încuraja existenţa paralela a mai multor manuale, alcătuite fiecare, desigur, în conformitate cu programa şcolară, ceea ce nu poate decît să conducă la creşterea valorică a învăţămîntului”.

Acestea sînt cîteva din opiniile exprimate de responsabili ai învăţămîntului istoric, din minister, din editura şi din Comisia de avizare a viitoarelor manuale. Opinii izvorite din condiţiile specifice pe care le trăieşte, în momentul de faţă, predarea istoriei în şcoală. Este îndul cadrelor didactice, dar şi al elevilor, adică cei care se confruntă ora de oră cu împlinirile sau neajunsurile din programă, din manual (dacă acesta există), să-şi exprime opiniile şi propunerile privind soarta istoriei în şcoală. Acestor opinii le rezervăm numerele viitoare ale revistei. Prilej pentru a solicita şi altor cadre didactice din ţară să se pronunţe în legătură cu acest subiect. Revista noastră rămîne deschisă tuturor acestor pareri, aşa cum a făcut-o şi pînă acum, cu convingerea că îndeplineşte o îndatorire de seamă în apropierea tuturor generaţiilor de istorie. ■

(Va urma)

Anchetă realizată de
Gheorghe DAVID

ION BUDAI-DELEANU: ISTORICUL

Acad. ȘTEFAN PASCU, dr. LADISLAV GYÉMANT

„Nimic nu poate fi mai folositor patriei decât cercetarea istoriei mai cu seamă a celei care cuprinde faptele strămoșilor noștri”. Autorul acestei maxime ce poate sta pe fruntea oricărei lucrări de istorie este un cărturar român de seamă, intrat în conștiința publică drept primul poet al literaturii moderne române, mai puțin cunoscut însă, până acum, ca istoric.

Ion Budai-Deleanu — ale lui sint cuvintele citate mai sus — este unul dintre istoricii de seamă formați în ambianța aceluia curent general de ridicare culturală a poporului român, Luminismul, reprezentat de marii învățați ai Școlii Ardelene. Împrejurările vieții cărturarului și soarta manuscriselor sale după moarte, au făcut ca opera lui istorică să rămână, până cu câteva luni în urmă, aproape necunoscută. Dacă Țiganiada, „poemation tragi-comico-eroic”, cea dintâi epopee din literatura română, „comparabilă cu modele de prestigiu din literatura universală”, cum se afirmă în Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, a cunoscut de la prima tipărire, în 1876-1877, numeroase ediții, lucrările sale istorice au rămas, vreme de peste un veac și jumătate de la realizarea lor, netipărite și chiar ediția recentă, într-un tiraj fatalmente redus, nu le fac accesibile decât unui număr restrâns de cititori.

Desigur, pentru cei ce s-au aplecat asupra manuscriselor lui Ion Budai-Deleanu (aduse cu aproape un veac în urmă de la Lvov, unde autorul îndeplinea vreme de mai mulți ani diferite funcții juridice și administrative) au remarcat calitățile de istoric ale autorului. Cel dintâi care a atras atenția asupra lucrărilor istorice ale lui Budai-Deleanu a fost tinărul, dar învățatul istoric Alexandru Papiu-Iliarian în discursul său de recepție la alegerea ca membru titular al Societății Academice Române, în 1869. N. Iorga sublinia faptul că scrierile sale vădesc „vederi bune, originale și pătrunzătoare, o formă clară și interesantă”, iar Al. Ciorănescu formula concluzia că Budai-Deleanu se situează la un hotărâ al literaturii noastre, acolo unde „amintirile și tradițiile mai trăiesc încă altoite cu spiritul uman”. Sint temeiurile care ne-au determinat să dorim să-l facem cunoscut unui grup mai mare de cititori pe autorul lucrării *De originibus populorum Transylvaniae* (Despre originile popoarelor Transilvaniei), de curând apărută, într-o ediție bilingvă la Editura Enciclopedică din București, cu sentimentul că facem un act de restituire către istoriografia națională a unuiu dintre primii noștri istorici în sensul modern al cuvântului.

Blajul...

și Viena

Cum afirmam, Budai-Deleanu aparține pleiadei de cărturari și istorici formați în climatul Școlii Ardelene. La

configurarea unei atare concepții istorice luminate, marcată, deopotrivă, de apelul la tradiția istorică dar și de

noile tendințe proprii Veacului Luminilor, a contribuit în mod decisiv perioada studiilor, urmate în mai multe cen-

tre, fiecare cu specificul său cultural. Pentru viitorul cârturar, născut în anul 1760, în localitatea transilvăneană Cigmău Mare, prima etapă a formației intelectuale a fost cea a studiilor de la Blaj, care, deși neconfirmate documentar, constituie cea mai plauzibilă ipoteză asupra mediului cultural în care se va fi format viitorul poet, jurist, filolog și istoric.

De la Blaj, la Viena

Înființate la mijlocul veacului XVIII, ca rezultat al luptei de decenii a episcopului Ioan Inochentie Micu, pentru emanciparea politică și culturală a românilor din Transilvania, școlile de la Blaj, care aveau caracter național și nu confesional, deoarece spre aceasta își îndreptau pașii și tineri români de confesiune ortodoxă, ofereau temeiuri solide și necesare pentru cei doritori de a se forma ca oameni de cultură de calitate aleasă. Studiul limbilor clasice, al retoricii și poeticii, împreună cu elementele de istorie ale antichității și evoluției mediului se asociau la punerea bazelor unei formații clasicizante, ce și-a imprimat puternic amprenta asupra activității lui Ion Budai-Deleanu. Posibilitățile de lectură oferite de biblioteca așezămintelor din orașul de la confluența Tirnavelor, unde în afara lucrărilor de teologie, se aflau opere filosofice, filologice, scrieri de seamă ale literaturii clasice, de drept roman și canonic, au contribuit, de asemenea la configurarea unui orizont spiritual apt pentru receptarea cunoștințelor din timpul studiilor vieneze.

Momentul în care tinărul Budai-Deleanu apare între studenții Facultății de filosofie de la Universitatea din Viena și bursierii colegiului Sancta Barbara (sfârșitul anului 1777-începutul anului 1778) coincide cu o etapă hotărâtoare în evoluția tendințelor politice și culturale ale reformismului austriac, marcat de puternice contradicții

între vechile realități din timpul îndelungatei domnii a Mariei Tereza (1740-1780) și tendințele de modernizare în planul vieții sociale, economice, instituționale, preconizate de Iosif II (1780-1790; *Magazin istoric*, nr. 5/1978).

Perioada petrecută la Viena — mai întâi ca student (pînă la mijlocul anului 1783) apoi ca psalt (cantor) al bisericii Sancta Barbara și funcționar la Consiliul aulic de război — l-a introdus în atmosfera spirituală a capitalei habsburgice care, în acei ani de dinaintea Revoluției franceze, trăia sub semnul măsurilor de reorganizare a învățămîntului, de liberalizare a circulației ideilor ș.a. Laicizarea cenzurii și eliberarea Universității de sub controlul iezuiților au transformat Viena de la sfârșit de veac XVIII într-un centru de prim ordin al difuzării ideilor vehiculate de literatura europeană a Veacului Luminilor.

Cursurile de filosofie ale unor profesori ca G.I. Feder și J.E. Mayer i-au imprimat lui Budai-Deleanu — ca, de altfel, și altor reprezentanți ai Școlii Ardelene aflați la studii în capitala Imperiului habsburgic — credința în atotputernicia rațiunii, în criteriul suprem al „binelui de obște” ce nu recunoștea, potrivit principiului rațiunii suficiente, decît legitimitatea existenței și condamnă structurile anacronice, învechite ale lumii feudale. Cursul de științe camerate al lui Joseph Sonnefelds, stimulînd spiritul critic față de realitățile economice, sociale, politice, instituționale învechite ale imperiului și pledînd pentru cauza reformismului luminat, literatura anticlericală vehiculată de o presă liberală ce se adresa „oamenilor fără prejudecată” (cum suna titlul unei publicații periodice a vremii) au contribuit hotărîtor la conștientizarea atitudinii raționaliste ce va caracteriza întreaga operă a lui Budai-Deleanu.

Viitorul istoric a aflat temeiul preocupărilor sale în cursurile de istorie universală, cele speciale de istorie antică și istoria Austriei ale

piaristului¹ Voigt și ale profesorilor Eckel și Schmidt. În sfîrșit, cursurile de drept audiate de viitorul consilier al tribunalului nobiliar din Lvov i-au prilejuit contactul cu K.A. Marini și Franz Zeiller, autorii codurilor de legi austriece a căror transpunere în formă românească a făcut-o însuși Budai-Deleanu.

Formația culturală solidă a cârturarului luminist a fost dublată, tot în această perioadă a studiilor vieneze, de formarea lui ca militant hotărîtor pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni. Decisive au fost, în această privință, legăturile stabilite cu alți români, aflați și ei în vremea respectivă la Viena: Samuil Micu, prefect de studii la Sancta Barbara, Gheorghe Șincai, Petru Maior. Printre colegii lui Budai-Deleanu s-au numărat, de asemenea, Samuil Vulcan, Ioan Para, Ioan Halmaghi, Ioan Corneli, Chiril Topa, Ioan Nemeș. Sint numele consacrate ale unei generații ce și-a cristalizat direcțiile de acțiune în slujba emancipării națiunii proprii, concretizîndu-și dezideratele prin mișcarea politică a *Supplexului* și realizările culturale ale Luminilor românești.

Formația culturală și politică dobîndite în capitala Imperiului habsburgic și proiectele elaborate împreună cu colegii săi de generație din pleiada Luminilor românești au rodit și s-au materializat în cursul celor peste trei decenii petrecute la Lvov, ca secretar, consilier și prim-consilier al forului nobiliar din acest oraș. În atmosfera acestui oraș, aflat la marginile Imperiului habsburgic, dar situat permanent în atenția propagandei revoluționare franceze și poloneze, locul efervescentei spirituale și al deschiderilor largi din perioada deceniului său vienez l-a luat aîncîirea studiilor de specialitate filologică și istorică românească.

¹ Piaristii erau reprezentanții unui ordin călugăresc fondat în 1621, pentru instruirea și educarea tineretului.

Îndemnut iubirea de neam

Încă din anii petrecuți la Viena, Ion Budai-Deleanu se arătase preocupat de „chipul cum s-ar putea mai cu temei și mai cu grabă îndreptare limba noastră”. Cultivarea limbii naționale i se impunea deci ca fiind deosebit de importantă în eforturile de emancipare a românilor. Un prim pas în această problemă îl constituia alcătuirea unui *Lexicon* în care cuvintele românești să fie explicate în limbi de circulație internațională în acea vreme, româna devenind, prin intermediul limbilor respective, accesibilă cititorilor străini. Așa s-a născut ideea *Lexiconului românesc-nemțesc*, al lui Budai-Deleanu, rod al unei munci de o viață, pregătit pentru tipar în anul 1818, sinteză a strădaniilor sale stăruitoare. „Pricina — mărturisea el, în privința motivelor alcătuirii acestei lucrări — mi-au fost lipsa unei cărți ca aceasta în limba română; îndemnul, iubirea de neam; scoposul, folosirea de obște”.

Budai-Deleanu vedea realizarea proiectului de universalizare a limbii române într-un cadru mai larg; paralel cu *Lexiconul românesc-nemțesc* el a lucrat și la un *Lexicon latin-român*, la un *Lexicon frințesc și românesc*, precum și la un *Lexicon pentru cărțuri* (toate păstrate fragmentar în manuscris); ultimul o primă încercare de realizare a unui dicționar de neologisme al limbii române.

Cunoscut încă din timpul vieții cărțurului și menționat de Gheorghe Șincai și Petru Maior, *Lexiconul* a fost apreciat la justa lui valoare de toți cei ce l-au studiat. Cunoscutul specialist în istoria vechii limbi românești, Mozes Gaster, considera că prin erudiția lui surprinzătoare era dicționarul cel mai demn de a fi publicat, iar N. Iorga sublinia că „de la Clain și Șincai nimeni dintre români nu exprimese mai multe idei nouă asupra limbii româ-

nești decit acest funcționar judecătoresc”.

Lucrarea precumpănitor filologică, *Lexiconul* reprezintă, pentru Budai-Deleanu, un prilej de abordare a subiectului în viziune istorică. La încheierea primului tom al lucrării — cum mărturisește într-o scrisoare către Petru Maior —, eruditul filolog simțea nevoia unei introduceri care să lămurească originile poporului și ale limbii române. „Socotind că ar fire lucru nu numai cuviincios și de folos, dar și cu totul trebuincios a spune ceva la prefață pentru începutul limbii românești, iar aceasta nu să putea face fără știința istoriei neamului românesc, drept aciasta hotărâni să cetesc ceva și despre acele și să dezvolt toate precum să cade într-un veac așa luminat cum este al nostru”.

Introducerea istoricească, gândită inițial să elucideze problemele cu privire la originea și evoluția limbii române în strânsă legătură cu însăși istoria poporului român, l-a pus pe Ion Budai-Deleanu în situația de a lua poziție în înverșunată dezbateri polemică asupra originii poporului român și a continuității lui de vițuire în vatra dacică. Demersul lui se înscria astfel pe linia afirmării viguroase a originii, vechimii, continuității și priorității poporului nostru pe pământul locuit din vechime, așa cum o afirmase programul politic formulat de Ioan Inochentie Micu în prima jumătate a secolului XVIII și o reafirmase, cu stăruitoare vigoare și argumentație crescută, *Supplex Libellus Valachorum*.

După cum se știe, în urmă cu 200 de ani, în primăvara anului 1791, românii transilvăneni adresaseră împăratului un memoriu cunoscut sub titlul *Supplex Libellus Valachorum*, prin care cereau, în baza dreptului istoric și dreptului natural, drepturi egale cu ale celorlalte „națiuni” din principat. Cererile române cuprinse în *Supplex* au fost supuse, la cererea Dietei nobiliare din Cluj, unei examinări critice, încredințată isto-

ricului sas J.C. Eder. Acesta a publicat, în 1791, textul documentului realizat de intelectualii români, însoțindu-l de note critice, în care, uzând de argumente false, combattea vechimea și continuitatea românilor în vatra străbună. Era o reluare a teoriei formulate cu un deceniu în urmă de Franz Josef Sulzer privind formarea poporului român în sudul Dunării, dintr-un amestec romano-traco-slav, care, vorbind o limbă româno-slavă (cu preponderența ultimului element, susțineau cei doi), ar fi emigrat în nordul Dunării în secolele XII-XIII. Eder contesta originea îndepărtată și continuitatea românilor în nordul Dunării, pune sub semnul întrebării credibilitatea lui Anonymus și a altor istorici mai vechi sau contemporani cu privire la prezența românilor la venirea ungarilor în Transilvania și susținea teza potrivit căreia românii ar fi fost „tolerați”, în Transilvania, în tot cursul evului mediu.

Interesul pentru problema, în discuție a depășit granițele Imperiului habsburgic, ciștigând atenția unor cercuri largi științifice din Europa. Un centru important al acestor preocupări a devenit Göttingen, unde, încă din 1782, profesorul Michael Hismsmann, originar din Transilvania, recenzase critic lucrarea lui Sulzer, susținând continuitatea românilor în nordul Dunării. Pe aceeași poziții s-a situat și August Ludwig Schlozer, principala autoritate a vremii în problemele de istorie a Răsăritului și Nordului Europei, afirmând originea nord-dunăreană, continuitatea și descendența românilor din dacii romanizați.

Susținerea de către Schlozer a priorității românilor la nord de Dunăre — și cu deosebire în Transilvania — a provocat o recenzie critică a lui Eder la lucrarea acestuia, recenzie care a primit însă o aspră replică în *Allgemeine Literatur Zeitung* din Jena și Leipzig, ceea ce a determinat o schimbare a punctului de vedere al lui Eder, care,

intr-o ediție din 1803, a acceptat și el originea nord-dunăreană a românilor.

Răspunsul cel mai hotărât la încercările de contestare a drepturilor românilor în propria lor țară cum era și firesc l-au dat intelectualii acestora, promotori ai programului național de emancipare a populației românești din Transilvania. Două răspunsuri la notele lui Eder dintre care unul în limba germană, elaborat în perioada 1791-1792, reafirmau cu noi argumente punctul de vedere asupra vechimii, priorității și continuității românilor în Transilvania și îndreptățirea statutului lor de egalitate cu celelalte „națiuni” privilegiate. Aceste idei fundamentale au fost ulterior dezvoltate în lucrările istorice și filologice ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, scrierile lor devenind principalul punct de referință asupra poziției românești în larga dezbateră angajată asupra problemei originilor.

„Scriu despre Dacia și treburile dacice”

S-a crezut, o vreme, că unul dintre cele două răspunsuri — anume cel redactat în limba germană — s-ar fi datorat lui Ion Budai-Deleanu. Cercetări recente au infirmat această supoziție. Budai-Deleanu însă s-a înscris cu toată vigoarea talentului său literar și cunoștințelor sale istorico-filologice în apărarea cauzei românilor transilvăneni. Cunoscând scrierea lui Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, precum și notele polemice ale lui Eder, sesizând amploarea și importanța deosebită a problemei în discuție, Ion Budai-Deleanu a urmărit realizarea unei lucrări de interpretare, în care să dezvolte „cu critică istoricească începutul neamului și a limbii românești”, pentru „a-mi spune — arată el — socoteala despre lucrul acesta, fără părtășie, adică s-arăt pentru purcederea românilor precum am aflat la istorie din însăși limba lor”.

Primul rezultat al acestor strădanii s-a materializat în *Introducere istoricească la Lexicon*, finalizată în 1812, după șase ani de stăruitoare documentare. Această *Introducere* oferea, de fapt, schema de tratare și ideile fundamentale ale marii opere istorice pe care o avea în vedere.

Va fi ampla disertație în limba latină, intitulată *De originibus populorum Transylvaniae*, al cărei scop național este limpede mărturisit într-unul din conceptele prefeței lucrării: „M-a îndemnat să scriu despre Dacia și treburile (faptele, evenimentele) dacice în primul rând nevoia și apoi folosul concetățenilor” — deci scrierea avea un dublu scop, acela al cunoașterii („folosul”), dar, înainte de toate, necesitățile stringente pentru românii transilvăneni de a-și demonstra cu argumente temeinice justetea revendicărilor lor naționale.

Lucrarea începe cu „un scurt compendiu al istoriei Daciei”, de la prima pomenire istorică a acestor ținuturi, pînă la instaurarea stăpînirii habsburgice, autorul neabordînd, spre deosebire de Samuil Micu sau Gheorghe Șincai, aspecte privind istoria veacului XVIII, deoarece — scria el — „după ce a avut loc această ultimă schimbare (de stăpînire), ar fi străin de scopul meu să depăn istoria acestei cîrmuiri, care, de altfel, este bine cunoscută”.

A doua parte a lucrării debate problema originii popoarelor care au locuit în Dacia, începînd cu agatîrșii, continuînd cu sciții, dacii, slavii și încheind cu problema fundamentală a originii românilor. Acestei părți, autorul i-a adăugat un *Appendix* privind statutul românilor din Transilvania în evul mediu, în care, cu argumentele juristului de profesie, demonstrează lipsa de temeinicie a legilor care au impus sistemul politic al celor trei „națiuni” privilegiate și excluderea dintre stări a românilor, cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai principatu-

lui. Introducerea acestui „apendice”, era, așa cum se desprinde dintr-o scrisoare adresată de Budai-Deleanu lui Petru Maior, un răspuns direct „asupra notelor” lui Eder, pe care l-a pus pe hîrtie întărit de „satira” acestuia.

Deși ca formație se integrează istoricilor Școlii Ardelene, Ion Budai-Deleanu adoptă unele puncte de vedere originale. Astfel, spre deosebire de alți cărturari aparținînd acestui curent cultural, el respinge ideea exterminării dacilor în urma războaielor daco-romane, arătînd că aceștia au continuat să viețuiască alături de goii veniți, iar în parte s-au refugiat în regiunile învecinate provinciei. Continuitatea de locuire pe pămîntul Daciei căpăta, în viziunea sa, un dublu aspect — mai întîi, de continuitate a dacilor, vechi locuitori ai acestui pămînt și, apoi, a populației rezultate din contopirea cu noii veniți, a căror retragere la sudul Dunării, în vremea lui Aurelian, o respinge, argumentînd imposibilitatea logică și istorică a unei atare abandonări în masă a provinciei.

Budai-Deleanu subliniază apoi, faptul că la venirea neamurilor migratoare, românii viețuiau în vatra strămoșească, sub conducători proprii, atît în Transilvania, cît și în Banat și în părțile de miază-noapte. Aceste afirmații, întemeiate pe tradiții mai vechi — arată autorul — nu pot fi puse la îndoială, ținînd seama atît de autoritatea lui Anonymus, cît și de lipsa vreunui motiv sau interes pentru care acesta ar fi născocit evenimentele relatate. Budai-Deleanu rezervă ample paragrafe îndrîjitei rezistențe opuse regalității ungare de conducătorii ducatelor și voievodatelor românești, subliniind perioada îndelungată în răstimpul căreia s-a realizat cîmpotirea Transilvaniei.

Ion Budai-Deleanu precizează, în continuare, lipsa de consistență a pretențiilor regilor Ungariei de a-și asigura suzeranitatea asupra teritoriilor românești de la sud și ră-

sărit de Carpați, arătând că acestea își aveau principii proprii, menționați în Diploma cavalerilor Ioanși (*Magazin istoric*, nr. 4/1976), iar după retragerea tătarilor, s-au constituit în state de sine stătătoare — Țara Românească și Moldova. El releva rolul de protector pe care principatele române extracarpătice l-au avut pentru Transilvania („turcii nu pătrunseseră încă în Transilvania datorită strădaniilor principilor Țării Românești, care i-au respins cu bărbăție de la hotarele lor”) și unitatea de acțiune a țărilor române în fața primejdiei străine („se frîngea de cele mai multe ori [ofensiva otomană] în fața Țării Românești și Moldovei, ca valul care se lovește de stînci”).

Preocupat de deosebire de situația românilor transilvăneni, Budai-Deleanu releva starea de asuprire la care erau supuși aceștia. Abuzurile nobililor — arată el — au determinat revolta țărănimii asuprite în 1437, cînd, pentru înăbușirea răscoalei, a avut loc constituirea Uniunii între privilegiatii nobili unguri, secui și sași ce va sta la baza „faimoasei constituții a celor trei națiuni din Transilvania”. O nouă ridicare a țăranilor, condusă de secuul Gheorghe Doja, precizează I. Budai-Deleanu, a grelei înfrîngerii suportate de Ungaria la Môhacs, în 1526.

Odissea unor manuscrise

Deși își pregătise încă din 1812 pentru tipar *Introducere istoricească* și a lucrat pînă în ultimul an de viață la desăvîșirea lucrării *Despre originile popoarelor Transilvaniei*, pe care o considera lucrarea sa de căpetenie în domeniul istoriei, Ion Budai-Deleanu nu a apucat să-și vadă publicate nici una din scrierile istorice. La moartea sa, petrecută în 1820, manuscrisele literare, filologice și istorice au fost la un pas de a se pierde ireme-

diabil, urmînd a fi vindute la licitație, împreună cu bogata bibliotecă a cărturarului (din lista alcătuită cu acest prilej avem cunoștința de numeroasele și valoroasele lucrări pe care le adunase din toată Europa), pentru acoperirea datoritiilor.

Salvate în cele din urmă, manuscrisele au rămas în posesia familiei, puțin interesată însă de valoarea lor. Această valoare era, în schimb, bine cunoscută de Gheorghe Șincai și Petru Maior, care o amintesc în scrierile lor, citi și de moldoveanul Gheorghe Asachi, din perioada cînd acesta s-a aflat la studii în Lvov. Menționînd însemnătatea manuscriselor în *Albina românească* din anul 1830, Asachi a întreprins și primii pași pentru aducerea lor în țară, luînd legătura cu ginearele lui Ion Budai-Deleanu, Ludwig Prawdzic Lewandowski, consilier la Tribunalul din Stanislav (azi, în U.R.S.S.), care în 1837 i-a trimis o listă a lucrărilor aflate în posesia sa, solicitînd totodată ca Asachi să continue demersurile pentru achiziționarea lor cu sprijinul statului român.

Insistențele repetate ale lui Asachi s-au realizat abia peste trei decenii, în 1868, cînd, cu ajutorul lui D. Gusti¹, ministrul instrucțiunii publice, manuscrisele au fost cumpărate și aduse la Biblioteca Centrală din București, deși Asachi insistase pentru tipărirea lor la Institutul Albina din Iași. Doi ani mai tîrziu, Al. Papiu-Ilarian a întreprins o prima ordonare a lor. Ulterior, manuscrisele au intrat în posesia Muzeului de anticități, iar, din 1903 se află la Biblioteca Academiei Române.

În perioada următoare însă, atenția s-a concentrat cu precădere asupra operei poetice, lucrările filologice și istorice rămînînd, în pofida valorii lor, subliniate în repetate rînduri, de diverși cercetători, în manuscris.

Un pas înainte pe calea in-

¹ Dimitrie Gusti (1818-1887), scriitor și om politic, ministru al cultelor și instrucțiunii publice în cabinetul condus de Ștefan Golescu (1868).

trării acestei opere istorice în circuitul științific l-a constituit publicarea în 1970 a *Introducerii istoricești*, datorată cercetătorului clujean I. Pervain.

Numeroase dificultăți a înțimpinat editarea operei sale de căpetenie, *De originibus populorum Transylvaniae*, nu neapărat de ordin științific, ci mai ales al furcilor caudine ale aprobărilor la care lucrările istorice erau supuse în anii dictaturii ceaușiste. Au trebuit înfrînte tot felul de piedici, cauzate de opacitatea la publicarea unei ediții bilingve (autorul o realizase în latină, forurile diriguitoare voiau doar traducerea textului în română), pînă la contestarea titlului (de ce popoarele transilvănene? există mai multe popoare?) ș.a.m.d. Pentru ca, în cele din urmă, lucrarea să poată apărea doar după ce Revoluția din decembrie 1989 a rupt opreliștile în care era ținută, alături de alte științe și istoria. Este cea dintîi dintr-o serie de aproape 40 de lucrări cuprinse în proiectul acad. Ștefan Pascu, inițiatorul colecției, de editare după criterii științifice moderne, a întregului patrimoniu cultural al Luminiilor, cu prioritate a celor aflate încă în manuscris, urmate de cele editate în timp, după criterii mai mult sau mai puțin științifice. Opera de restituire a patrimoniului spiritual luminist este prevăzută a se face în trei mari secțiuni: istorie, filologie, filosofie. Începutul a fost făcut, drumul — deschis, nutrindu-se dorința și speranța de a fi continuat și terminat.

Habent sua fata libelli. Cărțile își au destinul lor. Dacă acest dicton latin este adevărat, el își are cu ațit mai mult o grăitoare expresie în destinul manuscriselor lui Ion Budai-Deleanu, care au găsit, după atîtea opreliști, drumul spre lumina tiparului. Și pe bună dreptate, dată fiind valoarea lor. Departate de a constitui o curiozitate bibliografică, ele reprezintă un mesaj viu al unei generații de primordială însemnătate în devenirea culturii românești. ■

VECHI MĂRTURII DE ARTĂ ȘI CULTURĂ LA BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE (II)

GABRIEL ȘTREMPEL

Am prezentat în numărul trecut al revistei câteva dintre cele mai prețioase manuscrise în limba slavonă, păstrate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române. Ele reprezintă importante mărturii de cultură din veacurile vechi, vorbindu-ne despre rolul important jucat de cărturarii români, de artiștii vremurilor trecute în schimbul de valori, din această regiune a continentului, de faptul că aici, în țările române, au existat, timp de secole, puternice centre de cultură, ai căror mesageri au dus lumina cărții — manuscrise la început, tipărite mai apoi — în sud-estul european sau în țările Orientului.

Continuăm incursiunea noastră în lumea de comori a manuscriselor de la Biblioteca Academiei, oprindu-ne asupra altor citorva fonduri de mare preț.

Din secolul XI

Cercetînd cel de-al doilea important fond, cel grecesc, ce cuprinde 1566 volume, vom observa o interesantă poliarizare a manuscriselor, sub raportul vechimii; unele, mai puține, aparținînd secolelor XI-XV; cele mai multe sînt date secolele XVIII-XIX. Aceasta demonstrează limpede, pe de o parte, faptul că manuscrisele veacurilor vechi au fost aduse la noi în urma căderii Constantinopolului de cei care și-au găsit refugiul la nord de Dunăre iar, pe de altă parte, faptul că adevărata cultură greacă din țările române începe cu finele sec. XVII și durează pînă în primele decenii ale sec. XIX. Manuscrisele acestei epoci, care în imensa lor majoritate au aparținut Academiei domnești de la Sf.

Sava din București, sînt cursuri de filosofie, retorică, dogmatică etc., scrise fie de cadrele didactice, fie de studenții aparținînd acestei Academii. Golul din secolele XV-XVII dovedește, dacă mai era nevoie, că cultura greacă la noi a fost una de împrumut, străină tradițiilor românești, aceasta aparținînd păturii subțiri din jurul curților domnești și călugărilor greci din mănăstirile închinăte. Alte volume au fost preluate de la Muzeul de Antichități, de la Seminarul Central din București sau de la unele mănăstiri, unde erau aruncate prin poduri și coțloane. Multe dintre ele au fost lăsate prin testament de arhiepiscopului, mari deținători de bibliotecă, cum au fost episcopii Melchisedec și Dionisie Romano sau mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu. În sfîrșit, nu puține au fost dăruite de oameni mari ai neamului, pe care i-am mai amintit, ocupîndu-ne de manuscrisele slavone: D.A. Sturdza, Al. Papadopol-Calimăh,

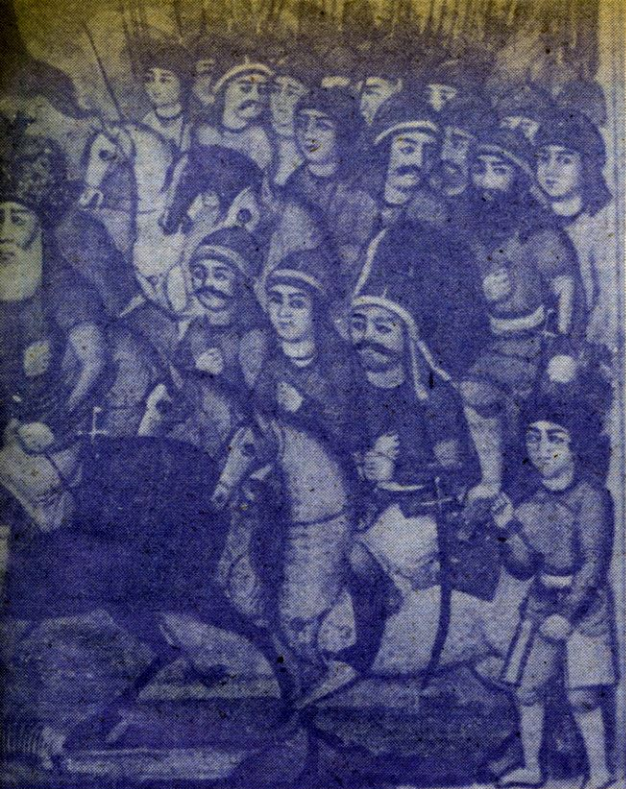
C.D. Sturdza-Scheianu ș.a. Pe lîngă acestea, Biblioteca n-a încetat să cumpere manuscrise grecești de la începuturi și pînă astăzi. Mai ales după primul război mondial, cînd donațiile s-au rărit simțitor, achizițiile au constituit cea mai la îndemînă sursă de completare a fondului grecesc.

Unele dintre aceste manuscrise vechi, ilustrate în aur și alte culori păstrate în toată prospețimea lor, reprezintă piese bibliofile de valoare considerabilă. Să amintim cititorilor revistei câteva din aceste manuscrise, opere de prestigiu în orice bibliotecă mare a lumii. Le vom așeza în ordinea vechimii, precum și în aceea a valorii lor artistice.

Cel mai vechi dintre ele și cel mai interesant este considerat ms. 1294. Este un fragment dintr-un *Canon de umilînță* către *Maica Domnului*, scris pe pergament în veacul XI, ilustrat cu un subiect religios de importanță artistică majoră. Cumpărat de Biblio-

In imaginile din pp. 10-13: miniaturi din manuscrise persane aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române.

Între pergament și hirtie

Tot de la Ghenadie Enăceanu pastram un volum de mai mari dimensiuni (200 file de 31x21 cm) cu rugăciuni ale Sf. Ioan Damaschinul către Maica Domnului (ms. 261). A aparținut unui ierodiacon de la Sfântul Munte; anume Gheorghe Dionisiadis. Cîteva frontispicii colorate îmbogățesc cu măiestria lor volumul care, ca și celelalte, rămîne de neprețuit. Din sec. XIII datează și un miscelaneu de scrieri apocrife relative la *Noul testament* și copii după diverse scrisori ale unor arhierei, dăruit Școlii de la Sfântul Sava de către Alexandru, patriarhul Ierusalimului, în anul 1728 (ms. 508). Manuscrisul este copiat pe hirtie, material rar pentru această vreme în această parte de lume.

Tot de la Sfântul Sava, prin Muzeul de Antichități, ne-a parvenit un voluminos manuscris de 264 pagini (33x23 cm), din aceeași vreme, cuprinzînd omilii (ms. 377). Nicolae Iorga a dăruit în 1915 un fragment de 23 file cu texte evanghelice, tot pe pergament, prima filă avînd și o vigneta multicoloră (ms. 934). Putem include între valorile autentice ale veacului XIII și manuscrisul cu *Logica* și *Fizica* lui N. Blemmydes (ms. 10). ce provine din biblioteca lui C.D. Sturdza-Scheianu, volum de aproape 200 file.

Cel mai reprezentativ dintre manuscrise rămîne însă *Tetraevangelul* (ms. 1 175) pe pergament, copiat după toate probabilitățile în sec. XI-XII la Muntele Athos de doi călugări, Nicolae și Teofan (a făcut parte din biblioteca mănăstirii Simopetra). Cu dimensiunile de 22,5x17,5 cm, cu 261 file, scris pe două coloane cu cerneală rădăcinie și aur, manuscrisul se detașează de celelalte prin ornamentele, majusculele și miniaturile cu care a fost împodobit.

Predomină culorile albastră, roșie, castanie și galbenă. Cei patru evangheliști sînt reprezentați la scriptorii, redactîndu-și opera, îmbrăcați în toga. De jur împrejur, chenare de flori stilizate, iar în partea de

tecă în 1951, fragmentul se situează printre cele mai mari valori de acest fel din literatura religioasă bizantină. În Biblioteca Vaticanului se mai păstrează un manuscris asemănător, dar datat cu un secol mai tîrziu. Conținutul manuscrisului este inspirat din opera Sf. Ioan Sinaitul intitulată *Scara*, operă de umilință și perfecțiune monahală și prezintă pe aproape toate paginile grupuri de călugări rugîndu-se, redați după canoanele picturii bizantine. Fragmentul nu este datat și nici nu ne este cunoscut locul unde a fost scris. S-ar putea să fie lucrat la Constantinopol și să fie chiar mai vechi decît sec. XI. Oricum, prezența atîtor figuri de cuvioși, prezența Mintuitorului și a Maicii Domnului, trebuie puse în legătură cu victoria ortodoxiei asupra iconoclaștilor.

Din aceeași vreme, a secolelor XI-XIII, mai păstrăm în fondul grecesc al Bibliotecii alte 14 manuscrise pe pergament, cele mai multe cuprinzînd texte

evangelice, dar și omilii, scrisori, sinoade ecumenice, filosofie. Nu toate sînt, evident, împodobite și valoarea lor în acest caz este mai ales filologică și bibliofilă. Vom aminti din acest grup cîteva lucrări de importanță greu de măsurat. Mai întîi, un text al celor patru *Evanghelii*, din sec. XII, păstrat aproape intact (ms. 94), căci cuprinde nu mai puțin de 330 file, scrise în minuscule, pe o singură coloană. Volumul a aparținut episcopului Melchisedec și a intrat în colecția Academiei la finele veacului trecut, odată cu întreaga bibliotecă a cunoscutului învățat. Contemporan, manuscrisul 665, tot un *Tetraevangel* de 207 foi, provine de la un alt episcop, Ghenadie Enăceanu. Se pare că a aparținut mănăstirii Simopetra de la Athos, căci pe una din filele de început se observă pecetea mănăstirii.

sus numele fiecărui evanghelist, dar nu și simbolurile cu care sînt, de obicei, înfățișați. Miniaturile sînt lucrate pe fond de aur, dar pe hîrtie, nu pe pergament, de altfel și cele 5 file de la sfîrșit, ce cuprind canoanele evanghelice, sînt tot din hîrtie. Cum menționam, mai sus, este epoca pătrunderii acestui nou material de scris în răsăritul Europei, ce avea să revoluționeze cultura întregii omeniri. Este de subliniat încă o dată folosirea auriului la scris, fără ca în prealabil paginile respective să fi fost vopsite în purpură, cum se proceda uneori, este drept că în urmă cu 3-4 secole de data cînd acest *Tetraevangeliiar* a fost copiat. Volumul a aparținut în veacul trecut unui original personaj, mare colecționar, editor de litografii și patriot, lt. col. D.A. Pappasoglu. Odată cu întreaga lui arhivă și bibliotecă, lăsată moștenire Academiei, a fost înglobat și volumul de față în patrimoniul acesteia.

Vom înceiia prezentarea valorilor manuscrise grecești cu cîteva volume miniate din sec. XVII-XVIII. Cel ce poartă nr. 113 este un *Acatist al Maicii Domnului*, împodobit cu 24 ilustrații. Douăsprezece miniaturi ce reprezintă, am zice, partea istorică a imnului Acatist (Bunavestire, Întîlnirea Maicii Domnului cu Elisaveta, Fecioara Maria și Iosif, Nașterea și închinarea păstorilor. Cei trei magi călăuziți de stea, Fuga în Egipt) sînt compoziții profund influențate de arta occidentală, în pofida faptului că manuscrisul a fost lucrat de un copist grec. Miniaturile ce înfățișează partea mistică a operei reprezintă scene simbolice ale cultului creștin cu privire la Maica Domnului și sînt lucrate într-o manieră bizantină dependentă de canoanele acesteia. Manuscrisul a fost lucrat spre finele sec. XVII, după opinia noastră la Veneția. Oreste Tatrăli, care a cercetat volumul, de mici dimensiuni, crede că acesta a fost copiat și ilustrat la mănăstirea Vato-ped de la Muntele Athos. Ne-ar fi greu să admitem utilizarea libertăților artistice de către marele talent anonim, în complexul monahal, atonit, atît de

riguros în respectarea legilor de zugrăvire răsăriteană. Oricum manuscrisul poate fi socotit ca o capodoperă a miniaturii.

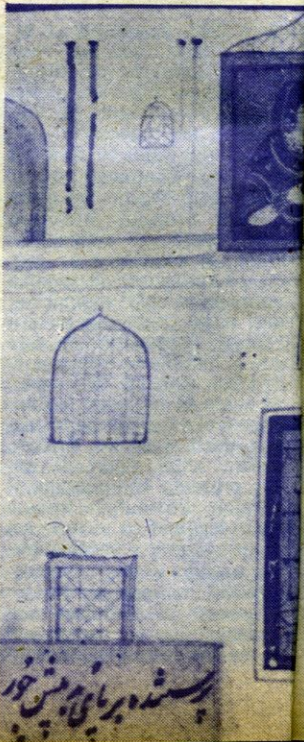
Don Quijote în grecește

În opoziție cu volumul pomenit mai sus, *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos, într-o copie de la începutul sec. XVIII (ms. 1 149), cu splendide miniaturi în aur și culori, nu iese din cadrul canoanelor bizantine. Grupările de persoane, ținuta lor, îmbrăcămintea, simbolurile, toate aparțin artei miniaturistice răsăritene. Manuscrisul, de 209 file (20,5x16 cm) este împodobit cu zece tablouri, cele mai multe consacrate ținerii celor șapte canoane ecumenice, și cu un număr însemnat de frontispicii, majuscule și vignete, ce-i conferă locul printre primele 10 volume grecești ilustrate, existente în Biblioteca Academiei Române. Iată spre pildă miniatura de la f. 156, ce înfățișează condamnarea arianismului la sinodul de la Niceea din anul 325: împăratul Constantin cel Mare prezidează conciliul. Arie, la picioarele mesei, în prim plan, se zvîrcolește mistuit de flăcările roșii ale iadului. Cei 318 sfinți părinți sînt așezați de-o parte și de alta a mesei, în perspectivă de capete nimbate cu aur. La spatele împăratului, înfășat tînar, în mantie verde și coroană de aur pe cap, stau doi ofițeri de gardă, cu platoșe și coif. Deasupra împăratului, care are sceptorul în mina dreaptă, se vede cerul înstelat, redat în verde, ce-și revarsă razele asupra participanților. Totul într-o abundență de aur și culori variate: gri, roșu, verde, portocaliu, castaniu, liliachiu, deosebit de viu. Printre vignete, o compoziție de lujeri de flori are deasupra reprezentat un vultur cu crucea în cioc, ceea ce ne face să atribuim Țara Românească drept loc unde a fost scris și zugrăvit acest superb volum manuscris.

Frumoase și interesante ramin, sub raport ornamental, și alte manuscrise. Un loc aparte, atît prin subiect, cit și prin maniera de ilustrare, îl ocupa ma-

nuscrisul 1 471. Acesta, achiziționat în primăvara anului 1963, cuprinde traducerea în grecește a părții a II-a din *Don Quijote*, de Cervantes, și a fost împodobit cu cinci scene în laviu din viața cavalerului tristei figuri: lupta cu leul guvernatorului din Oran, coborîrea în grota de la Montesinos, atacarea marionetelor, trăsura lui Merlin (cel ce urma să dezlege de vraji pe Dulcinea din Toboso), și, în sfîrșit, Sancho, ocîrmuitor al insulei Barataria. Este singurul text în grecește al celebrei opere, pe care îl avem în manuscris, și aparține mijlocului de secol XVIII.

Un articol nu este însă un catalog. Oricît am fi tentați să adăugăm la înșiruirea de mai sus, n-am izbuti să definitivăm lista valorilor. Iată, spre pildă, pastrăm un mare număr de manuscrise de muzică psaltică, unele excepțional scrise și împodobite, din care cîteva și-ar fi găsit cu siguranță locul, în contextul unui articol de mai mari dimensiuni. Le-am eliminat, cum a făcut-o și cu numeroasele texte de filosofie, unele autografe ale învățaților

profesori de la Sfântul Sava. Atragem însă atenția asupra lor, avizând cercetătorii și iubitorii de frumos.

„Adusă de oștenii noștri de la Beci...”

Gruparea Manuscriselor latine, nici pe departe atât de numeroase ca acelea slave sau grecești, nu comportă dificultăți. Prezența lor în colecțiile Bibliotecii Academiei Române este accidentală și nu legată de cultura noastră trecută, oricât am fi noi de stirpe latină.

Puține dintre ele au fost daruite; cele mai multe au fost cumparate, deși nu puțin sub două sute de volume, nu lipsesc nici aici piesele de excepție, socotind pe bună dreptate manuscrisele pe pergament din sec. XIV-XV din această categorie. Vom reține câteva din ele pentru partea lor artistică sau pentru importanța lor istorică. Mai întâi un *Breviar* (carte de rugăciuni) de 245 file și foarte mici dimensiuni (12x8 cm), copiat într-o abație din Anglia la

1422 și daruit Academiei de diplomatul N. Ciotori, în 1932 (ms. 70). Este o bijuterie de artă caligrafică și decorativă. Pergamentul fin, dar în același timp foarte rezistent, este acoperit cu ornamente ale literelor majuscule, lucrate în aur, albastru deschis, roșu, verde, cu frunze și lujeri ce încadrează adesea întreaga pagină. Aproape că nu există nici o filă fără astfel de excepționale compoziții, făcute în Occident, de obicei, de alte mîini decît cele care au copiat textul. Epoca în care a fost lucrat este perioada de aur a *Breviarelor*, destul de obișnuite în Occident, dar foarte rare în lumea noastră de dincoace de Carpați.

Din categoria manuscriselor de mici dimensiuni, pastram sub nr. 183 textul unei *Biblie* întregi, scrisă în sec. XIV. Este un volum de 617 file (13x9 cm) pe pergament de o excepțională finețe, scris în Franța, cu textul dispus pe două coloane și cu inițialele împodobite cu roșu, albastru, verde și galben. Grafia desăvîrșită este realizată cu cerneală rădăcinie și neagră. Este evidentă scumpe-

tea materialului de scris, textul fiind concentrat pe spații restrînse, cu litera foarte fină, ce nu poate fi citită cu ochiul liber decît de oameni cu vederea foarte bună. Manuscrisul a fost daruit Bibliotecii în anul 1968 de către dl. G. Florescu, din Statele Unite, nepotul regretatului istoric și genealogist G.D. Florescu (1893-1976), cunoscut mai ales prin contribuțiile sale la istoria Bucureștilor.

Tot din sec. XIV conservăm, sub nr. 40, un codice de preț, prin vechimea și arta caligrafică, cumpărat în anul 1922. Cuprinde comentariile fericitului Bonaventura la *Epistolele* Sfîntului apostol Pavel, întinse pe 104 file de pergament gros și este lucrat, după toate aparențele, în sudul Germaniei.

Din cele cinci antonfonare (culegeri de cîntări religioase) pe care le deținem în colecții, toate de mari dimensiuni (56,5x40 cm), două rețin atenția în mod deosebit, prin vechime și miniaturi. Mai întâi, manuscrisul cu nr. 3, cuprinzînd cîntările liturgice gregoriene de la Paști și pînă la Rusaliile. Datează din sec. XV și este împodobit cu două excepționale tablouri: al Învierii și al Înălțării la cer, precum și cu mulțime de majuscule ornate. Coloritul cu aur, albastru, roșu, portocaliu, verde a rămas nealterat după mai bine de cinci secole.

Al doilea antonfonar (nr. 1), de dimensiuni ceva mai mari (60x42 cm), alcătuit cu un secol mai târziu, este ilustrat cu trei miniaturi: Iisus coborît de pe cruce, într-o viziune artistică mai rar înfățișată, Bunăvătire și Hristos și apostolul Ioan, îmbrăcați ca doi călugări dominicani. Amîndouă manuscrisele au legături solide din lemn, ferecate cu aramă și erau destinate stranelor la cîntările liturgice obișnuite.

I. Budai-Deleanu este prezentat în fondul latinesc cu lucrările sale de istorie consacrate originii dacilor și istoriei românilor, scrise la finele sec. XVIII (ms. 113-115). Manuscrisele sale, cele mai multe la fondul românesc, au o poveste interesantă. Rămăsese la Liov la una din fiicele scriitorului, au fost

recuperate mai târziu, în veacul trecut, de către Gh. Asachi. Acesta le-a depus la Muzeul de Antichități, de unde pe la 1902-1903 au trecut în patrimoniul Academiei Române.

Vom încheia trecerea în revistă a manuscriselor latinești cu un volum destul de interesant pentru istoria noastră. Este vorba de opera relativă la slujbele sfinților (*Rationale divinarum officiorum*) scrisă de francezul Guillaume Durand, teolog și specialist în drept canonic pe la sfârșitul sec. XIII. Exemplarul nostru este o copie pe pergament de la 1370, frumos scris, cu multe inițiale împodobite, având 271 file de dimensiuni 45x33 cm (ms. 2). El a făcut parte din biblioteca vrenei mănăstiri austriece, unde a fost găsit de oștenii lui Șerban Cantacuzino, participanți alături de turci la asediul Vienei, care l-au adus în țară și l-au dăruit fratelui domnului, stolnicului Constantin Cantacuzino. O însemnare a acestuia se referă la cele înțimplate: „Ceastă carte veche și grea este adusă de oștenii noștri ce au oștit cu turcii la Beci. Dent-acolo luată, mergînd la anul de la spăsenia lumii 1683; meseța mai, cîndu creștinătatea au bătut toată puterea turcească și i-au gonit cu mare rușine d-acolo, luîndu-le și toată avuția și armele. Cap oștilor tuturor creștinilor fiind Ioan al treilea, Craiul leșăscu. Deci (...rupt) și Carol duca al Lotaringhiei ce era și cumnat (...rupt) împărat al romanului, iar al turcilor era vezirul Cara Mustafa...”

Manuscrisul s-a păstrat în familia Cantacuzino și după tragedia trăită de stolnic și urmași, iar la începutul veacului nostru aparținea dr. Ioan Cantacuzino. Acesta l-a dăruit Academiei Române în anul 1905.

Bourul Moldovei

Ultimul fond de manuscrise streine din care am vrea să desprindem cîteva volume pentru ilustrarea subiectului nostru este cel oriental. Sub această denumire noi înțelegem nu numai manuscrise ale culturii islamice, indiferent de

limbă, ci și manuscrise ce aparțin culturilor armenesti, evreiești, tibetane, indiene etc. Căci Biblioteca deține cîteva piese și în aceste limbi.

Cele mai multe volume provin de la Muzeul de Antichități. Unele au fost donate de către D.A. Sturdza, episcopul Melchisedec sau au aparținut bibliotecii mitropolitului Iosif Naniescu. Aproape jumătate din totalul de 415 volume au fost cumpărate de Biblioteca, începînd cu ultimul deceniu al veacului trecut. Numeroase manuscrise sînt poetice, cuprînzînd copii cu versuri din marii poeți persani și arabi (Saadi, Hafiz, Rumi, Firdousi, Djami, Khayyam etc.), sau încercări de gramatică arabă și persană. Interesante, fără îndoială, pentru specialiștii în materie, dar inabordabile pentru cititorul de rînd, le vom lăsa, deci, celor dinții și vom reține cîteva manuscrise frumos ornamentate și miniate, căci acestea grăiesc tuturor limbilor și culturilor, asemeni muzicii și sculpturii.

Pentru a împăca știința cu arta vom pomeni prezența în fondul oriental a unui manuscris turcesc de cosmografie universală, scris la 1648 (ms. 265) și atribuit învățăturii Kiattib Celebi. În pofida faptului că volumul este deteriorat de umezeală, păstrează un mare număr de hărți lucrate în culori, încă bine păstrate; este o dovadă în plus a cunoștințelor întinse de geografie pe care le aveau, nu numai arabii, ci și turcii. Important pentru colecția noastră literară este și copia lucrată cu aur și ilustrată cu cîteva miniaturi după *Divanul* lui Hafiz, manuscris persan din anul 1499 (ms. 101).

Bogat ilustrat, cu superbe frontispicii, chenare și 36 miniaturi de mare frumusețe, este și manuscrisul 386, cu textul persan al *Cărții adevărului și cinstei omenirii* de Mohammad ibn Eskandar-el Sirvani, scris la începutul veacului trecut.

De încă mai mare valoare este manuscrisul persan 333, cu textul celebrei opere a lui Firdousi: *Sah-name* (Cronica regilor). Volumul a fost lucrat în sec. XVII, este perfect con-

servat și împodobit cu 78 miniaturi, care confirmă, într-adevăr, definirea miniaturii ca operă a supremului rafinament al penelului. Manuscrisul de la Biblioteca Academiei este o raritate în contextul multor biblioteci deținătoare de valori orientale.

Trei volume de *Coran* (ms. 332, 366, 394) în limba arabă, date de la finele veacului XVIII, desprindem din numeroasele texte sacre islamice. Arăbescurile în aur și azur care le împodobesc, precum și legăturile reprezentative ale artei arabe ce protejează volumele le impun ca pe cele mai somptuoase din întreaga colecție a Academiei.

Dintre manuscrisele armenesti îl reținem pe cel ce este înregistrat sub nr. 356 - un codice pe pergament din sec. XV, de 304 file (13,5x10 cm), ce cuprinde imnuri religioase și care a fost ilustrat cu numeroase miniaturi, frontispicii, vignete și majuscule cu mult gust lucrate. Și acest manuscris, ca și cele pomenite mai sus, au fost cumpărate de către Biblioteca după anul 1950.

În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, un rulu de 175x17 cm pe pergament, în ebraică, cuprînzînd istoria Esterei, se păstrează sub nr. 405. Manuscrisul a fost lucrat în Moldova, cum ne probează textul, înaintea căruia, într-un superb medalion, este redat bourul Moldovei. Anul copierii, 7181 (= 1673) este menționat la sfîrșitul ruluului într-un medalion la fel de măiestrit lucrat, precum cel de la început. Textul este înconjurat pe toată lungimea lui de 20 miniaturi reprezentînd scene din dramatica amenințare ce plana asupra poporului ales, din timpul captivității babilonice, de rolul jucat de frumoasa Estera și Mardoheu în izbăvirea evreilor de sub răutatea lui Haman.

Cu aceasta încheiem excursul nostru în fondurile de manuscrise străine ale Bibliotecii Academiei Române, fonduri în care sînt conservate și alte valori culturale reprezentative cu care ne mindrim și pe care spațiul acestui articol nu ne-a îngăduit să le amintim. O vom face cu un alt prilej. ■

Prezentăm cititorilor noștri noi pagini dintr-un document inedit de un interes deosebit: Registrul cenzurii din anii 1939-1940, aflat în colecțiile Cabinetului de manuscrise al Academiei Române. Parcurgindu-l, intrăm în culisele uneia dintre cele mai secrete instituții, ale cărei reguli de funcționare le cunoșteau prea puțini, dar a cărei existență afecta nu numai activitatea cotidiană a presei, ci însăși imaginea pe care cititorul o percepea despre lumea în care trăia. După cum se poate observa și din acest număr și din cele ce vor urma, selecția operată de cenzură, șirul de interdicții cu care aceasta lucra, vizau nu numai evenimentele și faptele politice, dar și cele mai neașteptate domenii ale vieții cotidiene: meciuri de fotbal, reuniuni intime, petreceri la restaurant, accidente automobilistice etc. Între toate aceste interdicții, aparent este greu de stabilit o legătură logică. Și ea totuși există: străduința Puterii de a construi o altă imagine a realității decât cea adevărată, de a propulsa această imagine în rindul opiniei publice și,

în final, de a fi beneficiara acestei imagini deformate în unicul scop de a-și menține și consolida autoritatea. În toate regimurile totalitare, cenzura a funcționat ca un mecanism implacabil, vizând nu numai închistarea gândirii și a libertății de expresie, ci înseși resorturile intime ale legăturilor dintre populație și Putere. Interpusă între acestea, cenzura a operat întotdeauna deformant și mutilant.

Parcurgind aceste pagini, cititorii vor zîmbi, desigur, adeseori, în fața arbitrarului și îninteligibilului unor directive ale cenzurii. Aceasta nu o face mai puțin odioasă.

La fel ca și la episodul precedent, precizăm că, datorită numărului de pagini din amintitul registru (trei volume, format mare), textul l-am transcris selectiv, conform normelor ortografice actuale, păstrând totuși unele particularități ortografice ale originalului. Intervențiile explicative și notele de subsol ne aparțin. Nu am mai marcat, pentru cursivitatea lecturii, întreruperile din text.

ASA NU NE PLACE ISTORIA!

FAȚA VĂZUTĂ ȘI CEA NEVĂZUTĂ A CENZURII

1939

13 martie. Publicarea pe-riodicului *Garda financiară* a fost suspendată definitiv de Ministerul de interne. Secretarii nu o vor mai primi, iar d-nii cenzori vor refuza de a o citi.

15 martie, ora 17. Din ordinul d-lui colonel Hottineanu: 1) În procesul legionar de la Cluj se dă drumul la sentință (numai cei condamnați, fără achitați), fără compunerea consiliului; 2) În procesul comunist de la Galați, merge tot, afară de conținutul actualului de acuzare.

Se lasă desfășurarea evenimentelor pe toate agențiile. Nu putem ascunde faptele!

Ora 22.50. Direcția presei comunică, din partea d-lui ministru Eugen Titeanu: zia-

rele relatînd situația politica internațională vor scrie că *România, în mijlocul acestor frământări, rămîne pe poziția ei și nu înțelege să formuleze vreo revendicare.* Reportagiile brodate pe această temă vor fi lăsate.

Teatrul Național, ca instituție nu se atacă. Se lasă critice teatrale însă.

Cehoslovacia a pățit ce-a pățit din cauza lipsei de unitate națională și politică. De asemenea, se poate vorbi de conducători.

Nici un cuvînt rău despre germani, sub nici o formă.

Să nu se scrie că în tot timpul acestei crize politice internaționale contactul pe

La 15 martie 1939, are loc coto-pirea întregului teritoriu cehoslovac de către Germania hitlerista (*Magazin istoric* nr. 3/1989).

care România l-a ținut cu capitalele țărilor străine a fost „cordial”. A fost contact pur și simplu, nu „cordial” sau „afectuos”. Aceasta mai ales în ce privește Ungaria.

17 martie, ora 2.15. Din ordinul d-lui colonel șef al cenzurii se lasă că guvernul (nu suveranul) român ține contact permanent cu cancelariile străine și își ia toate informațiile în privința situației din Rusia Subcarpatică?

19 martie, ora 20.25. Dl. director Dragu din Ministerul propagandei comunică urma-

La 17 martie 1939, Ungaria hortysta a ocupat Ucraina Subcarpatică (care aparținea Slovaciei). Autoritățile din această regiune solicitaseră cabinetului de la București alipirea la România, cerere respinsă de guvernul român, consecvent liniei sale politice de a nu face achiziții teritoriale pe seama altor state.

toarele: s-au dat indicații ziarelor ca să nu publice fără comentariu, dar cit mai în vedere, răspunsul pe care l-a dat dl. Litvinov notificării prezentate de ambasadorul Reichului la Moscova și prin care aducea la cunoștință faptul ocupării de către Germania a Boemiei și Moraviei.

În privința vizitei pe care o întreprinde actualmente dl. Kiosseivanoff, prim-ministrul Bulgariei, la Ankara, ziarele vor evidenția această vizită și o vor comenta, în sensul că să se arate perfectă solidaritate ce domnește între statele membre ale Înțelegerii Balcanice, și citeva cuvinte amabile față de Bulgaria vor fi îngrădite.

Articolele d-lui Iorga nu mai se cenzurează.

Să nu se scrie că am desființat legația de la Praga sau c-am făcut-o consulat. De asemenea, nici că Cehoslovacia nu mai are legațiune la noi.

Dl. Pantazescu mă informează că un cenzor a luat un șpalt ce a fost reținut de d-sa, pentru a-l vedea eu, și-l arată la cafenea. Sînt în curs de a cerceta această gravă și incalificabilă faptă. Dacă voi dovedi că exact, voi lua măsurile cele mai severe.

21 martie, ora 12. Dl. secretar al Legației germane, Schmidt, s-a sinucis, trăgîndu-și un foc de revolver în abdomen. Se va cenzura. O atențiune deosebită.

23 martie. Domnii cenzori sînt rugați a fi atenți a nu se mai scrie nimic de arbitri la matchurile de fotbal. Să se scrie numai: A arbitrat D...

D-nii cenzori care nu doresc să citească gazetele de sport, să le dea cenzorului care dorește și poate urmări dispozițiunile pentru aceste gazete, pentru a nu fi pus în situațiunea de a da afară pe cenzorul care va mai lăsa cea mai mică critică la adresa arbitrilor de fotbal.

14 aprilie, ora 21. Cu începere de la această oră și dată, dl. colonel Dan Pascu este numit șef al cenzurii. Mulțumesc colaboratorilor pentru concursul dat. Colonel Radu Hottineanu.

Ora 22. Luînd în primire serviciul cenzurii, prima datorie este să aduc respectuoase și prietenești mulțumiri fostului șef al acestui serviciu, dl. col. Radu Hottineanu, căruia cu toții trebuie să-i recunoaștem meritul de a fi organizat, condus și închinat toată puterea sa de muncă, timp de aproape trei ani de zile, asigurîndu-l în același timp de tot respectul, stima și iubirea noastră.

Rog pe toți colaboratorii mei să-mi dea același neprecupețit concurs, ca împreună să putem învinge greutățile timpurilor prin care trecem și printr-o armonioasă colaborare să corespundem încrederii ce s-a pus în noi. Lt. col. Dan Pascu.

1 mai. Nu se va mai publica absolut nimic în legătură cu deplasările și vizitele d-lui președinte al Consiliului de Miniștri (fie oficiale, fie de interes particular), decît după ce mi se va comunica mie pentru verificarea exactității și oportunitatea publicării.

D-l subsecretar de stat [la interne] Gavrilă Marinescu a suferit un accident cu mașina, fără nici o urmare, în dreptul comunei Săftica. Nu se va publica absolut nimic în ziare.

Astăzi au avut loc 2 întruniri.

1) A breslelor unde a vorbit d-l prim-ministru, d-l ministru Ralea, întrunire ce se va bucura de cea mai largă publicitate și pentru care Direcția

Ernest Urdareanu, ministrul Casei regale și uşul dintre întîmii colaboratori ai regelui Carol II

presei a dat instrucțiunile necesare. Se va controla cu toată atențiunea textul discursului d-lui prim-ministru după versiunea oficială cu cele ce apar în presă.

2) O întrunire a gărzilor Frontului Renașterii Naționale la Camera de Comerț unde, de asemenea, a vorbit d-l prim-ministru. Despre această întrunire nu se va publica absolut nimic, nici că a avut loc, deoarece urmează să apară în ziua de 3 mai.

Ora 21.50. Nu se va lăsa nici o telegramă sau corespundență în care se va vorbi despre o interpelare din Camera Comunelor făcută de un deputat laburist d-lui Chamberlain și nici răspunsul primului ministru britanic. Această interpelare se raportează la anumite revendicări în Balcani (Bulgaria, România, Grecia).

2 mai. Dacă se va publica articole privitoare la opera unui sculptor Baratzchi și Horea Oprescu, despre unele statui ce urmează să fie instalate la intrarea Parcului Național, nu se va da bun de imprimat decît după ce mi se va citi și mie aceste articole.

3 mai. Nu se va publica nimic despre campania împotriva firmei „Adesgo” ce va începe în ziarul *Porunca vremii*. De asemenea, în ceea ce privește firma „Porcelanul”.

Dl. director Dragu comunică: a dat ziarelor indicații în ce fel să anunțe vizita în România a generalului Weygand¹. Articolele vor apărea miine dimineată, fiind autorizate cu condiția să anunțe următoarele:

1) Că generalul a fost trimis în misiune de guvernul francez în Iran, la serbările căsătoriei prințului moștenitor;

2) Că la întoarcerea în patrie, el se va opri pentru 2

¹ Maxime Weygand (1867-1965). general francez, șef de stat major (1914-1923) al maresalului Foch; în mai 1939, la înalțarea de la Teheran s-a oprit la București, unde a avut unele contacte cu oficialități românești, între care V. Slăvescu, ministrul înzestrării armatei, care notează în însemnările sale: „Îmi face o impresie masivă, de om dintr-o bucată” (*Magazin istoric*, nr. 2/1989).

zile în România.

De asemenea, ziarele vor sublinia valoarea personalității militare și intelectuale a oaspei, insistând îndeosebi asupra calităților sale de scriitor, academician etc., adică evitând prea mult accent asupra laturii războinice.

4 mai. Articolul *Polonia o necesitate europeană* din ziarul *Semnalul* se va reține pînă la noi dispozițiuni din ordinul Dir[ecțiunii] presei.

5 mai. În chestiunea general Weygand. Va apare ca a sosit cu un avion (fara a se specifica nimic altceva), ca a fost primit de membrii Legăției franceze și de reprezentantul Ministerului aer și marina (nu de membrii guvernului). Nimic despre programul șederii în țara care nu s-a făcut încă. Aceleași date biografice și în același spirit ca în ziarele de azi.

Pe viitor în gazetele sportive, ca și în paginile sportive ale cotidianelor nu se va mai face polemica și intrigărie pe seama modului cum se selecționează echipele și nu se va mai lăsa publicarea a tot felul de articole în cari se spune ca unele echipe vind matchurile pentru a prileji retrogradarea altora din divizia A în divizia B. Cluburile își apară întotdeauna cîștit șansa, iar cele scrise sunt de domeniul fanteziei și al șantajului.

6 mai. Nu se va publica nimic cu privire la nenorocirea întimplată pe lacul Tei, unde 2 lucratori de la primăria Capitalei s-au înecat.

Nu se mai scrie absolut nimic despre audiențele la M.S. Regele, decît dacă se primește comunicat oficial.

Ora 11.30. Nu se va mai da un bun de imprimat nici unei declarațiuni — orișicui și orișunde ar fi fost făcută — de către dl. ministru Gafencu. Se poate lăsa numai faptul primirii la Timișoara și în alte orașe, fără însă declarațiuni din partea d-lui ministru.

7 mai. Astăzi a avut loc matchul România-Iugoslavia. Nu se va publica nici o critică la adresa arbitrilor.

8 mai. Am cumparat un aparat de radio pentru serviciu. Nimeni nu va umbla la

1 mai 1939 - în fața Palatului regal

acest aparat afara de d-nii cenzori și cu mine. Rog a se umbla cu atenție și numai de acei cari cunosc modul de manipulare. O lampa arsa costa 2 000 lei.

9 mai. Dacă în cronică judiciară se va vorbi despre un proces între un dn. Livezeanu și Societatea „Buhuși”, nu se va lăsa sa apară nimic. De altfel, toate faptele de la cronică judiciară vor apare cît mai reduse și se vor elimina pe cît posibil numele magistratilor.

Este liber sa apară: 1) Discursul d-lui prim-ministru Calinescu și discursul d-lui Nicolae Iorga astăzi la Palatul regal; 2) Comentarii asupra acestor discursuri dacă sînt foarte favorabile; 3) Expunerea de motive a noii legi electorale (text); 4) Legea electorala (text); 5) Convocarea corpului electoral (text); 6) Referatul d-lui ministru de justiție catre M.S. Regele pentru punerea în disponibilitate a președintelui Curții de Apel din București.

Nu va apare nimic: 1) despre tratativele economice ce se duc la M[inisterul] economiei naționale cu delegații englezi. Este surprinzător cum dl. cenzor Cheorpec a dat drumul în ziarul *Semnalul* sa apară parerile unui dn. Calinescu despre aceste tratative, fapt ce a indispus atît delegații englezi cît și pe dl. ministru Bujoiu. -2) Despre tratativele ce se duc cu delegația germana ce se afla în țara în vederea încheierii

unui acord economic.

Din ordinul d-lui prim-ministru Armand Calinescu nu apare nimic în gazete care ar putea să indispuie cercurile turcești. Mai ales, mare atenție cu privire la războiul din '77, sa nu se scrie ca au fost înfrinți, ca au fost batuți de români.

Ziarele sa scrie ca dl. profesor Nicolae Iorga a fost imbracat, la serbarea de ieri, în uniformă de consilier regal și nicidecum în uniformă Frontului Renașterii Naționale.

Telegrama „Rador” sau oricare altă telegramă care anunță decorarea marelui Voevod Mihai de către dl. Adolf Hitler poate să apară.

11 mai. Astăzi la orele 12.30 a fost semnat acordul economic anglo-român. Textul acordului va fi trimis presei prin Ministerul de externe. Deci se va putea publica textul acestui acord fără nici un comentariu.

Nici un ziar nu va apare mîine fără să publice cele 27 telegrame primite de dl. prim-ministru și cari toate se referă la donațiuni în folosul „Fondului Înzeștrării Armatei”. Se va telefona celor 4 ziare mari ca să le publice cu litere speciale.

12 mai. Din ordinul d-lui prim-ministru, dacă în listele acelor care oferă obolul lor în folosul armatei se găsec și nume evreiești nu apar.

13 mai. Reamintesc din nou dispozițiunea că nu se admite sub nici o formă atacuri la adresa șefilor de

state străine, precum nici a personalităților de seamă. În cazul când s-ar scrie asemenea lucruri, rog să fii întrebat. Rog a depune toată atențiunea în citirea articolelor de fond, mai ales la acelea care se referă la politica internațională.

24 mai. Din ordinul d-lui ministru al justiției [Victor Iamandi], prelungirea aplicării pedepsei cu moartea pe un an de zile nu apare în nici un ziar și sub nici o formă.

Rog pe d-nii cenzozi a verifica „mica inceptitate” a ziarelor unde a început din nou să apară anunțuri de prezicători, ghicitori, intermediari de căsătorii, anunțuri ce sînt complet interzise să apară.

25 mai. Faptul că dl. Hans Hedrich, reprezentantul comunității germane în România, a fost primit în audiență de dl. prim-ministru poate să apară, însă fără nici un comentariu.

În ziarul *Timpu* va apare un studiu statistic asupra alegerilor și al numărului probabil de alegători. Acest studiu apare însă cu cifrele reduse la jumătate, adică în loc de 4 200 000 alegători probabil se va publica numărul 2 100 000 alegători cari vor lua parte la vot¹.

27 mai, ora 3. Din lista de subscripții la fondul de înzestrare a oștirii am scos numele d-lor N. Titulescu, V. Madgearu, I. Inuleț.

29 mai. Nu vreau să scriu ceea ce simt. Pentru că ceea ce se întâmplă se face ori din neglijență condamnată, ori din rea voință. Ori, una, ori alta, nu mai poate fi tolerată sub nici o formă și voi lua măsuri dure pentru cei cari nu se conformează și nu respectă dispozițiunile ce se dau.

Astfel s-au dat ordine scrise și verbale să nu se mai facă reclamă polițistilor cari

cercetează diferite infracțiuni. Asta le este meseria lor. Ce s-ar întâmpla dacă fiecare funcționar care întocmește un referat frumos ar fi citat în jurnale?

30 mai. Dl. prim-ministru a aprobat apariția revistei *Azi*.

6 iunie, ora 22.30. Azi după-amiază a fost un incendiu la tabăra străjerescă. Nu apare nici un cuvînt.

9 iunie. Este pentru ultima dată că scriu în această condiție despre obligațiunea d-lor cenzozi de a veni exact la serviciu. Este un lucru ce nu-l pot tolera sub nici o formă și pentru nici un motiv.

17 iunie. Azi noapte dl. cenzor Brăescu a comis o gravă abatere în serviciu, lăsînd să se publice în ziarul *România* un reportaj asupra călătoriei d-lui ministru Gafencu în străinătate².

Este un fapt cunoscut și reamintit de noi în toate ocaziunile (recent, cu ocazia reținerii a două articole din *Curentul* și *Universul* venite tot de la Ankara) că asemenea comentarii nu se publică fără aprobare specială.

Totuși dl. cenzor Brăescu n-a găsit de cuviință nici măcar să mă întrebe pe mine dacă aceste comentarii pot să apară. Observațiile primite de la dl. prim-ministru le trec asupra d-lui cenzor Brăescu, care a pus într-o lumină foarte urfă întregul serviciu al cenzurii. Reamintesc, deci, dacă trebuie să mai fac acest lucru, că nici un comentariu în legătură cu politica noastră externă nu se va publica fără a fi și eu întrebat.

Se cenzurează numirea d-lui Georgescu³ în postul de director al Operei Române.

¹ În luna iunie, Grigore Gafencu, ministrul de externe, a vizitat Turcia și Grecia, în scopul întăririi legăturilor tradiționale cu aceste țări și al consolidării înțelegerii Balcanice. Călătoria d-lui Grigore Gafencu la Ankara și Atena — scria *Timpu* din 20 iunie — a însemnat în actuala criza internațională o reconfortantă afirmare a spiritului pacific, al solidarității și, în același timp, a hotărîrii înțelegerii Balcanice de a-și apăra independența.

² George Georgescu (1887-1964), dirijor român, membru corespondent al Academiei Române, artist al poporului, director al Operei Române și, timp de peste patru decenii, al Filarmonicii din București.

19 iunie. Ordinea de serviciu a d-lor cenzozi pe timpul de la 21-30 iunie, inclusiv de la orele 10.30 la 13.30 miercuri, 21 — I. Opris, joi 22 — V. Cheorpec, vineri 23 — Al. Tisescu, sîmbătă 24 — Victor Mocanu, luni 26 — Al. Predescu, marți 27 — C.D. Pantazescu, miercuri 28 — Gh. Nicola, joi 29 — Gr. Eremescu, vineri 30 — Virgil Cărianopol.

24 iunie, ora 13.45. S-a semnat pactul franco-turc. Se va înregistra știrea și se va lăsa a se face comentarii, însă fără explozii de bucurie, fără exagerațiuni și fără titluri bombastice. În comentarii nu se va face nici o legătură între înțelegerea Balcanică și pactul franco-turc. Noi trebuie să avem o atitudine absolut neutră în această chestiune.

26 iunie. Rog atenție la discursul ținut astăzi la Senat de dl. g-ral Sichițiu⁴. Nu se va trece nimic demoralizant, nimic care să lase impresia că țara noastră nu este pregătită din punct de vedere tehnic. Nu se va trece intervenția d-lui Iorga și nici a d-lui ministru Slăvescu, pentru că din ele reiese cuprinsul îngrijorător al discursului d-lui g-ral Sichițiu.

28 iunie. Rog toată atenția la discursul ținut astăzi la Senat de dl. profesor Iorga. Se va publica ținîndu-se seama de stenogramă, dar numai sub forma acceptabilă pentru actualul regim, cenzurîndu-se părțile acelea în cari se fac destăinuiri ce nu interesează opinia publică, precum și chestiunile personale.

29 iunie. D-l ministru Gafencu n-a făcut atenție asupra gravității situației politice din Europa și socoate că nu este momentul ca opinia publică să fie alarmată cu titluri de senzație, chiar dacă ele reprezintă realitatea. Este momentul cînd se cere serio-

³ La 23 iunie 1939 s-a semnat o declarație franco-turcă prin care sînt stabilite condițiile ajutorului mutual în caz de agresiune.

⁴ În cadrul discuției la mesaj, la Senat, generalul de corp de armată în rezervă Ion Sichițiu și-a exprimat unele temeri privind înzestrarea și pregătirea oștirii române (*Magazin istoric*, nr. 3/1989).

¹ La 1 și, respectiv, 2 iunie 1939 au avut loc alegeri pentru Adunarea Deputaților și pentru Senat, la care au luat parte bărbații și femeile care împliniseră vârsta de 30 ani. După cum consemnează ziarul *Timpu*, în listele electorale au fost înscrși 2 025 123 cetățeni; au fost aleși 258 deputați din 462 candidați. Pentru prima dată, în Senat a fost aleasă o femeie.

zitate și bun simț din partea tuturor.

30 iunie. Miine seară sosește în țară Ahmed Zogu, fostul rege al Albaniei. Nu se publică absolut nimic despre această vizită sau în legătură cu ea.

Nu apare nimic în ziare despre accidentul de automobil suferit de d-na Sanda Mironescu, soția consilierului regal [G.G. Mironescu].

6 iulie. Nu mai apare nici un proces de dezertare indiferent unde a fost judecat. Nu apare nimic despre judecata și achitarea avocatului [Lucrețiu] Pătrășcanu ce a avut loc astăzi la Tribunalul militar al Corpului II Armată.

7 iulie. Rog din nou a se citi ordinele din această cîdică. O dovadă că nu se cîtește sau nu se reține ce este scris este că d-nii cenzori de azi-noapte au cenzurat informația dată la cronică judiciară în privința procesului Musceleanu [profesor, acuzat de fals în acte publice]. D-nii cenzori de azi-dimineață și azi după-amiază, și anume Opris, Irimescu, Predescu și Cheorpec, au dat drumul acestei informații care a apărut în *Timpul* și *Evenimentul*. Ne facem pur și simplu de ris. Toate aceste greșeli se sparg numai în capul meu. Pînă cînd?

10 iulie. Dl. cenzor Carianopol se amendează cu leaful pe 2 zile pentru lipsa nelegăla de la serviciu.

11 iulie. Știrea că dl. prim-ministru a primit astăzi în audiență la Ministerul de Interne pe dl. Const. I.C. Brătianu însoțit de dl. Gh. Brătianu se poate publica sub forma asta și fără comentarii.

Nu se publică întrevvederearea între dl. prim-ministru cu dl. consilier regal Vaida Voevod și nici că a primit în audiență pe dl. Fabricius.

14 iulie. La înmormintarea prof. Costăchescu¹ să se ob-

serve cu mare atenție să nu fie trecute numele d-lor Maniu, Mihalache, Lupu etc. Atenție de asemeni la discursuri.

21 iulie. D-nii cenzori sînt rugați să răspundă la cine dintre d-lor se găsește cartea intitulată *Istoricul FRN* de col. Petrescu, fost prefect.

25 iulie. La Bran, o camionetă a Serviciului regal a ciocnit o căruță. Se cenzurează știrea. Conform unei rugămînți vechi a Sf. Patriarhii, dacă la cronicile judiciare vine darea în judecată a unei fețe bisericești — preot, diacon etc. — pentru prestigiul bisericii române se va cenzura.

26 iulie. Azi M.S. Regele pleacă într-o croazieră pe mare. Se va da în această privință un comunicat oficial ce urmează să apară în toate ziarele. Afară de acest comunicat, care mi se va arăta mai întîi mie, nu apare absolut nimic în presă despre plecarea M.S. Regelui din țară. Nici un comentariu, nici o informație asupra destinației sau scopului acestei călătorii nu apare. Nu apare de asemenea nici înaltul decret prin care puterile regale sînt transmise Consiliului de Miniștri pe timpul lipsei din țară decît dacă

riei, ca firea lui veșnic banuitoare e o formă de prudență față de șmecherii care roiesc în jurul unui ministru" (*Magazin istoric*, nr. 7.8/1989).

se primește dispoziție din partea d-lui prim-ministru.

28 iulie. Nici o gazetă, în special acelea care apar în limba germană (*Bukarester Tageblatt* etc.) nu mai au voie să scrie „Landesführer Fabricius” sau alt nume de conducător german din România, la care să se adauge cuvîntul „Führer”. Se va cenzura oriunde va fi găsit, acest cuvînt care poate avea dublu înțeles.

3 august. Nici un fel de atac la adresa Ungariei și Bulgariei, nici un fel de comentariu în privința relațiilor noastre cu aceste țări; s-a terminat.

Nu apare nimic în gazete relativ la împrumutul de 500 000 000 pe care primăria l-a făcut la C.E.C.

4 august. Trebuie să apară informația că dl. președinte al Consiliului de Miniștri și ministru ad-interim la armată, Armand Călinescu, a inspectat în zilele de 3 și 4 august următoarele stabilimente militare: Arsenalul armatei, Pulberăria Dudești și Pirotehnia armatei. Fără comentarii.

5 august, ora 19.30. Cu ocazia zilei de mîine, 6 august, ziarele sînt libere să publice dări de seamă, reportagii, articole cu privire la aniversarea a 25 ani de la luptele purtate pentru întregirea neamului. Să se observe însă că nu cumva să se scrie ceva jignitor, subiectiv, la adresa

Generalul Weygand (X) la plecare, în Gara de Nord, împreună cu generalul V. Dombrowski (XX), primarul general al Capitalei

¹ N. Costăchescu (1876-1939), chimist, profesor și decan al Secției de chimie de pe lângă Politehnica din Iași, membru al Academiei Române, ministru al educației naționale (1928-1931) și președinte al Senatului (1932-1933). C. Kirilescu scria în *Universul* din 18 iulie: „[N. Costăchescu avea] un suflet cîstiat, un gînd fără prihană, inadaptabil la arta prefacato-

Germaniei. Înşirare de fapte, fără adjective — da! Cuvinte tari, ofensatoare — nu!

14 august. Mare atenţiune. Nu se va publica nimic în ziare referitor la decretul ce va apăre astăzi sau mâine în *Monitorul oficial* cu privire la inventarierea tuturor materiilor prime aflate în fabrici şi cari au fost puse la dispoziţiia armatei.

Ziarele vor trimite reportagii cu privire la intrarea noastră în război în anul 1916. D-nii cenşori vor observa că să nu apară aprecieri injurioase la adresa Germaniei, Ungariei şi Bulgariei.

17 august. Apare în ziare şi la radio agresiunea contra unei patruli româneşti de către o patrulă ungurească, în care am avut 2 morţi şi un rănit.

Nici un comentariu marginal privind incidentul de frontieră româno-maghiar.

18 august. Se va publica informaţiia despre demisia lui Max Ausnit de la Reşiţa.

23 august. În chestiunea pactului de neagresiune germano-rus [*Magazin istoric*, nr. 12/1989] se vor publica toate telegramele străine precum şi comentariile ce eventual s-ar transmite. Nu se vor face însă deocamdată comentarii din partea noastră.

Noile direcţiuni primite de la Ministerul de externe precizează că faţă de împrejurările actuale externe conduita presei noastre trebuie să fie următoarea:

1) Se va lăsa să apară telegramele şi comentariile primite din străinătate cu indicarea obligatorie a sursei din care provin. În cazul că aceste ştiri sau comentarii sînt date de la corespondenţii ziarelor prin fir telefonic sau dacă se indică că ştirile au apărut în presa străină, voi fi imediat anunţat pentru a aviza împreună cu dl. cenzor respectiv sau după caz vom lua avizul Ministerului de externe.

2) S-a cerut ziarelor prin direcţiia presei a se publica toate telegramele privind pe cele doua grupari de puteri pentru a pastra o linie de obiectivitate deplina, selec-

ţionindu-se pe cît posibil în paginile ziarelor de o parte telegramele reprezentînd interesele Axei, iar de alta parte interesele puterilor democratice.

3) Se va observa cu stricteţe ca titlurile ce se dau acestor telegrame sa nu fie exagerate ca forma, sa fie egale pentru cele doua surse de telegrame şi cuprinsul lor sa fie conform cu textul telegramelor.

4) În ceea ce priveşte comentariile presei noastre, se va permite publicarea numai dacă ele sînt perfect obiective şi în cadrul telegramelor primite.

5) Se va evita cu desăvîrşire a se discuta punctul de vedere al ţării noastre sau orice apropiu în privinţa atitudinii noastre faţa de evenimintele externe. Noi nu luam partea nimanui, nu atacam pe nimeni, nu simpatizam nici un grup de puteri şi înţelegem sa ne aparam numai dacă vom fi atacaţi.

27 august. Ziarul *Universul* va publica un reportaj inspirat de guvern în care se va arata ca pactul de neagresiune oferit de guvernul român guvernului ungar nu a fost acceptat ca nefiind oportun în împrejurările actuale. Se va lasa sa apară în forma în care este scris de ziarul *Universul*. Acest reportaj nu va apare absolut în nici un alt ziar sub nici un motiv. Rog discreţiie absoluta în aceasta chestiune, iar explicaţiile ce eventual ar fi cerute de alte ziare le dau numai eu.

Cu privire la numarul ultim al revistei *L'illustration* care are 2 pagini în care se vorbeşte despre România, nu se va lasa sa apară nici un fel de comentariu.

Nu se va scrie nimic — nici în *Argus* — despre audienţele d-lor miniştri ai Angliei şi Germaniei — Hoare şi Fabricius — la dl. ministru.

30 august, ora 12. Dacă vin în ziare stipulaţiunile pactului secret dintre germani şi ruşi, nu merg. ■

(Va urma)

Prezentare şi selecţie
Ioan LĂCUSTĂ

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● Gh. Buzatu — **MAREŞALUL ANTONESCU ÎN FAȚA ISTORIEI** vol. I (în colaborare cu Stela Chepte, V.F. Dobrinescu, I. Saizu).

Iasi. 1990. 504 pp., 50 lei. volumul V/1 al seriei **ROMÂNII ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ** cuprinde documente, marturii şi comentarii despre cel ce s-a aflat în fruntea destinului românesc între 5 septembrie 1940 şi 23 august 1944.

● Prof. univ. dr. Ştefan Stănescu — **ISTORIA MEDIE A ROMÂNIEI. Partea I-a** (sub egida Universităţii Bucureşti — Facultatea de istorie).

Bucureşti. 1991. 172 pp., 7120 lei. sinteza universitară a cercetărilor privind Principatele române — originea şi afirmarea lor (sec. III-XIII) — cu prezentarea principalelor izvoare, într-o investigaţie istorică ce cuprinde întreg spaţiul central şi sud-est european, de care poporul nostru a fost şi este strîns legat.

● Pamfil Şeicaru — **NICOLAE IORGA**.

„Editura „Clio”. Bucureşti. 1991. 143 pp., 40 lei. în 1957, la Madrid, Pamfil Şeicaru publica această evocare pe care singur o intitula „schia de portret”.

● Vasile V. Muntean — **CONTRIBUȚII LA ISTORIA BANATULUI** (cu o **Precuvintare** de înalt Prea Şcîţitul Mitropolit dr. Nicolae Corneanu şi Postfaţă de prof. dr. doc. Valentin Al. Georgescu).

Timişoara. 1990. 288 pp.; pagini din istoria frumoasei provincii istorice româneşti, de la origini şi pînă la 1918.

● Ioan Dumitru — **SPIONAJUL MAGHIAR ÎN ROMÂNIA. 1918-1940**.

„Editura „Concordia”. 1990. 94 pp., 25 lei. lucrarea inaugurează colecţiia „Restituirii”, prezintă o sinteză informativă realizată de un ofiţer român din Serviciul Secret de Informaţii, referitoare la organizarea serviciilor de spionaj şi contraspijonaj ungare, obiectivele şi metodele lor de lucru în România.

● Camilo José Cela — **FAMILIA LUI PASCAL DUARTE** (cuvînt înainte şi traducere de Ana Vădeanu).

„Editura „Libra”. Bucureşti. 1991. 195 pp., 80 lei: romanul care l-a consacrat pe scriitorul spaniol, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură. 1989.

Declanșată la scurt timp după arestarea mareșalului Antonescu și a principalilor săi colaboratori, acțiunea militară împotriva trupelor germane avea să ducă, până la 31 august, la eliberarea completă a teritoriului național aflat sub jurisdicția guvernului român de atunci. Concomitent cu lichidarea rezistențelor germane din interiorul țării, forțele armate române au executat o operație strategică de mare importanță pentru desășurarea ulterioară a evenimentelor militare, acoperind frontierele de atunci ale țării, anihilând încercările trupelor germane și ungare de a-și instala dispozitivul de apărare pe Carpați și a cucerii astfel întreaga Transilvanie. Prin acțiunile hotărâte și imediate ale armatei, guvernul român pune în practică încă din primele ore ale existenței sale una din principalele condiții formulate de Națiunile Unite pentru încheierea armistițiului: participarea armatei române la efortul general pentru înfrângerea militară a celui de al III-lea Reich.

În prima decadă a lunii septembrie, unitățile armatelor 1 și 4 române au respins o puternică ofensivă germano-ungară, menținând libere trecătorile din Carpați; trupele sovietice, sosite între timp pe noul aliniament al frontului, participă alături de români la ample acțiuni ofensive pe un front de circa 900 km (la începutul lui septembrie), de 200 km (la 26 septembrie) și 120 km (la 12 octombrie), respingând, prin lupte extrem de grele, forțele germano-ungare pe o adâncime de 350 km. După eliberarea Clujului (11 octombrie), Oradiei (12 octombrie) și a altor sute de localități transilvane, la 25 octombrie 1944, trupele inamice au fost alungate dincolo de graniță, la vest de Carei și Satu Mare. Pentru refacerea unității Transilvaniei și redobândirea frontierei de vest a țării au luptat 525 702 militari români, dintre care 58 330 au fost uciși, răniți sau declarați dispăruți.

Începând cu 24 septembrie 1944, în funcție de evoluția evenimentelor în diferitele sectoare ale frontului, unități militare române, în cooperare cu trupele sovietice, au acționat pe teritoriul Ungariei, în zone importante ale dispozitivului strategic inamic (Debrețin, Nyiregyhaza, cursul mijlociu și superior al Tisei, pe valea Hernadului, în masivii munți Hegyalja, Bükk și Matra și mai ales pe căile de acces și în interiorul Budapestei). Pătrunzind în dispozitivul inamic pe o adâncime de 250-300 km, unități ale armatelor 1 și 4 române (circa 210 000 luptători) au cucerit, până la 15 ianuarie 1945, un teritoriu de 25 000-30 000 km pătrați, inclusiv 1 237 localități, dintre care 14 orașe. În cursul acestor operații, trupele române au plătit un greu tribut de sânge: 42 700 morți, răniți și dispăruți.

Începând cu 18 decembrie 1944 (Armata 4) și 1 ianuarie 1945 (Corpul 4 armată din cadrul Armatei 1), trupele române au început acțiunile militare pe teritoriul Cehoslovaciei, participând la Operația „Sena-Turna” și la ofensiva de la vest de orașul Lučenec. Concomitent, România (trecută, prin acordul de procentaj Churchill-Stalin, din octombrie 1944, în sfera de influență sovietică) și-a îndeplinit exemplar sarcinile asumate prin Convenția de armistițiu semnată la Moscova în ziua de 12 septembrie 1944, precum și alte exigențe suplimentare impuse de Comisia aliată de control (partea sovietică).

Cum și în alte ocazii (vezi Magazin istoric, nr. 11-12/1969, 4/1970, 5/1975, 1-6/1980, 1-5/1985), în paginile revistei au fost evocate momentele militare cele mai importante ale campaniei armatei române în vest (cărera istoriografia din ultimele decenii i-a acordat o atenție prioritară, fără însă a-i fi relevant în profunzime și aspectele sale mai puțin festive, cum au fost de pildă relațiile de comandament româno-sovietice, condițiile tehnico-materiale și morale impuse ostașilor și comandanților români în cursul acestei campanii etc.), în continuarea acestei cronologii începută în iunie 1991 cu campania din est vom prezenta deosebi acele elemente care altădată — din motive bine cunoscute — nu-și puteau găsi locul într-o astfel de evocare.

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA

RĂZBOI MONDIAL (IV)

Campania din Vest

1944

1 septembrie: din dorința de a clarifica cit mai repede natura și caracterul noilor relații dintre România și Națiunile Unite și îndeosebi pe acelea cu Uniunea Sovietică, ale cărei trupe pătrunseseră adinc pe teritoriul țării noastre, și pentru a elimina unele stări de gravă confuzie provocate de prezența acestor trupe, ministrul român de externe expediască o telegramă Legației române din Ankara, la 31 august, în care se spunea: „Vă rog a lua contact cu ambasadorii Marii Britanii și al

Statelor Unite și a le arăta situația intenabilă [intolerabilă] ce s-a creat în România, prin întârzierea semnării armistițiului. Guvernul român este nedumerit asupra faptului că armistițiul nu a fost încă semnat, deși după cum am fost informați de dv. [Al. Cretzeanu] direct și de emisarii de la Cairo [Barbu Știrbei și Constantin Visolianu] s-a stabilit un acord deplin asupra termenilor lui. Armata sovietică din România își continuă înaintarea, cu intențiunea probabilă de a ocupa o cit mai mare parte decât nu totalitatea teritoriului nostru, sub cuvânt că armistițiul nu a fost încă semnat, deși înaintarea trupelor sovietice în România nu este întru

nimic justificată, dat fiind că guvernul român a lichidat la această oră, exclusiv prin propriile sale forțe, toate centrele de rezistență germane. Opinia publică este foarte serios îngrijorată de această situație și a început deja să se răspindească impresia că se întârzie semnarea armistițiului tocmai pentru că trupele sovietice să pătrundă pe întreg teritoriul român... Sînteți rugat a face în termenii apropiați un demers asemănător și pe lângă ambasadorul sovietic. Îl veți ruga de a interveni insistent, în scopul ca guvernul sovietic să permită comunicării cifrate între delegația noastră [de la Moscova] și guvernul român...”

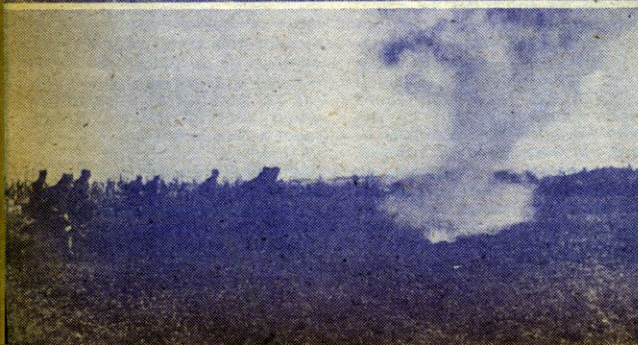
Și pentru că situația era extrem de presantă, a doua zi, la 1 septembrie, ministrul român de externe adresează o nouă telegramă aceluiași diplomat Al. Cretzeanu, la Ankara: „Ca urmare la telegrama nr. 4, vă informez că trupele sovietice dau impresiunea de a considera România țară ocupată.

Unii generali sovietici, cu care s-a putut lua de altfel foarte greu contact direct (cu cei mai mari dintre ei guvernul nici nu a reușit să ia contact deși sînt în București) declară că nu au nici un fel de instrucțiuni de la Moscova.

Dezarmarea trupelor românești, deși nu se mai produce în masă, continuă totuși pe alocuri. Trupele sovietice au cerut azi să preia Comandamentul Militar al Capitalei și doresc să dea o ordonanță asemănătoare celeia emisă în regiunile ocupate din Moldova. Se efectuează direct rechiziții de autovehicule și de alte materiale. Comandanții sovietici dau impresia că pradă de război luată de la trupele germane capturate sau dezarmate de noi le aparține. Unele comunicații de cai ferate au fost întrerupte de armata sovietică, ceea ce împiedică concentrarea de trupe române pe care Marele Stat Major dorește a le îndruma spre Transilvania, spre a angaja lupta cu trupele germane și ungare de acolo.

Vă rog să aduceți cele de mai sus la cunoștința ambasadorilor sovietic, al Marii Britanii și Stateilor Unite, arătîndu-le că împreună cu nedumerirea guvernului român că armistițiul nu a fost încă semnat, deși termenii lui au fost definitiv stabiliți, că aceste fapte sînt contrare declarațiilor d-lui Molotov din 25 august. Conform acestei declarații, Rusia Sovietică nu are intențiunea de a se amesteca în afacerile interne ale României, respectă suveranitatea și independența țării și înțelege să permită trupelor române să continue războiul împotriva Germaniei pînă la eliberarea Transilvaniei.

Aceste declarațiuni constituie un angajament independent de faptul dacă armistițiul a fost sau nu semnat. Condițiunea anunțată de dl. Molotov pentru ca acest angajament să intre în vigoare și anume ca trupele române să

Trupe române în centrul orașului Cluj, eliberat în ziua de 11 octombrie 1944 (sus)... și subunități de artilerie și infanterie române acționează în cooperare cu trupele sovietice pentru eliberarea Transilvaniei și înfrîngerea inamicului pe teritoriul Ungariei

lupte împotriva germanilor, este realizată din moment ce încă din ziua de 24 august România se găsește oficial în stare de război cu Germania. De altfel, tot interiorul țării de la linia etapelor germane în jos a fost curățat total de orice elemente militare germane prin mijloacele noastre exclusive.

Guvernul român are convingerea că faptele de mai sus se datorează întârzierii în primirea ordinelor de la Moscova de către trupele sovietice din România...

În momentul în care închei această telegramă, generalii sovietici ne-au făcut o declarație oficială după care nu sînt impunități ca să trateze guvernul român și cel sovietic de la Moscova. Pînă în momentul semnării armistițiului, teritoriul român va fi tratat ca teritoriu ocupat. După semnarea armistițiului trupele sovietice vor evacua Bucureștiul.

Comandantul Corpului de munte român, generalul Ion Dumitrache, către ostașii din subordinea sa: „Sîntem astăzi pe baza de plecare de unde vom sari la atac pentru întregirea și înălțarea țării. Așteptam de patru ani clipa aceasta de dreptate! Sa ne arătăm demni de această sfințită misiune!”

Ministrul român de externe declară că guvernul român „consideră Transilvania de Nord ca făcînd parte din teritoriul național” și precizează că „prin altitudinea sa, guvernul ungar a aratat că înțelege să-și pastreze prada obținută prin dictatul de la Viena, refuzînd astfel să se integreze în comunitatea popoarelor civilizate... Mai mult încă, trupe ungare, împreună cu trupe germane, au atacat forțele armatei române. Guvernul român constată că prin această nouă agresiune, Ungaria s-a pus în stare de război cu România”.

2 septembrie: Iuliu Maniu, președintele P.N.T., declară reprezentanților presei: „Traim zile mari, zile de înaltă tensiune spirituală, de temeri și speranțe nelămurite... Nu ascundem, firește, că armistițiul ce ni s-a impus și pe care ne-am văzut nevoiți să-l semnăm, ne cere sacrificii mari și ne lasă deschise în inimi rani dureroase. Ne dăm însă seama cu toții că nu aveam altă alegere...”

5 septembrie: puternică ofensivă germano-ungară în Podișul Transilvaniei, pe direcțiile Cluj-Alba Iulia, Budești-Ludus-Blaj și Tirgu Mureș-Tirnaveni. Trupele române rezistînd cu îndrăgire pe alinamente succesive, reușesc să oprească, după patru zile de lupte,

ofensiva inamică, menținînd libere trecătorile din Carpați, care se află la cîrca 115-120 km în spatele frontului.

Generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major: „Inspectoratul marinei îmi raportează că flota i-a fost capturată de către ruși. Prin manevre iscusite, înșelînd vigilența marinarilor noștri, rușii au tot chemat unitățile române de unde se găseau și îndată ce au fost concentrate le-au capturat și le-au dus la Sevastopol”.

6 septembrie: C.I.C. Brătianu, președintele Partidului Național-Liberal (P.N.L.), către membrii partidului său: „Credincios tradițiilor sale naționale și liberale, partidul nostru este dator să susțină din toate puterile această acțiune de eliberare națională și de restaurare democratică. De aceea, mîna în mîna cu Partidul Național-Tărănesc, cu cel comunist și cu cel social-democrat, încadrată în Blocul Național Democrat, Partidul Național-Liberal continuă pe linia politicilor sale naționale, susținînd guvernul ce are drept misiune reîntregirea hotarelor și pregătirea pacii”.

7 septembrie: exprîmîndu-și dezacordul față de subordonarea unilaterală a armatei române de către comandamentul Frontului 2 ucrainean și fața de capturarea navelor și dezarmarea echipajelor marinei române de către flota sovietică, generalul Gh. Mihail își prezintă demisia din funcția de șef al M.St.M. Datorită importanței și complexității operațiilor militare în care se afla angajată armata română, demisia nu este acceptată.

Pornind de la ideea că acțiunea de cooperare între cele două armate trebuie să constea „într-o deplină înțelegere și ajutor reciproc în vederea celei mai perfecte colaborări”, citeva zile mai tîrziu, șeful M.St.M. dă următoarea dispoziție: „Cu începerea de la primirea acestui ordin, nici un ofițer, subofițer sau ostaș sovietic nu are voie să se atingă de nici un fel de bunuri ale armatei sau populației române. Nu se va admite sau suporta nici un fel de intimidare. Toate cererile sovieticeor se vor adresa organelor de resort respective”.

9 septembrie: generalizînd ofensiva pe întregul front, pînă la mijlocul lunii, Armata 4, în cooperare cu forțe sovietice, respinge trupele inamice la nord de Mureș și Arieș. „Pe teritoriul Ardealului de sud - se precizează într-un raport al organelor informative - se prezintă o mulțime de tineret ca voluntari dintre refugiați, pentru a lupta pentru dezrobirea Ardealului”.

„Voluntarii ardeleni înrolați în regimentele Iuliu Maniu - se

arată într-un manifest răspîndit în acele zile - s-au alăturat ostirii pentru a grăbi ora biruinței definitive. O parte din acești voluntari au pornit la băltaia ultimă și decisivă, primind botezul focului cu dinții închești și carnea tremurîndă. Ceilalți colaborează cu autoritățile militare la menținerea ordinii”.

La sfîrșitul lunii octombrie, sub motiv că au provocat dezordine și chiar unele excese în teritoriul eliberat, Comisia aliată de control a cerut și obținut desființarea gărzilor „Iuliu Maniu”.

Între 7 și 17 septembrie, în sud-estul Transilvaniei, în zona Brașov, intră în dispozitiv de luptă Divizia 1 voluntari „Tudor Vladimirescu” (formată cu sprijinul guvernului sovietic în noiembrie 1943, pe teritoriul U.R.S.S., din prizonierii români). Subunitățile acestei divizii acționează la început pe direcția Ilieni-Sf. Gheorghe, apoi pe riul Mureș în zona Leordeni-Ungheii; s-au distins în cursul operației „Debrețin” (13-29 octombrie 1944), continuîndu-și apoi acțiunile de luptă pe teritoriile Ungariei și Cehoslovaciei, pînă în ziua de 12 mai 1945.

12 septembrie: la Moscova este încheiată Convenția de armistițiu între România și cele trei mari puteri ale coaliției antifasciste.

13 septembrie: o nouă ofensivă germano-ungară, de data aceasta în Crișana și Banat, pe comunicațiile de pătrundere spre defileele și trecătorile montane; rezistența opusă de unitățile Armatei 1 române nu permite inamicului să avanseze decît 25-60 km, fiind oprit pe alinamentul sud Beiuș - vest Sebiș - vest Păuliș - vest Timișoara - 25 km vest Reșița - 20 km vest Orșova.

23 septembrie: relevînd importanța luptei armatei române alături de Aliați, generalul Gh. Mihail, într-un raport către Președinția Consiliului de Miniștri, solicită guvernului să ceară imediat acordarea statutului de cobeligeranță.

Generalul Nicolae Dăscălescu, către comandanții din subordinea sa (Corpul 2 armată): „Patria ne-a încredințat cele mai tinere contingente ca să le conducem încet dar sigur la eliberarea Ardealului, iar nu să le transformăm în cruci sau invalizi. Singele românesc este extrem de scump. Orice acțiune trebuie bine și temeinic organizată și condusă în cea mai mare siguranță și cu minimum de pierdere”.

24 septembrie: primele unități române, aparținînd Corpului de cavalerie, trec frontiera de stat cu Ungaria, în urmărirea inamicului pe teritoriul acestei țări.

25 septembrie: încep lucrările

delegațiilor română și sovietică pentru redactarea protocolului militar prevăzut prin Convenția de armistițiu. Discuțiile au fost extrem de complexe și contorsionate, partea română respingând cu fermitate cererea sovietică privind desființarea tuturor marilor unități și unități care nu erau destinate operațiilor militare de pe front, măsură ce nu era prevăzută în Convenția de armistițiu.

26 septembrie: Iuliu Maniu cere pregătirea din timp a preluării de către români a administrației în teritoriul eliberat, altfel - avertiza el - „se va produce, cum s-a produs în județul Trei Scaune și Ciuc, același lucru, unde 3 zile n-au fost jandarmi, nici prefeți, nici primari și când a venit comandamentul sovietic a pus prefect și primar pe niște maghiari, care și-au pus o bandă roșie la mână și s-au declarat comiști. Așa s-a întâmplat la Covasna; administrația au luat-o comunistii unguri, s-au pus în fruntea comunei și au dezarmat pe toți românii și au lăsat înarmați pe toți ungurii. Lucrul acesta nu e permis. Trebuie să luăm măsuri din timp”.

28 septembrie: sperind în continuare să cucerască creștele Carpaților și defileul de la Porțile de Fier, inamicul declanșează noi acțiuni ofensive pe direcția Oradea-Salonta și Sarkad-Salonta; în numai câteva zile, inamicul este oprit și, la 2 octombrie, forțele româno-sovietice trec la contraofensivă, eliberând succesiv orașele Salonta și Oradea (12 octombrie).

Diviziile Armatei 4 continuă luptele îndrăgite în Podișul Transilvaniei, în capetele de pod de pe cursul Mureșului, îndeosebi în zona Dealului Sîngeorgiu. Stăruința comandamentului sovietic de a se cuceri această înălțime inexpugnabilă prin atacul frontal al diviziilor române, fără a li se pune însă la dispoziție mijloacele de întărire necesare, cauzează Armatei 4 române pierderi umane ce se ridică la 7 000 morți, răniți și dispăruți.

3 octombrie: raport al comandantului Batalionului de voluntari „Iuliu Maniu” din Brașov: „În cursul lucrărilor efectuate atît în orașul S. Gheorghe cît și în județ, s-au produs ciocniri cu partizani maghiari, în cursul cărora partizanii au lăsat 12 morți și 3 răniți, iar din partea batalionului 4 răniți. S-a constatat de către serviciul siguranței batalionului că în comuna Aita Seacă partizanii au asasinat în mod barbar 13 români, zdrobindu-le picioarele, coatele, tăind cu sapele și topoarele capetele soldaților români, printre care 2 ofițeri, tîn-

du-i se unui ofițer degețel pentru a i se lua verigheta, fiind încă în viață. Această verighetă, cu inscripția „Ana 30 VIII 937” se păstrează la batalion”.

9 octombrie: aflat la Moscova, W. Churchill se adresează lui I.V. Stalin: „Să reglementăm chestiunile noastre în Balcani. Armatele dvs. se găsesc în România și Bulgaria. Noi avem acolo interese, misiuni și agenți. Să nu ne certăm pentru nimicuri. În ceea ce privește Anglia și Rusia, sințeti de acord să ocupați o situație predominantă de 90% în România, pentru ca noi să ocupăm o situație predominantă de 90% în Grecia și de egalitate, 50-50%, în Iugoslavia?” Relatînd care a fost reacția lui Stalin, premierul britanic povestește: „A luat un creion albastru și după ce a bifat coala, în semn de aprobare, mi-a înapoiat-o. Totul a fost rezolvat în mai puțin timp decît a fost necesar a-l descrie”.

Armata 4 română declanșează ofensiva finală pe direcția generală Luduș - est Cluj - Carei, pînă la 25 octombrie, împingînd inamicul spre vest cu încă 200 km.

11 octombrie: „După patru ani de robie și cumplită suferință” - consemnează generalul Mihail Racoviță, ministrul de război, Clujul, cel mai important centru economic, cultural și administrativ din teritoriul cîmpit de Ungaria la 30 august 1940, este eliberat de diviziile 18 infanterie și 2 munte române și de diviziile 4 și 93 infanterie sovietice, Iuliu Maniu: „Vestea eliberării Clujului umple toate inimile românești de o nemărginită bucurie. Sufletul nostru strălucite în razele soarelui dreptății, care azi răsare asupra Clujului nostru”; C. Titel-Petrescu: „Clujul românesc a fost eliberat, îndeplinindu-se astfel un act de dreptate istorică definitivă”. L. Pătrășcanu: „Capitala Ardealului, robită groților maghiari de hitleristi germani și români, a fost eliberată... Nimeni în lume nu ni-l va mai putea răpi”. Cu același prilej, regele Mihai I, către oștire: „Ostași! După patru ani de robie și de cumplite suferințe, capitala Transilvaniei a fost eliberată... Alături de vitezele armate sovietice, porniți mai departe asaltul împotriva cîmpitorilor de veacuri și despresurați de ei întregul pămînt românesc al Ardealului”.

16 octombrie: cităm din Manifestul-program al P.N.T.: „Țara trebuie să facă războiul pentru Ardeal cu cea mai mare hotărîre și pînă la eliberarea Transilvaniei de Nord și pînă la înfrîngerea completă a inamicilor noștri de veacuri.

20 octombrie: se încheie cu succes Operația „Debrețin” declanșată la 6 octombrie de forțele româno-sovietice, soldată cu străpungerea întregului dispozitiv inamic de la est de Tisa. Concomitent, în zona Szolnok, Divizia 4 infanterie română, lipsită de orice sprijin din partea comandamentului sovietic din zonă, înregistrează pierderi foarte mari (179 ofițeri, 272 subofițeri, 4 680 soldați), fiind atacată de forțe inamice mult superioare. Dintr-un document emis de statul major al Armatei 1: „Inițial, se pare că aliații [sovieticii] au socotit ca exagerate informațiile noastre [referitoare la țări inamice]. În momentul cînd s-au convins de realitate, era prea târziu... Comandamentul sovietic, de asemenea, a refuzat retragerea la vreme a acestei divizii din capul de pod”.

24 octombrie: decretul 527 privind înființarea Comisiei române pentru aplicarea armistițiului; noul organism are ca președinte, cu rang de ministru plenipotențiar, pe Ion Christu (înlocuit, în urma demisiei, la 20 noiembrie, cu Savel Radulescu).

25 octombrie: a 64-a zi de la ieșirea României din alianța cu Germania și alăturarea ei la coaliția Națiunilor Unite, a 64-a zi de la apărige bătălii pentru eliberarea pămîntului sfînt al patriei, se încheie cu alungarea dincolo de hotare a ultimelor rezistențe inamice.

Generalul Mihail Racoviță, ministrul de război: „Ardealul sfînt, leagan scump al românilor, furat printr-un odios dictat, oferit cu generozitate de dictatorii Europei magnaților unguri pentru întregirea latifundiilor lor, a revenit azi, prin luptă dreaptă și jertfă vrednică, la patria din care a fost rupt”.

Partidul comunist lansează lozincă Totul pentru front, totul pentru victorie! Prin ampla campanie propagandistică organizată în jurul acestor lozinci, comunistii încearcă să se impună opiniei publice ca singurii susținători activi ai efortului de război alături de Națiunile Unite.

Din articolul publicat de ziarul *Timpu*, sub titlul *Deasupra Satului Mare și Căreilor Mari tricolorul românesc filieze biruitoare*: „Începînd din zorii zilei, deasupra ultimelor două cetăți românești din Ardealul de Nord - Căreii Mari și Satu Mare - tricolorul nostru filieze din nou biruitoare...” ■

(Va urma)

**Cronologie întocmită de:
Aleksandru DUȚU,
Marian ȘTEFAN**

В Швеции является консултантом министра, однако всех находящихся
иает карьеристами и лжецами/не исключая Шейнеску и Пану/.
аваний.

*Прилагая уважительный привет от
первого и заместителя Шейн
Ко.*

Атташе — *Смурган*

Pentru prima oară în arhivele diplomatice sovietice

DOSARE DESIGILATE (II)

CRISTIAN POPIȘTEANU, FLORENTINA DOLGHIN

Să parcurgem în continuare documentele din Dosarul Su-Ro aflat în arhivele diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S.¹. Coroborate cu tot ceea ce revista noastră a scris despre istoricul tatonărilor de pace ale României în anii 1943-1944, ele contribuie la o întregire a tabloului istoric extrem de dramatic al acelor ani și la dificultățile demersului diplomatic românesc. Să nu uităm că aceste tatonări erau deseori confuze, nu numai neordonate (chiar dacă guvernul și opoziția știau tacit că ele

se desfășoară), dar și derutante, inconsecvente și mai ales temporizante, alit datorită partenerilor de discuții, cit și mecanismului greoi al canalelor diplomatice, precum și lipsei de decizie a persoanelor responsabile la nivel politic. După cum am văzut în numărul trecut, la 1 ianuarie Mihai Antonescu dăduse noi instrucțiuni diplomaților români din capitala Suediei, în urma cărora avuseseră loc contacte româno-sovietice cu totul neconcludente.

Iată ce document (în limba rusă) găsim la 31 martie 1944 la Ambasada sovietică din Stockholm, redactat de diplomatul bulgar Goranov, care i-a relatat atașatului de presă Spicikin conținutul unei discuții cu atașatul de presă român Șeinescu:

„Astăzi prietenul meu Șeinescu m-a invitat la el în birou și mi-a făcut următoarea expunere, rugându-mă să o

comunic prietenilor mei victorioși.

„Eu personal sînt pentru o apropiere sinceră și pentru dezbateri cu poporul rus, pentru că Providența ne-a hărăzit să-i fim vecini. Marele popor rus face acum istoria și sper că bărbații lui de stat nu vor face aceleași greșeli capitale pe care le-au făcut pînă acum dictatorii și imperialiștii europeni.

Popoarele europene speră că geniul omului rus să creze pentru continentul nostru un viitor mai luminos decît neamțul imbibat de egoism sau alții asemenea lui.

Întrucît a venit vorba despre cuvîntul „viitor” vreau să comentez un comunicat al presei engleze în care se spune că Rusia intenționează să formeze în Bucovina un

guvern român sub conducerea prof. Constantinescu [probabil, prof. Petre Constantinescu-Iași] și Demetr Grozea [probabil, Petru Groza]. Dacă aceasta corespunde realității, guvernul rus face astfel o mare greșeală tehnică, pe care Hitler a făcut-o deja de cîteva ori cu quislingii lui. Domnii Constantinescu și Grozea nu se bucură de popularitate în România, de simpatia și încrederea poporului român. Numirea lor va duce la dezbinare și lupte interne în rîndurile poporului român și Rusia poartă război tocmai pentru a crea pace și armonie acolo unde ele nu existau, iar noi sîntem vecinii ei.

Dacă Rusia vrea să joace un rol mare în istoria noastră românească și dacă într-ade-

¹ Reinnoim mulțumirile noastre adresate ambasadorului sovietic la București, Excelența Sa domnul Felix Bogdanov, ambasadorului român la Moscova, domnul Vasile Sandru, și directorului Direcției istorico-diplomatice a M.A.E. al U.R.S.S., Felix N. Kovaliov, pentru sprijinul acordat în realizarea acestei premiere la Magazin Istoric.

În pp. 25, 26, 27: facsimilele unora dintre documentele aflate în arhivele sovietice.

var intenționează să creeze un guvern român în Bucovina, atunci ea trebuie să atragă în colaborare doi bărbați politici români, în spatele cărora stă 80% din poporul român. Astăzi în România există numai două personalități care se bucură de încrederea întregului popor român: țărani, cetățeni și armata. Ele sînt Iulius Maniu, conducătorul partidului țărănesc, și Georges Brătianu, conducătorul partidului liberal. Amîndoi acești domni sînt liderii opoziției române și au format un bloc de luptă împotriva Germaniei. Rusia trebuie să găsească modalitatea (poate cu ajutorul bulgarilor din Sofia) de a-i ajuta pe acești bărbați de stat să parasească România și să creeze sub conducerea lor un guvern român în Bucovina. Atunci rușii pot fi siguri că întregul popor se va ridica pe urmeze poruncile acestor doi bărbați de stat. Vă încredințez că în ziua cînd în presă se va anunța că acești oameni au ajuns în fruntea guvernului român, peste hotare, toate misiunile române ce se afla în state neutre, inclusiv a noastră, se vor decize de Antonescu și vor recunoaște noul guvern. Întrucît noi ne aflăm departe de țara noastră, pentru noul guvern și pentru politica rușească de eliberare, gestul nostru va avea numai o semnificație morală de susținere. Noua, tuturor, ne inspiră respect faptul că Rusia a recunoscut guvernul Badoglio, ceea ce dovedește înțelegerea de stat a lui Stalin și a consilierilor săi și ne dă forța să credem în echitatea rușilor după victorie».

Peste cîteva zile (2 aprilie 1944), același diplomat sovietic Spicikin (despre care se spunea că reprezintă și N.K.V.D.-ul) raporta ministrului consilier, Semionov o discuție cu atașatul de presă italian Orano:

„La 1 aprilie seara m-a sunat la telefon atașatul italian de presă la Helsinki, d-l Mario Orano, și m-a rugat să mă întîlnesc cu el, întrucît are să-mi facă o comunicare interesantă. Am convenit să ne întîlnim pe 2 aprilie la ora 3 la hotelul Continental.

Orano mi-a relatat că are imputernicire de la prietenul sau atașatul român (consilier sau probleme de presă) la Helsinki să se întîlnească la Stockholm cu rușii, cel mai bine cu un coleg, și să înțeleagă dacă rușii nu vor fi de acord să se întîlnească în circumstanțe particulare pentru o primă cunoaștere și edificare asupra problemei: este oare posibil un apel oficial (secret) al guvernului român în problema primirii condițiilor rusești de ieșire din război pentru România.

În expunerea lui Orano, miniștrii plenipotențiarilor români la Ankara, Helsinki și Stockholm au primit instrucțiuni de la guvernul român să stabilească o serie de contacte cu rușii și să lămurească dacă rușii manifestă interes pentru tratative preliminare și dacă, în general, sînt posibile tratativele. Întrucît Nanu este un om foarte nehotărît și lipsit de energie, a decis să ia inițiativa însuși ministrul plenipotențiar român la Helsinki, Horanfil [probabil Caranfil]. El i-a dat imputernicire lui Mihailescu Titus (în ultimii 3 ani consi-

lier pentru presă la Helsinki și în urma cu 4 ani colaborator al M.A.E. român). În cazul în care noi sîntem de acord să ne întîlnim pentru «o luare de contact preliminară». Orano telefonează la Helsinki și Mihailescu va sosi imediat.

Apoi, în cazul primirii unui răspuns pozitiv al rușilor privind acordul de a purta tratative, Mihailescu se va întoarce la Helsinki și de acolo va pleca la București atașatul de presă - o persoană de încredere și care nu trezește neîncredere nici din partea germanilor. Acest atașat de presă îl va transmite verbal mareșalului Antonescu și lui Maniu, cîți și șefului Secției relații externe a M.A.E., Stoica Basiliu [probabil Vasile Stoica], acordul nostru de a primi o persoană imputernicită pentru tratative. El nu știe cine va fi acest om.

Basil Stoica a fost înainte ministru plenipotențiar la Sofia, Ankara și Riga.

Gruparea de oameni investiți (vor fi investiți numai în cazul primirii unui răspuns pozitiv) constă din Horanfil, Mihailescu, Nanu și Duca. Printre toți aceștia se spune că Șeinescu nu s-ar bucura de încredere.

Contactul este de presupus a fi pe un teren neutru, într-o casă particulară. Poate fi organizat chiar fără prezența lui Orano, Orano a insistat mult asupra faptului că Aliații nu trebuie să știe despre aceasta, în ciuda existenței contactului între ei și români (americanul McClintock).

Între altele, Orano a spus că atașatul de presă Yensen (amer.) este șeful serviciului

СИТ ОТ ~~ИЗ~~ ЭКОНОМИЧЕСКИ: Поставками твердых сплавов в адрес
оеинного аттаме, организованных Горановым из Швеции он зарабо
тумы и одновременно заработал несколько тысяч крон.

Атташе миссии СССР в Швеции: И. Санджик

/И. Спичкин/.

29. 5. 1944 2/3

...în repede pe la Jt. Ruse n'ait pos. rep. avant le 11 Avril
...tion du 3 Janvier, par laquelle il lui a fait savoir qu'il était
...Russe se retr. de la guerre et consent ignorer les conditions
...le suite de la publication malheureuse donnée du côté Alle. à le

de spionaj american la Stockholm.

Orano vorbește limbile franceză, bulgară. Știe prost engleza și germana. Soția lui este finlandeză de origine suedeză. Actualmente el lucrează la biroul de presă al misiunii italiene și se află aici deja de 20 de zile; în Finlanda îi cunoaște pe von Blücher, pe atașatul de presă german, Metzher, și pe generalul Dietl.

La 11 aprilie 1944, a doua zi după reluarea contactelor româno-sovietice la Stockholm, partea sovietică înmânează lui Fr. Nanu textul condițiilor de armistițiu, definitive în urma sugestiilor facute de englezi și americani, pentru a fi înmăinate lui Ion Antonescu. Acesta le considera nesatisfăcătoare și, convocându-l pe Iuliu Maniu, îi declara: „D-le Maniu, eu nu pot să primesc aceste condițiuni. Insa eu nu ma crampoinez de conducerea statului; luați conducerea și acceptați aceste condițiuni dacă le găsiți acceptabile și eu va dau tot concursul militar”. Maniu refuza propunerea.

Intra din nou în scena diplomatul bulgar Goranov. La 24 mai același Spicikin scrie șefului său:

„Secret

La 24 mai Biroul de presă a fost vizitat de domnul Goranov, care, din însărcinarea ministrului plenipotențiar român Nanu a transmis următoarele:

Începînd din martie acest an, după eșecul misiunii prințului Știrbey, nemții au instituit cel mai aspru control asupra întregii politici externe a României, inclusiv

controlul poștei diplomatice și al persoanelor care pleacă peste graniță. De aceea Nanu, ca și miniștrii plenipotențiar în alte țări, sînt privați de orice posibilitate de a primi instrucțiuni din România. Activitatea lor este unilaterală – ei pot numai să comunice în țară și să se folosească de oameni de încredere în calitate de curieri, în timpul călătoriei lor în România. Acești oameni sînt lipsiți de posibilitatea de a se întoarce înapoi.

Nanu regretă că nu poate comunica nimic în problema care ne interesează pe noi, întrucît singura persoană căreia atît el cît și guvernul îi pot încredința transmiterea verbală a indicațiilor – milionarul român Constantinescu – chiar după ce a primit viza diplomatică (mai precis viza de curier diplomatic) nu a putut pleca din România în Suedia.

Nanu arată mai departe că el totuși primește informații din țară atît prin poșta diplomatică, deschisă de nemți, cît și prin persoane particulare sosite aici din România, dar care nu au nimic comun cu politica. Dacă ne interesează, el este gata cu plăcere să ne împărtășească această informație.

Nanu speră că noi o să înțelegem greutățile tehnice și nu o să-l învinuim pe el de insucces. De partea lui, el a făcut tot ce a depins de el.

În ciuda faptului că Nanu – după cum se pare – nu i-a spus un cuvînt despre tratative lui Goranov (adică nu spune lucrurilor pe nume), se creează impresia că el are extrem de mare încredere în

Goranov. După toate probabilitățile, aceasta se bazează pe faptul că Goranov depinde din punct de vedere economic de români. El s-a autorecomandat în fața românilor prin livrări de aliaje grele la adresa atașatului militar român, livrări organizate de Goranov din Suedia, și concomitent, a cîștigat cîteva mii de coroane.

În sfîrșit, la 29 mai 1944 se primește o comunicare din partea guvernului român, care constituie răspunsul la propunerile sovietice din 11 aprilie 1944. Iată-o, după textul francez, aflat în Dosarul Su-Ro.

„Guvernul român regretă că guvernul rus n-a răspuns înainte de 11 aprilie la comunicarea sa din 3 ianuarie, prin care acesta era înștiințat că era în principiu de dorit să se retragă din război și că ar vrea să cunoască condițiile rusești. În urma publicității nefaste făcute de partea aliată misiunii prințului Știrbey și a declarației publice a dl. Molotoff din 9 aprilie – ea în sine binevenită – situația a devenit și mai dificilă pentru guvernul român, țara nepunînd să se retragă din război decît cu prețul unor sacrificii mult mai mari decît ar fi fost cazul cu patru luni mai devreme, cînd germanii nu aveau decît foarte puține trupe în România și armata lor combatantă se găsea încă dincolo de Bug.

Guvernul român trebuie să țină în primul rînd cont de opinia publică și de starea de

(Continuare în p. 32)

Duminică, 27 august 1944. Reunit în plen la sediul central al Băncii Naționale, unde se refugiase din cauza bombardamentelor răz-bunătoare declanșate de germani asupra Capitalei, guvernul român a luat în discuție problema formării unei delegații care să plece la Moscova, în vederea semnării cit mai grabnice a unei convenții de aplicare a armistițiului cu reprezentanții celor trei mari puteri aliate — Anglia, S.U.A. și U.R.S.S. Da, o convenție de aplicare, căci la acea dată guvernul român considera armistițiul sem-nat, conform imputernicirii pe care o trans-misese chiar în ziua de 24 august celor doi emisari români din Cairo, Barbu Știrbei și Constantin Vișoianu. Situația era extrem de urgentă, deoarece trupele și comandamen-tele sovietice care pătrunseseră și înaintau pe teritoriul românesc priveau în continuare România ca pe o țară inamică, dezarmind și capturând importante formațiuni ale armatei române. Tocmai spre a se evita asemenea confuzii, cum explica noul ministru de in-terne român Gr. Niculescu-Buzești, și spre a „nu întârzia semnarea armistițiului, guvernul român separase chestiunea Convenției ar-mistițiului de aceea a Convenției pentru aplicarea lui”.

Este drept însă că nici un comunicat ofi-cial al guvernelor aliate nu anunșase semna-rea armistițiului cu România. Și dacă avem în vedere fie și numai latura politico-propa-gandistică a unui astfel de eveniment, el nu

ar fi fost ținut sub tăcere. Comunicatul Co-misariatului poporului pentru afacerile ex-terne din dimineața de 25 august precizase doar că „ajutorul acordat de armatele ro-mâne armatei roșii în lichidarea armatelor germane este singurul mijloc pentru înceta-rea grabnică a ostilităților pe teritoriul romă-nesc și încheierea unui armistițiu între coali-ția aliată și România”. În seara de 26 august, Agenția TASS dăduse publicității condițiile sovietice de armistițiu din 12 aprilie 1944, menționind că acestea fuseseră respinse de guvernul mareșalului Antonescu, dar că „re-gele României și generalul Sănătescu, pre-ședintele Consiliului de Miniștri, au făcut cunoscut că acceptă aceste condiții”.

Să nu fi cunoscut guvernul român conți-nutul acestor comunicate? Oricum ar fi stat lucrurile, cheia soluționării problemei armis-tițiului — acest lucru devenise limpede pen-tru toată lumea — se afla la Moscova¹.

¹ Referindu-se la tentativa de încheiere a armistițiului de către cei doi emisari români de la Cairo, lordul Moyne raporta în 25 august la Foreign Office: „Amba-sada sovietică de aici [Cairo] este, în mod sigur, în ne-cunoștința de cauză cu privire la evenimentele din România și nu are vești, instrucțiuni sau vreo intenție”. În consecință, diplomatul britanic a propus ca delegații români imputerniciți oficial să semneze armistițiul cu Aliații „sa fie trimisi la Moscova. Se pare — adaugă el — ca există anumite aspecte ale negocierilor anterioare despre care noi nu am fost pe deplin informați, iar ace-stea precum și alte aspecte sau dificultăți importante, ar putea fi rezolvate mai expeditiv acolo” (Arhivele Statului București, microfilme Anglia, Rola 407, cadrul 37).

● Izolați de țară dar supravegheați ● Speranțe românești și... tergi-versări britanice ● Înainte de toate, trebuie stabilit prețul ● Între detalii de formulare și „trofee” de război ● Românii liberi nu vor să fie „elibe-rați” ● Totul se discută, se aprobă, dar nu se acceptă ● Molotov pro-mite acordarea cobeligeranței dar își calcă angajamentul

Teribila așteptare

Delegația aprobată de guvern a avut următoarea componență: Lucrețiu Pătrășcanu, ministru secretar de stat și ministru ad-interim de justiție (fiind comunist, s-a mizat pe faptul că aceasta ar putea fi un factor favorizant, motiv pentru care a și fost desemnat președinte al delegației). Ghiță Pop și Ion Christu, generalul Dumitru Damaceanu (atunci înaintat în grad) și cei doi emisari de la Cairo, prințul Barbu Știrbei și Constantin Vișoianu, care urmau să se deplaseze direct la Moscova. În cadrul ședinței guvernului, Pătrășcanu n-a ezitat să-și exprime speranța că va reuși să obțină „ameliorări substanțiale asupra condițiilor convenite la Cairo”. (Într-un document din perioada arestării, L. Pătrășcanu descrie în detaliu formarea delegației; vezi articolul din nr. 8/1991.)

În dimineața de 29 august, cu excepția celor doi care se aflau la Cairo, membrii delegației au decolat de pe aerodromul Popești Leordeni, la ora 4, cu direcția Odessa, iar de aici au ajuns la Moscova, în ziua următoare, la 9 dimineață. Tot în ziua de 30 august au sosit în capitala sovietică și Barbu Știrbei împreună cu Vișoianu, după o escală prelungită la Teheran; ei fuseseră însoțiți de maiorul britanic A. Russel, din Forța 133 (ramura Direcției Operațiilor Speciale — S.O.E. — din Cairo).

Delegația română a fost condusă de la aeroport la o casa de oaspeți de lângă Kremlin. În rândurile membrilor ei domnea o stare de mare încordare. Erau complet izolați, lipsiți de orice legături cu guvernul din țară și negociatorii din partea Aliați-

lor nu se grabeau să-și contacteze.

La 31 august, comisarul sovietic pentru afacerile externe i-a convocat pe ambasadorii americani și britanici la Moscova și i-a informat că „reprezentanții sovietici nu s-au întâlnit cu nici unul dintre românii sosiți la Moscova și el, Molotov, nu ar vrea să se întâlnească cu ei înainte de a se pune de acord cu [A.Clark] Kerr și [A.W.] Harriman. Totuși, astăzi, la ora 11 seara, el îi va invita pe românii pentru a face cunoștință cu ei și pentru a le cunoaște doleanțele”. În continuare, le-a spus celor doi că ambasadorul sovietic de la Ankara — promise de la trimisul român de acolo, Al. Crețeanu, o nota în sensul că, în calitate de plenipotențieri ai guvernului român, fuseseră desemnați Știrbei și Vișoianu, fara a se mai aminti despre nici o alta persoană. „Pe de alta parte, precizase Molotov, prin legătura noastră, care se afla în casa unde sînt gazduiți românii, am aflat că Pătrășcanu se considera șef al delegației române. Astăzi, la întâlnirea cu românii, el, Molotov, presupune că va lamuri problema cine este imputernicit”. Înainte de sfîrșitul întrevederii, Molotov a înmînat celor doi ambasadori proiectul sovietic de armistițiu (un text cuprinzînd 18 puncte, redactat în limba rusă) și și-a exprimat dorința de a se reîntîlni a doua zi, după-amiaza, pentru a-l discuta și a-i aduce eventualele modificări și completări.

Chiar din prima zi a șederii la Moscova, delegația română a înaintat un memoriu guvernului sovietic, în care se arata că „România se gasea de drept în stare de armistițiu cu U.R.S.S., Marea Britanie și Statele Unite de la 23 august, ora 22 și 20 minute”, ca armata română a început imediat luptele contra trupelor germane, iar prin declarația guvernului din 25 august fusese notificată oficial starea de război cu Germania. Date fiind aceste realități, se exprima nedumerirea că trupele sovietice pătrunse

în adîncul teritoriului românesc continuau să dezarmeze unități românești și să instauereze autorități de ocupație în zone în care nu mai exista nici un fel de prezență militară germană. Avînd în vedere negocierile de la Cairo și Stockholm (vezi *Magazin istoric*, nr. 8 și 9/1991) din primăvara și vara lui 1944, delegația română a cerut ca unitățile operative sovietice de pe teritoriul României să nu mai dezarmeze militari români, să se fixeze o linie de demarcație, pe care trupele sovietice să o traverseze doar în direcția frontului și în înțelegere cu comandamentele locale românești. Se solicita, totodată, ca, pornind de la situația reală, în comunicatele sovietice să nu mai figureze localități și zone eliberate deja de armata română ca fiind luate cu asalt și eliberate prin lupta de către unități sovietice, lasîndu-se falsă impresie ca între U.R.S.S. și România ostilitățile ar continua.

Așa cum anunțase, în seara aceleiași zile de 31 august, Molotov s-a întâlnit cu delegația română, cu care prilej s-a lămurit că ei formează o singură delegație și că într-adevăr Pătrășcanu era șeful acesteia. În convorbirea cu Lucrețiu Pătrășcanu, ca răspuns la memoriul înaintat în ajun, Molotov i-a precizat: „a) armistițiul între Aliați și România nu poate intra în vigoare decît în ziua semnării sale; b) delimitarea unor părți de teritoriu liber român nu mai este o chestiune actuală; c) este necesar a se continua lupta comună contra Germaniei; d) dorința sa de a se fixa încă atunci suma totală a reparațiilor de plătit de către România”. În final, șeful diplomației sovietice a promis că, dacă nu vor interveni elemente noi, la 2 septembrie va putea remite delegației române un text preliminar al convenției de armistițiu.

Promisiune neonorată. La 2 septembrie, Departamentul de stat al S.U.A. abia intrase în posesia textului-proiect și îl înmînase Comitetului mixt al șefilor de state majore,

În p. 28: mareșalul R.I. Malinovski, în numele guvernelor celor trei mari puteri, semnează Convenția de armistițiu cu România. În spate, în picioare, de la stînga la dreapta: L. Pătrășcanu, general D. Damaceanu, Ghiță Pop, A.W. Harriman, A.C. Kerr, I.M. Maiski, V.M. Molotov, general V.P. Vinogradov, amiral V.L. Bogdenko, B.F. Podțerov, A.I. Vișinski și A.P. Pavlov.

precizând că va pune la dispoziție observațiile sale „în data ce va putea fi încheiată examinarea condițiilor propuse [de guvernul sovietic]”.

În ziua de 3 septembrie, delegația română a prezentat ambasadorilor britanici și american cîte un memoriu (vezi și *Magazin istoric*, nr. 8/1991), solicitînd urgentarea semnării armistițiului, iar peste alte trei zile a revenit cu un nou memoriu către comisarul poporului pentru afacerile externe, cerînd, în esență, aplicarea în fapt a stării de armistițiu și dînd asigurări asupra unei colaborări imediate a guvernului și armatei române cu unitățile sovietice aflate în marș spre front. Răspunzînd, locțiitorul lui Molotov, A.I. Vișinski, a precizat că o serie de măsuri adoptate de armata sovietică pe teritoriul României erau „limitative” și aveau un „caracter tranzitoriu, inerent operațiilor militare”. Expriindu-și regretul pentru întîrzierea semnării armistițiului, el a sugerat ca eventualele reproșuri pentru acest fapt să fie orientate în altă direcție. De altfel, ziariștii englezi prezenți în capitala sovietică apreciau și ei că prelungirea discuțiilor asupra convenției de armistițiu se datora în primul rînd întîrzierilor delegațiilor anglo-saxone și formalităților ce prefațau stabilirea unor puncte preliminare.

În aceeași stare de încordare și așteptare, în ziua de 7 septembrie, delegația română a înmînat copii de pe memoriul înaintat guvernului sovietic și celor doi ambasadori occidentali, atrăgînd atenția că aminarea semnării armistițiului prezenta „serioase inconveniente și numeroase pericole pentru România”. În nota înmînată Ambasadei S.U.A. se sublinia în plus că atitudinea Londrei „este cît atît mai neașteptată cu cît Marea Britanie căzuse de acord cu condițiile formulate anterior de guvernul sovietic și acceptate de România”. Părerea sugerată de delegația română cu privire la întîrzierile provocate de britanici

este de altfel confirmată și de ambasadorul american Averell Harriman, care într-un raport datat 15 septembrie, arăta că „străduințele britanicilor de a formula, în timpul negocierilor preliminare, o mare varietate de propuneri, întrebări și idei, pare să fi provocat tulburare și o oarecare iritare negociatorilor sovietici. Rușii au acceptat bucuroși propunerile britanice care întăreau controlul aliat (sovietic) asupra României, precum și modificările de proiect, dar în general au refuzat să facă orice concesie de fond. Repetatele argumente formulate de britanici cu privire la suma stabilită pentru despăgubiri față de Uniunea Sovietică, deși erau indiscutabil lesne de regăsit în concepția de bază a unei colaborări tripartite, au fost privite de spiritul rus ca o expresie a refuzului de a recunoaște dimensiunile în care țara lor avusese de suferit de pe urma românilor și a dorinței de a-i priva de drepturile lor despăgubire. Propunerile britanice ar fi fost, fără îndoială, foarte rezonabile în orice fel de negocieri dintre aliații occidentali. În cazul rușilor, ele nu au fost împlinite cu înțelegere”. În ciuda acestor fapte, aprecia ambasadorul american, rușii erau hotărîți „să se simtă cît mai mult în largul lor”, considerînd că „România este zonă de interes predominant sovietic” și că, în consecință, se așteptau ca partenerii lor anglo-americani să le lase „cît mai multă mînă liberă în stabilirea condițiilor de armistițiu și în tratamentul ulterior al românilor”.

Războiul acordurilor formale

Duminică, 10 septembrie, la ora 22, V.M. Molotov a înmînat, în sfîrșit, delegației române un proiect al Convenției de armistițiu, al cărui text fusese redactat în rusa și franceză; românilor li s-a precizat că termenii lui erau „rezultatul deliberărilor principalelor trei nuteri aliate și au

fost formulați pe baza condițiilor oferite anterior guvernului român”. Cu același prilej, s-au stabilit chestiunile de procedură și, pentru a da posibilitate românilor să studieze documentul, s-a convenit ca discuțiile să înceapă a doua zi, la orele 22.

Conținutul Convenției de armistițiu este în genere cunoscut publicului nostru cititor. Prevederile acestui document au fost subliniate și comentate în numeroase studii, articole și lucrări aparute în ultimii ani¹, iar într-un articol publicat în paginile acestei reviste (*Magazin istoric*, nr. 1, 2/1987), noi înșine am insistat asupra unora dintre cele mai importante prevederi politice, economice, militare și teritoriale. Acesta este și motivul pentru care vom aminti doar discuțiile ce s-au purtat pe marginea unora dintre ele, în dorința de a reliefa eforturile delegației române de a atenua sau elimina unele prevederi și, în al doilea rînd, pentru a reconstitui, folosindu-ne și de unele documente recent puse în circuitul cercetării, atmosfera extrem de apăsătoare în care s-au purtat tratativele.

Este bine să precizăm că la discuțiile care au avut loc în zilele de 11 și 12 septembrie, la diferitele faze ale negocierilor, au participat membrii delegației române, ai aceleiași sovietice, compusa din V.M. Molotov, A.I. Vișinski, I.M. Maitski, D.Z. Manuilski, N.V. Novikov, generalul V.P. Vinogradov și amiralul V.L. Bogdenko; Marea Britanie și S.U.A. au fost reprezentate de ambasadorii lor la Mos-

¹ Dintre aceste lucrări, amintim: Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)*, București, 1986; Gheorghe Buzatu, *Din istoria secretă a celui de al doilea război mondial*, București, 1988; Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, August 1944. *Reper istorice*, București, 1984; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii, 1945-1947*, București, 1988; *România în anii celui de al doilea război mondial*, vol. II, București, 1988; Ștefan Lache, Gheorghe Tului, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Cluj-Napoca, 1978; 23 August 1944. *Documente*, vol. II, București, 1984 ș.a.

cova, A. Clark Kerr și, respectiv, A.W. Harriman.

De la prima lectură se putea constata că, prin aria problemelor abordate, Convenția de armistițiu depășea cu mult cadrul unui act de armistițiu, ea reglementând chestiuni ce intrau în competența unui tratat de pace. Cele 20 articole, 6 anexe și protocolul care le însoțea, reglementau minufios nu numai probleme de natură politico-militară, ci și teritoriale, administrative și economice. Art. 1, conștințind o stare de fapt, menționa că, începând din 24 august, ora 4 a.m., România încetase operațiile militare împotriva U.R.S.S. și participa la război „alături de Puterile aliate împotriva Germaniei și Ungariei cu scopul de a restaura independența și suveranitatea” sa, în acest scop urmînd să pună „la dispoziție nu mai puțin de 12 divizii de infanterie și mijloacele suplimentare”, ce trebuiau a fi „puse sub comanda generală a înaltului Comandament Aliat (sovietic)”. Prin art. 3, România era obligată să asigure, cu mijloace și cheltuieli proprii, înlesniri pentru libera deplasare a trupelor aliate pe teritoriul său; anexa însoțind acest articol preciza și ceea ce trebuia înțeles prin termenul de cooperare: „punerea la dispoziția înaltului Comandament Aliat (sovietic) pentru deplină folosință (cum se va socoti de cuviință), pe durata armistițiului, a tuturor construcțiilor și instalațiilor românești, militare, aeriene și navale... care ar putea fi cerute pentru nevoi militare, în completă bunăstare și cu personalul necesar pentru întreținerea lor”. Art. 11 confirma faptul că România a declarat „și în fapt duce război contra Germaniei și Ungariei”, iar art. 19 înregistra acordul U.R.S.S. de a participa cu forțele sale armate la „operațiuni militare comune cu România, contra Germaniei și Ungariei”.

Exigențele unora din articole pot fi înțelese mai bine poate, dacă vom aminti că atît preambulul cit și unele articole priveau România ca

pe un stat inamic, înfrînt în război. Delegația română a și arătat că această viziune era în discordanță cu realitatea și a cerut eliminarea din preambul a formulării „România recunoaște că a pierdut războiul”. A argumentat apoi că armistițiul nu s-a produs în urma înfrîngerii militare, ci printr-o acțiune politico-militară proprie, clauzele armistițiului fiind discutate înainte cu Aliații. „Guvernul actual — preciza L. Pătrășcanu — este emanațiunea acelor forțe care au ajutat armistițiul și nu este vechiul guvern, care poate fi făcut răspunzător pentru situația militară a României”. Noul guvern are o altă bază juridică și cu atît mai mult lui nu i se puteau imputa actele fostului guvern.

În privința cooperării militare, delegația română a propus ca puterile aliate să contribuie la dotarea celor 12 divizii stipulate de Convenție, avîndu-se în vedere faptul că trei corpuri de armată române fuseseră dezarmate de sovietici după data de 23 august; s-a cerut și comandă românească pînă la nivel de grup de armate inclusiv, precum și sectoare proprii de acțiune pentru trupele române. În principiu, Aliații s-au declarat de acord, dar sub pretext că acestea erau doar „detalii de aplicare”; ce ar fi încărcat textul, au sugerat să fie lăsate spre rezolvare în cuprinsul convenției speciale ce urma să fie stabilită de factori militari români și sovietici.

Art. 5 stipula predarea imediată de către România a tuturor prizonierilor de război aliați, dar nu se preciza nimic în legătură cu prizonierii români aflați în U.R.S.S., dintre care foarte mulți fuseseră luați „după data de 24 august 1944, ora 4”. Cererile delegației române în această privință au fost respinse sub motiv că „armata sovietică consideră trofee de război orice fel de capturi” și că aceste chestiuni vor fi discutate și rezolvate tot de către comisia militară. ■

(Va urma)

REMEMBER ARMAND CĂLINESCU

Cînd, la 21 septembrie 1939, primul ministru al României, Armand Călinescu, a căzut răpus mișelește de gloanțele legionare, țara întreagă s-a cutremurat de durere și de indignare. Printre cei care și-au exprimat, imediat, protestul față de asasinarea înaltului demnitar român a fost și Nicolae Iorga. A doua zi, 22 septembrie, în ziarul său, *Neamul românesc* (conform uzanțelor vremii, apărut antedatată, 23 septembrie) marele istoric a publicat editorialul de mai jos, scris cu adîncă simpatie pentru cel dispărut atît de tragic și cu adîncă mîhnire pentru vremea sumbră pe care asasinarea lui Armand Călinescu o prevestea.

După fapta de ieri

Un om s-a jertfit pentru liniștea țării sale înăuntru și pentru independența ei politică în afară. El a căzut, cum se putea aștepta, jertfa unor fanatici cari-l urmăreau de mult cu o vendettă de sînge.

Țara va judeca dacă în împrejurările de față, cu amenințări, existente sau posibile, de jur împrejurul nostru, era loc pentru o astfel de sălbatecă răzbunare. Ea va ști să se ție liniștită și sigură față de orice încercare de a adăugi la aceste primejdii nenorocirea luptelor dintre noi.

Acela care s-a dus era un om de o mare inteligență, de o putere de lucru imensă și de un patriotism pe care numai un nebuln l-ar putea pune la îndoială; ultima oară cînd, acum o săptămînă numai, l-am văzut, el se chinuia, noaptea, cu ministrul de Externe, să chibzuiască felul cum am putea ieși neatinși din așa de grele împrejurări ca acestea de astăzi.

Cine ar încerca o altă cale s-ar împotrivi la tot ce este în inimile noastre pentru pămîntul moștenirii Marelui Război.

Aceasta s-o știe oricine și oriunde.

N. IORGA

DOSARE DESIGILATE

(Urmare din p. 27)

spirit a armatei, care n-ar înțelege ca țara să fie supusă unor devastări și ca ele să fie obligate să abandoneze pe tovarășii lor de arme, chiar dacă avantajele nu ar fi evidente pentru țară și sentimentul de onoare prea dur șocat! Fără aceasta, singurul rezultat ar fi un război civil, pe care guvernul vrea în mod natural să-l evite cu orice preț și care, de altfel, ar risca puternic să-i avantajeze numai pe germani.

1. Guvernul român n-ar putea deci să se angajeze să colaboreze cu ușurință cu armatele ruse sau aliate împotriva germanilor. Dar dacă aceștia ar refuza să evacueze teritoriul român într-un termen foarte scurt, de 15 zile, de pildă, începând cu momentul somării lor, armata română ar colabora evident cu trupele ruse cu scopul de

a-i forța să părăsească România.

2. În ambele ipoteze, trupele aliate s-ar putea deplasa pe teritoriul românesc acolo unde situația militară ar cere-o și ar putea folosi toate facilitățile de comunicare. Cu toate acestea, administrația civilă ar trebui să rămână, adică funcționarii civili și-ar păstra atribuțiile și legile, și reglementările române ar rămâne în vigoare. Un district ar trebui să fie rezervat ca sediu al guvernului român, în care nici o forță armată străină nu ar putea pătrunde.

3. Dat fiind că motivul principal care determină România să se retragă din război este dorința de a crea bazele unei colaborări cu Rusia, fondată, în viitor pe încredere și prietenie reciprocă, și exclude din discuție viitoarele conflicte, considerând, pe de altă parte, că toate guvernele aliate, inclusiv Rusia, și-au proclamat în mod solemn adevăratele principii autodeterminării popoarelor, guvernul român estimează că soarta viitoare a Basarabiei și Bucovinei de

Nord va trebui hotărâtă numai la sfârșitul războiului mondial, când condițiile în care acest principiu va fi aplicat vor fi precizate pentru toate teritoriile în litigiu.

4. Guvernul român își rezervă să discute la momentul oportun temeiul punctului 2, art. 2, privind pagubele cauzate Uniunii Sovietice de «operațiunile militare și de ocuparea teritoriilor sovietice de către România». Cu toate acestea trebuie remarcat de pe acum că plățile importante vor depăși forțele materiale ale țării, dur încercate nu numai de război și de livrările pe care a fost obligată să le facă germanilor fără alte prestații efective, ci și de bombardamentele aeriene anglo-americane. Guvernul român nu poate crede că guvernul Sovietelor dorește să condamne poporul român la o stare de mizerie cronică, pentru că, în ultimă analiză, masele muncitoare vor fi acelea care vor trebui să suporte povara acestor plăți". ■

(Va urma)

COPERTELE

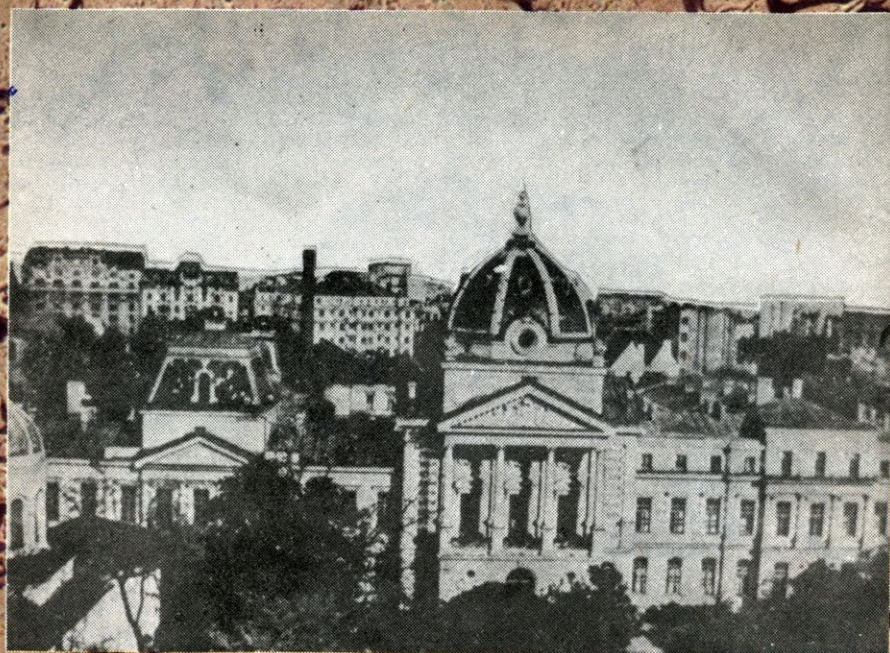
1. 2. În tezaurul de artă și cultură pastrat în colecțiile Bibliotecii Academiei Române se afla și câteva manuscrise persane, împodobite cu miniaturi executate cu o deosebită măiestrie artistică. Iată câteva dintre acestea reproduse din **Cartea adevărului și cinstei omenirii** (sec. XIX) și **Sah-name** (sec. XVII) (**Vechi mărturii de artă și cultură...**, p. 10)

2. 3. Între manastirile cu hramul Sfinților împărați Constantin și Elena, aceea de la Hurezi, ctitorită prin „milosirdia” marelui voievod Constantin Brincoveanu, se detașează prin măiestria sculpturilor în piatră și lemn, precum și prin zugrăveala frescelor datorate unor meșteri cum au fost Caragea pietrarul și Pirvu Mutu Zugravul. Două fragmente de timplă, având în prim-plan ornamentele sculpturale și pe fundal fresca ce a facut faima „stilului brincovenesc” (**Sfinții împărați Constantin și Elena**, p. 53)

PLANSELE

1. 2. 3. 3. Așezăminte de binefacere, aparute la București încă de la sfârșitul veacului XVIII. În imagini: 1) Spitalul Brincovenesc; 2) Azilul Domnița Balașa; 3) Spitalul Colței; 4) Spitalul Filantropia; 5) Azilul Elena Doamna; 6) Azilul Ghița și Elena Cantacuzino; 7) Socola; 8) Spitalul Sf. Spiridon — ultimele două din Iași (**Așezămintele Brincovenesti: istorie și tragedii**, p. 41)

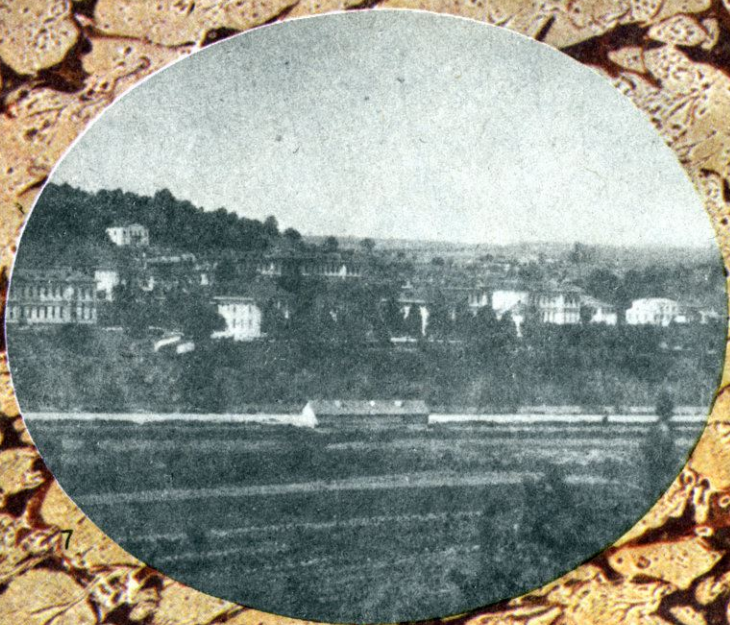

5

6

O inițiativă românească de pace necunoscută

la începutul celui de al doilea război mondial

NICOLAE JURCĂ

Articolul de față, elaborat pe baza documentelor din Arhivele federale din Koblenz (Germania), nu-și revendică alt merit decât acela de a semnaliza, releva și detalia un act de politică externă românească, act ce, deși ne apare subdimensionat la scara marilor evenimente politico-militare din acei ani de grea cumpănă pentru umanitate, a rămas, până astăzi, în conul de umbră al istoriei.

La 1 septembrie 1939, Hitler pune în aplicare așa-numitul „Plan alb”, elaborat în primăvara aceluiași an, invadând Polonia și declanșând, în acest fel, cel mai devastator război cunoscut pînă atunci în istorie. După cucerirea Poloniei și desființarea ei ca stat, la 27 septembrie 1939, Hitler a făcut o propunere „de pace” Marii Britanii și Franței. Evident că nimeni, în afara unei părți a națiunii germane fanatizată de naționalismul nazist, n-a crezut în sinceritatea acestei oferte „de pace”. Inițiativa lui Hitler n-a fost decât o manevră stîngace prin care urmărea să deplaseze responsabilitățile pe seama aliaților occidentali. Propunerile naziste, făcute de pe pozițiile arogante ale invăgătorului, au fost urmate, de data aceasta prompt, de răspunsurile guvernelor franceze și engleze. La 10 octombrie 1939, într-un discurs radiodifuzat, Edouard Daladier, primul ministru al Franței, a respins ofertele lui Hitler, precizînd că acceptarea lor „nu ar face decât să consacre cuceririle prin violență sau cuceririle prin forță”. La rîndul său, Neville Chamberlain, șeful guvernului englez, a refuzat oficial oferta germană. La 7 noiembrie 1939, în speranța evitării unei invazii germane (previzibile) asupra țărilor lor, regele

Leopold al Belgiei și regina Olandei, Wilhelmina, și-au oferit medierea lor în vederea inițierii unor tratative de pace. În răspunsul său, regele Angliei, George VI, a declarat că va fi gata oricînd să ia în considerare propunerile pentru o pace dreaptă, reamintind condițiile puse și expuse de oamenii politici englezi în Parlament. Mai reticent, Albert Lebrun, președintele Franței, a precizat că primul pas trebuia făcut de Germania.

Răspunsul lui Hitler la aceste propuneri se lăsa așteptat. Era limpede că părțile aflate în conflict se situau pe poziții ireconciliabile. În aceste circumstanțe, o nouă inițiativă de pace, sortită să nu fie cunoscută de opinia publică, ci doar de cancelariile diplomatice, a pornit de la regele Carol II, șeful statului român de atunci. La 13 noiembrie 1939, deci la scurtă vreme după încercarea nereușită de mediere a regelui Leopold al Belgiei, Carol II l-a invitat la Palatul Cotroceni pe Wilhelm Fabricius, șeful Legației Germaniei la București, și l-a informat despre acțiunile și intențiile sale pentru a găsi o cale de mediere a păcii. În nota pe care a înaintat-o în aceeași zi ministrului său de externe, diplomatul german sintetiza astfel începutul convorbirilor: „Regele Carol m-a invitat azi după masă la ora 4.30 la Palatul Cotroceni. După cîteva cuvinte de introducere, în

care și-a exprimat bucuria ca atentatul de la München nu l-a afectat pe Führer și și-a exprimat regretele pentru victimele făcute, a trecut la obiectul propriu-zis al convorbirii noastre”.

Suveranul român i-a comunicat ministrului german că, după consultarea cu regele Leopold al Belgiei, a hotărît să lanseze o propunere proprie de începere a unor tratative de pace între șefii de stat ai Angliei, Franței și Germaniei. În acest scop, i-a cerut lui W. Fabricius ca în ziua următoare să se deplaseze la Berlin pentru a transmite mesajul său verbal și personal Führerului și cancelarului Reichului. „Carol s-a exprimat - menționează Fabricius în însemnările sale memorialistice - că ar fi fost multumit dacă ar putea face un pas pentru a determina părțile beligerante să se așeze la masa tratativelor. Regele Carol nu se gîndea la o acțiune de mediere mai amplă”.

Rezultă că, pînă la data convocării ministrului german, regele Carol primise răspuns la demersurile sale doar din partea regelui Angliei, care, într-o telegramă redactată în formule diplomatice stereotipe, menționa, totuși, în final, că „este dispus să examineze cu multă atenție orice sugestie, care-i va fi prezentată în perspectiva unei păci trainice”. Această mențiune încurajatoare a șefului statului

¹ Bundesarchiv, fond 101 (K.E.), rola 55 (memoriile lui W. Fabricius; nota adresată Ministerului de externe din Berlin la 13 noiembrie 1939 ș.a.).

24 ianuarie 1939: recepția cavalerilor Ordinului Ferdinand la suveran

englez dăduse regelui român curajul să adreseze Führerului două întrebări: 1) *dacă consideră că, în situația dată, acțiunea pornită de el ar fi binevenită și dacă ar putea duce la rezultate favorabile;* 2) *dacă Führerul ar fi dispus să facă unele propuneri concrete care să poată contribui la realizarea acestei acțiuni?* Carol I-a invitat pe ministrul Germaniei să plece a doua zi cu avionul la Berlin, pentru a transmite mesajul cancelarului german, declarându-i că ar fi mulțumit „*dacă ar fi putut face un pas pentru a determina părțile beligerante să se așeze la masa tratatelor*”.

În cercurile politice de la Berlin, regele României nu se bucura de simpatii și încredere, fiind considerat, așa cum de fapt și era, un filo-franco-anglez, inclinat acum să facă concesii Germaniei, determinat de circumstanțele politico-militare. În memoriile sale, W. Fabricius relevă că, în mintea conducătorilor Reichului erau încă vii declarațiile făcute de regele Carol II cu prilejul vizitei sale la Paris (19-21 noiembrie 1938), declarații ostile Germaniei, precum și faptul că, în primăvara anului 1939, România acceptase garanțiile unilaterale ale Marii Britanii și Franței. În aceste împrejurări, misiunea lui Fabricius, cum însuși mărturisește, nu era „*o sarcină ușoară*”. La 14 noiembrie 1939, după ce obținuse în prealabil avizul lui Joachim von Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului, ministrul german a plecat spre Berlin cu un avion special pus la dispoziție de regele Carol. În 15

noiembrie a fost primit în audiență de ministrul de externe Ribbentrop, care i-a repropus că și-a depășit plenipotențele, lăsându-se angajat de regele României în discuții despre pace, deși astfel de discuții erau interzise șefilor misiunilor diplomatice. La aceste aprecieri ale titularului departamentului de pe Wilhelmstrasse, Fabricius, după propriile-i mărturisiri, a replicat că, indiferent de existența unor indicații restrictive, deși n-a luat cunoștință de ele, „*nu ar evita niciodată o discuție cu guvernul român, pe lângă care este acreditat, despre problemele de pace*”, deoarece, afirma el, „*chiar când războiul este inevitabil posibilitatea unei păci nu trebuie să fie pierdută din vedere nici un moment*”.

Mai demne de crezare sînt relatările lui Fabricius în legătură cu modul în care a înfățișat superiorului său cauzele reale care au generat demersul suveranului român: „*Motivarea nu trebuie văzută în atașamentul său față de Anglia și casa domnitoare a ei, ci doar în teama că, dacă Germania va fi angajată într-un război lung cu puterile occidentale, România va cădea victimă aspirațiilor Uniunii Sovietice, ceea ce ar fi însemnat pentru rege pierderea tronului său*”. Evident că o asemenea teamă față de statul sovietic, de comunism în general, ca și de spectrul pierderii tronului, a existat, dar guvernul regal al României, prin inițiativele de pace întreprinse, urmărea obiective și interese mai generale, care vizau apărarea independenței și integrității terito-

riale a țării, conservarea ființei și entității statale. Spre finalul ei, discuția dintre von Ribbentrop și W. Fabricius a devenit mai relaxată și ministrul de externe nazist i-a comunicat subalternului său să fie pregătit pentru a fi primit de Hitler.

Primirea a avut loc în ziua următoare, 16 noiembrie, în vechea cancelarie a Reichului. Asistat de ministrul de externe, Führerul a primit, ridicat în picioare, mesajul pe care regele Carol îl transmitea prin ministrul german acreditat la București, după care l-a invitat pe Fabricius să ia loc, declarându-i, pe un ton „*jiniștit*” și „*politic*”, dar atît de categoric încît discuțiile ulterioare erau excluse: „*Spuneți regelui României că îi mulțumesc pentru interesul pe care îl manifestă prin demersul său, dar la atitudinea care o au puterile ostile Germaniei și la condițiile lor exorbitante de pace nu îmi este - spre regretul meu profund - posibil să accept o mediere pentru o acțiune de pace*”. Hitler n-a făcut nici un reproș lui Fabricius pentru misiunea ce și-o asumase, dimpotrivă, s-a angajat într-o discuție amplă în care a explicat că nu avea intenția să încheie pace cu Marea Britanie și Franța, deoarece se simțea superior din punct de vedere militar. În încercarea de a-și justifica politica agresivă, el a subliniat că dacă ar fi încheiat pace, în cel mult doi ani, adversarii săi ar fi fost atît de înarmați încît s-ar fi „*năpustit*” asupra Germaniei. „*Șansa unei victorii asupra puterilor dușmane - a afirmat patetic Hitler - se oferă numai o singură dată și aceasta trebuie folosită*”. El a afirmat cu cinism că „*va duce războiul pînă la capăt și va asigura poporului german spațiul vital pe care-l revendică*”. Exprimarea Führerului - apreciază W. Fabricius - a fost plină de patimă și susținută de convingeri intime, din care rezultă clar că „*nu voia să accepte nici un fel de pace*”. În cadrul convorbirii, Fabricius și-a exprimat dorința de a afla, în interesul înfăptuirii politicii

Reichului în Balcani, concepția Berlinului despre politica ce trebuia dusă în sud-estul Europei, relevând că „Germania are în România o sursă bogată de materii prime, îndeosebi petrol și alimente”, care ar fi periclitat în cazul în care ar apare o situație de război în zonă. Drept răspuns, Hitler a declarat că „aprobă întru totul politica de pace în sud-estul Europei, deoarece nu are intenția să se expună unui război pe două fronturi”. Din relatările lui W. Fabricius rezultă că Führerul a ascultat „liniștit” și că „pe fața lui nu se putea remarca nici o impresie de aprobare sau dezaprobare”, dar refuzul ofertei de mediere era fără echivoc.

Reflectind pe marginea acestui Refuz, într-un articol intitulat *O propunere de mediere a păcii despre care lumea n-a aflat nimic*, propus spre publicare revistei *Die Gegenwart* la 21 martie 1949, fostul ministru al Reichului la București consemna: „Cine va fi chemat să scrie vreodată istoria celui de al doilea război mondial va fi străbătut de fiori, dacă va evalua acest răspuns lapidar al lui Hitler către regele României”. După opiniile sale, răspunsul negativ al lui Hitler „a însemnat înălturarea unei posibilități unice de a găsi o soluție fericită conflictului al cărui sfârșit catastrofal pentru Germania era întrevăzut în special de regele României”.

Încheindu-și misiunea, pe care singur și-a apreciat-o foarte contradictoriu (calificînd-o drept „un succes”, pentru că, apoi, să afirme că „a fost puternic deprimat că nu a putut promova acțiunea unei păci generale”), a doua zi șeful Legației germane s-a întors la București pentru a aduce regelui Carol răspunsul „la demersul său binevoitor despre care lumea nu auzise nimic”.

Inițiativa de pace a șefului statului român de atunci, așa cum am relevat, a avut un destin istoric ciudat, ea fiind sortită să rămână necunoscută opiniei publice din epocă și de mai târziu și, pînă astăzi, nici istoriografiei. ■

CLIO ANUNTA

MISTERUL BIBLIOTECII LUI PABLO NERUDA

Cotidianul madrilen *El Pais* a publicat recent o știre despre prezența la o expoziție de carte din capitala Spaniei a mai multor volume din biblioteca personală a celebrului poet chilian Pablo Neruda (*Magazin istoric*, nr. 9-10/1978). Vestea a trezit neîncredere, întrucît se știa că Neruda nu a vindut în afara țării sale nici o carte ce-i aparținea. Totuși, 102 volume — fiecare cu *ex-librisul* scriitorului și cu însemnări, observații și comentarii marginale, în cerneală verde, culoarea preferată a lui Neruda — fuseseră expuse la Madrid ca proprietate a organizatorului expoziției, cunoscutul bibliofil Jacques Aushel.

În ce împrejurări traversaseră oceanul volumele respective? Un avocat al „Fondului Pablo Neruda”, singura organizație din Chile ce se ocupă cu păstrarea a tot ce este legat de numele poetului, a stabilit că Aushel cumpărase cărțile — și nu 102, ci 2 000 — contra sumei de 200 000 dolari, la Frankfurt-am-Main, într-un magazin de antichități aparținînd unei firme care, la rîndul ei, le achiziționase la cunoscuta casă de licitație londoneză Sotheby's. Aushel a oferit o explicație posibilă a „traseului” volumelor: fuseseră dăruite de Neruda lui Luis Urrutja, fratele Matildei Urrutja, văduva poetului, care, posibil, le vinduse. Fiica acestuia a respins — printr-un act autentificat de notariat — această acuza adusă tatălui ei.

Mai verosimilă părea versiunea conform căreia cărțile fuseseră obținute la licitația Sotheby's, ai căror organizatori păstrează în mare secret sursele de proveniență a obiectelor.

Căutările au intrat deci într-un impas. Urmele trebuiau să ajungă în Chile. Așa s-a aflat — de la un prieten al poetului — că acesta era un pasionat colecționar de ediții rare, de incunabule. Biblioteca lui conținea cărți de pe vremea lui Cervantes, chiar a lui Columb. În plus, la Paris, unde a fost ambasador vreme de doi ani, Neruda și-a strîns o prețioasă parte a bibliotecii sale. După cum se știe, obligat de boală, poetul și-a părăsit postul de la Paris cu puțin timp înainte de căderea guvernului Salvador Allende (11 septembrie 1973). Cărțile și obiectele personale le-a trimis acasă cu vaporul. Containerele au ajuns în portul chilian Valparaíso în noiembrie aceluiași an, cînd laureatul Premiului Nobel pentru pace (1971) decedase deja, iar la conducerea țării se instalase o juntă militară, condusă de generalul Pinochet. Cînd văduva Matilda Urrutja s-a prezentat la vamă pentru a ridica pachetele, i s-a comunicat că ele se află într-o unitate a armatei, întrucît în ele s-au descoperit... arme. În cartea sa de memorii *Viața mea alături de Pablo Neruda*, Matilda Urrutja notează: „Am fost revoltată cînd am auzit o asemenea mîrșăvie și am hotărît să cer explicații, dar prietenii și cunoștințele mi-au temperat pornirile. Împrejurările erau atît de tensionate, încît militarii puteau întreprinde orice. Inclusiv să mă priveze de libertate. Am tăcut deci și am primit numai ce mi-a fost returnat, adică lazi pe jumătate goale”.

Să fi ajuns acele cărți dispărute la expoziția de la Madrid? Să mai adăugăm o declarație a unui colonel, azi în rezervă, participant la evenimintele din 11 septembrie 1973, declarație făcută unui ziarist chilian: „În primele luni după lovitura de stat, am greșit enorm fața de carte. Cînd găseam volume pe care le consideram periculoase, le aruncam în stradă sau în vreo piață și le dădeam foc. După ce s-a aflat în afara țării tratamentul aplicat cărților și am început să fim comparați cu hitleriștii, nu le-am mai ars în vîzul lumii, ci în incinte de unor unități militare. Apoi, spre sfîrșitul anului 1973, s-a luat hotărîrea să nu le mai dăm foc, ci să le depozităm în locuri speciale”.

Oare nu de acolo, din acele locuri speciale, au plecat spre Europa și cărțile lui Pablo Neruda? Comisia pentru drepturile omului a Camerei inferioare a Congresului Național din Chile studiază în prezent documente secrete — în cea mai mare parte militare — din perioada 11 septembrie 1973-11 martie 1990. S-ar putea descoperi astfel și soarta bibliotecii marelui poet chilian.

Mariana Drăgescu:

PILOT ÎN

„ESCADRILA ALBĂ“

1942. Studiourile Italiene lansează pe ecrane un film, evident de război (ne aflăm în plină desfășurare a celui de-al doilea război mondial), combinat cu o siropoasă poveste de dragoste. Dar nu pentru aceste „amănunte“ ne referim la pelicula respectivă, ci pentru faptul că eroinele filmului erau aviatore române, constituite într-o escadrilă sanitară, singura unitate de acest fel ce acționa efectiv în operațiile războiului mondial.

1990. Port aux Roses. Întrunirea anuală a Federației Femeilor Pilot din Europa. Participă aviatore celebre, recomandate în cărțile lor de vizită de performanțe răsunătoare: turul lumii, survolarea Polului Nord... Între ele, o reprezentantă a României, d-na Mariana Drăgescu. „Cartea ei de vizită?“ Singura aviatore europeană care a făcut războiul. Totodată, singura supraviețuitoare a „Escadrilei Albe“. Două referințe biografice care ar fi suficiente pentru a oglindi, într-o fișă biografică, o activitate puțin obișnuită. Fără îndoială însă că biografia doamnei Drăgescu este mult mai bogată în date și evenimente. Să răsfoim câteva dintre ele.

Practicând încă din copilărie o sumedenie de sporturi, a fost atrasă și de aviație. În 1935 a absolvit Școala de aviație „Mircea Cantacuzino“, condusă de Ioana Cantacuzino, obținând brevetul nr. 94 al Aviației Civile, totodată, al 7-lea brevet feminin românesc.

În 1938, absolvă și școala de zbor fără vizibilitate, iar un an mai târziu pe aceea de instructori de zbor, activând, în toată această perioadă, în cadrul secretariatului Aeroclubului Regal Român. În 1938 a fost pentru prima oară concentrată în vederea unor manevre militare, iar din 1940 a făcut parte din Escadrila Sanitară, împreună cu alte aviatore. A luat parte la principalele operațiuni în care a fost angrenată armata română: bătălia Odesei, Stalingradului, în Crimeea, iar după 23 august 1944 a participat și la campania din vest, până în Cehoslovacia.

După război, funcționează o vreme în cadrul Aerobazel, iar între 1950 și 1953 este instructor de zbor, la Ghimbav, după care, asemeni celor mai mulți dintre foștii piloți,

Mihai I

Pierduta lui Dumnezeu și voința națională
Rege al României

La tot de față și viitori, sănătate

Desind a războiului morții doamnei pilot
Drăgescu Mariana
din Escadrila Sanitară

„Pentru că de la începutul campaniei, pe orice vreme și în orice condiții, de multe ori
expusă la pericolele inamice a evadat pe calea aerului războiului și pe calea aerului în zona
războiului subliniind astfel scurtele activități și s-a exercitat și în fața obiectivelor noastre.”

Ne încredințăm „Virtutea Aeronautică” de război
clasa Crucea de Aur.

„Diplomă a domnului mareșal al armatei de aer și a marșalului
cu regamentul. Nostra regimul

Dat în București la 27 Sept. 1941

F.D.N. 2712

Ministrul Apărării Naționale
General de Corp de Armată, Ștefan

este scoasă din activitatea aviatică, de care continuă să fie strins legată, măcar pe plan sentimental: primește, în 1980, Placheta jubiliară a Departamentului Aviației Civile și devine membru pionier al Asociației internaționale a piloților „Les Vieilles Tigres”, pentru 50 de ani de la brevetare. Un an mai târziu este cooptată în Federația Femeilor Pilot din Europa (singura reprezentantă a României), iar după Revoluția din decembrie 1989 devine membră a Asociației veteranilor de război din România, precum și a Asociației române de propagandă și istorie a aviației. Titluri și calități ce se alătură distincțiilor primite pe cimpul de luptă, în cel de-al doilea război mondial: Ordinul „Virtutea Aeronautică” de război cu spade, clasa Crucea de aur, Vulturul german (în 1941) și Crucea „Regina Maria”, în 1942.

Pentru care fapte? Să-i dăm cuvintul înseși doamnei Mariana Drăgescu, să-și depene amintirile de acum o jumătate de veac.

I deea fondării unei escadrii sanitare a fost a kolegei mele, Marina Știrbei, cu ocazia manevrelor militare din 1938, la care, pentru prima dată în istoria aviației, am fost concentrate și cinci avioane. Marina a zburat pe un avion sanitar, cu care a făcut un raid în Finlanda. În urma memoriului său, înaintat subsecretarului de stat al Aviației, generalul Ahile Diclescu, la 25 iunie 1940 a luat ființă Escadrila Sanitară cu patru angajate: Nadia Russo, Virginia Thomas, Virginia Duțescu (care s-a retras pe caz de boală după primele luni de război) și eu. În perioada aceea, România era neutră. Franța căzuse în 1940, rușii cu nemții încheiaseră pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov, așa că războiul se purta cu Anglia. Eu și Nadia am primit misiunea de a aduce în țară două avioane de pilotaj din Germania, în plin război, prin Austria și Iugoslavia. Timpul era nefavorabil, nu aveam voie să zburăm în formație; s-ar fi putut crede că sîntem o unitate inamică și ar fi fost periculos. De aceea, la intrarea în Germania ni s-au pictat numere de înmatriculare germane, pe care le-am șters imediat, la întoarcerea la Zagreb.

La 22 iunie 1941, România a intrat în război, după ce Hitler a încălcat pactul și a intrat pe neașteptate în U.R.S.S., lăsându-l pe Stalin perplex. Aveam 25 de ani și eram cea mai tinăra din escadrilă. Nu aveam grade militare, doar galoane de pilot stagiar, apoi de ofițer aviator (provenind din Aviația Civilă). Dar aveam soldă și primă de zbor, echivalente gradului de sublocotenent.

Bătăliile se dădeau pe lângă Prut, pentru cucerirea localităților Basarabeasca și Românești. Românii voiau să intre în Basarabia, pentru a elibera acest teritoriu ce fusese atât de brutal smuls țării mamă, prin ultimatumul sovietic din urmă cu un an, după numai 22 de ani, trăiți în hotarele statului român. Am decolat de pe aerodro-

mul Pipera, cu destinația primei baze — Focșani.

Avioanele noastre RWD 13, albe, cu cruce roșie, au fost vopsite în culori de camuflaj, pentru a nu fi observate din aer. Aveam trei avioane cu brancardă, citeva cu scaune și un avion sanitar mare, bimotor POTEZ 65, cu mai multe țărzi și rază mai mare de acțiune (putea face chiar curse la București). Avioanele noastre erau amenajate sanitar, cu brancardă și loc pentru stat semiculcat; aveam, de asemenea, un mic calorifer și o plafonieră cu lumină electrică. Comandantul escadrii, căpitan-aviator I. Panaitescu, zbură pe avionul lui. Trecut apoi la o unitate de luptă, a fost doborât și a dispărut la Odessa.

La Focșani, pe același teren erau și avioane de vânătoare și bombardament. Dormeam pe țărzi, iar noaptea era un vacarm de nedescris, se decola, se ateriza, se încercau mitraliere etc.

Am început transportul de răniți. Țin să îi menționez în mod special pe infirmiera voluntară de la Crucea Roșie, Ioana Grădinescu, și pe sanitarul Gh. Ernest, care ne-au însoțit la bordul avioanelor, foarte curajoși și devotați răniților. Aveau un dar deosebit de a-i liniști pe răniții agitați, care se temeau; mulți se speriau de avion, cu atât mai mult cu cît era condus de o femeie. Odată, un rănit a întrebat: „Apăi, cine mină avionul asta?” Și cînd a auzit că eu, nu a vrut să se suie. Colega mea, Nadia, cu care eram în formație, i-a spus că nu mai era altă șansă de a mai ajunge în țară, și doar așa l-am convins. Cînd a coborât, mi-a sărutat mîna și mi-a mulțumit.

După campania Odessei, Ioana Grădinescu a fost decorată cu Medalia Aeronautică de război, iar Gh. Ernest cu Meritul Sanitar.

I ntre timp, baza a înaintat de la Focșani la Tigghina, aproape de Nistru și acționam pe linia frontului Odessei, lăsînd răniții la spitalul românesc din Tiraspol,

pe malul opus al Nistrului, oarecum în fața orașului Tigghina. Erau barăci-spital cu condiții înfrîntătoare — zeci de brancarde pe jos, răniți, bolnavi și muribunzi. Medicii ni-i dădeau pe cei în stare foarte gravă, urgențele. Țin minte un împușcat în gît, care trebuia să-și țină limba cu cleștele ca să poată respira... A trebuit, o dată, să mă lupt efectiv, cu un rănit agitat, care mă apucase de braț și mă împiedica să pilotez, lovindu-l, totodată, pe cel din spatele lui... Am făcut linia Dalnic-Tătar. Au fost foarte mulți răniți la Dalnic. Toți erau foarte bine primiți la Tiraspol de d-na Iorda, de la Crucea Roșie (soția scriitorului Marin Iorda) și duși în oraș, la spital.

Aterizam pe terenuri improvizate, printre gauri de bombe, pe lînga cazemate distruse. Odată, am dat peste o mulțime de cadavre de spioni, executați de germani. Pe Nistru, la Ribnița, în cautarea unui ranit, am gasit loc de aterizare lînga o cazemata și gardul de sîrma ghimpata. Ernest a ramas sa pazeasca avionul, iar eu am pornit catre sat. Era iulie, o caldura inabusitoare. Am mers pe jos 3 km., iar cînd am ajuns, am fost luata drept parașutista. Am gasit un ofițer șocat, cu privire salbatică. A fost dus pe brancarda pîna la avion și doar Ernest a știut sa îi vorbeasca, sa îl imblînzească și sa îl faca sa intre în avion.

Odată, am fost chemata pe frontul Ucrainei, sa-l iau pe generalul Ioanîțu, lovit de o pala de elice. Sosise mareașul Antonescu și generalul Ioanîțu venise cu avionul sa îl întîmpine. Deși contactul motorului era taiat, elicea a zvicnit și, la coborîre, l-a lovit în cap. Toți erau în jurul lui. Era foarte congestionat. Nu a mai fost nevoie de avion, pentru ca murise. A doua zi, avionul sanitar condus de Virginia Thomas i-a purtat corpul neînsuflețit la Iași.

Altădata, la Tiraspol a venit Constantin Tanase cu trupa. Trebuiau sa ajunga undeva, în zona frontului, sa țina un spectacol. Nadia Russo l-a

duș pe Tanase pe capul brancardei, în chip de pasager. Era cam speriat, dar a avut puterea să glumească cu aviatorii.

Plecăm citeodată în formație, toate trei, eu cu Nadia și cu Thomas, alta data individual. Odată, am aterizat toate trei linga o liziera, unde se camufla o unitate antiaeriană. Soldații ne-au rugat să le ducem corespondența la Tiraspol. Unii își scriau cartea poștală pe coada avionului. Noi dădeam scrisorile imediat mai departe avionului curier, care făcea cursa București. Le încredințăm colegilor radiotelegrafiști și așa ajungeau foarte repede la destinație.

Odesa a cazut la 26 octombrie 1941. La 6 noiembrie am parasit baza Tighina și ne-am întors la București, la iernat. Transportasem, în total, aproximativ 700 de răniți.

La sfârșitul lui '41, un grup de reprezentanți ai Crucii Roșii de la Geneva au venit în România, pentru a se interesa de situația spitalelor și de escadrila noastră, *unica în lume*. În acea perioadă, nu existau femei pe front, dar România a fost prima țară în lume care a avut femei în aviație, cu scop pur salvator, pe avioane neînarmate.

Pe timpul iernii, avioanele au fost în revizie. În primăvară, am avut zboruri de curier pentru legătura cu comandamentul de la Odessa și un transport de marinari răniți, la Constanța.

Ne-am schimbat și numele, în Escadrila 108 Transport Ușor, condusă de locotenent-comandor Isaia Popovici. Țineam de Grupul de Aerotransport Militar cu baza la Baneasa, comandat de locotenent-comandor Mihai Pavlovski și care mai cuprindea două escadrile de transport greu — avioane mari, tip Junkers, cu trei motoare. În acest an am luat parte la Batalia Stalingradului.

Totul a început la 18 august 1942. Aveam baza la Kotelnikovo, la 60 km sud de Stalingrad, în stepa calmuca. Toată unitatea noastră

era instalată în patru corturi. Se vedea cerul înroșit spre Stalingrad. Se auzeau explozii întinzătoare, uneori ne tremura pământul sub picioare. Pe cîmp aterizau avioane de transport cu trupe germane. Nu aveam apă, trebuia adusă în canistre, cu avioanele noastre de transport.

Cortul nostru era mobilat cu paturi de fier acoperite cu saltele de paie, cu lazi goale în loc de mese și cu mulți șoareci. Era o climă tipică de stepă — zilele de o caldura insuportabilă, nopțile înghețate. Plus tot felul de pureci și muște. Hrana se aducea de la spitalul din Kotelnikovo, de la cîțiva kilometri. Ca supliment, aveam rația germană; în special stimulente: unt, miere, ciocolată cu nuca, țigări.

În sat, populația era formată din femei, batrîni și copii cu care aveam relații foarte bune. Îi ajutam, le dădeam din mîncarea noastră, le dădeam sapun, care era ceva extraordinar pentru ei. Am îmbracat niște copii cu bluze de la mine, am încălțat niște fete. Toate casele erau de lemn, ca și biserica, închisă, cu preoții trimiși pe front. Ni s-a povestit că în zonele mai îndepărtate mai era voie să se pastreze biserica, cu prețul unor taxe foarte mari. Satenii din Kotelnikovo nu au avut decît jumătate din suma și atunci le-au înjumătățit biserica, cealaltă jumătate fiind transformată în hambar. Cînd ei mergeau la slujba, dincolo se cîntăreau grîne, se cîntau cîntece obscene, care împiedicau serviciul religios. Atunci au trebuit să renunțe și să încheie definitiv biserica. Dar cînd am sosit noi, cu preot ortodox, femeile din sat și-au tăiat cruci din tînchea și au venit duminică sa ne roage sa le botezăm copiii, care erau deja marișori. Așa ca am și fini în Rusia, Vanka, Leonka — așa cum se numeau deja. În timp, am mai văzut în Rusia biserici-hambar, biserici-garaj, chiar biserici-restaurant, în Crimeea.

Nadia știa rusește, așa că

am putut discuta cu lumea de acolo. Am întrebat-o pe o infirmieră, care lucrase la un sanatoriu de tuberculoși, dacă ei au prăvălii, magazine. Mi-a răspuns că ei au cooperative. Cînd se aduce marfă, stau la coadă și cumpără. I-am povestit că la noi sînt magazine unde intri și alegi, dacă nu îți place mergi mai departe, în alt magazin. Mi-a răspuns: „Nu se poate. La noi e mai bine ca oriunde în lume. Dacă la noi este așa, nu se poate să fie în altă parte mai bine”. I-am făcut cadou un combinezon și o cutie de pudră. A rămas foarte mirată și ne-a invitat în coliba de lemn, unde locuia împreună cu mama ei.

Era și o bătîrînă care fusese învățătoare. Traia într-o mizerie de casă, dar acolo am mai văzut icoane. Suferea de stomac și atunci i-am cerut mamei medicamente pentru ea. Mama mi-a trimis de la București o cutie mare cu tot ce trebuia, mi-am făcut-o fericită.

La Kotelnikovo am fost bombardat de un avion care s-a furisat și ne-a vizitat corturile. Noroc că nu a fost prea precis. Bomba a căzut la cîteva sute de metri, doar schije le ne-au sfîșiat pinza corturilor. Am avut, cam în aceeași perioadă în care mă aflam la Kotelnikovo, și un aterizaj forțat. Eram cu doi răniți. M-am oprit pe un cîmp de tancuri răsturnate, cu soldați carbonizați. Am reușit să curăț carburatorul, care se înfundase de la furtuna de praf din stepă. Răniții se temeau că, dacă rămînem peste noapte, ne omoară partizanii. Erau foarte mulți în zonă. Cînd tocmai mă pregăteam să plec, am văzut, într-un nor de praf, o mașină militară care se apropia și care s-a oprit la 30-40 m de avion. Din ea, au sărit doi ofițeri români. Am sărit și eu din avion și le-am zis: „Bine v-am găsit!” Au rămas înmărmuriți, iar unul a exclamat „Doamne! De cînd nu am mai auzit glas românesc de femei! Aveți nevoie de ajutor?”. Le-am povestit că totul se rezolvase deja. Erau din Regimentul 4 artilerie motoriz-

zată. Ne-au invitat la ei, erau la refacere, într-un sat. M-am gândit că cei de la bază ar fi îngrijorați dacă nu mă întorc, aveam rănii de dus, așa că am pornit avionul și ne-am despărțit. Cam la fel a pățit Nadia, când a aterizat să caute un rănit. Dintr-o pădure, a ieșit un soldat, care a strigat uluit: „O femeie! O femeie adevărată!”

În 1942, a venit un căpitan, delegat să caute teren pentru avioane de vinătoare. I s-a dat avionul meu. În drum, am aterizat, el s-a dus în sat, iar eu am rămas să îl aștept în avion. Deodată, am văzut venind spre mine un bărbat, o namilă de om cu căciula mare pe cap. Era o raritate, toți bărbaii în putere erau la război. Venea încet și ținea o mină la spate. Am înghețat, gândindu-mă că are o grenadă. Am acționat conform zicalei „la fute en evant”, m-am dat jos și m-am îndreptat spre el. Când m-a văzut, a zis *Haros ofițier* și a scos mina de la spate. Ținea în pumn o punguță cu un fel de rumeguș pe post de tutun. I-am oferit rația mea de țigări. Era fericit și, cum credea că m-am răstăcit, a început să-mi povestească, pe limba lui, unde îi pot găsi pe ai mei. Căpitanul ne-a găsit stînd de vorbă.

Nemții se purtau cu noi, femeile, ireproșabil, iar românii erau colegii noștri.

Cînd eram acolo, în stepa calmuică, tot în 1942, o trupă din Italia a venit în România să facă un film cu „Escadrii Albă”, cu Mariela Lotti și Rossano Brazzi. Școala de ofițeri de aviație le-a dat tot concursul. S-a improvisat un gen de spital de campanie la Băneasa. Filmul s-a făcut și a fost o catastrofă. S-au folosit doar de numele noastre. Eroina avea un iubit pe front, pe care îl salva, dar noi, nici una, nu aveam nici un fel de iubit. Eram indignate că ne-au folosit doar titlul pentru a face o melodramă iefină. Singura amintire plăcută pe care ne-au lăsat-o, a fost un cățeluș, care a devenit

mascata noastră. Nadia s-a atașat tare de el și l-a înfiat. Îl chema Moț, era mic și vioi, a trecut prin toate și, mulți ani după aceea, în balconul din Piața Romană, unde locuia Nadia, încă mai lătra cînd auzea un avion trecînd.

Stalingradul fiind încercuit, noi în plină ofensivă, baza aeriană s-a deplasat la Plodovitoje, la 40 km sud de Stalingrad. Satul se afla într-o vagauna inconjurată de dune de nisip, plin de cămile cu doua cocoase. Locul de aterizare era la cîțiva km de sat, pe un dîmb pe care trecea o șosea șerpuită, unde trebuia să aterizăm. Dîmbul era marginit de o ripa în care era montat un cort german, cu cîțiva soldați și doua avioane Fieseler-Stork, la dispoziția generalului german.

Cînd am plecat de la Kotelnikovo, eu am ramas ultima, cu Moț, pentru că înainte sa ma sui, am mai suferit un bombardament care m-a facut sa-mi intirzii plecarea. Pe drum, zburam foarte jos, sub 50 m, ca sa nu fim vazuti. Am zarit, în apropiere un sat inconjurat de fum și flacari. La margine, era o coloana bombardata doar cu puțin timp înainte. La mare înălțime, chiar deasupra mea, grupul de avioane inamice se îndrepta spre est. Cînd am aterizat la Plodovitoje, avioanele noastre erau pliate și dispersate, sa para, de sus, mașini agricole. Nadia ne aștepta pe mine și pe Moț. Mi-a ieșit înainte. I-am povestit ce am vazut, dar ea mi-a raspuns: „Lasa, ca aici nu o sa ne vada nimeni”. Deodată, a aparut un bimotor inamic, jos, la 800 m, care se roteia liniștit deasupra noastră. Avionul meu nu era inca pliat. Am fugit cu Nadia, cu Moț în brațe, spre ripa. Motoarele s-au oprit și a început un vijii sinistru. Au cazut șase bombe de 50 kg peste teroh, printre avioane. Ne-am ridicat puțin sa vedem daca a fost atins ceva, dar chiar atunci al doilea bombardament de șase bombe a dat peste noi. Am auzit un fiișit de schije pe deasupra capetelor noastre, dar eram în

ripa și nu ne-au atins. După ce s-a golit (de încarcatura), avionul a pornit motoarele în plin și s-a îndepărtat.

Soldații noștri au alergat sa vada ce facem. Din ripa, soldații germani au urcat în fuga panta. Cînd ne-au vazut, scuturîndu-ne de praf, au strigat: „Mein Gott! Frauen! Ce cautății voi aici, la Stalingrad? Sintem soldați batrini, dar nu am mai vazut femei pe front!”

O bomba cazuse între butoalele cu benzina și avionul meu. O schija gaurise coada aparatului. Norocul a fost ca toate erau foarte dispersate, dar bombardamentul a gaurit terenul și a trebuit, după aceea, sa uuplem gropile cu pamînt. De atunci, nu am mai avut liniște. Ne bombardau de doua ori pe zi. Ne temeam sa nu ne loveasca atunci cînd incarcam raniții. Ma simteam mai în siguranța în aer decit la sol.

Și satul a fost bombardat. Avionul meu fiind în reparație, stateam pe banca, în fața casei unde locuiam, cu soldatul care ne pazea coliba. În curte era o droaie de copii (cred ca de asta se numea satul Plodovitoje, pentru ca era plin de plozi). Moț se juca cu mielul stapinei. Copiii recunoșteau imediat, după sunet, avioanele inamice. O data au strigat *Ruski samoliot!* și au sarit în șant. Eu și soldatul nu am mai avut timp decit sa ne aruncam pe burta, în mijlocul curții. A trecut razant un avion greu, care a lasat o bomba de 250 kg în curtea vecina. Acolo era o unitate germana și bomba a distrus mașinile, a omorît o gramada de oameni. Banca pe care stateam a fost taiata în doua de o schija.

La cîțiva km de Plodovitoje era un sat de calmuici, Tinguta. Erau oameni foarte sarmani, care beau lapte de iapa și de camila. Erau urîți, dar foarte blînzi. Femeile fumau pipa umpluta cu ierburi, așa ca tutunul nostru a fost o delicatasa.

La Plodovitoje, generalul Dragalina, comandantul Corpului 6 de armata, a citat es-

cadrii și pe comandantul nostru, dl. locotenent-comandor Isaia Popovici. Ne-a invitat în coliba lui, unde era amenajat comandamentul și unde a avut loc și o conferința de presă, cu corespondenți români, italieni, germani (reprezentanții Axei) și un atașat de presă al Spaniei. Reprezentant român cu presa și propaganda pe front era arhitectul George Cantacuzino. Au apărut atunci articole și fotografii în reviste.

Generalul Dragalina era foarte îngrijorat de situația frontului. Rapoartele erau catastrofale, pierderile armatei terestre erau foarte mari (zeci de ofițeri, sute de trupeți cazuți zilnic). Situația devenise critică, era octombrie, ziua scadea, nu mai aveam combustibil. Partizanii aruncau în aer trenurile cu combustibil și muniții. S-a dat ordin de retragere erau foarte mari (zeci de ofițeri, sute de trupeți cazuți zilnic). Situația devenise critică, era octombrie, ziua scadea, nu mai aveam combustibil. Partizanii aruncau în aer trenurile cu combustibil și muniții. S-a dat ordin de retragere erau foarte mari (zeci de ofițeri, sute de trupeți cazuți zilnic).

Noi însă am fost imbarcate pe avioane mari de transport și aduse în țară. Avioanele noastre, trecute prin atâtea încercări, aproape putrede, nu mai puteau prezenta siguranța la un zbor de peste 2 000 km, pînă în țară, așa că au fost transportate cu trenul. Trupa a rămas să le imbarce. Comandantul cu cei doi ofițeri adjutanți ne-a urmat, tot cu avionul de transport care facuse ruta București.

Nu după mult timp, americanii au ocupat Africa de Nord, apoi au debarcat în Italia... A venit iarna, și nemții și românii, incercuți în Stalin-grad, au pățit precum trupele lui Napoleon. Doar o parte dintre ei s-au mai întors, după un timp, cu divizia Tudor Vladimirescu. ■

(Va urma)

Prezentare
și text consemnat
de Anca FILOTEANU

Publicitate MAGAZIN ISTORIC

NU EVITAȚI CONTACTUL CU CELE MAI DIVERSE CATEGORII DE CITITORI!

Prin intermediul nostru, vă puteți prezenta unui larg public, interesându-l în afacerile dv.

Folosiți deci șansa de a vă face reclamă prin paginile celei mai răspândite publicații de istorie din România.

PROMPTITUDINEA, EFICIENȚA, LARGA NOASTRĂ DIFUZARE vă garantează reușita inițiativelor dv.

Nu lăsați să treacă timpul! Programați-vă din timp pentru apariția reclamei dv. în paginile revistei noastre.

Adresându-vă nouă, vă garantăm accesul produselor și ofertelor dv. la publicul larg.

O garanție a reușitei firmei dv. — prezența ei în paginile **Magazinului Istoric**.

Așezămintele Brîncovenești: istorie și tragedii

Dr. C. BĂLĂCEANU-STOLNICI

21 iunie 1990. Biserica Domnița Balașa — unul din monumentele Capitalei — trăiește un moment de seamă al existenței sale. În solemnitatea vechiului lăcaș, dl. dr. Constantin Bălăceanu-Stolnici, d-na dr. Elena Berlescu, dr. arh. Ion Dumitru, dr. Mircea Andronescu ș.a. constituie Comitetul de inițiativă pentru reconstituirea Așezămintelor Brîncovenești — vestite instituții de caritate ale Capitalei și țării noastre, cu o bogată istorie nu numai pe tărîm medical ci și cultural-artistic. După 152 ani de la întemeiere și șase ani de la distrugerea lor de către regimul dictatorial cEAUȘIST, vechile lăcașuri, la a căror ctitorire și dezvoltare contribuiseră atîția oameni de seamă ai istoriei noastre, își revendicau într-un mod nesperat, datorat exclusiv Revoluției din decembrie 1989, dreptul la viață.

Chiar a doua zi după dobîndirea statutului juridic, Comitetul de inițiativă își începea activitatea prin care își propunea să refacă spitalul și celelalte construcții și care „să continue tradiția vechilor Așezăminte Brîncovenești”.

O instituție cu bogate tradiții în istoria noastră. Să-i reconstituim evoluția — de la întemeiere și pînă la încercarea de radere a ei de pe suprafața Bucureștilor.

„Ostrovul” din inima Bucureștilor

Multă vreme în Țara Românească îngrijirea bolnavilor s-a făcut cu mijloace tradiționale, în condiții neinstituționalizate. E drept că în incinta mănăstirilor mai de seamă erau bolnițe în care monahii bătrâni sau bolnavi erau adăpostiți și îngrijiți de către un călugăr priceput în lecuirea celor suferinzi. E puțin probabil însă că aceștia să fi fost la curent cu medicina epocii (ca unii călugări medici din marile mănăstiri bizantine), ei fiind doar păstrătorii unor taine medicale tradiționale, propriu-zise.

Primul spital din Muntenia a fost întemeiat de spătarul Mihai Cantacuzino în jurul anului 1702, lângă mănăstirea Colțea din București și organizat după modelul unui vechi spital venețian (Ospedale di S. Lazzaro e Mescolicante). Aproape o jumătate de veac mai târziu, Grigore Ghica a inaugurat în jurul mănăstirii Pantelimon, spitalul cu același nume (1750). În 1815 se înființează în București spitalul „Iubirea de oameni” (Filantropia), iar la 2 aprilie 1832 aceste trei spitale au fost grupate într-o instituție unică, „Eforia spitalelor”, ale cărei fonduri imobiliare erau constituite de donațiile în special ale Cantacuzinilor și Ghiculeștilor.

Trei ani mai târziu, Safta Brîncoveanu înființează o instituție spitalicească independentă lângă biserica „Domnița Balașa”, pe care o înzestrează cu moșii al căror ansamblu forma „Așezămintele Brîncovenesti”.

Brîncovenii scoborau prin femei din Basarabii Craiovești, din rîndul cărora au făcut parte domnitorii Radu Șerban (1601-1611), Matei Basarab (1633-1654) și Constantin Șerban zis Cîrnul (1654-1658). De aceea, mulți dintre ei, începînd cu Constantin Vodă și-au luat numele de Basarab-Brîncoveanu. Numele și-l trăgeau

de la moșia lor, Brîncoveni, din fostul județ Romanai (astăzi, jud. Olt).

Ascendența lor masculină urca pînă la postelnicul David (+ 1597) a cărui soție, Maria, era fiica lui Radu din Brîncoveni și a Neacșei din Golești. Urmașii acestora: marele vornic Preda Brîncoveanu (ucis de Mihnea Vodă III, 1658), marele postelnic Papa Brîncoveanu (casatorit cu Safta Cantacuzino și ucis în răscoală seimenilor din 1655) și Constantin Vodă Brîncoveanu (casatorit cu Maria lui Neagoe sin Antonie Vodă din Popești și descapăținat de turci în 1714), prin moșteniri, casatorii și o bună gospodărie au reușit să adune una din cele mai mari averi (daca nu chiar cea mai mare), care a aparținut unui neam boieresc din Țara Românească.

Dupa tragedia de la 15 august 1714, din curtea Palatului Topkapî din Țarigrad, acest imens patrimoniu a ramas fetelor domnitorului (Maria, Ilinca, Safta, Ancuța, Balașa și Smaranda) și unui nepot de fiu, Constantin (1710-1762), viitor mare ban. Dintre toți acești clironomi (moștenitori), numai Balașa (1693-1752), soția marelui ban Manole Andronic Rangabe (denumit ulterior Lambrino) s-a gândit să fundeze un așezămînt pentru pomenirea tatălui și fraților ei martirizați din porunca sultanului Ahmed III.

Proprietățile principale ale lui Brîncoveanu în București se aflau într-un spațiu cuprins între Dealul Mitropoliei la miază-zi, Dimbovița la miază-noapte, Podul Calicilor (Calea Rahovei) la apus și Podul Belicului (Calea Șerban Vodă) la răsarit, spațiu denumit și Ostrov și integrat în mahalaua Prundului. În aceasta mahala, Constantin Brîncoveanu a daruit fiicei sale Balașa doua case, ca zestre, cu prilejul casătoriei sale cu Manolache Lambrino. Această proprietate inițială, ulterior a fost considerabil mărită de soții Lambrino prin danii domnești (de la Ion Mavrocordat, Nicolae

Mavrocordat și Mihail Racovița) și prin cumpărări succesive.

Pierzînd cei doi copii ai lor, soții Lambrino au zidit pe locul lor din mahalaua Prundului o biserică cu hramul „Botezul Domnului” a cărei construcție e terminată la sfîrșitul anului 1714.

La 1 aprilie 1745, ctitorii au înființat, pentru întreținerea bisericii, un „așezămînt”, înființare întărită de un hrisov dat de către Constantin Vodă Mavrocordat. Acest hrisov trebuie considerat actul de naștere al Așezămîntelor Brîncovenesti. Prin el, biserica „Botezul Domnului” era înzestrată cu casele ctitorului din Prund și o serie de moșii, la care Manolachi și Balașa au adăugat și dobinzile fondurilor ce le moștenise Balașa de la tatăl ei și care se aflau la o banca din Viena.

Actul de înființare al Așezămîntului prevede și organizarea unei școli. Aceasta școală, cunoscută sub numele de „Școala de la Domnița Balașa” a funcționat pînă în 1898, cînd localul sau a fost afectat farmaciei Spitalului Brîncovenesc. A fost o școală primară, cu un ciclu de patru ani, cu limba de predare românească și — lucru important — gratuită.

Ramasa vadauă, domnița Balașa a zidit, alături de prima biserică, o a doua, mult mai mare, cu hramul „Înălțarea Domnului” a cărei construcție a fost terminată în 1752 (anul morții ctitoriei). Cu acest prilej, domnița Balașa a extins obiectivele filantropice ale așezămîntului, hotărînd și înființarea unui azil pentru strainii neajutorați (un *xenodohion*). Tot ea a stabilit atunci principiile de organizare ale așezămîntului cu cele trei instituții ale sale: biserică, școală și azilul, care urmau să fie chivernisite de o epitropie formată din mitropolitul țării ca prim efor și de doi boieri epitropi din rîndul familiei ctitorilor.

Astfel, a fost întemeiat și organizat primul așezămînt brîncovenesc, cunoscut sub numele de „Așezămîntul Domnița Balașa”.

O măsură de prevedere salutară

Marele cutremur din 26 octombrie 1802 a adus mari stricăciuni ansamblului construcțiilor care, cu toate „remetiselile” facute, a continuat să funcționeze în condiții precare. Este drept că și unii dintre boierii Brincoveni care au preluat sarcina administrării Așezământului Domnița Balașa după moartea ctitorii: marii bani Constantin († 1762), Manole († 1821) și Nicolae Brincoveanu († 1802) au neglijat epitropia. De abia marele ban Grigore Brincoveanu († 1831) a reluat cu seriozitate administrarea Așezământului Domnița Balașa și a ameliorat mult starea clădirilor (biserica, școala). El a lasat printr-o diata (testament) din 1824 aproape întreaga sa avere soției sale Safta, fiica marelui vornic Teodor Bala și al Profirei Rosetti, instituind-o „deplina epitropa” — decizie reluată într-un alt testament din 1830.

Safta Brincoveanu, printr-un act de fundațiune din octombrie 1835 a hotărât să întemeieze pe terenurile Bisericii „Domnița Balașa” un spital de 60 de paturi „și mai bine”, pentru întreținerea caruia a înființat un nou așezământ pe care l-a înzestrat cu moșii, case și acareturi — toate aparținând „averii Brincovenești”. În felul acesta, neamul Brincovenilor avea în Capitala două așezăminte distincte: Așezământul Bisericii „Domnița Balașa” (cu școala și azilul) și Așezământul Brincovenesc cu spitalul. Ctitora a precizat ca fiecare din ele să aibă obiectivele, averea și autonomia sa, măsura de prevedere care se va dovedi hotărâtoare peste un veac.

Ambele așezăminte, deși autonome, erau puse însă, prin testamentul Saftai Brincoveanu, sub conducerea unică a unei epitropii formata din mitropolitul țării în calitate de efor și din doi epi-

tropi aleși dintre urmașii lui Constantin Voda Brincoveanu. Tot prin actul respectiv se stipula ca Așezământul să nu fie niciodată contopit cu Eforia Spitalelor Civile; și ca administrația de stat să nu se amestece în organizarea și conducerea spitalului.

Actul de fundare mai prevedea ca în spital să fie internați și îngrijiți gratuit, cu medicație gratuită, bolnavii de ambele sexe și de orice condiții, dar numai pentru boli acute, bolnavilor cronici fiindu-le categoric interzis accesul.

În ceea ce privește recrutarea cadrelor medicale și ajutoare, ca și procurarea de medicamente și de instrumente, sarcina era în exclusivitate a epitropiei, careia îi revenea și obligația de a supraveghea cum se desavârșește actul medical și cum se gospodărește spitalul (alimentație, curățenie, încălzit etc.).

În 1838, un puternic cutremur de pământ deteriorează clădirile Așezământului și Safta a trebuit să facă o nouă investiție pentru repararea construcțiilor și să clădească o nouă biserică în locul celei din 1752, care fusese foarte avariata.

Dupa moartea Saftai, ambele așezăminte au fost conduse pînă în veacul nostru de epitropie, potrivit testamentului ei. Au apărut însă dificultăți în definirea descendenței Brincovenești, căci Grigore și Safta Brincoveanu nu au avut copii, așa ca scoborirea directă pe linie masculină din Constantin Voda a încetat. Ei au adoptat însă pe Zoe Mavrocordat, fiica lui Alexandru Mavrocordat și a Caterinei Balș (sora Saftai). Zoe, la rîndul ei, s-a maritat cu Gheorghe Bibescu (viitorul domn), iar fiul mai mare al lor, Grigore, și-a luat, cu consimțământul bunicului său, numele de Basarab-Brincoveanu, întemeind, printr-un fel de a doua adopțiune, o nouă descendență masculină cu acest nume, ce se continua pînă astăzi. Există însă și o descendență Brincovenească pe

linie feminină, care se consideră mult mai autentică.

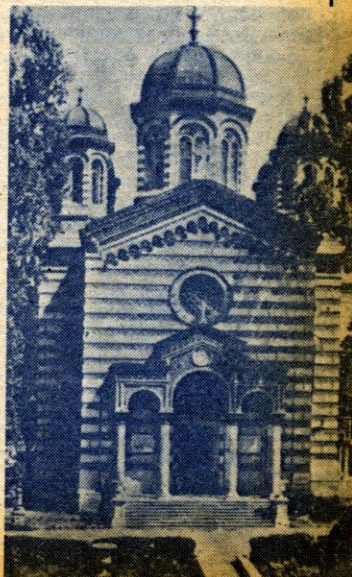
Numirea epitropilor trebuia să se facă de către mitropolitul țării pe baza hotărîrii (alegerii prin vot) a membrilor familiei (urmașii legitimi și cei prin adopțiune) care formau consiliul de familie ce era consultat ori de cîte ori un loc de epitrop rămînea vacant. Este interesant să uneori amuzant să urmărești în actele așezămintelor și în presa vremurilor dese conflicte și contestații ce s-au prelungit pînă în secolul XX.

Primele imixtiuni

Autonome, pe baza statutului lor de funcționare, așa cum fusese fixat în octombrie 1835, Așezămintele Brincovenești s-au confruntat deseori, în cei peste 150 de ani de existență cu numeroase presiuni și ingerințe din partea autorităților. În 1876, în timpul guvernării lui Ion C. Brătianu s-a produs prima încercare de violare a acestei autonomii, cînd epitropii aleși

În p. 41. Turnul Colței, străjuia pînă în veacul trecut primul așezămint spitalicesc din București.

Biserica „Domnița Balașa” din cadrul așezământului cu același nume, una din cele două instituții caritabile create de Brincoveni

conform reglementărilor statutare au fost revocați de autoritatea de stat. În 1888, potrivit unei știri din ziarul *Epoca*, s-a produs o nouă imixtiune în numirea epitropilor Așezămintelor, iar trei ani mai târziu, generalul I. Em. Florescu — președintele Consiliului de Miniștri — a decis numirea unei comisii de cenzori, ceea ce a provocat reacția atît a mitropolitului țării, cît și a lui Grigore Baleanu, epitrop din partea familiei.

În general însă, autonomia Așezămintelor a fost menținută, ea fiind stipulată în chip expres în Înaltul Decret Regal emis la 13. I. 1912 de către regele Carol I. Să nu înțelegem însă de aici că activitatea epitropiei era secretă sau că s-ar fi desfășurat fără vreun control asupra gestiunii bunurilor sau a conturilor spitalului. Edificator în acest sens este șirul de dezvăluiri privind unele nereguli făcute în 1934 în diferite publicații.

Situația se datora în bună măsură și dificultăților cu care se confruntau Așezămintele după războiul mondial. În urma exproprierii moșilor, efectuată în 1921, veniturile financiare s-au diminuat considerabil, iar faptul că numărul paturilor (decî și al cheltuielilor) a crescut, a făcut ca bugetul să devină deficitar. În consecință, cu prilejul Adunării generale din 16 iunie 1937 a Așezămintelor, constatîndu-se un deficit de peste 400 000 lei, principele C. Basarab-Brîncoveanu, sprijinit de patriarhul Miron Cristea ca prim efor și avocatul M. Antoniadă consilier juridic, au acceptat ideea unei susțineri financiare din partea statului, sugerîndu-se totuși căutarea unei soluții care să nu implice statul în conducerea epitropiei; s-a recurs la alocarea unui sprijin financiar din fondul special „Regele Carol II” de 1 300 000 000 lei (din care 700 000 000 lei alocate clinicilor facultăților de medicină, astfel că în anul 1938, centenarul Așezămintelor, serbat în parcul Bisericii „Domnița

Balaș” s-a putut face cu fastul cuvenit.

Odată cu instaurarea dictaturii legionaro-antonesciene, autonomia Așezămintelor Brîncovenesti a fost abolită, prin decretul nr. 3 596, din 24 octombrie 1940. Decretul recunoștea în principiu conducerea Așezămintelor de către doi epitropi, primul însă era numit pe termen de patru ani de către Conducătorul statului și ministrul de resort (al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale), iar al doilea epitrop, cu rol de supraveghere al primului (care avea conducerea efectivă) era, de asemenea, numit pe patru ani și tot de către Conducătorul statului. Epitropia a reacționat, convocînd la sediul administrației un Consiliu de familie (30 octombrie 1940) și un nou consiliu, la 5 noiembrie 1940, atunci cînd prim epitrop, respectiv, director al Așezămintelor au fost numiți doi membri ai Gărzii de fier; același consiliu a refuzat însă sistematic să se întrunească la repetatele apeluri ale primului efor, astfel că acesta a fost împiedicat să-și exercite în chip efectiv atribuțiile. După rebeliunea legionară, s-a emis un nou decret, prim-epitrop fiind numit dr. E. Christide (unul dintre medicii Așezămintelor) iar din partea familiei, E. Hagi-Moscu.

În 1942, ministrul Justiției, C. Stoicescu a întocmit o adresă către mareașalul I. Antonescu, susținînd principiul autonomiei Așezămintelor și abrogarea decretului 3 596/1940 de inspirație legionară. Deși printr-o rezoluție mareașalul s-a arătat „de acord cu concluziile”, cerînd să „se întocmească regulamentul care să asigure o bună administrare, controlul și sancțiunile relei administrații pentru trecut și viitor”, efectiv, Așezămintele și-au recîștigat autonomia abia începînd cu 31 octombrie 1944, după înlăturarea dictaturii.

De la autonomia la Spitalul de Stat nr.2

Pentru foarte puțină vreme însă, deoarece din ianuarie 1945 începe lent operația de desființare a Așezămintelor. Mai întîi, prin intermediul Reformei agrare, care a afectat moșiile spitalului (ale bisericii, păstrîndu-se); apoi, prin subminarea treptată a autonomiei epitropiei. Un prim pas l-a constituit instituirea unei epitropii, care, pe lîngă patriarh și doi epitropi aleși de familie, mai cuprindea pe președintele Sindicatului medical sanitar al Așezămintelor și alți trei medici din același sindicat, precum și un medic numit de Ministerul Sănătății. Era doar o măsură intermediară, pentru că la 26 iulie 1945 s-a întocmit un proiect-lege conform căruia toate instituțiile filantropice cu caracter sanitar treceau sub administrația Casei Sănătății; ulterior s-au produs felurite ingerințe în numirea epitropilor sau în stabilirea competențelor acestora, pentru ca, la 3 februarie 1948 Așezămintele Brîncovenesti să fie efectiv preluate de stat, schimbîndu-și și titulatura în aceea de Spitalul de Stat nr.2. Măsura nu s-a putut aplica însă decît spitalului, Așezămintul Domnița Balaș (cu biserica și azilul de bătrîne) scăpînd pentru moment de etatizare. Prevederea Saftei Brîncoveanu se dovedea așadar salutară. Pentru scurt timp însă. Regimul comunist — ajuns după 1947 efectiv la putere — nu putea tolera existența unei instituții chiar filantropice, nelucrative, care să nu fie sub controlul său. După ce s-au făcut mai multe presiuni asupra azilului, la 24 octombrie 1949 cele 43 bătrîne (între 60 și 84 de ani) au fost evacuate cu forța, la Azilul Ghenadie Petrescu. La 1 ianuarie 1950 își înceta activitatea și ultima ctitorie filantropică a Brîncovenilor.

Încă cu o săptămînă în urmă în cele 13 încăperi ale

azilului a fost mutat o parte a personalului spitalului. Pe culoarele clădirii se mai aflau depozitate mobilele epitropiei, dulapuri cu documente (unele de la începutul veacului XVIII), tablouri de familie ori ale unor personaje de seamă ce făcuseră parte din epitropia Așezămintelor. Toate au fost supuse unor adevărate acte de vandalism, proprii gândirii anticulturale a comunismului. S-a constituit — târziu însă — o comisie istorică alcătuită din prof. Emil Virtosu, Emanoil Hagi Moscu, ing. M. Dinu, administratorul Așezămintului și un delegat al Muzeului Capitalei, care să identifice documentele și tablourile pentru a le distribui, fie Muzeului, fie Patriarhiei, în felul acesta s-a risipit și patrimoniul artistic și istoric al Așezămintelor Brîncovenesti.

Era însă doar un preambul, un — aproape nevinovat — preludiu pentru ceea ce va urma: distrugerea efectivă a Așezămintelor, răderea lor de pe suprafața pământului, ca și cum nu ar fi existat.

Această nouă distrugere, petrecută doar cu un an înainte ca ceea ce mai rămăsese din vechile ctitorii — clădirea spitalului (unul din cele mai reputele și bine utilizate din țară, cu laboratoare și instalații tehnice de valoare, dar mai ales cu un personal medical de incontestabilă calitate, adevărată școală a medicinei românești) să serbeze un veac și jumătate de existență a fost „opera” celei mai odioase secvențe a dictaturii comuniste, aceea instaurată de Nicolae Ceaușescu.

Ultima ofensivă împotriva bătrinelor ctitorii brîncovenesti a venit aproape pe neașteptate, după ce se părea că Așezămintele vor fi revalorizate, pe fondul aparentei recunoașteri a valorilor trecute. Spitalul își recăpătase numele tradițional — acela de Spitalul Brîncovenesc, ba chiar se întocmise și programul sesiunii științifice de comunicare ce urma să marcheze aniversarea a 140 de ani de înființare a acestei instituții de sănătate publică. Și,

deodată, cînd pregătirile erau în toi, a venit vestea anulării sesiunii științifice. Nu s-a făcut însă nici o legătură între această anulare (nu era singura dispoziție care se dădea ori se revoca de pe o zi pe alta) și tot mai dese „indicații” date de dictator diriguitorilor Capitalei și Comisiei de sistematizare a municipiului. Era în 1978, anul de după marele cutremur din 4 martie 1977, și preocupările de reconstrucție a orașului păreau să se înscrie în firescul cotidian. Cine să fi bănuat atunci că printre clădirile destinate demolării se va număra și Spitalul Brîncovenesc? Nici după ce clădirea a fost „studiată” de un colectiv de specialiști, care au trasat pe anume porțiuni ale acoperișului benzi cu vopsea albă, nu s-a bănuit nimic. S-a presupus că era vorba de indicații privind operațiunile de consolidare, intrucît construcția avusesse mult de suferit în urma cutremurului.

Demolare la... propria solicitare!

Și iată că în cursul anului 1979, directorul adjunct al spitalului, Mircea Andronescu a fost chemat la Consiliul Popular al Municipiului București, unde i s-a adus la cunoștință vestea iminentei demolări a celebrei instituții sanitare. Dar nu oricum! Autoritățile doreau să-și ia măsuri de precauție, să aibă ceea ce, în limbajul de lemn al dictaturii, se chema „acoperire”. Pentru demolare trebuia o justificare. Și ce justificare ar putea fi mai bună — s-a considerat de către autoritățile conducătoare ale Capitalei — decît aceea oferită de însăși conducerea spitalului? În consecință, doctorului Mircea Andronescu i s-a adus la cunoștință ca direcția Spitalului Brîncovenesc să întocmească un memoriu prin care să solicite... demolarea propriei instituții. Culme a cinismului. Motivele erau oferite cu aceeași „bunăvoință”, pe loc: subrezien-

vechilor ziduri, costul ridicat al reparațiilor, ș.a.m.d., ș.a.m.d.

Ca o „compensație”, demolarea — s-a spus — nu va afecta întreaga clădire, ci doar o parte a ei. Abia acum s-a vădit semnificația reală a liniilor de vopsea trasate pe acoperișul spitalului. Ele deseneau viitorul traseu al bulevardului ce urma să unească Piața Unirii de Casa „Poporului”. „Restul [spitalului] sa funcționeze normal” — a fost decizie adoptată atunci, în 1979. Ca și cum mai putea fi vorba de normalitate la o clădire careia dintr-o trasatura de condei (sau dacă vreți, dintr-o simplă mișcare a mîinii) i se amputa mai mult de jumătate din trup.

Redus la doar cîteva secții, cu o activitate considerabil restrînsă, Spitalul Brîncovenesc a continuat sa „agonizeze” cîțiva ani. Mai precis, pînă în iarna anului 1983-1984, cînd o nouă „vizita de lucru” a celor doi dictatori, însoțiți de întreaga suită, a ajuns și pe terenul a ceea ce mai rămăsese din spital. Aici — spun cîțiva dintre martori — a avut loc un „eveniment” cu caracter anecdotic, care a decis soarta spitalului. O pisica, scapata din laboratorul de cercetari, a zgîriat pe unul din cei doi ciini ce faceau și ei parte din „suita oficială”. Felina vinovata de agresiune a fost prinsă, după o goana „ca-n filme”, dar n-a putut rascumpara cu viața ei spitalului, el (sau ea?) adoptînd, pe loc, hotărîrea de demolare a ceea ce mai rămăsese din spital. Desigur, lucrurile ar putea sta și așa. Credem însă ca incidentul a avut doar darul de a grăbi „deznodamîntul”. Demolarea spitalului — ca tot ceea ce amintea de vreun monument istoric în preajma zonei pe care dictatorul și-o dorea pentru totdeauna legata doar de numele lui, fusese oricum decisa mai de mult. Sa nu uitam ca aceeași soarta au avut-o bisericile Sf. Vineri,

(Continuare în p. 52)

Din iadul închisorilor comuniste

În numărul trecut al revistei ați făcut cunoștință cu cel care pînă în august 1945 a fost general lt. Gh.D. Marinescu, comandantul Aparării antiaeriene a teritoriului și a trupelor de operații, unul dintre numeroșii ofițeri superiori ai armatei romane care si-au îndeplinit cu abnegație, curaj și demnitate misiunile încredințate de țară și conștiința sa de ostaș și bun român. Am punctat foarte pe scurt cariera sa militară și am reprodus cîteva pasaje din lucrarea sa memorialistică Povestea unei vieți privilegiate la operațiile militare în care trupele aflate în subordinea sa au fost implicate în perioada 23 august 1944-9 mai 1945. Am prezentat cititorului, cum precizăm, pe ofițerul brav, întors victorios de pe cîmpurile de batalie. Dar exact în momentul în care laurii victoriei trebuiau să-i împodobească fruntea, cursul firesc al vieții și carierei i-a fost curmat, impunîndu-i-se, ca și altor mii și mii de români, cruntul regim al detenției în închisorile comuniste. Cum și în ce împrejurări s-a produs această tragedie, vom afla din paginile aceleiași lucrări, pe care le reproducem mai jos cu supratitlul și titlul redacției noastre.

M. ȘTEFAN

CALVARUL

General-lt. (r) GH. D. MARINESCU

După terminarea ostilităților, trupele puterilor victorioase au mai rămas în teritoriile cucerite. Cele române nu s-au înapoiat nici ele imediat, ci spre finele lunii august 1945. Fiecare din marile unități române s-a îndreptat de la frontieră către zona ei de mobilizare unde, în fiecare din garnizoanele respective, trupele urmau să fie primite de autorități și de populație în chip sărbătoresc. În București, unitățile respective urmau să fie primite de suveran și de guvernul țării.

Cum însă acest guvern fusese adus la conducerea țării de către autoritățile sovietice de ocupație, în contra voinței și trecîndu-se peste prerogativele constituționale de bază ale suveranului, acesta a refuzat să participe la festivități, în capul unui guvern, printre ai cărui componenți principali se afla și cunoscuta Ana Pauker, dușmana de întotdeauna a neamului românesc. Informat despre această situație de către șeful Casei militare a suveranului (generalul de corp de armată Niculescu C.), am refuzat să defilez în capul trupelor de apărare antiaeriană, în fața acestui dușman al neamului nostru. Am refuzat, de aseme-

nea, să particip la banchetul dat de ministrul apărării naționale (generalul Răscanu) în seara aceleiași zile, în cinstea comandanților de mari unități întorși de pe front.

După cîteva zile, primesc de la cabinetul ministrului ordinul „confidențial personal” prin care mi se pune în vedere că sint luat de la comanda apărării antiaeriene a teritoriului și armatelor de operațiuni, fiind pus la dispoziția Ministerului apărării naționale și că trebuia să predau imediat comanda secundului meu, generalul Pirvulescu. Răspund imediat că nu pot executa ordinul primit, el fiind contrar legii de organizare a armatei, care prevedea că un general nu poate fi numit sau scos dintr-un comandament de mare unitate decît printr-un înalt decret regal. Cum ministrul știa că nu va obține din partea suveranului un înalt decret pentru scoaterea subsemnatului din comandă, a recurs la o mișelie, cu executarea căreia a însărcinat pe comandantul Corpului 2 armată, care, în această calitate, era șeful justiției militare de pe întreg teritoriul Capitalei.

La cîteva ore după trimiterea raportului meu la ordinul mi-

nisterial amintit mai sus, mă pomenesc că mă cheamă la telefon comandantul Corpului 2 armată care-mi spune: „Dragă Gică, sint la înalta Curte de Justiție Militară și am aici în fața mea cîteva dosare de la comandamentul tău, de trimiteri în judecată a unor ostași, la care să avea nevoie de unele lămuriri ale tale, înainte de a le da curs. Dacă nu ești prea ocupat, fă un drum pînă aici”. Se înțelege că am plecat imediat. Cînd am descîns din mașină în fața clădirii înaltei Curți de Justiție Militară (o fostă casă particulară), pe treptele scării care ducea la intrarea coridorului principal, mă aștepta comisarul regal al Corpului 2 armată, care salută și îmi spune că comandantul Corpului 2 mă așteaptă în biroul său, prima intrare pe stînga, cum se intră în coridor.

Mă îndrept către usa respectivă, pun mina pe clanță, dar nu apuc să o deschid decît pe jumătate, cînd mă simt ridicat în sus de picioare și de brate de către patru indivizi apăruiți în spatele meu, îmbrăcați în ciyil și cu fizionomii de străini. Încerc să-mi degajez brațul drept, dar din cauza răsucirii, servieta de piele de sub brațul

sting, în care aveam pistoletul, a căzut pe podea, iar acei indivizi m-au împins în birou, unde au început să mă scoțească prin buzunare. Sala biroului este foarte mare, iar biroul este așezat în colțul cel mai îndepărtat al încăperii; înapoia lui, în picioare, generalul Nicolau. Cum scap de percheziție, mă îndrept spre el; cei patru indivizi, însă, se interpun, iar el îmi strigă: „În numele legii, ești arestat!” Îi răspund: „Să-ți fie rușine, licheal!”

Comisarul regal al Corpului 2 armată mă conduce la o mașină care staționează în fața clădirii și împreună pornim spre închisoarea militară de la Arsenal, urmați de altă mașină cu cei patru indivizi civili și de o a treia mașină cu comandantul Corpului 2 armată, însoțit de doi ofițeri.

Am stat în această închisoare militară, unde mă puteam mișca liber prin curte, aproape trei săptămâni, timp în care am înaintat două rapoarte Ministerului apărării naționale, prin care ceream să fiu trimis în judecată, pentru a afla și eu culpa pentru care sînt ținut în închisoare. N-am primit nici un răspuns, dar după cîteva zile mi se prezintă într-o seară, după ora stingerii, comisarul regal al Corpului 2 armată și-mi spune că Ministerul apărării naționale, de acord cu Președinția Consiliului de Miniștri, a hotărît transferarea mea într-o închisoare civilă. Îi răspund că eu sînt militar în activitate de serviciu și că, potrivit prevederilor legale, nu pot fi deținut decît într-o închisoare militară.

După plecarea comisarului regal - la vreo două ore -, așa se deschide din nou și în prag apare același comisar regal, urmat imediat de comandantul Corpului 2 armată, însoțit de doi ofițeri inferiori. Acesta îmi comunică același ordin și-mi cere să-mi fac imediat bagajele. I-am răspuns că eu nu stau de vorbă cu el. A plecat fără a mai scoate un cuvînt.

Am crezut că s-a terminat cu această chestiune - cel puțin pentru ziua aceea; m-am dezbrăcat și m-am culcat, după ce am tras zăvorul interior al ușii. După o oră, o oră și jumătate,

de la miezul nopții, sînt desțeptat de bătăi în ușă. Mă scol, îmi pun pantalonii și merg și deschid ușa. În camera intră un civil cu părul roșu, urmat de șase indivizi îmbrăcați civil, cu fizionomie de „rusnaci”. Îl întreb: „Cine, sînteți d-voastră și ce doriți?” Îmi răspunde: „Sînt Bodnăraș, secretarul general al Consiliului de Miniștri și am ordin să vă mut de aici în altă închisoare”. Îi răspund că, fiind militar în activitate de serviciu, nu pot fi deținut într-o închisoare civilă. Fără a mai spune ceva, se întoarce către cei șase indivizi civili înapoia lui și le dă ordin să-mi ia toate bagajele din cameră și să le ducă la mașină. Mă îndrept repede către pat, pe care aveam vestonul, dar în același timp unul din cei șase indivizi se repede tot către pat și pune mina pe veston. Neavînd altceva la-nemînă, pun mina pe scaunul care se găsea între noi și îl lovesc peste picioare, apoi îi smulg vestonul din mînă și îl imbrac. Bodnăraș a observat această scenă și a chemat pe acel individ la ordine, după care mi s-a adresat: „Domnule general, nu vrem să ajungem la brutalități. Vedeți bine că noi sîntem șapte (și înarmați), iar dumneata unul (și dezarmat); în orice închisoare vă vom duce noi, d-voastră de tribunalele militare veți fi judecat!”

M-am urcat, deci, într-o mașină, între doi din acei gardieni civili, avînd și unul în față, lîngă șofer; după noi, într-o altă mașină, venea Bodnăraș, cu alți trei gardieni. Bineînțeles, înainte de a ieși din curtea închisorii, mi s-au pus la ochi obisnuirii ochelari opaci.

Am fost dus la închisoarea de la Malmaison și în aceeași noapte Bodnăraș mi-a luat un prim interogatoriu verbal. Apoi, timp de șapte nopți consecutive, după miezul nopții, am fost interogat în scris de către un procuror. De altfel, aducerea, încarcerarea și interogarea deținuților nu se făceau decît noaptea. Regimul de aici era mult mai sever decît cel de la închisoarea militară. Totuși, cum sufeream de stomac, mi s-a acordat permisiu-

nea de a mi se aduce hrana și rufărie curată de acasă.

Dupa vreo două luni de la mutarea în aceasta închisoare, din cauza murdăriei ce domnea la spălator și mai ales la baia comună, mi-a apărut un buboi la piciorul sting. Cu toată intervenția „medicului” închisorii (o studentă în primii ani la medicina), a crescut, s-a întins și a început să-mi dea dureri și temperatura. În fața acestei situații, m-am adresat procurorului care, vîzînd personal rana, mi-a spus că va cere, chiar în cursul acelei zile, aprobarea să fiu internat în spital. A doua zi, am fost imbarcat într-o mașină și, sub escorta comandantului închisorii (un civil) și a doi paznici, am fost transportat la Spitalul Militar, unde am fost internat în pavilionul chirurgical, cu un paznic al închisorii la ușa.

Constatîndu-se că era vorba despre un ulcer tetanoid, am fost operat chiar a doua zi. După vreo 7-8 zile de tratament, într-o seară, după ora 8, vine spitalului ordin din partea Președinției să fiu evacuat imediat la domiciliu. Ce se întimplase? Pavilionul în care fusese internat era destinat raniiților de război; era întreținut de regina Elena din fonduri puse la dispoziție de o societate de binefacere engleză și o delegație de doamne din acea societate anunțase că va veni a doua zi să viziteze pavilionul, pentru a vedea cum sînt îngrijiți raniiții. Cum autoritățile comuniste nu voiau ca acele doamne să mă vada acolo, pazii de un gardian, se daduse ordin să fiu eliberat. Dar la acea ora, chirurgul care mă îngrijea nu mai era în spital, iar medicul de serviciu a dispus să fiu eliberat a doua zi, după ce voi fi văzut de chirurgul operator și după ce mi se schimba bandajul. Așa s-a făcut că, a doua zi, doamnele engleze m-au văzut și m-au întrebat ce e cu gardianul de la ușa. Firește, le-am spus. Deși situația a provocat nemulțumiri la Președinție, ordinul pentru eliberarea mea nu a fost anulat și așa am ajuns acasă... ■

(Va urma)

SINTEZĂ GENERALĂ **asupra problemei „PĂTRĂȘCANU”**

1. Anchetarea problemei „Pătrășcanu” s-a desfășurat în următoarele 6 etape:

1. În martie 1948 au fost arestați și cercetați de către organele S.S.I. [Serviciul Special de Informații]: Betea Nicolae, funcționar în Institutul Central de Statistică și om de încredere al lui Pătrășcanu; Rațiu Anton, inspector la Controlul Economic; Pavel Constantin, director la I.C.S., și Micșa Remus, procuror, fost la cabinetul lui Pătrășcanu.

2. În mai 1948, ancheta a fost preluată timp de o lună de către organele de partid.

3. În iunie 1948, Betea, Rațiu și Pavel au fost predați organelor M.A.I. [Ministerului afacerilor Interne].

4. În octombrie 1949, fostul S.S.I. a reluat ancheta cazului Pătrășcanu, fiind cercetate până în mai 1950, un număr de 26 elemente în frunte cu Lucrețiu Pătrășcanu.

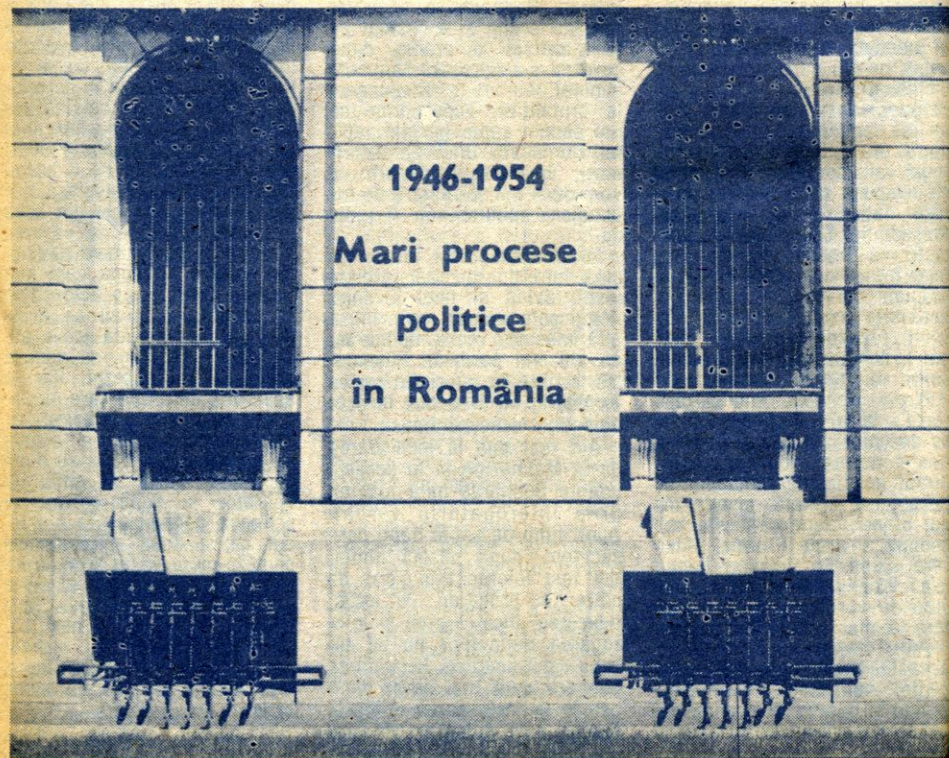
5. Cu începere de la 24 ianuarie 1950, au fost de asemeni cercetate un număr de 36 elemente, în frunte cu Ștefănescu Alexandru, de către organele D.G.S.S. [Direcției Generale a Securității Statului].

6. În sfârșit, din februarie 1951, s-a desfășurat ultima etapă a acestor anchete, cercetându-se grupurile: Pătrășcanu, Koffler Remus și Alexandru Ștefănescu de către Serviciul I din Direcția noastră.

1946-1954

**Mari procese
politice**

în România

GRUPULUI LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU (III)

CRISTIAN POPIȘTEANU

Iată deci că organele de ancheta din cadrul securității au simțit nevoia, în cursul anului 1952, să facă o recapitulare care să le permită „să avanseze” dosarul — devenit imens după propria lor constatare — grupului Lucrețiu Pătrășcanu, corelat, după cum se vede, cu alte grupuri.

Nu dispunem de o cronologie și nici de o organizare sistematică a documentelor acestei anchete care să ne îngaduie a vedea de ansamblu și, în același timp, o reconstituire a situației arestaților și deținuților și, în primul rând, a acuzatului principal, socotit conducătorul tuturor acțiunilor antipartinice, anti-statale și cu deosebire antisovietice, Lucrețiu Pătrășcanu. Documentele pe care, grație exclusiv evenimentelor generate de Revoluția română din decembrie 1989, le prezentăm acum pentru prima oară cititorilor din țară și străinătate, deși fragmentare, ne dau totuși posibilitatea de a vedea cum funcționa sistemul de anchetare, care era regimul la care erau supuși deținuții, cum se stabileau criteriile după care se ghidau anchetatorii etc., etc. Veți vedea că peste toți și toate domnește suveran criteriul ideologic, ideologia stalinistă în forme dintre cele mai pure și... brutale. Acuzațiile sint formulate cu anticipație, ele bazându-se cu încredere pe interpretarea total tendențioasă a celor mai banale fapte și vorbe. Pentru ca pregătirea și desfășurarea procesului grupului Pătrășcanu demonstrează cum timp

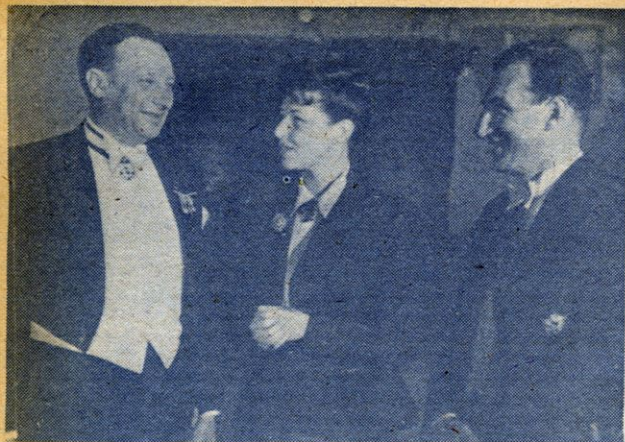
de peste 6 ani s-a acționat constant prin aplicarea tezelor juridice formulate de Andrei I. Vișinski, procurorul principal al lui Stalin în principalele procese dintre 1936-1939 din Uniunea Sovietică, prin aplicarea metodologiei stabilite de Lavrentii Beria, tot în U.R.S.S., și printr-o fidelitate fără cusur față de preceptele staliniste despre necesitatea nimicirii dușmanului dinauntrul partidului.

Fundamentul oricărei justiții contemporane civilizate, „prezumția de nevinovație”, rezultat istoric principal al înțregii practici judiciare a statelor, a fost înlocuită în teoria și practica sovietică a dreptului și apoi în cea a țărilor care au împrumutat sau li s-a impus sistemul, prin necesitatea de a-ți dovedi nevinovația în fața oricărei acuzații, precum și prin valoarea absolută a recunoașterii propriilor crime și a autoacuzării. De altfel, abandonarea oricăror norme de drept în justiție este proprie tuturor sistemelor totalitare (nazism, fascism) și într-o măsură oarecare tuturor regimurilor dictatoriale din Argentina generalilor pînă în Grecia colonelilor, din Spania franchistă în Portugalia salazaristă.

Așa s-a procedat și în „cazul” grupului Pătrășcanu. Dacă în represiunile contra liderilor politici ai altor partide și a numeroase personalități din țara noastră în anii 1946-1954 au acționat criteriile luptei de clasă și ale zdrobirii împotrivrării fostelor clase dominante, în acest caz avem

de-a face cu aceeași ideologie și politică de tip stalinist care cerea mereu descoperirea și eliminarea politică și fizică a unor noi trădători. Desigur, în cazul Pătrășcanu există și particularitățile proprii românești ale regimului comunist de care ne vom ocupa în finalul serialului.

Iată cum prezenta sinteza securității „vinile” cele mai grave ale lui Pătrășcanu: „Pentru o grupare a materialului extras pe diferitele aspecte ale problemei, vom analiza în continuare, următoarele obiective: concepțiile politice ale lui Pătrășcanu, Zilber și ceilalți; concepțiile lor în problema națională; grupul de elemente dușmănoase de care s-a înconjurat Pătrășcanu; legăturile dușmănoase și subversive cu burghezia și Palatul; legăturile dușmănoase cu partidele istorice și uneltirile împotriva regimului nostru; legături cu străinii, activate de spionaj; acțiuni și atitudini dușmănoase, antipartinice, antisovietice și antiguvernamentale; afaceri, trafic, intervenții; fuga din țară; legăturile lui Pătrășcanu cu Zilber și Siguranța. Trădarea Partidului. Zilber agent de Siguranță; Herant Torosian apropiat colaborator al lui Pătrășcanu, agent al Gestapoului, afacerist etc.; Lena Constante complice la acțiunile de trădare și spionaj a lui Pătrășcanu; legăturile lui Pătrășcanu cu Zilber și partidul; înțelegeri înaintea și în timpul anchetei între arestați”

Lucrețiu Pătrășcanu și soția sa, în 1945, împreună cu Louis Jean Paul Boncour, reprezentantul politic al Franței la București

„Conceptiile politice ale lui Pătrășcanu, Zilber și ceilalți

Studierea materialului în tregea noastră anchete desfășurată până în prezent a dovedit că activitatea dușmănoasă a lui Pătrășcanu ca și a celorlalți arestați, în special faptele săvârșite de Pătrășcanu, sînt rezultatul unei vechi mentalități troțchiste care s-a accentuat în anii de după război cristalizîndu-se într-o concepție net antisovietică și antimarxistă, după modelul titoismului.

De aceea, în anul 1936, făcînd cunoștință cu actuala sa soție care se întorsese atunci din Franța infectată de ideile troțchiste ale italianului Valiani, Pătrășcanu găsind un teren favorabil vederilor sale, își desvăluie adevărata sa față politică antibolșevică.

Felul în care el redă soției sale situația din Uniunea Sovietică în perioada emigrației sale și interpretarea pe care o dă acțiunilor de lichidare a bandelor troțchiste, ne arată că Pătrășcanu a avut legături cu cuceririle sau organizațiile de trădători troțchiste.

Falsificînd și interpretînd dușmănos faptele, Pătrășcanu i-a arătat soției sale următoarele:

1. Că în anii 1935-1936 au fost împușcați în masă emigranții politici din U.R.S.S.

dintre care unii erau și cunoștințele lui;

2. Că au fost executați o serie de tovarăși nevinovați;

3. Că «suflul revoluționar» din U.R.S.S. a dispărut în anul 1935 și oamenii erau «apăsați și înfricoșați»;

4. Că nu există egalitate între naționalitățile din U.R.S.S. și posturile de conducere în partid sînt deținute pretutindeni numai de ruși;

5. Că în timp ce populația trăia greu, la aparatul Cominternului se găseau alimentele cele mai bune.

Revenind în România după 1935, Pătrășcanu nu și-a modificat însă vederile troțchiste care s-au accentuat dimpotrivă pe măsură ce el se angrena în activitatea partidului.

În declarațiile sale Elena Pătrășcanu care l-a însoțit pe Pătrășcanu la Moscova în delegația de armistițiu, arată că Pătrășcanu nu a plecat în U.R.S.S. ca un comunist, recunoscător față de tovarășii sovietici eliberatori, ci situat în poziția burgheziei învinsă de un dușman mai puternic.

El a afirmat că:

— Uniunea Sovietică nu este mulțumită de evenimentele de la 23 August deoarece ar fi preferat să cucerească România pe calea armelor, pentru a impune mai ușor condițiunile armistițiului

și a putea interveni mai direct în orînduirea socială a României.

— A considerat că armistițiul are condițiuni foarte grele și că va apăsa pe umerii proletariatului și ai țărănimii.

— Și-a exprimat regretul că ocupația sovietică va izola politicește România de Occident.

— Situația grea pe care a văzut-o la Moscova în timpul războiului, a fost interpretată de el ca o consecință generală a regimului sovietic.

— După înfîlnirea sa la Moscova cu tov. Ana Pauker a declarat că și aceasta nu vede cu ochi buni actul de la 23 August. El și-a exprimat temerea că tovarășii care se vor reîntoarce din refugiu din U.R.S.S. vor prelua conducerea partidului și-l vor înlătura.

— Tov. Ana va reprezenta în România elementul de încredere al sovieticilor și va impune în țară orientarea rusă în viața culturală, politică și economică.

Cu toate că poza în revoluționar și se străduia să-și creeze un ascendent asupra tovarășilor din partid, în realitate în mijlocul cliiei sale Pătrășcanu colporta o serie de minciuni infame la adresa P.C.(b) și a conducătorilor săi.

Menționăm că Pătrășcanu păstra în biblioteca sa cărțile lui Troțki și Buharin pe care le aprecia în mod favorabil față de clică sa deși căuta să ascundă prezența acestor cărți față de partid. În momentul în care a prevăzut eventualitatea unei percheziții domiciliare, a dat aceste cărți în păstrare prietenei sale Lena Constante.

Privitor tot la concepțiile politice ale lui Pătrășcanu, Harry Brauner care se afla în cercul intim al familiei Pătrășcanu arată în declarația sa din 22 februarie 1950, următoarele:

— Pătrășcanu pretindea că U.R.S.S. a susținut cauza României la Conferința de Pace de la Paris, pentru a putea să-și menție puterea aci în defavoarea anglo-americanilor.

— Că politica Sovietelor față de România este o politică anexionistă și că nu ar fi de mirare ca într-o bună zi să ne vedem anexați.

— Că tov. Ana Pauker este aceia care introduce linia de la Moscova, ducând o politică împotriva intereselor țării.

— Că în discuții la care de cele mai multe ori participa Belu Zilber, Lena Constante și Elena Pătrășcanu, — Pătrășcanu critica hotărârile Partidului, înjurând pe ceilalți tovarăși din conducere.

— Că în Uniunea Sovietică domnește un regim de teroare și că același lucru se intenționează a se face și la noi.

— Că problema naționalităților în U.R.S.S. este de fapt o farsă și că rușii caută să-și impue cultura lor și să slavizeze celelalte țări între care România și Ungaria.

— Pătrășcanu critica aspru sovromurile spunând că acestea sunt create pentru acaparea bogățiilor țării noastre de către sovietici.

— Că în urma războiului, Uniunea Sovietică își extinde dominația asupra țărilor balcanice și că are tendințe expansioniste.

— Că vedea comunismul în colaborare cu anglo-americanii și cu imperialiștii.

— Era nemulțumit de faptul că burghezia este atacată și în contra luptei hotărâte împotriva burgheziei.

O buna parte din ideile politice ale lui Patrașcanu expuse mai sus sînt conținute în lucrările sale pe care cu concursul burgheziei și al autorităților antonesciene, Patrașcanu a avut posibilitatea sa le scrie în timp ce se afla în domiciliul obligator de la Poiana Tapului.

Unele din aceste idei, Patrașcanu însuși le recunoaște în declarațiile sale, avînd bineînțeles aceiași preocupare de a argumenta ca ele nu constituiesc acțiuni dușmanoase premeditate ci simple devieri de dreapta.

Gasim aici întreaga panoplie de concepte comuniste acuzatoare, inclusiv acuzații derivînd din cărți *publicate* și în care Patrașcanu își ex-

prima ideile (nu trebuie sa mai precizăm ca toate cărțile lui Patrașcanu erau — sau vroiau sa fie — marxiste de la un cap la altul).

Ceea ce mi se pare mult mai semnificativ astăzi este ca principalele acuzații aduse lui Patrașcanu, învinuit de a fi dușman al comunismului și al Uniunii Sovietice, sînt simple reproșuri și pareri în comparație cu documentele date la iveala de Hrușciiov și Gorbaciiov și de o întreaga istoriografie și presa sovietica după 1985. În orice caz, ele sînt pe deplin adeverate. Și dacă așa cum au declarat la ancheta (sub presiuni morale, psihologice și fizice) ceilalți acuzați, Patrașcanu le-a spus tot ceea ce Sinteza reprodusa de noi reține despre sistemul totalitar stalinist, inseamna ca, el era printre puținii, extrem de puținii membri ai P.C.R., care își permitea sa gîndeasca în afara dogmelor sacrosancte, ca el era, după cum afirma ultimul rege al României, Mihai I, „mai întîii roman și apoi comunist” (interviu cu Fredrich Mitterand în emisiunea *Du cîte de chez Fred* a canalului de televiziune Antenne II, în primăvara 1990).

lata acum o marturie extrem de importanta a lui Patrașcanu însuși despre felul cum a decurs viața lui între

congresul P.M.R. (P.C.R.) din februarie 1948 (cunoscut și ca momentul unificării P.S.D. cu P.C.R., sub presiunea comunistă), cînd încă ministru al justiției, fusese lasat de fapt în afara partidului (foarte cufînd urma sa dispara și din guvern), aștepta încă dreptate din partea (încă) a tovarășilor sai de pina ieri din conducerea P.C.R. Iata declarația data de Patrașcanu Serviciului Special de Informații, la 11 noiembrie 1949.

„Lucia Flicher și vizitele ei la mine

Cîteva zile după Congresul din februarie 1948 — cred ca încă în februarie sau poate la începutul lui martie — a venit Lucia Flicher la mine. Ea a fost tehnica mea în 1944 — în toata epoca pregătitoare, a lui 23 August 1944. Dar o cunoșteam din 1933 [lipsa în text] și tocmai ca o cunoșteam pe linie de partid (ea era în Partid de pe atunci) i-am incredințat aceasta sarcina.

Prima oara cînd a venit mi-a spus — ca a întrebat pe secretarul celulei din care facea parte — era într-o circumscripție din Galben, dacă imi amintesc bine — dacă poate sa vina.

Acesta nu numai ca i-a permis, dar a incurajat-o.

Eu stăteam pe atunci toata

Generalul sovietic V.P. Vinogradov; în dreapta imaginii, stînd jos: Elena Pătrășcanu și Aurel Potop, subsecretar de stat la Ministerul educației naționale (fotografie de la un dîneu oficial din 1945)

ziua acasă, într-o stare de spirit proastă. Eram fundamental trist și așteptam — zile după zile — începutul discuției cu comisia, care trebuia să rezolve cazul meu. Eșeam pentru o jumătate de ceas — câte odată la prînz, la biblioteca Academiei — dar asta numai ca să fiu văzut și să înfirm toate svornurile care circulau: că așa fi arestat, trimis în Uniunea Sovietică, etc. Serile mă duceam, citeodată la Lena sau Hary — la ultimul ca să fac muzică — căutînd să nu mă cufund în depresiunea în care mă găseam.

Cel mai chinător lucru în acele zile era faptul de a aștepta răspunsul la cererile mele insistente, făcute și lui Teo [Teohari Georgescu, membru al Biroului Politic, ministru de interne] și lui Ghiță [Gheorghe Gheorghiu-Dej], de a se începe discutarea și cercetarea cazului și situației mele.

În cursul lunii martie, Lucia a reușit cred de două ori — poate de trei — ca să-mi țină de urît. Discutam cu ea lucrurile pe care le citeam, unele lucruri din cărțile mele și aveau loc conversații — fără subiect.

La 11 sau 12 aprilie — în tot cazul în jurul acestei date, pentru că știu că a fost imediat după ce fusesem chemat la C.C. și cam la aceea dată văzusem pe Teo și pe ceilalți doi la C.C. — într-o după-amiază, îngrijată, a venit la mine și mi-a spus că un cunoscut al ei — numele nu mi-l-a spus, nici eu nu am întrebat-o — a aflat de la Ion Crișan că Betea, Micșa și Ratziu fuseseră arestați cu 2-3 zile înainte. Ea știa că cei doi dîntîu lucrau cu mine și că Micșa era chiar la mine la cabinet — și aflînd de arestarea lor a venit să mă anunțe. Deși pentru mine informația a constituit o extraordinară surpriză — eu fiind convins că Betea încă de la sfîrșitul anului 1947 nu mai este în țară — totuși față de ea nu am manifestat-o. Am trecut apoi la discutarea altor chestiuni — eu căutînd să-mi ascund tulburarea produsă de

informația adusă de ea.

Înainte de arestarea mea, care a avut loc la 28 aprilie 1948, cam după zece zile, Lucia a venit din nou, tot într-o după-amiază și atunci, în legătură cu svornurile care circulau asupra mea, relative la arestarea mea, m-a întrebat dacă nu ar fi bine să plec în străinătate; să mă pun la adăpost de mari suferințe care mă așteaptă. Cînd am întrebat-o de unde trage concluzia că voi fi arestat — mi-a spus că toți cei care au fost în U[niunea] S[ovietică] i-au spus că pentru acușările publice care mi s-au adus, numai puscăria mă așteaptă. Eu i-am spus că, orice s-ar întîmpla cu mine, din țară nu plec, pentru că pe mine viața în sine, în afara Partidului, în afara putinței de a activa pe linia vieții mele întregi de pînă acuma, timp de 30 de ani — nu mă interesează. Apoi am căutat s-o liniștesc, că totuși nu trebuie să fie prea pesimistă, în ce mă privește și să aibă încredere în Partid și hotărîrile lui.

După o săptămînă — sau chiar ceva mai puțin — am fost arestat și după cum s-a văzut și se poate vedea — pesimismul ei a fost îndreptățit.

Să reținem că Pătrășcanu a fost arestat la 28 aprilie 1948; dar mandatul de arestare eliberat la 24 august 1948 (decu după patru luni, măcar formal, ilegale de detenție). ■

(Va urma)

FĂRĂ REPLICĂ!

O precizare a unui cititor ne lasă fără replică. Portretul de pe coperta 2 (*Magazin istoric*, nr. 8/1991) nu este al lui Otto von Bismarck, ci al împăratului Wilhelm II (1888-1918). Tabloul a fost pictat de Max Koner.

Cerînd scuzele de rigoare tuturor cititorilor, precizăm că această neglijență penibilă se datorează doamnei Florentina Dolghin și domnului Marian Ștefan, responsabil de număr la numărul 8.

AȘEZĂMINTELE BRÎNCOVENEȘTI

(Urmare din p. 45)

Sf. Spiridon Vechi și chiar ansamblul Mihai Voda — ctitoria lui Mihai Viteazul fiind mutată la 227 m pe Valea Dimboviței și distrugîndu-i-se cladirile inconjuratoare. Primarul de atunci al Capitalei, Gheorghe Pana, a fost chemat precipitat cerîndu-i-se să ia măsuri pentru grabnica demolare a spitalului. Iar cînd acesta a replicat ca nu are o Hotărîre a Consiliului de Miniștri, raspunsul — afirma irași cei prezenți — a fost pe măsura răspunderii pe care și-o asuma dictatorul în momentele importante: „Ce hotărîre, Pana, ce hotărîre vrei? Ca sa ma ai la mina cu hirtii?”

Și o hotărîre scrisa nu s-a mai întocmit! În numai cîteva zile demolarea ultimelor construcții ale Spitalului Brîncovenesc a început cu o viteza și sirguința, cu adevărat de necrezut. În graba lor, demolatorii nu s-au mai oboșit nici macar sa recupereze imensa cantitate de material metalic din instalațiile medicale, electrice și sanitare ale așezămîntului. Potrivit calculelor conducerii spitalului, au fost îngropate, sub darîmături și apoi sub pamîntul care a nivelat zona 42 km tub Bergmann, 18 km țeava de la conductele de gaze, 1,6 km țeava de la conductele de oxigen, 2,5 km țeava de la instalațiile de apa. 600 000 000 lei (dupa alte calcule valoarea reala a pierderilor ar fi, de un miliard) au fost spulberate — prin nesabuita decizie a dictatorilor — în praf și moloz. Dar mai ales a fost distrus un monument istoric, un lacaș care, prin destinația ce-i fusese data de ctitorii lui, trebuia sa contribuie cu filantropie (adica cu dragoste de oameni) la binele acestora. Adica tocmai sloganurile pe care le flutura, dar nu le aplica, dictatura. ■

Sfinți daco-romani în calendarul creștin

SFINȚII ÎMPĂRAȚI CONSTANTIN ȘI ELENA

PETRU I. DAVID

Anul 1068 Ab Urbe Condita sau, potrivit noii numărări având ca punct de plecare nașterea Domnului, anul 313. Cu adevărat un an demn de definiția Anno Domini. Pentru că, după secole de persecuții, în care adepții religiei creștine fuseseră supuși umilinței și unor suplicii de neînchipuit, creștinismul își căpăta, în sfârșit, prin Edictul de la Milano, statutul de religie oficială a Imperiului roman. Autorul edictului era împăratul Constantin cel Mare, de șase ani urcat pe tronul Cezarilor. Dacă ar fi fost numai această faptă și Constantin cel Mare ar

fi meritat recunoștință veșnică din partea lumii creștine și trecerea sa în rîndul celor sanctificați. Dar rolul acestui împărat, precum și al mamei sale, Elena, în evoluția creștinismului este mult mai mare și însemnat.

Așa cum atestă numeroase izvoare antice, mama lui Constantin, viitoarea Sfînta Elena s-a născut către anul 250, fiind de neam daco-roman sau dintr-o familie daco-tracă romanizată. A fost căsătorită cu Constantius Chlorus, de origine romană, înrudit cu familia imperială. Pînă a ajunge pe tronul imperial, ca asociat la domnie (cezar) al împăratului Dioclețian, Constantius Chlorus a fost, rînd pe rînd, comandant al legiunilor din

În imagine: miniatură din Chiriacodromionul de la Balgrad (1699) înfățișîndu-i pe Sfinții împărați Constantin și Elena — temă frecventă în arta românească.

Britania, apoi de la Dunăre și de pe Rin. Cînd, în anul 293, Dioclețian a instituit Tetrarhia, împărțind Imperiul roman în patru părți, stăpînite de doi împărați principali, ce purtau titlul de „august” și doi împărați secundari — „cezari”. Constantius Chlorus (pe numele său înfreg Constantius Chlorus Căiul Flavius Valerius) a fost desemnat ca „cezar” al împăratului Maximian (1 martie 293), revenindu-i guvernarea Galiei, Spaniei și Britaniei. General energic și talentat, Chlorus s-a distins într-o serie de acțiuni militare; mai întîi, a lichidat secesiunea Britaniei, înlăturîndu-l pe uzurpatorul Allectus, care se declarase (294) august, apoi s-a distins în acțiunea de respingere la Rin, a francilor și alamanilor (anul 298). Astfel că, la 1 mai 306, cînd Dioclețian a instituit a doua Tetrarhie, Constantius Chlorus a devenit împărat principal — august, adică —, revenindu-i, spre guvernare, partea occidentală a Imperiului roman. Nu a domnit însă decît ceva mai mult de un an, murind (25 iulie 306) în lupta de la Elboracum (York).

Dacă Constantius Chlorus era un adept al religiei tradiționale romane, fiind un practicant asiduul al Cultului împăratului — larg răspîndit în imperiu —, soția sa Elena a fost creștigată încă din tinerețe de religia creștină, în al cărei spirit s-a străduit să-l crească și pe tinărul Constantinus (născut aproximativ prin anul 280 în orașul Naissus, Niș în zilele noastre, în Iugoslavia).

A inițiat, încă din tinerețe, o seamă de acțiuni de binefacere pentru creștinii mutilați, persecutați, lipsiți de posibilități, înlăturăți, pentru credința lor, din serviciile publice. Potrivit tradiției transmise de scrierile hagiografice a fost prima femeie care și-a eliberat toți sclavii și a desfințat de la curte suita de doamne și domnițe, care trăiau în lux, intrigi și lucruri nefolositoare, preotul unui templu păgîn numind-o „molima ucigașă a idolilor și a zeilor”.

Popularitatea de care se bucura, modestia de care dădea dovadă, curajul pe care îl arăta (este semnificativ, între altele, că a luat parte, alături de soțul ei, la felurile campanii la care acesta a fost protagonist, ceea ce i-a conferit dreptul de a purta „virtutea militară”) au făcut-o deosebit de cunoscută supușilor. Mai cu seamă că vădea o seamă de calități neobișnuite pentru femeile din vremea ei: cunoștea regulile de instrucție militară, putea să se orienteze după mersul stelelor și, la nevoie, se dovedea un comandant destoinic al corăbiilor pe mare.

Scrierile cu caracter religios îi atribuie și numeroase calități umane. Sufletul ei — spun acestea — era larg deschis oricui, care, cu sinceritate îi puteau spune păsările și necazurile, aflînd înțelegere.

De numele sfintei împarateșe Elena este legată o importantă sarbătoare creștină: înălțarea Sfintei Cruci. Potrivit tradiției, mama lui Constantin cel Mare ar fi dispus să se facă sapături pe Dealul Golgotei, pen-

tru a scoate la lumina crucea pe care a fost rastignit Mintuitorul. Aceasta ar fi fost găsită și înălțată în ziua de 14 septembrie a anului 327, praznuită de atunci în calendarul creștin ca sarbătorearea înălțării Sfintei Cruci.

Împarateasa Sfînta Elena a murit la adînci bătrînețe. Corpul ei neînsuflețit a fost depus la biserica Sfinții Apostoli din Constantinopol, ctitoria ei și a fiului sau, apoi a fost dus la Roma. Tot în acest oraș, la Muzeul Vaticanului se afla tronul ei și o parte din sarcofagul împarateșei, pastrat ca relicvă.

Flavius Valerius Constantinus — Constantin cel Mare — cum a rămas în conștiința contemporanilor și urmașilor — a urmat cursul obișnuit al vieții și educației vîrstelor împaratești, fiind ținut, în anii în care tatal sau cîrmuia felurite provincii, la curtea lui Dioclețian. Totodată, tinărul fiu de împărat a fost crescut de mama sa în spiritul toleranței față de creștinism, în pofida tendinței generale, de persecuție, la care era supusa aceasta religie la curtea lui Dioclețian, îndeosebi după asocierea la domnie a lui Galerius (*Magazin istoric*, nr. 1/1978). În anul 305, după abdicarea lui Dioclețian, s-a alăturat tatălui sau, în Britania, fiind proclamat, după moartea lui Chlorus, împărat de către trupele din aceasta provincie și din Galia. Prin reorganizarea imperiului, în cadrul unei noi Tetrarii, de către Galerius, Constantin devine „cezar” al Occidentului, „august” fiind numit Flavius Severus. În noiembrie 308, Tetrarhia s-a destramat însă, Constantin fiind totuși confirmat „cezar”, dar al lui Licinius, ambii aliindu-se împotriva lui Maxentius, care, în octombrie 306 se proclamase împărat în Italia, Spania și Africa, și fusese declarat uzurpator.

Constantin a ocupat mai întîi Spania (anul 310), apoi a trecut cu armata în Italia, obținînd noi victorii: la Turin, Verona, ajungînd în apropiere de Roma. La Pons Milvius, în noaptea de 27 spre 28 octombrie a anului 312, a avut o revelație divină: în vis i s-a arătat o cruce, iar o voce dumnezeiască i-a spus: „*in hoc signo vinces*” (prin acest semn vei învinge). A doua zi, oștile lui Constantin cu flamuri avînd pe ele însemnul crucii le-au înfrînt pe cele ale lui Maxentiu. Cîteva luni mai tîrziu, din Milano, împăratul Constantin dădea celebrul edict, prin care creștinismului i se recunoștea libertatea de exprimare, alături de celelalte religii ale lumii romane.

La scurt timp însă, între Constantin și asociatul său în lupta împotriva lui Maxentiu, Licinius, au izbucnit neînțelegeri, care au degenerat în dispute armate. Într-o prima fază, Constantin a ieșit învingător, anexînd *Illiricum*-ul, de care țineau și Daciile sud-dunărene, constituite după plecarea armatei și administrației romane din provincia de la nordul fluviului; luptele au continuat însă și, la Adrianopol, Constantin l-a luat prizonier pe Licinius. La rugămintea soției acestuia, i-a cruțat viața, dar i-a ridicat în-

signele imperiale. Astfel, la 18 septembrie 324, Constantin raminea singurul stăpîn peste ambele părți ale Imperiului roman.

Încă înainte de aceasta realizare, el a continuat să ia unele măsuri favorabile credinței creștine. Astfel, în anul 318 aproba înființarea justiției și instanțelor episcopale; în 321 da o lege pentru administrația Bisericii creștine și rînduiește, pentru toți creștinii din imperiu, sărbătorirea Duminicii, respectîndu-se, în același timp, sărbătorile pagane. Cea mai importantă acțiune a sa pe linie bisericească a fost însă aceea a restabilirii unității creștine, grav afectată de erezia propovăduită de Arie. Din dispoziția împăratului, în anul 325 s-a întrunit, la Niceea, un mare sinod sau conciliu ecumenic ce a reunit 318 episcopi și preoți, care au condamnat erezia și au adoptat *Marturisirea de credință* compusă din 7 articole (pentru detalii, vezi *Magazin istoric*, nr. 6 și 7/1991).

Apropiindu-se de bătrînețe, împăratul Constantin a dorit să construiască un oraș nou de reședință pentru imperiu, care, totodată, să-i nemurească numele. Alegerea s-a oprit asupra vechii cetăți Bysantium.

Potrivit tradiției, împăratul însuși ar fi tras cu plugul brazda ce marca hotarul noului oraș, mîrînd de patru ori întinderea cetății. Tot el a furnizat bani pentru construirea de instituții și edificii publice, precum și pentru un lăcaș bisericesc, Sfinții Apostoli. La 11 mai 330, printr-o ceremonie impresionantă, s-a săvîrșit sfințirea și inaugurarea noului oraș, numit, în cinstea ctitorului său, Constantinopol.

În anul 335, simțindu-și aproape sfîrșitul, Constantin a împărțit guvernarea imperiului fiilor săi: Constantiu II — Britania, Galia și Spania; Constans — Italia, Iliricium, Africa; Dalmatius — Peninsula Balcanică și Asia.

În primăvara anului următor însă, Constantin a mai avut de înfruntat un război, acela cu perșii, comandați de tînărul și ambițiosul împărat Sapor II. Constantin a preluat personal comanda trupelor imperiale, fiind rănit într-una din ciocniri. Însăpămîntat, mai cu seamă că avusese o nouă vedenie (i se arătase în vis, pe cer, un corp strălucitor) s-a retras la vila sa de la Akyron (Nicomedia), primind, abia acum, la capătul vieții, botezul creștin de la episcopul Eusebiu. A murit peste cîteva zile, la 21 mai 337 — dată preluată ulterior de calendarul creștin pentru prăznuirea celui care făcuse atît de mult pentru oficializarea creștinismului, precum și pentru mama sa, pioasa și dreapta împărăteasă Elena.

Ca și mama sa, Constantin aparține lumii daco-romane nu numai prin origine, ci și prin faptele pe care le-a făcut în vederea redobîndirii pentru imperiu a pămîntului Daciei nord-dunărene. Cum au arătat o seamă de izvoare istorice contemporane lui și cum au dovedit cercetările arheologice, în anii guvernării sale autoritatea

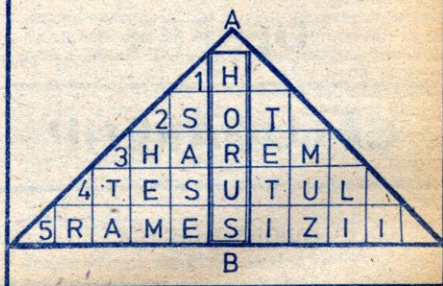
romană s-a extins din nou asupra teritoriului de la nord de Dunăre, pentru a cărui administrare și organizare Constantin a dispus să fie refăcute sau construite trei poduri peste fluviu: la Drobeta, Celei (Sucidava) și Cernavodă. Pentru protecția locuitorilor de aici a purtat, în anii 322-323 campanii de pedepsire a carpilor, sarmaților și goților, luîndu-și titlul de învingător al acestora, *Carpicus*, *Sarmaticus* și *Goticus Maximus*. Aducerea acestora la ascultare s-a făcut și prin intermediul răspîndirii credinței creștine, adoptată de o parte a celor învinși. Creștinismul era în vremea sa destul de răspîndit pe meleagurile românești. O dovedește mulțimea de însemne și obiecte creștine descoperite pe o arie întinsă a pămîntului dacic, o dovedește, de asemenea existența unor episcopi reputați în lumea creștină de atunci. Astfel, în timpul deplasării împăratului la hotarele nordice, dunărene, pentru întărirea apărării granițelor, împăratul era însoțit, între alții, de episcopul Ștefan cu care se afla împreună la Romula-Reșca. Așijderea, printre participanții la Sinodul de la Niceea s-a aflat și episcopul Tomisului, Marcu.

Acesta era un centru important al vieții spirituale daco-romane și nu este lipsit de interes să arătăm că, așa cum Constantinopolul și-a luat numele de la sfinții împărat, Tomisul și-a luat numele pe care îl poartă și azi — Constanța — de la fiul acestuia, Constantiu II.

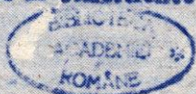
Aceste strînse legături ale împăratului cu lumea daco-romană de la nord de Dunăre și-au găsit o reflectare firească în prețuirea pe care romanii au acordat-o, de-a lungul timpului, cinstirii numelui și faptelor acestui vrednic proteguitor al creștinismului. Numeroase biserici de pe cuprinsul țării, între care se cuvin amintite cîteva (catedrala metropolitană din București, clădită de Constantin Șerban, mănăstirea Hurezi, ctitoria lui Constantin Brîncoveanu) își prăznuiesc hramul la 21 mai, sărbătoarea Sfinților împărați Constantin și Elena — protectori, între alte popoare, și ai neamului românesc. ■

ARITMOGRIF. PIRAMIDE

Dezlegare

DISCOVERS DE CE QVICEST PASSE en Transilvanie, de l'union des Princes de Moldaue & Duc de Valachie, avec le Vvaivode pour la deffence de la Chrestienté contre le Turc.

A PARIS,

Chez Guillaume le Noir, rue S.
Jacques à la rose Blanche
couronnée.

M. D. XCV

CE ȘI CUM

A AFLAT

OCCIDENTUL

DESPRE

CĂLUGĂRENI?

OVIDIU CRISTEA

După cucerirea Constantinopolului, în anul 1453, de către sultanul Mehmed II, primejdia otomană a fost receptată mult mai puternic în Europa occidentală. Valul de refugiați greci a contribuit masiv la întreținerea unei psihoze a amenințării otomane, potențată și de prăbușirea regatului ungar, în urma luptei de la Mohacs din 1526 și a primului asediu al Vienei, din 1529. În Occident, spectrul primejdiei otomane era agitat în primul rând de Biserica catolică, papa fiind în continuare campionul „cruciatelor”. Pericolul otoman era deci mai mult o creație a propagandei creștine, care amplifică o serie de evenimente reale și căreia oamenii luminați, precum diplomatul flamand Busbecq sau italianul Paolo Giovio nu reușeau să-i opună o contrapondere. Pe măsură ce ne îndepărtăm de zona de contact — frontiera reprezentată de țările române, Polonia, ținuturile habsburgice, Italia și Spania — conștiința unei amenințări otomane scade. Iar în țările care adoptaseră deja Reforma, otomanii erau considerați chiar un rău necesar. Sir Francis Walsingham (1530-1590) considera conflictul dintre catolici și otomani o luptă între „două mădulare ale diavolului” și spera că ea se va încheia printr-o exterminare reciprocă. Cum arăta și istoricul francez Jean Delumeau într-o carte tradusă și în limba română, Frica în Occident, „la începutul Timpurilor moderne, exceptând zonele de contact localizate mai sus, occidentalii nu s-au temut cu adevărat de primejdia musulmană”. Dar un interes pentru ceea ce se întâmpla pe acea frontieră, o sensibilizare a opiniei publice exista. O dovedește și faptul că în Franța s-au tipărit, între 1480-1609, de două ori mai multe cărți despre otomani decât despre cele două Americi.

O propagandă abil dirijată

În acest context se înscrie și receptarea în Occident a faptelor de vitejie săvârșite de români, sub conducerea lui Mihai Viteazul (*Magazin istoric*, nr. 6, 10/1971, 3/1972, 4/1973, 5/1975, 10/1981, 7/1986, 5/1991). Cititorul doritor să aibă o imagine mai amplă poate apela astăzi la cele cinci volume scoase de Direcția generală a Arhivelor statului și Biblioteca Centrală de Stat, sub titlul *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, cit și la excelența lucrare a profesorului Carol Göllner, *Turcica*. În rândurile ce urmează, ne-am propus să zăbovim asupra mecanismului transmiterii veștii despre victoria obținută la Călugăreni (*Magazin istoric*, nr 3/1984, 11/1985). Dar mai întâi se impun câteva precizări.

Propaganda catolică fiind principalul întreținător al ideii de „cruciată”, prin intermediul ei au pătruns știrile privind confruntările dintre creștini și otomani la Dunăre. Evident, ea a deformat realitatea, încercând să potrivească faptele în așa fel încât să contribuie la întărirea prestigiului catolicismului. În această schemă, un principe ortodox, Mihai, nu putea să treacă înaintea unui catolic, Sigismund Bathory. Și pentru a ne lămurii și mai bine, să arătăm că lezuitul Alfonso Carrillo trimitea o scrisoare în care socotea mai importante decât semnele prevestitoare de succese date de Dumnezeu, veștile care anunțau că în tabăra principelui Transilvaniei „mulți se convertesc la credința catolică”. Inșuși Sigismund Bathory solicita papei să trimită episcopi și preoți pentru locurile ce urmau să fie eliberate de sub otomani! Să mai adăugăm că de multe ori se făcea confuzie între Tara Românească și Moldova. Lu-

În imagine: coperta uneia dintre numeroasele lucrări aparute în epoca, ce prezentau evenimentele petrecute la frontiera dunareană așa cum le-a receptat publicul parizian.

crul se datora faptului că polonii foloseau pentru Moldova termenul de *Vallahia*, care în Occident semnifica Țara Românească. Astfel că toate știrile provenite din Polonia și referitoare la evenimentele din Moldova erau puse în Apus pe seama Țării Românești.

Fiecare știre, cum se întâmplă de obicei — arăta profesorul Mihai Berza — poartă amprenta celui care o transmite, ca martor sau ca vehicular. Și cu cât transmiterea se face prin mai mulți agenți, ea se încarcă de ce primește de la fiecare, modelându-se astfel permanent substanța. Fenomenul se adevărește în cel mai înalt grad pentru faptele lui Mihai, în jurul cărora se înfruntă interese dinastice și de stat, de clasă și de stare, clientelare sau de grup privilegiat, deosebiri etnice și religioase, la care se adaugă caracterul spectacular al acțiunilor în centrul cărora se află voievodul, pentru a da violență reacțiilor, a determina atitudini, a provoca răspunsuri. Potrivit locului ocupat de fiecare martor, intereselor și mentalității acestuia, sistemului de gândire politică pe care-l reprezintă sau de care este legat, știrea transmisă, cînd e adversă, va putea merge de la răstălmăcire, însușire și simplă transformare a bănuirilor în date certe, pînă la crearea informației prin minciuni și fals". Așa s-a întâmplat și în cazul transmiterii către Occident a știrii privind victoria domnului român la Călugăreni.

În anul 1593 s-a declanșat, ca urmare a acțiunilor de jaf conduse de „Tellî” Hasan pașa, beilerbeii Rumeliei, în Croația, războiul dintre Imperiul otoman și Imperiul romano-german. Pentru a face față problemelor financiare și militare, împăratul Rudolf II a căutat, încă de la început, să atragă și alte state creștine, făcînd apel la ideea de cruciadă. S-a constituit astfel „Liga Sfîntă”, la care au aderat, pe lângă Imperiul german și papalitatea, ducatele italiene Toscana, Mantova și Ferrara, precum și cele trei țări române: Transilvania, Țara Românească și Moldova. Iată de ce în rapoartele diplomatice ale vremii au apărut tot mai dese știri despre spațiul românesc. De la început însă, succesele lui Mihai Viteazul au fost puse pe seama lui Sigismund Bathory, datorită unei propagande abil dirijată de la Alba Iulia și acceptată tacit la Praga, Viena, Roma sau Madrid. Principele transilvănean, care dorea să se substituie regalității ungare și să aducă Țara Românească în stare de vasalitate, nu putea privi pe domnul acestuia decît ca pe un simplu executant al ordinelor sale, deci succesele lui îi aparțineau. Un supus victorios era incomod. La aceasta se adăugau și deformările succesive pe care le sufereau știrile transmise pe rețeaua ce lega marile capitale europene și faptul că existau mai multe centre de informare. Se realiza astfel o suprapunere a știrilor într-un anumit punct, ceea ce putea altera conținutul propriu-zis. La Roma, de exemplu, știrile referitoare la evenimentele de la Dunăre puteau sosi fie direct de la Alba Iulia, fie indirect de la Praga, Viena, Graz, Cracovia sau Veneția, legate la rîndul lor cu capitala principatului transilvănean. Depeșele diplomatice erau transmise în mod regulat spre capitalele europene, prin curieri obișnuiți. Atunci cînd aveau loc evenimente deosebite, erau folosiți curieri speciali.

Recunoaștere tirzie

Bătălia de la Călugăreni, din 23 august 1595, a reprezentat un astfel de eveniment. Angajată într-un moment dificil pentru Mihai Viteazul, în condițiile în care apărarea evidentă dorința Porții de a transforma țara în pașagiu, iar Sigismund nu-i trimisese decît un număr redus de oșteni, sub comanda lui Albert Kiraly, confruntarea s-a încheiat, după o luptă grea,

cu un remarcabil succes tactic al românilor. Pentru a-și proteja forțele și a rezista pînă la sosirea ajutorului promis de Sigismund, Mihai a trebuit să se retragă spre munți. Abia în octombrie, cu sprijinul adus personal de Bathory și de domnul Moldovei, Ștefan Răzvan, Mihai a alungat pe otomani peste Dunăre.

A doua zi după bătălia de la Călugăreni, Albert Kiraly trimitea vestea victoriei către principele său. Scrisoarea a ajuns la 28 august în tabăra de la Sas-Sebes, în același timp cu o scrisoare a lui Mihai Viteazul. Dar aceasta din urmă nu a plecat mai departe. Sigismund Bathory a expediat spre Europa Occidentală doar scrisoarea lui Albert Kiraly, fără pasajul final, în care se relatau faptele domnului român! Curieri speciali au ajuns la 5 septembrie în tabăra arhiducelui Maximilian, aflată în Ungaria superioară, la 7 septembrie la Viena, la 23 septembrie la Veneția și la 30 septembrie la Roma. Aceasta a fost prima etapă a difuzării vestii despre Călugăreni. Bătălia era descrisă sumar, amintindu-se faptul că a durat o zi întreagă, că otomanii au suferit pierderi — oameni, tunuri și steaguri, între care și steagul verde al Profetului, o evidentă confuzie, căci acela nu păreaa Istanbulul decît foarte rar și numai cu ocazia unor campanii sultanale. Despre Sinan Pașa se spunea că a căzut de pe pod, dar nu se știa dacă mai era în viață sau nu. La Roma, vestea victoriei fusese adevărată „din toate părțile”, diferitele relații generînd și o serie de confuzii. Astfel, scrisorile marelui duce de Toscana către curtea pontificală consemnau greșit ocuparea Lipovei de către Albert Kiraly, care se afla în realitate, cum am văzut, în Țara Românească. Se spunea apoi că otomanii au trecut din nou Dunărea, alt fapt inexact, căci după Călugăreni ei au mai rămas aproape două luni în Țara Românească. În *avvisi*-urile răspindite în Italia, pe lângă informațiile cuprinse în rapoartele oficiale, se dădea drept sigură moartea lui Sinan, care s-ar fi înecat în Dunăre. Confuzia se datora comprimării informației inițiale, privind lupta de pe podul Neajlovului, cu momentul trecerii trupelor otomane peste Dunăre, la Giurgiu, în august 1595.

A doua etapă de difuzare a știrilor referitoare la Călugăreni acoperea mijlocul lunii septembrie și cuprinde rapoarte ale ambasadorilor de la curtea imperială și scrisorile nuntialor papale aflați la Praga sau la Alba Iulia, redactate pe baza unor știri tirzile. Astfel, nuntialul Speziano, aflat la curtea lui Rudolf II, pomenea în două scrisori, datate 23 și 28 septembrie, de o a doua victorie obținută contra otomanilor în Valahia, deși știrile pe care se baza se refereau tot la Călugăreni. O ilustrare a diferențelor existente între prima și a doua etapă de difuzare o oferă și rapoartele ambasadorului venețian la Praga, Tommaso Contarini, adresate dogelui. Primul, datat 19 septembrie, prelua știrea transmisă de arhiducele Maximilian curții imperiale. Raportul din 26 septembrie aduce unele completări — faptul că otomanii au pus la un moment dat stăpînire pe artileria creștinilor, de exemplu — dar și date inexacte: moartea lui Sinan este dată ca fapt cert. Lucru mai rar, se spun citeva lucruri frumoase despre români: „Bunul simț ne îndeamnă să cinstim cu mare laudă acele neamuri fiindcă singure și fără armă potrivite numai cu o parte a forțelor lor au cucerit asemenea biruință”. Știrile difuzate către sfîrșitul lunii septembrie au fost din ce în ce mai confuze. Multe suprapuneau peste momentul Călugăreni evenimente legate de lupta de la Tîrgoviște sau de cele de la București ori Giurgiu, adică din faza de alungare a otomanilor peste Dunăre.

Deci, lumea occidentală nu a știut aproape nimic despre efortul românesc decisiv de la Călugăreni. Toate știrile au consemnat că trupele creștine, con-

duse de unul dintre căpitaniii principelui Transilvaniei, au obținut o mare victorie împotriva otomanilor, după o bătălie care a durat o zi întreagă. Cu timpul, suprapunerea știrilor și necunoașterea locurilor au dus la confundarea episodului de la podul de pe Neajlov cu cel de peste Dunare. Ceea ce a contat în viziunea Occidentului a fost victoria creștina, indiferent cine a obținut-o și prețul cu care fusese ea obținută: se sublinia faptul că meritul revenea unui prinț catolic, ceea ce conferea prestigiu Bisericii. De aici și extraordinarul elogiu făcut intervenției lui Sigismund Bathory în Țara Românească și mai ales a victoriilor obținute la Tîrgoviște și Giurgiu. La Calugăreni, succesul fusese obținut - în viziunea lumii occidentale - de un căpitan al principelui transilvan, ceea ce a declanșat sentimente de satisfacție, dar nu și de entuziasm. Victoriile atribuite lui Bathory au cunoscut însă o difuzare care a atins uneori cote paroxistice. Insuși Lope de Vega a închinat o piesă de teatru principelui Transilvaniei în care îl amintește, este adevărat, și pe voievodul Valahiei (*Magazin istoric*, nr. 7/1979).

Și totuși, eforturile de a-l slăvi pe Sigismund s-au dovedit în final zadarnice. Pe de o parte pentru că oamenii săi nu au putut opri sau cenzura toate știrile referitoare la Mihai Viteazul. Pe de altă parte, pentru că în 1596, la Keresztes, otomanii i-au administrat trufășului Sigismund o înfrângere zdrobitoare. Din acel moment, figura lui Mihai s-a impus tot mai mult în atenția contemporanilor. Chiar arhiduecele Maximilian recunoștea, în 1598, că „în acțiunile trecute, multe au fost puse pe seama transilvăneanului, care însă în realitate au fost înfăptuite de el, românul”.

„Fenomenul Mihai Viteazul rămâne unul din cazurile de excepție - spunea tot profesorul Mihai Berza - prin numărul marturilor, prin amploarea marturiilor și, mai ales, prin natura lor contradictorie: în așa măsură ca un spirit aplecat spre zborurile fanțeziei ar putea, fără prea multa osteneală, să scrie o serie de vieți paralele ale lui Mihai, luminate de pilda din unghiul de privire al cancelariilor imperiale, din cel al nobilimii ardelenne sau dintr-al țelurilor polone”. ■

Debuturi la MAGAZIN ISTORIC

Între tradițiile presei noastre literare și istorice intra și lansarea tinerilor. Debuturile sînt una dintre cele mai superbe meniri ale ziarelor și revistelor. Balcescu, Kogălniceanu, Heliade-Rădulescu, Iorga, Xenopol, George Brătianu, Ioan Ursu, Constantin C. Giurescu - pentru a cita doar cîteva nume celebre - au debutat cu articole istorice în presa. George Ivașcu și Mircea Grigorescu numărau, printre orgoliile lor cele mai secrete, faptul că „i-au debutat” pe cîteva mari ziaristi, scriitori, critici.

Înca de la începuturile revistei, în urma cu aproape 25 de ani - jubileu pe care îl vom marca anul viitor, în luna aprilie - *Magazin istoric* a fost deschis tinerilor, în primul rînd tinerilor istorici, dintre care nu puțini au scris primele lor articole în revista noastră.

O succintă enumerare a celor care, studenți încă sau proaspăt absolvenți, au cunoscut „botezul” publicistic la *Magazin istoric* îi cuprinde pe Matei Cazacu și Ștefan Andreescu, pe Ștefan Sorin Gorovei și pe regretatul și prea de timpuriu pierdutul Alexandru Cernatoni, pe Catalina Diaconescu și pe Adrian Niculescu; iar mai recent pe Armand Goșu, Mihai Sorin Rădulescu și, desigur, lista este departe de a se fi epuizat. Li se adaugă tineri absolvenți ce au continuat, fructuos, preocupările științifice și pasiunea pentru istorie și publicistica istorică: George Trohani, Marian Ștefan, Radu Ion Popescu, Ioana Ursu, Mihai Manea, Adina Berciu, Gheorghe David, Dorin Matei, Florentina Dolghin, Cristian Matei, Ioan Lacusta, Codruța Matei, Bogdan Murgescu, Anca Matei, Dumitru Ionița.

Nu am făcut și nu facem altceva decît să ne îndeplinim o datorie de onoare în acțiunea de sprijinire a istoriografiei noastre, care are mereu nevoie de un suflu nou, de entuziasm și tinerețe, dar și de competență, exigență, inovații, după greul tribut pe care a trebuit să-l platească și pe acest fașă. Ne mindrim de a fi avut mereu partea noastră specifică în promovarea generației de mîine a celor chemați și dornici să ducă mai departe realizările autentice ale istoriografiei naționale.

Autorul articolului, Ovidiu Cristea - student în anul III al Facultății de istorie din București - se, se alătură așadar celor debutanți de noi, în paginile *Magazinului istoric*. Fie ca acest debut să fie de bun augur. Pentru el și pentru cei care îi vor urma.

V-ați reînnoit abonamentul la **Magazin istoric**?

Dacă nu, adresați-vă **chiar astăzi** factorului poștal sau oficiului P.T.T.R., de care aparțineți.

Cu numai **25 lei lunar**, vă asigurați primirea unei **CĂRȚI DE ISTORIE**, în paginile căreia găsiți o bogată și variată informație istorică, **din toată lumea, din toate timpurile și pentru toate preferințele.**

Deci, nu lăsați pentru mai tîrziu ceea ce puteți face chiar astăzi: să vă asigurați primirea cărții dv. preferate de istorie abonindu-vă la Magazin istoric!

ECATERINA CEA MARE,

AUTOAREA LOVITURII DE STAT

HENRI TROYAT
(membru al Academiei Franceze)

Aflind despre moartea împărătesei (6/17 noiembrie 1796), prințul de Ligne a exclamat: „Ecaterina cea Mare (sper ca Europa să confirme numele ce i l-am dat), Ecaterina cea Mare nu mai este. Greu de rostit aceste cuvinte! ...Astrul cel mai strălucitor care a luminat emisfera noastră s-a stins!”

Acest discurs funebru nu adaugă nimic prestigiului dispărutei. Încă din timpul vieții, ea cunoscuse deopotrivă cele mai exagerate elogi și cele mai oribile injurii. Toată viața (1729-1796) lucrase pentru propria-i glorie și sete de putere, trecind dintr-un război în altul, dintr-o cucerire în alta, pentru a-și

spori această glorie, se menționează în *Ma-re* Enciclopedie Sovietică (vol. 9., p. 74).

Înstăpînirea în teritoriul dintre Bug și Ni-priu, cu cetatea Kinburn, ieșirea la Marea de Azov și cetățile Enikale și Kerçi, regiunea Kebaria, dreptul de liberă trecere pentru vasele rusești prin Bosfor și Dardanele, ali-pirea Crimeei, protectoratul asupra Gruziei răsăritene, sporierea posesiunilor rusești în Siberia și Asia de nord-est, cele trei împăr-țiri ale Poloniei, Finlanda și Carelia, rămase la Rusia în urma războiului cu Suedia, sint acțiuni efectuate, toate, în numele dreptății, ale echilibrului internațional, al intereselor sacre ale imperiului.

Nobilele ei idei filosofice n-au împiedicat-o să agraveze procesul de iobagizare a țărănimii, să înăbușe răscoalele populare și mișcările de eliberare națională, reprimind cu cruzime răscoala lui Pugaciov (Magazin istoric, nr. 9/1976). Proclamindu-se liberală, ea a acționat totdeauna ca o autocrată. Pe scriitorii i-a protejat în mod ostentativ întreținând, între altele, legături cu Diderot și Voltaire, dar nu atât din prietenie cît, mai ales, din dorința unei propagande europene.

Dar ce n-a apreciat Ecaterina II? Risul, cărțile, bărbății (a avut nenumărați amanți), animalele, copacii, copiii! Nimic din toate acestea n-au împiedicat-o să se „cufunde” în politică. Tot ce și-a dorit a obținut prin răbdare, inteligență, duritate, curaj, asumindu-și uneori riscuri extraordinare, schimbînd brusc direcția, spre a-și atinge mai bine și mai repede ținta. Prințesă germană din fa-milia modestă a unui nobil, Anhalt Zerbet,

după ce s-a căsătorit cu Petru III (28 sep-tembrie 1745), ea nu s-a mărginit să învețe limba rusă, ci s-a și convertit, spre a fi demnă să guverneze țara ei adoptivă. Voia astfel să simbolizeze Rusia, ea, care n-avea nici o picătură de sînge rusesc în vine. Acest tur de forță rămîne poate cel mai ex-traordinar succes al ei, pe care nici cei mai înverșunați detractori nu i l-au putut con-țeșta.

Între sutele de lucrări consacrate împă-rătesei Rusiei se numără și cea a cunoscutului scriitor francez de origine rusă Henri Troyat, Ecaterina cea Mare. Nimeni nu era mai che-mat pentru asta decît acest scriitor deosebit de prolific (Magazin istoric, nr. 9/1981, 6/1984), primit, de la o carte la alta și de la un premiu la altul, cu admirație crescîndă de cititori și critici; șase culegeri de nuvele, opt eseuri, 20 romane, cinci romane-fluviu (de cite 3 și 5 volume) — în care scriitorul reconstituie ultimii ani ai Rusiei imperiale (pe care a părăsit-o la vîrsta de 8 ani, în 1919, pe cînd se numea Lev Tarasov) și pri-mele luni ale revoluției bolșevice —, 15 bio-grafii, închinute unor mari scriitori clasici ruși (Dostolevski, Pușkin, Lermontov, Tol-stoi, Gogol, Gorki, Cehov, Turgheniev), pre-cum și unor țări ai Rusiei: Petru cel Mare (1979), Alexandru I (1981), Ivan cel Groaz-nic (1982).

Din această carte stufoasă, care aduce multe elemente noi, redăm pentru cititorii noștri fragmentul privind lovitura de stat, datorită căreia Ecaterina, înălăturîndu-și so-țul, s-a putut încorona împărăteasă.

Fără cai de schimb

28 iunie (9 iulie) 1762. În zori, Aleksei Orlov¹ sosește în caleașca la Peterhof [azi Petrodvoret]. Parcul pare în-cremenit în lumina nopții de vară. Cîteva siluete ale solda-ților din garda plutesc, fanto-matice, în ceața. Aleksei le evita și, mergînd tiptil, se strecoara printre tufișuri, pina la o ușa laterală a pavilionului „Mon Plaisir”. În ca-binetul de toaletă, pe care îl strabate în fuga, zărește ro-chia de curte, pe care împă-rateasa trebuia s-o poarte spre a-și primi soțul. Cîteva clipe mai tîrziu, camerista, Șargorodskaia, o trezește pe Ecaterina, care doarme profund. „A sosit Aleksei Orlov, îi spune ea. Vrea să va vorbească”.

¹ Al treilea-frate al contelui Grigori Orlov, unul dintre favoriții Ecaterinei II.

Ecaterina își recapătă sin-gele rece și-l primește pe Aleksei, într-o rochie de casa.

— E timpul să va sculați, îi spune el. Totul este pregătit pentru proclamarea dv. împă-rateasa. Gassek² a fost arestat. Trebuie să plecăm!

Fără cea mai mica ezitare, Ecaterina se îmbracă în graba și, împreună cu came-rista ei, se strecoara pe ur-mele lui Aleksei pînă la ca-leașca. Se urcă în ea, impreună cu camerista. Valetul ei credincios, Șkurin, pe care l-au trezit în trecere, și loco-tenentul Bibikov trec în spate, în timp ce Aleksei se urcă lînga vizitiu. Caeașca pornește în galop spre Sankt-Petersburg. Din cînd în cînd, Aleksei se întoarce să vada dacă nu sint urmăriti. Caili, care au strabatut deja

treizeci de verste la sosire, încep să se simta oboșiți. În graba sa, Aleksei nu a prega-tit cai de schimb. Turbeaza de minie la gîndul ca din cauza lui tot planul poate ca-dea balta. Dar le apare în cale un țaran cu o caruța, și Aleksei îl convinge să-și schimbe caii odihniți cu ai caleștii lor. Astfel își pot con-tinua drumul în mare goană. La cîteva verste de Sankt-Petersburg pe Ecaterina o așteapta prințul Bariatinski, im-preună cu Grigori Orlov. După cîteva cuvinte schim-bate în graba cu amanta lui, Ecaterina se urcă în caleașca prințului, iar Orlov pleaca în galop să anunțe regimentul Izmailovski despre sosirea împărătesei.

E trecut de șapte dimi-neaa, cînd caleașca se oprește în fața cazarmii. Bat tobele. Cu o stringere de inimă, Ecaterina înaintea-za, în rochie de doliu, spre mulțimea de oameni de care de-

² Un ofițer din regimentul Treobra-jenski, ce proferase injurii la adresa țarului.

pinde destinul ei, salutata de Grigori Orlov. De altfel, n-are de ce sa-i fie teama, caci soldaților li s-a promis vodca din belșug. De cum apare înaintea lor, rîndurile se desfac, soldații strigînd cît îi ține gura: „Ura, maicuța noastră Ecaterina!” Preotul regimentului ridică crucea, iar ofițerii o înconjură, spre a o apăra. Ei îngenunchează, sarutîndu-i poalele mantiei. Contele Kiril Razumovski¹, comandantul regimentului, îngenunchează și el, apoi se scoala și vrea sa faca liniște, dar uralele trupe se întesc. Reușind, în sfîrșit, sa domine acest tumult vesel, el o proclama pe Ecaterina împărăteasa, suverana absoluta și unica a tuturor Rusiilor și depune, în numele soldaților lui, jurămîntul de credință. Apoi, cu preotul în frunte, purtînd crucea în mîna, o pornesc cu toții spre cazarma regimentului Semionovski. În jurul căleștii în care se afla împărăteasa, calaresc, Grigori Orlov, Kiril Razumovski, numeroși ofițeri cu fețele înflăcărâte, în urma lor, marșăluiesc soldații care striga: „Trăiască maicuța noastră Ecaterina! Vom merge pina la moarte pentru ea!”

Clipa fatidică

Regimentul Semionovski se alătură, plin de entuziasm, regimentului Izmailovski și valul care crește se îndreaptă spre alte cazărmi. Pretutindeni, fuziunea se realizează într-un torent de veselie. În afară de regimentul Preobrajenski, ai cărui ofițeri n-au putut fi convinși să treacă de partea conspiratorilor. Semion Voronov, fratele metresei împăratului, este căpitan în această unitate de elită. Pentru el, cauza imperiului se confundă cu aceea a surorii lui. Ordonă soldaților să respecte jurămîntul ce l-au depus față de țar și pornește cu ei să-i întîmpine pe răsculați.

Cele două trupe se găsesc față în față dinaintea catedralei Kazan. Superioritatea nu-

merică a partizanilor Ecaterinei este zdrobitoare. Dar ei formează o gloată dezordonată, confuză, mulți dintre soldați n-au arme; pe cînd regimentul Preobrajenski, echipat din cap pînă în picioare, încadrat de ofițerii lui, se prezintă cu o formidabilă disciplină și hotărîre combativă. Indemnurilor lui Grigori Orlov, Semion Voronov le răspunde cu un refuz categoric. Puștile stau aplecate în jos. Clipă fatidică. Dacă regimentul credincios deschide focul, în mulțimea ce o înconjură pe Ecaterina s-ar stîrni panica, urmată de arestări, închisoare, moarte. Deodată maiorul Menșikov strigă: „Ura! Trăiască împărăteasa!” După o clipă de ezitare, strigătul este reluat în cor de ostași. Ei rup rîndurile, se reped spre camarazii lor, îi îmbrățișează, cad în genunchi în fața Ecaterinei, acuzîndu-și ofițerii că i-au înșelat. Colonelul Voikov și Semion Voronov țîi frîng săbiile. Sînt arestați².

În dimineața aceea de vară, răcoroasă și fără nori, pe Perspectiva Nevski, afluența este atît de mare, încît marea magistrală este complet închisă. Locuitorii orașului, veniți din toate părțile, se amestecă printre soldați ca să o aclame pe eroina zilei. O mare de fețe vesele înconjură caleașca. Deasupra capetelor flutură săbii și puști. Mii de oameni strigă același nume: „Ecaterina! Maicuța noastră Ecaterina!” Caleașca își croiește cu greu drum pînă la catedrala Kazan. Ecaterina înaintează cu pași hotărîți spre clerul care o așteaptă. Odată aflată în biserică, ea constată cît îi sînt de folositoare exercițiile de smerenie făcute în public. Înconjurat de preoți oficianți, arhiepiscopul de Novgorod o primește ca pe o suverană autocrată și o binecuvîntează, ca și pe fiul ei absent, moștenitorul tronului, țareviul Pavel Petrovici.

² Ecaterina îl va ierta mai tîrziu, dar Voronov trebuie să părăsească armata și, numit ambasador la Londra, va trăi acolo, „într-un fel de exil onorific”.

După această scurtă ceremonie, Ecaterina pornește, tot în caleașcă și escortată tot de frații Orlov și Kiril Razumovski, spre Palatul de Iarnă. Șase regimente și toată artileria sînt masate pe chei, în fața clădirii și în spate, în întinsa piață ce seamănă cu o tabără fortificată. Preoți prezintă crucea soldaților îngenuncheați, cu capul plecat. Cum ajunge în apartamentele ei, Ecaterina cere să vină fiul ei. Contele [Nikita] Panin, preceptorul țareviciului, i-l aduce imediat. Copilul, de opt ani, care abia s-a trezit, este în cămașă de noapte și bonetă. Ea îl ia în brațe și apare cu el la o fereastră. Mulțimea, văzîndu-i, vîește de bucurie.

Deocamdată, copilul acesta plîpînd, cu bucle blonde, îi servește la legitimarea domniei față de supuși. Totuși, el nu trebuie să-i ia locul în simpatia opiniei publice. Ea înțelege să domnească nu numai în timpul cît fiul ei va fi minor, ci cît o vor ține puterile. Lasă pe alții să creadă ce vor și își urmează neînduplecată calea pe care singură și-a trasat-o. La porunca ei, porțile palatului se deschid larg, fiecare putînd să se apropie de împărăteasă. Membrii Sinodului, senatori, funcționari superiori, demnitari ai Curții, ambasadori, burghezi, negustori se îmbulzesc în saloane și dau din coate ca să se poată prosterna în fața Maiestății Sale și să o felicite pentru succesul ei. Ore întregi, Ecaterina, senină și zîmbitoare, primește complimentele celor mari, ca și pe ale celor mai umili. Afară, se împarte și se citește manifestul tipărit în cursul nopții, al cărui text a fost inspirat probabil de ea și redactat de Kiril Razumovski.

Diplomații străini iau cunoștință de document și un mare număr dintre ei se bucură. Fără îndoială, Ecaterina va rupe alianța cu Prusia, revenind la alianța cu Franța și Austria. Ambasadorul Austriei, Mercy d'Argenteau, își exprimă satisfacția față de împărăteasă, dar ea îl ascultă fără să clipească și vorbește

despre altceva. Imposibil să pătrunzi gândurile acestei femei liniștite și puternice, amabilă cu admiratorii ei. Din când în când, då ordine în șoaptă fraților Orlov, lui Kiril Razumovski sau lui Panin. Trebuie bine păzite depozitele de băuturi, spre a se evita excesele, închise porțile Capitalei și se interzice trecerea pe șoseaua Sankt-Petersburg — Oranienbaum, astfel încât împăratul să afle cât mai târziu posibil vestea loviturii de stat.

„Nu mai există împărat“

Într-adevăr, în pofida primului succes spectaculos, nu-i totul jucat. Dacă Ecaterina dispune de câteva regimente raliat în grabă, Piotr se poate bizui pe toate trupele adunate în Livonia [Letonia și Estonia de azi], pentru războiul împotriva Danemarcei, și pe flota ancorată în fața fortăreței Kronstadt. Atacat pe uscat și pe mare, Sankt-Petersburgul n-ar rezista nici două ore unei acțiuni energice. Trebuie deci, cu orice preț, ca împăratul să fie împiedicat să acționeze și să se asigure concursul marinei. Amiralul Talizin este trimis imediat la Kronstadt cu o scrisoare, care îi dă depline puteri în numele împărătesei.

În după-amiaza aceea, Piotr, care nu știe încă nimic, părăsește Oranienbaumul cu destinația Peterhof, unde intenționează să sărbătorească a doua zi Sfinții Petru și Pavel. Lucru despre care Ecaterina știa. El este însoțit de metresa lui, Elizaveta Voronțova¹, de generalul Munnich, pe care l-au rechemat din Siberia, după un exil de 23 ani, ambasadorul Prusiei, baronul Goltz, de prințul Trubetșoi, cancelarul Mihail Voronțov,

senatorul Roman Voronțov și de șaptesprezece doamne ale Curții, în toalete de gală. Echipajele se opresc în fața pavilionului „Mon Plaisir“.

Totul e calm. Ușile și ferestrele sînt închise. Nu-i de găsit nici un servitor. În sfîrșit, unul dintre ofițerii postului de gardă înainteașă și bîlguie: „Împărăteasa a fugit în zori. Casa e goală“. Furios, Piotr îl imbrîncește pe ofițer, aleargă spre pavilion, urlînd: „Ecaterina! Ecaterina!“ ca și cum ar refuza să creadă în spusele ofițerului. Aleargă din cameră în cameră, fără să dea de ea. Deodată, se aud pași, Piotr crede că-i ea și se repede, dar se izbește nas în nas cu Mihail Voronțov care, luat la întrebări, se bîlbîie că a primit printr-un mesager clandestin știrea că Ecaterina a fost proclamată împărăteasă la Sankt-Petersburg.

Imediat, Piotr renunță la orice morgă. Agățat de gîtul lui Mihail Voronțov, nu mai mișcă; gîfîie, plînge în hohote, pe cînd cancelarul încearcă să-l îmbarbăteze. „Curaj, Maiestate! Curaj! Un cuvînt al Maiestății Voastre, o privire doar și poporul va cădea în genunchi în fața țarului Oamenii lui Holstein² sînt gata să vă apere! Vom porni imediat spre Sankt-Petersburg“. Dar Piotr refuză această înfruntare. Caută alte soluții, aleargă în toate părțile, leșină, își revine, bea mai multe cupe de vin, dictează lista celor ce trebuie să fie închiși pentru crimă de conspirație, redactează două manifeste condamînd-o pe Ecaterina, pune pe curteni să le recopieze în mai multe exemplare; îl împloră pe Voronțov să se ducă la Sankt-Petersburg în locul lui, spre a ordona regimentelor răscolite să se supună, apoi renunță, poruncește să fie chemate trupele lui Holstein care au rămas la Oranienbaum și, cînd acestea sosesec, declară că nu mai are nevoie de ele, în sfîrșit, cedînd rugă-

mintilor stăruitoare ale lui Munnich, acceptă să se imbarce pentru Kronstadt, unde flota și garnizoana îi vor susține cauza. Dar, și în această expediție, refuză să se despartă de femei. E beat, se clatină, plînge, e susținut ca să urce, la ora zece seara, pe o goeletă. Toată liota scînteietoare a femeilor, în frunte cu Elizaveta Voronțova, trece pasarella în urma lui.

La unu dimineața, pe o noapte de o seninătate ireală, goeleta ajunge în rada portului Kronstadt și, de pe puntea ei, Munnich anunță vizita împăratului:

— Nu mai există împărat, răspunde ofițerul de gardă. Porniți spre larg!

Munnich insistă. Atunci ofițerul de gardă îi strigă că flota și garnizoana au depus deja jurămînt de credință împărătesei. Dacă vasul nu se îndepărtează imediat, o salvă și va scufunda. Așadar, Tallzin, emisarul Ecaterinei, a luat-o înaintea țarului. În pofida acestei somații Munnich nu se dă bătut și-l conjură pe Piotr să debarce. Doar n-o să se tragă asupra lui! De cum o să coboare pe țărîm, smîntîi din Kronstadt se vor căi și or să arunce armele. Dar Piotr se ascunde în fundul calei. Spaima îl face să asude și să-i clănțane dinții. El n-a avut de-a face decît cu soldați de lemn. Să fie lăsat cu visele lui! Plînge în hohote, în timp ce femeile din juru-i scot țipete stridente. Spectacolul este atît de jalnic, încît Munnich izbucnește în ris și ordonă întoarcerea goeleti.

În zorii zilei de 29 iunie 1762 vasul acostează în fața reședinței de vară din Oranienbaum. Munnich îi propune țarului să-l transporte imediat pe un alt vas la Revel [azi Tallinn]. De acolo, se vor întîlni cu grosul trupelor ruse destinate campaniei împotriva Danemarcei. Cu ele, va fi ușor să-i recîștige tronul. „Faceți asta, Sire, și peste șase săptămîni, Sankt-Petersburgul și Rusia vor fi iarăși la picioarele Voastre! Răspund cu capul meu!“ Dar vorbele astea îl obosesc pe Piotr. S-a

¹ Nepoată a vicecancelarului Voronțov, Elizaveta este șchioapă, sașie și cupită de vîrsat. Are însă un temperament focos și este dispusă oricînd să-bea, să cînte, să se tăvălească în pat, să injure, ceea ce îl seduce pe Piotr, care nu se mai simte astfel în stare de inferioritate și căruia nu-i mai este rușine de urîlenia și ignoranța lui.

² Principele Holstein, pe care Piotr îl numise comandantul armatei ruse și al gărzii călare, unitate de elită, ce pînă atunci fusese comandată chiar de țar.

săturat să ia hotărâri. Nu doarește altceva decât să doarmă câteva ore, vegheat de Elizaveta Voronțova. Dă afară pe toată lumea, nu și pe ea, și se trîntește pe pat.

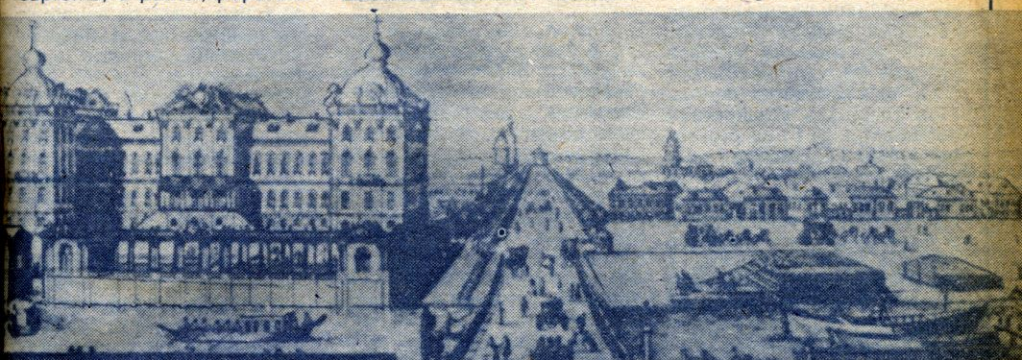
Prizonierul de la Ropșa

În timp ce Piotr se îndreaptă spre Kronstadt, Ecaterina îmbracă o uniformă împrumutată de la un ofițer al regimentului Semionovski și, după ce scrie în grabă o scrisoare adresată Senatului: „D-lor senatori, părăsesc orașul în fruntea armatei, spre a reda tronului pacea și securitatea. Las Senatului, cu toată încrederea, paza puterii mele supreme, a patriei, poporului

șesa Dașkova². Încotro? Nimeni nu știe. Fanfarele cîntă, soldații intonează cîntece vechi, întrerupte de aclamația: „Trăiască măicuța noastră Ecaterina!”

La trei dimineața, țarina și statul ei major se opresc la Krasnii-Kabak, unde poștesc cu toții la un han sărăcăcios. Ecaterina nu doarme, frământată de gânduri. Ce o făcînd Piotr? Și-o fi adunat trupele ca să-i înfrunte pe insurgenți? S-o fi instalat la Kronstadt, înainte ca amiralul Talizin să fi luat contact cu garnizoana? La ora cinci dimineața, i se anunță sosirea unui parlamentar: cancelarul Voronțov. Trimis de împărat, el a venit spre a propune Ecaterinei împărțirea puterii. De la primele cuvinte, ea a înțeles că a cîștigat partida. Drept orice răspuns, Ecaterina izbucnește într-un hohot de ris. Atunci, Voronțov nu mai insistă, îngenunchează și-i de-

și fiului meu”, iese din palat și, în fața trupelor adunate, încalecă. Dar îi lipsește sabia. Un ofițer se repede și i-o dă pe a lui. Ecaterina o ia și-l întreabă cum îl cheamă, Grigori Potiomkin¹, este răspunsul, nume de care ea își va aminti mai târziu, făcîndu-și-l amant.

Ieșind din oraș, trece în revistă regimentele, în aclamațiile lor. Deși este ora zece seara, ea pornește la drum, însoțită de prietena ei, prin-

În imagini: vedere a noului Palat de Iarnă din St. Petersburg și doi dintre favoriții imperiali: Orlov (sus) și Potiomkin.

În p. 59: ceremonia de încoronare a Ecaterinei II

pune jurămint. Mai sosesc și alți emisari, aducînd aceleași propuneri, dar toți, impresionați de autoritatea Ecaterinei, i se alătură. Pe la ora șase dimineața, se prezintă și amiralul Talizin, exclamînd vesel: „Kronstadtul a trecut de partea împărătesei! Garnizoana a refuzat intrarea țarului!”

Încîntată, Ecaterina se gîndește cum să exploateze avantajul, fără să piardă nici un minut. Pornește în galop spre Peterhof, unde își regăsește soldații instalați în jurul palatului. Renunțînd la luptă, Piotr III și-a retras grosul trupelor, cele câteva santinele care au fost lăsate acolo fiind foarte ușor dezarmate. Fără o picătură de sînge! Este mai mult decît o victorie. Este un

¹ Prințul Grigori Aleksandrovici Potiomkin (Potemkin cum s-a încetățenit în istoriografia noastră) (1739-1791), feldmareșal, cu care Ecaterina a întretinut o bogată corespondență) publicată de revista *Voprosi istorii*, nr. 7-10, 12/1989), atît în anii cînd relația lor intimă s-a aflat la maxime ei intensitate (1774-1775), cit mai ales după.

² Născută Voronțova, ea este sora metresei împăratului.

miracol. Instalată în pavilionul „Mon Plaisir”, Ecaterina dictează actul de abdicare, ce va trebui să fie supus spre semnare împăratului.

„În scurtul timp al domniei mele absolute asupra imperiului Rusiei, mi-am dat seama că nu-mi ajung puterile spre a suporta o astfel de povară. De aceea, după o matura chibzuință, declar în mod solemn, fără nici o constrângere, întregii Rusii și întregului univers, că renunț pentru toată viața la cîrmuirea acestui imperiu”.

Grigori Orlov și generalul Izmailov pornesc imediat la drum să aduca documentul la Oranienbaum, unde împăratul este virtualmente prizonier. Între timp, Ecaterina face fel de fel de calcule. Ce va face, dacă soțul ei refuză să abdice și să se lase adus, captiv, la Peterhof? Iar dacă se lasă, ce soartă să-i dea?

La Oranienbaum, distrus, Piotr recopiază și semnează documentul ce i l-au prezentat emisarii Ecaterinei. „Ca un copil trimis la culcare”, va spune Frederic II. Este suït în trasura, împreună cu metresa și aghiotantul sau, Gudovici. Ajuns la Peterhof, el cere să fie dus la împărăteasa, sperînd s-o imblînzească, dar ea refuză să-l primească. Ofițeri îi iau decorațiile, spada, uniformă și-i dau un costum civil. El nu se împotrivește, plîngînd. Nikita Panin îl anunță că, din ordinul împărătesei, va fi de acum înainte prizonier într-o casa din Ropșa, la 27 verste de Sankt-Petersburg, unde va fi ținut sub paza severă, pînă ce i se va stabili rezidența definitivă. Însăpămîntat, Piotr țipa și plînge, cade în genunchi în fața preceptorului fiului său, îi sarută mîinile, îl imploră să nu-l despartă cel puțin de metresa lui. Degzutat, Panin îl anunță că împărăteasa n-o poate autoriza pe Elizaveta Vorontova să-l urmeze, căci aceasta ar însemna legitimarea adulterului. Favorita va fi trimisă la Moscova. De altfel, toată familia Vorontov i-a întors spatele, alăturîndu-se Ecaterinei. Atunci, Elizaveta începe și ea

să plînga isteric și, împreună cu Piotr, se tirasc la picioarele lui Panin, care rămîne de neclintit. La capatul puterilor, Piotr cere voie să-și ia la Ropșa vîioara, pe negrul lui, Narcisse, și cîinele lui preferat, Mopsy. Panin îi răspunde că împărăteasa va examina cererea. De fapt, Ecaterina i le va aproba. Dar, deocamdata, îl trebuie să se supună. Piotr a vrut să o sfideze, să o umilească. Acum ea își ia revanșa.

Seara, Aleksei Orlov îl urca într-o berlină cu perdelele trase: Piotr nu-i decît o marioneta, verde de frică. O escortă înarmată înconjură trasura, ce pornește spre Ropșa.

Mesaj de la Aleksei

A doua zi, duminică, 30 iunie 1762, Ecaterina își face o intrare triumfală în Sankt-Petersburg, salutată de clopoțele bisericilor, de salvele artileriei și de uriașe aclamații.

Astfel, urmînd împărătesei Ecaterina I, împărătesei Anna Ivanovna, regentei Anna Leopoldovna, împărătesei Elizaveta, Ecaterina II este a cincea femeie, după două scurte intervale masculine, care ia în mîinile ei destinul țării. Prima ei grijă este să le mulțumească fauritorilor destinului. Recompensele plouă, în daruri bănești. În citeva luni, cifra „cadourilor” se ridică la 800 000 de ruble. Grigori Orlov, prințesa Daškova, ofițeri de toate gradele, consilierii abili sînt umpluți de bani. Se vorbește despre 41 000 ruble cheltuiți numai pentru vodca distribuită regimentelor.

Piotr îi scrie de la Ropșa scrisori vrednice de milă, în franceză, pline de greșeli și abia lizibile. „Maiestate, dacă nu vreți neaparat să-l duceți la moarte pe un om care este și așa destul de nenorocit, aveți mila și lasați-mi singura mea consolare, care este Elizaveta Romanovna (Elizaveta Vorontova). Veți face cea mai

¹ Vorontova va fi reținută sub paza severă la Moscova dar, mai tirziu, Ecaterina o va ierta, găsindu-i chiar un sot, senatorul Polianski.

mare opera de caritate a domniei Voastre. Afară de asta, dacă Maiestatea Voastră ar vrea să mă vada o clipă, aș fi în culmea fericirii”.

Ecaterina evită să răspundă. Dar cum află că Piotr e bolnav, îi trimite un doctor la Ropșa. El se simte mabine. Ecaterina nu știe dacă să se bucure sau nu. Altădată timp cît Piotr va trăi, ea poate fi victima unei lovitură de stat, instigată de cîțiva ofițeri nemulțumiți sau cîțiva curteni. Chiar detronaț și închis, Piotr reprezintă o amenințare permanentă pentru tron. La urma urmelor, el este urmașul lui Petru cel Mare, nu ea. Ecaterina trebuie să-și consolideze cît mai repede posibil situația în fruntea țării. În ziua de 6 iulie, ea publică un al doilea mesaj, ce anunță urcarea ei pe tron și abdicarea lui Piotr III, care va fi citit în Senat.

În aceeași seară, i se aduce la palat un mesaj de la Aleksei Orlov. Este o foaie de hîrtie mototolită, scrisă în grabă, pe care ea o descifrează cu greu: „Măicuță, milostivă împărăteasă! Cum să explic, cum să descriu ce s-a întîmplat? N-ai să-l crezi pe slujitorul tău devotat, dar jur, că înaintea lui Dumnezeu, că îți spun adevărul. Măicuță, sînt gata să mor, dar nici eu nu știu cum s-a întîmplat această nenorocire. Sîntem pierduți, dacă tu nu ne ierți. Măicuță, el nu mai este. Dar nici unul dintre noi n-a voit asta, căci cum am fi îndrăznit noi să ridicăm mîna împotriva împăratului? Și, totuși, maiestate, nenorocirea s-a întîmplat. El a început să se certe cu prințul Feodor (Bariatsinski) în timpul mesei și, înainte de a-i putea despărți, el a pierit! Noi nu putem, nici măcar să ne amintim ce am făcut, dar toți, pînă la ultimul, sîntem complet vinovați și merităm pedeapsa cu moartea. Ai milă de noi, fie numai din dragostea ce i-o porți fratelui meu. Mi-am mîrturisit vina și nu mai am ce spune. Iartă sau poruncește a pune repede capăt vieții noastre. Lumina zilei îmi face oroare. Noi te-am ofensat și sîntem

blestemați pentru vecie".

Ecaterina este consternată. Evident, este vorba despre un asasinat, săvârșit de prietenii ei, spre a-i sluji cauza. Ea a scăpat astfel de lamentabilul Piotr. Dar reputația ei este compromisă. După unii martori din anturajul ei, Ecaterina a leșinat și, după ce și-a revenit, a început să plîngă și să suspine: „Gloria mea e pierdută! Posteritatea nu-mi va ierta niciodată această crimă pe care n-am voit-o!” Dimpotrivă, alți martori insistă asupra seninătății Ecaterinei, afișate la Curte în seara aceea. Oricum, ea n-are remușcări. A doua zi, 7 iulie, publică un manifest, conceput astfel: „În a șaptea zi a urcării noastre pe tronul Rusiei, am fost informată că țarului Piotr III i-au revenit obșnuitele lui crize hemoroidale, suferind o violentă colică. Din datoria noastră creștinească, am ordonat imediat să i se dea toate îngrijirile medicale necesare. Dar, spre marea noastră îndurere, am primit ieri seara vestea că voința lui Dumnezeu a pus capăt vieții lui. Am ordonat ca rămășițele lui pămîntești să fie transportate la mănăstirea Nevski, spre a fi îngropate acolo. Îi rugăm pe toți supușii noștri credincioși, ca împărateasă și ca mamă a imperiului, fără nici un resentiment față de trecut, să aducă ultimul lor salut corpului său și să înalțe la Dumnezeu rugăciuni fierbinți pentru mîntuirea sufletului lui, punînd lovitura neașteptată a morții lui pe seama unei hotărîri a providenței, ce conduce destinele patriei noastre pe căile care nu sînt cunoscute decît de voința ei sacră”.

Pentru cruțarea sănătății Malestății Sale

În rîndurile populației, vestea acestei morți și explicația oficială nu provoacă nici o reacție. La Curte, toți se prefac că o cred. Dar, de fapt, pentru toți intîmii împărătesei, asasinatul este evident.

Dacă sînt puțini aceia care pretind că ea l-a ordonat, mulți o fac răspunzătoare în mod indirect. A voit sau nu, crima îi folosește. Miinile ei sînt pătate de sînge. „Nu se știe cu certitudine care a fost contribuția împărătesei la acest eveniment”, sau: „Ceea ce pare sigur e că doar Orlovii au săvîrșit omorul”.

În ceea ce privește împrejurările omorului, versiunile diferă. Unii vorbesc despre o otrăvire cu vin, alții, despre o strangulare cu cureaua unei puști sau despre o sufocare sub saltea. Pentru cei mai mulți, Aleksei Orlov este acela care a săvîrșit omorul. „La întoarcerea sa în Capitală, avea, în seara aceea, scrie Helbig, secretarul ambasadei Saxe, „un chip groaznic, din cauza conștiinței mîrșăvisei lui, a neomenei și a remușcărilor care îl chinuiau”. Iar Rulhière afirma că, după martori demni de încredere, Aleksei Orlov era „ciufulit, plin de nădușeală și de praf, cu hainele sfîșiate”.

Ceea ce este sigur este că acțiunea lui Aleksei Orlov n-a fost, cum pretindea el în scrisoare, urmarea unei banale neînțelegeri între convivi afumați. El și prietenii lui au premeditat crima. Afînd că Piotr va fi transferat curînd la Schlüsselburg, le-a fost teamă că n-or să poată ajunge pînă la el în fortăreață și s-au grăbit să-l viziteze la Ropșa. În prealabil, i-au pus pe soldați să-l prindă și să-l înlăture pe Bressan, valetul lui. Descotorosind-o de un soț stînjînit, Aleksei Orlov s-a gîndit că deschidea fratei lui său drumul spre tron. Într-adevăr, văduvă fiind, de ce nu s-ar fi putut mărita Ecaterina cu alesul inimii ei? Astfel ea își va satisface dorința și ca femeie, și ca împărăteasă.

Două zile după asasinarea țarului, Ecaterina reapare în public și înfruntă, cu un calm olimpiu, curiozitatea răutăcioasă a Curții. Potrivit ordinelor date de ea, ex-Piotr III este transportat la mănăstirea Nevski. Dar onorurile se mărginesc la atît. Corpul lui odihnește, fără decorații,

într-un cosciug simplu, descoperit. A fost îmbrăcat într-o uniformă bleu deschis a dragonilor holsteinezi. Cei care se perindă prin fața cadavru-lui sînt frapați de aspectul lui tragic. Fața e aproape neagră, o eșarfă militară îi înconjură gîtul, fără idioială, spre a ascunde urmele strangulării, mînușii îi acoperă miinile care, în mod normal, ar fi trebuit să fie neacoperite. Totuși, nimeni, nici în popor, nici printre curteni, nu ridică glasul spre a contesta versiunea morții naturale. E mult mai comod și mai prudent să taci. Cel puțin deocamdată. Ecaterina nu va priveghea mortul și nu va asista la înmormîntare. Senatul a rugat-o respectuos să stea deoparte de această tristă ceremonie, pentru că „Maiestatea Sa imperială să-și cruțe sănătatea, întru iubirea ce o poartă patriei ruse și supușilor ei credincioși”!

**Prezentare,
traducere și adaptare de
Paul B. MARIAN**

¹ La 12 aprilie 1918, presa sovietică publica următorul decret: „Despre dărmarea monumentelor înălțate în cinstea țarilor și a slugilor lor și despre elaborarea unor proiecte de monumente ale Revoluției Socialiste Ruse”. A urmat lichidarea următoarelor statui: țarul Aleksandr II și generalul M.D. Skobelev, la Moscova, țarul Nikolai I și ministrul P.A. Stolipin, la Kiev, contele M.I. Platov, la Novocerkassk, și multe, multe altele.

Este greu de crezut, dar în categoria sculpturii supuse distrugerii au intrat și „Călețelul de aramă”, și monumentul Ecaterinei II și cele ale lui A.V. Suvorov și M.I. Kutuzov. Intellectualitatea petersburgheză a reușit însă să le salveze. Și totuși, în anii 1918-1919, au fost distruse monumentul lui Petru cel Mare, bustul țarului Aleksandr I, și cel al lui Aleksandr II, de la Petersburg.

În anii '30, a urmat un nou val de distrugeri, căruia i-au căzut victime: Petru I, din Grădina de Vară, prințul P.G. Oldenburski, cunoscut pentru operele lui de binefacere, Aleksandr II. A venit, în sfîrșit, rîndul și împăratului Aleksandr III, cel care — cum scrie publicația *Russkii Vestnik* nr. 6/1991 — în cei 13 ani cît s-a aflat la conducerea Rusiei (1881-1894) nu a întreprins nici o operație militară în afara granițelor țării, domnia sa excelînd print-o politică pașnică... la seama, noi n-avem prieteni, i-a spus suveranul monarhului său, Nikolai II. Toți se tem de imensitatea noastră. Evita războaiele...”

1782: Ecaterina II, Potemkin

și... regatul Daciei

După eșecul asediului Vienei din anul 1683 (Magazin istoric, nr. 9/1983), Imperiul otoman a început să bată în retragere. Incrementa aulăe otthomanicæ (creșterea curții osmane), urmărită cu atita rigoare științifică de principele Dimitrie Cantemir, încheiase o întreagă perioadă istorică, începînd ceea ce învățatul moldovean, care trăise atita timp în mediul constantinopolitan și cunoștea bine deci realitățile din acest imperiu, definea drept decrementa (descreșterea) acestei stăpîniri.

Firește că succesorii puterii otomane nu s-au lăsat invitați. Dimpotrivă, Imperiile din centrul și răsăritul Europei s-au aruncat asupra feluritelor provincii și teritorii din fostul Imperiu otoman ori din sfera lui de dominație, încercînd să le aducă sub propria lor stăpînire. Nu odată, forțele antiotomane ajungeau la conflicte între ele, în disputa pentru acapărarea unui teritoriu sau altul. Profita, în asemenea cazuri, Imperiul otoman, care mai găsea resurse pentru alianțe de moment, de natură să-i sporească speranțele într-o eventuală revenire. Treceau cîțiva ani de răgaz, după care noi planuri și

ambii duceau la declanșarea unui nou război ruso-turc, austro-turc, ruso-austro-turc ori austro-ruso-turc (după cel care iniția ostilitățile), ținta fiind de fiecare dată aceeași: ruperea unei noi provincii, a unui nou teritoriu din eterogena alcătuire politică otomană.

Întreg veacul XVIII este marcat de nu mai puțin de cinci astfel de războaie, însumînd aproape două decenii de luptă și avînd ca teatru de desfășurare, în marea lor majoritate, teritoriul principatelor române, totodată unul dintre cele mai acerbe obiecte ale disputei dintre cele trei imperii: otoman, austriac și rus. În urma unui astfel de conflict, cel declanșat în anul 1768, s-a născut proiectul de acapărare a țărilor române inițiat de împărăteasa Ecaterina II, proiect asupra căruia ne vom opri în cele ce urmează, utilizînd o seamă de informații de epocă (tratate, corespondență etc.), incluse într-o lucrare puțin cunoscută cititorilor de azi, Cent projets de partage de la Turquie (O sută de proiecte de împărțire a Turciei), Paris, 1914, avîndu-l ca autor pe reputatul jurist și om politic Trandafir G. Djuvara (Magazin istoric, nr. 9-11/1987).

Împărăteasa coace o „prăjitură”

Razboiul a izbucnit în toamna anului 1768, declarația de război fiind făcută de Turcia. Curînd însă, forțele acestui imperiu au fost nevoite să bată în retragere. Oștile țariste au cucerit Benderul (Tighina), Ackerman (Cetatea Alba), și Izmailul; la 17-18 iulie 1769 trupele țariste au intrat în Iași, iar ulterior și în Țara Românească, încît se pare că nimic nu le va mai opri marșul triumfal spre Constantinopol (cum era numit, în amintirea fostului Imperiu bizantin, Istanbulul — capitala Imperiului otoman). Austria nu putea rămîne indiferentă față de aceasta atîngere a intereselor ei în zona respectiva și și-a oferit, de îndată, oficiile sale Turciei, pentru medierea păcii. O convenție secretă cu Sublima Poarta, încheiată la 6 iulie 1771, preciza rasplata pe care o așteptau habsburgii: o parte a Țării Românești (Oltenia, sau Valahia Mică, pierdută de austrieci prin pacea de la Belgrad — 1739) și o rectificarea de frontieră în Moldova. Ambițiile habsburgilor erau, desigur, mai mari. „Prin caderea apropiată a Imperiului otoman — îi scria cancelarului Kaunitz, baronul von Thugut, ambasadorul Austriei la Constantinopol — provinciile din nord, între care Bosnia, Serbia, Moldova și Țara Românească trebuie să revină Austriei”. Deocamdată însă, importantă era oprirea ofensivei țariste, ceea ce s-a și reușit. Mai cu seama ca la orizont se ivise un alt „fruct” tentant: regatul Poloniei, a cărui împărțire era dorită de ambele imperii și de un al treilea protagonist — regatul Prusiei. Fața de perspectivă unei intrări în conflict a trupelor austriece, care sa taie posibilitățile de retragere ale armatei rusești, în cazul unei ofensive a acesteia în sudul Dunării, în așteptarea păcii, Rusia și-a oprit înaintarea, principatele române rămînînd însă sub ocupația ei.

Trupele țariste ale generalului Galitzin impresurează Iași (în p. 66)... în vreme ce suveranii Rusiei, Austriei, Prusiei purced la prima împărțire a Poloniei — 1772

O febrilă activitate diplomatică (fațișă, dar mai ales de culise) a început între cei trei protagoniști ai împărțirii Poloniei: Frederic cel Mare, regele Prusiei, Iosif II, împăratul Austriei (încă sub tutela mamei sale, Maria Tereza) și Ecaterina II, împărăteasa Rusiei, țărilor române rezervîndu-li-se un loc aparte în aceasta dispută: recompensa, sau, în ultima instanță, moneda de schimb.

Doi cîte doi, partenerii încercau să-l elimine pe al treilea din competiție, dar cel mai adesea năzuiau să acționeze pe cont propriu, Ecaterina II excelînd în alcătuirea acestor planuri. Faptul nu a scăpat contemporanilor înșiși: „Ecaterina Rusiei — aprecia consulul austriac Brummer — se servește de Iosif II ca instrument pentru realizarea planurilor sale și face, în interesul Rusiei, un război ruinator pentru Austria”. De altminteri, Ecaterina însăși nu-și ascundea intențiile de a acționa conform intereselor țării sale, ignorîndu-le

pe ale celorlalți: „Sînt ferm hotărât — îi scria prințului Potemkin, favoritul ei — să fac singura ceea ce trebuie; cînd prajitura va fi coaptă, toți vor pofti la ea”.

Deocamdată însă, „ingredientele” prăjiturii abia se amestecau: în luna august 1769, Frederic cel Mare, inițiatorul proiectului de împărțire a regatului Poloniei, a avut o întrevvedere secretă, la Neisse, în Silezia cu Iosif II, venit la întîlnire incognito, sub numele de contele de Falkenstein, prilej cu care s-a pus pentru prima dată problema împărțirii Poloniei, deocamdată între cele două puteri. Austria nu putea fi însă de acord cu instaurarea stăpînirii rusești în țările române și la gurile Dunării, astfel că la o nouă întrevvedere (septembrie 1770, la Neustadt, în Moravia), s-a hotărît ca Rusiei să i se ofere altă compensație decît țările române, respectiv o participare la împărțirea Poloniei; dacă Ecaterina refuza această combinație, Prusia și Austria s-ar fi

unit să o constrângă și să se opună tuturor proiectelor ei din Orient. În conturarea acestei linii contase și sfatul Franței, dat Mariei Tereza prin intermediul contelei de Mercy-Argenteau: „Trebuie să supun atenției Maiestății Voastre reflecțiile asupra întăririi puterii rusești, care, prin posesia Azovului, a libertății comerțului pe Marea Neagră și în consecință a unei noi surse de îmbogățire, poate deveni, într-o zi, foarte periculoasă în Europa”.

Fără îndoială că Imperiul rus nu putea refuza oferta împărțirii Poloniei. Prin intermediul lui Henric, fratele regelui Frederic, Ecaterina a propus propria variantă, pe care o considera „de cea mai mare moderație”.

Cerea cetatea Azov cu teritoriul înconjurător, libera circulație pe Marea Neagră, sechestrarea țărilor române pe o perioadă de 25 de ani, în chip de despăgubire de război, o insulă în Arhipelag, pentru a servi ca antrepozit navelor comerciale rusești, amnistia generală pentru grecii care îmbrățișează partida rusă. După cum se vede „moderație” extremă!

Prima împărțire a Poloniei

Este puțin probabil ca împarțirea își imagina ca aceste cereri vor fi onorate; Austria le-a și respins cu vehemență, dar, în același timp, nu se socotea suficient de tare pentru a lupta singura cu Rusia țaristă: „Noi nu vom dori niciodată — scria Iosif II fratelui său Leopold — să facem singuri un război cu Rusia, ceea ce, dorim este să profităm prompt și fără riscuri de slăbiciunea Rusiei, să obținem cota noastră parte și să-i împiedicăm mărirea”. În consecință, trupele Austriei au pătruns în Polonia, ceea ce a avut darul să o infurie pe împarțirea, care se vedea în perspectiva înalturării țării sale de la împărțire.

Un nou proiect a fost pus așadar imediat în atenția celor două cabinete rivale. Nu

se mai cerea sechestrarea țărilor române, ci... independența lor. „Orlov, care este aici [la Viena] cu Dolgoruki — scria Iosif II lui Leopold — a dat de înțeles prințului Kaunitz că el crede că împarțirea [Ecaterina] pune două condiții, adică despăgubiri de război și independența Tartariei, împreună cu aceea a Moldovei și Țării Românești. Crede, a adăugat el, ca propunerile sunt rezonabile și ca ne-ar putea conveni. Inutilitatea acestei independențe, mai bine spus dependența față de Rusia, sare în ochi”.

Era unul din atuurile din minica. Pentru că altul a fost scos câteva zile mai târziu (19 mai 1771), anume că țările române sa fie puse sub sceptrul unui prinț din... Prusia. Nici el nu a fost agreat de curtea din Viena: „prințul Lobkowitz — scria ministrul de externe prusian, contele de Solms contelui Panin — m-a întrebat chiar ieri: n-ai crede ca Moldova și Țara Românească pot cadea de acord asupra prințului Henric al Prusiei? I-am răspuns negativ. Ni s-a parut ca ar fi delicat să scoatem aceste țări de sub turci pentru a le da fratelui unui rege pe care Poarta îl alesese pentru a-i încredința interesele; aceasta ar parea interesată și ar avea aerul unei acțiuni concertate cu citiva ani în urma, cu Curtea Rusiei. Crede, de asemenea, că Curtea din Viena nu poate lua aceste țări, deoarece s-ar găsi în avantaj, putând să-și restabilească vechile granițe pînă la riul Olt. În fine, în ce-l privește, gașeste rezonabil să se restituie acele provincii Porții, dar i se pare greu să-l determine pe cel ce le da [Principatele erau încă sub ocupație țaristă] pentru ca porția pare un pic prea mare”.

Și Prusia avea însă o propunere. Aceea ca principatele române să fie oferite drept monedă de schimb Poloniei, în locul teritoriilor pe care le-ar lua cele trei imperii: „Principala piatră de încercare” — scria la 3 iulie

1771 Frederic cel Mare contelui Solms — va fi mereu articolul privitor la Moldova și Țara Românească; dacă cele două provincii sînt încorporate Poloniei, Curtea de la Viena nu ar mai avea subiect de opoziție luării lor de la Turcia. Această reunire... ar servi, totodată ca despăgubire pentru provinciile pe care Rusia, eu și Austria ne propunem să le luăm de la Polonia, ultima nu ar avea nici un motiv să se opună”.

Amenințarea reizbucnirii războiului ruso-turc (utimii avîndu-i ca aliați pe austrieci) a împiedicat realizarea acestor proiecte. „Dacă ar izbucni un război — scria la 8 septembrie Frederic contelui Solms —, el ar putea fi însoțit de un mare hazard, atît pentru mine, cît și pentru Rusia. Nu vîd decît un singur mijloc de a-l evita, renunțarea la dezmembrarea Moldovei și Țării Românești de Imperiul otoman”. O lună mai târziu, Ecaterina renunța la proiectele ei; Kaunitz putea, așadar, prezenta liniștit aceste renunțări guvernului otoman, ca un rezultat al diligențelor sale. Și o va face, la momentul potrivit!

Între timp, se precipitau evenimentele în jurul împărțirii Poloniei. La 17 februarie 1772, contele Solms și Panin au semnat proiectul primei împărțiri a Poloniei, convenția fiind încheiată la 5 august același an.

La 21 iulie 1774 a fost încheiată și pacea de la Kuciuk-Kainargi, între Rusia și Turcia. Rusia se obliga să restituie către Turcia teritoriile ocupate, dar, prin articolul 10 obținea dreptul de a interveni „în favoarea românilor” (de fapt, de a se amesteca în treburile acestora) și, în plus, se renunța la monopolul comercial otoman, deschizîndu-se căile unei noi subjugări economice a țărilor române.

Era rîndul Austriei să amintească otomanilor bunele ei oficii din anii anteriori. Și a făcut-o, cerînd o rectificarea graniței, un mic coridor care să-i faciliteze legătura cu Galiția, recent achiziționată de la Polonia. La 7 mai 1775,

„coridorul” era cedat de Poartă, deși Moldova nu făcea parte efectiv din stăpînire ei. Însuma peste 10 000 kmp. din nordul Moldovei, cu vechea necropolă voievodală Rădăuți, fosta reședință a țării, Suceava, și majoritatea citorior voievodale în frunte cu mănăstirea Putna.

Rege nu pot, conte nu vreau

Nu se încheiase bine prima împărțire a Poloniei și imperiile rus și austriac se și gîndeau la redeschiderea „dosarului” Imperiului otoman, respectiv eliminarea lui din Europa. Tatonările dintre cele două cabinete au început încă din august 1772, dar s-au intensificat după moartea Mariei Tereza (1780). La 30 mai 1780, Ecaterina II și Iosif II s-au întîlnit la Moghilev; în mai multe întrevederi secrete, cei doi suverani și-au propus sa atace împreună pe otomani, sa împarta o parte a acestuia și sa restabilească vechile republici grecești. Tratatul încheiat la Țarskoe Selo confirma aceste prevederi. Cîva timp mai tîrziu (septembrie 1782, împărăteasa Ecaterina trecea la propuneri concrete, supunînd lui Iosif II textul unei convenții secrete. După ce trecea în revista eventuala poziție pe care ar avea-o în cadrul unui conflict cu otomanii Suedia, Danemarca, Prusia, Franța, Anglia, Polonia, Ecaterina propunea: „1. De a aranja lucrurile de o asemenea maniera încît sa previna toate discuțiile între cele trei imperii și, în consecință, [sa evite] o învecinare între cele două [austriac și rus]. 2. O perfectă egalitate între achizițiile pe care cele două imperii le-ar face pe seama celui otoman. În cazul în care primul punct ar conveni, sa se constituie un stat independent între cele trei imperii... Acest stat, cunoscut odinioara sub numele de Dacia, ar putea fi format din provinciile Moldova, Țara Românească și Basarabia, sub un suveran de religie creștină

dominanta în zisele state”.

Evident, Iosif II — așa cum intuise și cu ani înainte — nu-și făcea iluzii asupra „independenței” acestui stat al Daciei. Totuși, înainte de a raspunde, el a cerut avizul unui politician experimentat, cancelarul Kaunitz. Acesta și-a exprimat unele rezerve asupra planului, considerînd-l utopic, totuși de luat în seama „în condițiile unei revoluții generale”. Și pentru a nu pierde prilejul și a preveni o alianță ruso-prusiana avînd același obiect, el îi recomanda sa accepte împărțirea Imperiului otoman, așa cum fusese propusa de Ecaterina.

La 13 noiembrie 1782, Iosif II se declara deci de acord cu ideea creării unui stat grec cu capitala la Constantinopol și a unui regat al Daciei. „În ce privește crearea unui regat al Daciei, sub conducerea ereditara a unui prinț de religie greacă [ortodoxă]... numai evenimentele războiului pot decide dacă sînt ferice”. Nu scapa prilejul totuși sa revendice Oltenia și lărgirea „coridorului” bucovinean cu o noua achiziție: Hotinul și împrejurimile.

Existau, firește, planuri mai concrete, privind pe conducătorii celor două state „independente”. Pentru Imperiul Constantinopolului, preten dentul este cunoscut: Constantin, nepotul împărătesei Ecaterina. Pentru titlul de rege al Daciei, tradiția acreditează ideea unei candidaturi a prințului Potemkin, favoritul atît de apropiat al țarinei. Într-o convorbire cu prințul de Ligne, Potemkin însă i-ar fi spus (spuse reproduce de acesta într-o epistolă către Kaunitz — 15 decembrie 1788): „I-am spus — e cîva timp de atunci — prințului Potemkin că dacă ar voi să meargă pe țărmul Mării Negre pînă la Dunăre și să-l determine pe Romanșov să se îndrepte spre București, aș reuși să-l fac domn al Moldovei și Valahiei. Nu-mi pasă de asta, mi-a spus, pariez că aș fi regele Poloniei, dacă aș vrea. Am refuzat să fiu duce de Curlanda; sînt mai mult decît atîta. Cel puțin, i-am

spus, redă celor două țări independența față de turci și să se guverneze de către boierii lor, sub protecția celor două imperii. Mi-a spus: vom vedea”.

La începutul anului 1783, împărăteasa Ecaterina dădea suveranului habsburg toate asigurările în privința atitudinii celor doi regi ai statelor preconizate. Iosif II avea din nou însă unele ezitări, determinate de diplomația franceză, care se pronunța categoric împotriva dezmembrării Imperiului otoman, contele Mercy-Argenteau precizînd că punerea în acțiune a înțelegerii ar însemna nu atît distrugerea Imperiului otoman, cît creșterea imensă a puterii Imperiului rus, și așa redutabilă. La 14 iunie 1783, ministrul de externe francez, de Vergennes, trimitea lui Iosif II o notă în care preciza că în cazul punerii în aplicare a proiectului, Franța se va vedea nevoită să acționeze pentru a-l opri. Anul 1784 a adus noi necazuri pentru Austria: răscoalele din Ungaria și Transilvania (aceasta din urmă condusă de Horea, Cloșca și Crișan), cărora li s-a adăugat revolta din Belgia.

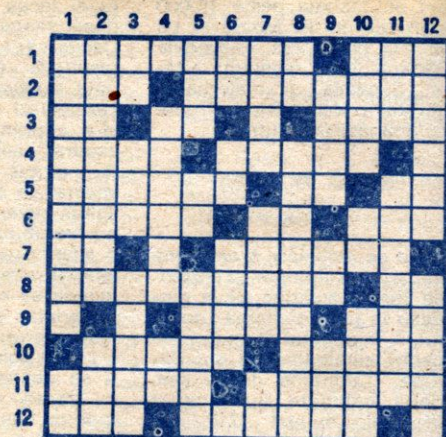
De-abia în 1789, proiectul a revenit în atenția celor doi suverani. La 20 mai 1789; Iosif II trimitea împărătesei Ecaterina o scrisoare autografă privind reînnoirea tratatului pentru opt ani. La 30 mai, împărăteasa îi răspundea, de asemenea printr-o scrisoare autografă, confirmîndu-i înțelegerea. Dar cei doi suverani n-au avut ocazia de a-și pune în aplicare planurile. Moartea lui Iosif II, la începutul anului 1790 și revoluția franceză, pe planul evenimentelor europene, au zădărnicit proiectele austro-ruse. În 1796 își înceta domnia și Ecaterina II. Nu se puneau însă capăt și planurilor de acapare a țărilor române. Pentru o parte a teritoriului românesc (cel dintre Prut și Nistru) le va duce la îndeplinire, din nefericire, țarul Alexandru I. ■

Gheorghe DAVID

DIN ISTORIA SPIONAJULUI

ORIZONTAL: 1) Numele sub care a intrat în legendă Margaretha Zelle, dansatoare de origine olandeză, curtezană și celebră spioană în serviciul Germaniei în anii primului război mondial. Personalitatea sa a inspirat numeroase cărți și pelicule cinematografice, într-unul dintre ele rolul titular fiind interpretat de incomparabila Greta Garbo - Intrate în piele! 2) Asemenea unui document compromițător, făcut scrum pentru a nu cădea în mâinile inamicului - Anna..., nume conspirativ sub care abilitul diplomat francez Talleyrand acționa ca spion în favoarea țării lui Alexandru I al Rusiei și împotriva împăratului Napoleon Bonaparte. 3) În centrul urbei! - Afirmație - Piesă lirică muzicală. 4) Cele conspirative erau tănuite cu grijă de către spionii care le frecventau (sing.) - Important spion sovietic, german de origine, din perioada ultimului mare război, acționând în Japonia. Descoperit de organele de siguranță nipone, este condamnat la moarte și executat prin spânzurație la 7 noiembrie 1944. 5) Țară europeană pe al cărei teritoriu neutru se organizau serviciile de spionaj ale Antantei, care apoi erau trimise să acționeze în Belgia ocupată de nemți în timpul primului război mondial - Poftește! - Cupru. 6) Renunțată spioană franceză din anii 1914-1916 (Gabrielle) de un mare curaj și abilitate profesională, descoperită de serviciile secrete germane și executată în Belgia în ziua de 1 aprilie 1916 - Cap de serie! - Om politic belgian (1869-1939). 7) O picătură de otrăvă! - Cunoscut om politic (1759-1794) din perioada Marii Revoluții Franceze, acuzat de spionaj atît în favoarea englezilor, cit și a curții regale franceze, pentru care ar fi întreprins numeroase acțiuni contrarevoluționare, trădându-și tovarășii. 8) Fidelitate datorată de spionii profesioniști serviciului căruia îi aparțin - Inceputul apărării! 9) Indicator de direcție - Autoturism românesc de teren. 10) A incita o parte împotriva celeilalte, la o dispută - Spion englez naturalizat în Statele Unite (Price) care, jucînd rolul unui lord sosit din Marea Britanie printre sudisti, a putut culege nestîngherit informații utile cu caracter militar, pentru a le transmite nordistilor, în cursul războiului civil din America (1861-1865). 11) Agent al F.B.I. care în anii ultimului mare război a demascat-o pe „Doamna cu păpuși”, spioana Velvallee Dickinson, aflată în serviciul Japoniei și al Germaniei naziste, cărora le furniza importante date militare secrete privind deplasarea navelor de război - Moment nefavorabil în activitatea de spionaj. 12) Agent secret al regelui Ludovic al XV-lea al Franței acreditat în capitala Rusiei, asupra căruia a planat bănuiala de a fi falsificat „Testamentul” lui Petru cel Mare, redactîndu-l el însuși - Dat pe mina agenților inamici (fig.).

VERTICAL: 1) Rețea de spionaj a Forțelor franceze de luptă, creată cu scopul de a afla date secrete în legătură cu noile arme V ale forțelor hitleriste în anii 1943-1944 (2 cuv.) - Secret din capul locului! 2) Denumirea codificată a acțiunii anglo-franceze de depistare a rampelor de lansare germane, în ultimii ani ai celui de-al doilea război mondial (pl.) - Cap de atomist! 3) Tudor Stoica - Așezare rurală - Spion englez dinaintea primului război mondial, care a reușit să facă schița fortificațiilor Bosforului și care, neputînd fi prins asupra faptului, a stîrnit minia sultanului împotriva patriei turcești ce l-a suspectat „pe nedrept” pe acest venerabil ofițer al Marii Britanii. 4) Luînd numele și înfățișarea acestuia prooroc biblic, ofițerul John Mikkelsen, pe care comandantul german Ströhlein îl considera un bătrîn

maniac și nebun, a reușit să sustragă planurile fortificațiilor naziste de pe litoralul danez - Plantă textilă. 5) O jumătate de hiat! - Dumitru Tudor - Iscusit, așa cum îi stă bine unui spion. 6) În fruntea aviației! - Posesiv - Abreviație chimică. 7) Cartograf maghiar rezident în Elveția, aflat în serviciul de spionaj sovietic cu numele conspirativ Alfred, condamnat în contumacie în 1947 la 3 ani închisoare pentru încălcarea neutralității statului elvețian - Provincie carboniferă din sud-vestul Germaniei la granița ei cu Franța, trecută pe rînd în componența celor două țări limitrofe și dînd mult de lucru agenților secreți din ambele părți ale graniței - Nota redacției. 8) Ion Nistor - Sub numele cetățeanului elvețian Emil Gachet, acest ofițer german de marină a pătruns în Statele Unite ale Americii în martie 1915 și a organizat fabricarea și amplasarea „havanelor” (mici cartușe explozive) în corpul navelor de război care paraseau coastele americane pentru a ocupa poziții strategice. 9) Indicativ sub care erau transmise în perioada celui de-al doilea război mondial informațiile provenind de la Comandamentul suprem al forțelor aeriene germane - Inceput de teamă! - Chefal fără cap și coadă! 10) Localitate în Bielorussia - Primele la morse! - Cap în Somalia. 11) Somnifer administrat pe cale... folclorică - Amiral german (1887-1945), șef al Serviciului de informații al Wehrmachtului, executat din ordinul lui Hitler, fiind acuzat de duplicitate. 12) Șeful serviciului de contraspionaj francez din anii primului război mondial, care a lansat-o pe Marthe Richer, cea mai norocoasă spioană ce a lucrat pentru Franța sub numele conspirativ „Ciocirlia”, în vara anului 1916 - Instituție abordată frecvent de spioni pentru a intra în posesia unor secrete transmise prin corespondență.

Andrei CIURUNGA

Dicționar: DTPA, IVIE, AWAR.

Soluția careului *Expresii celebre* (II): BORGIA - SACCAS - ENEA - CHAMFORT - A - GRATII - R - GR - UDA - HEINE - OHA - METRI - STUM - ED - AS - ALI - S - AUZI - RCI - EDUARD - IV - CATO - EFEMER - A - HRANA - AN - LAUR - ATHENA - STINSI - IE - ANTE - EN - SU - SSE - ALCEU - HUS

În numărul precedent, doritori să marcăm și noi
cel 700 de ani al Confederației helvetice, celebrați la 1 august,
am publicat un prim articol consacrat grelelor probleme
cărora poporul acestei țări — deși nebeligerant —
a fost silit să le facă față
în cursul celui de-al doilea război mondial.
Consacrăm acum un articol
acestui atribut național al elvețienilor: neutralitatea.

„AVENTURILE” NEUTRALITĂȚII (II)

LEON SĂRĂȚEANU

Anul 1940 a fost plin de motive de îngrijorare pentru elvețieni. Cel mai grav și cu cele mai multe consecințe l-a reprezentat descoperirea, la 16 iunie, de către armata hitleristă, în impetușă ei înaintare în Franța, a unor documente de stat major extrem de compromițătoare pentru Elveția, din punctul de

vedere al Berlinului. Documentele se aflau în lădițe depuse în vagoanele unui tren marfar, garat pe o linie secundară din mica gară La Charité-sur-Loire, situată la 150 km vest de Dijon. Puțin mai târziu documente similare au fost găsite și într-o cazarmă din orașelul Dampierre, situat tot lângă Dijon.

Ofițerilor germani nu le-a fost greu să constate că era vorba despre o parte din arhiva statului major francez. Aduse la Berlin, materialele au început să fie sistematic studiate de o echipă de specialiști, sub conducerea ambasadorului Hans Adolf von Moltke. Raportul acestuia, prezentat la terminarea cer-

cetărilor, arăta că era vorba despre un plan întocmit de ofițeri superiori elvețieni și francezi, potrivit căruia, la numai câteva ore de la o eventuală atacare a Elveției de către hitleriști, armata franceză staționată în Alsacia trebuia să intervină în apărare. Documentele îl puneau în cauză personal pe Guisan care, încă de pe vremea când era colonel de corp de armată, purtase o parte din tratative. Nu era vorba doar de contacte și înțelegeri de principiu. Peste ani, generalul-maior Ulrich Liss, care între 1937 și 1943 fusese șeful serviciului „Armate străine” din cadrul înaltului comandament al Wehrmachtului, avea să declare că avusese în mână documentele și le studiasse cu toată atenția — spunea el. Era vorba despre o convenție în toată regula, așa cum fac statele majore, care conținea în detaliu numărul unităților franceze de intervenție, puterea lor de foc, zonele de staționare în așteptarea posibilului atac, ca și zona de intervenție (zona de frontieră Basel). În plus, se prevedeau măsuri destinate a păstra ultrasecrete toate datele tratativelor și înțelegerilor convenite.

Lesne de înțeles furtuna stîrmită de descoperire. La Berna, unde autoritățile civile, în frunte cu Pilet, nu știuseră nimic despre întreaga afacere pînă la dezvăluirea ei de către germani, Consiliul Federal, după vîi dezbateri, îl admonstă pe generalul Guisan în termeni severi. Fără a-i pune la îndoială intențiile patriotice, înaltul for executiv îi atrăgea atenția că „acționase la limita extremă a principiilor neutralității”. La Berlin, Hitler făcuse o criză de nervi. Nu mai înceta să-l califice pe generalul Guisan drept „agent al englezilor”.

Înalte personalități ale regimului, Ribbentrop și Himmler — ca și o parte dintre generali — insistau pentru „pedepsirea perfidei Elveții, care încălcase declarația ei de neutralitate”, și predicau o invazie neîntîrziată. Presa ger-

mana gasea cele mai dure invective la adresa elvețienilor. Singurul lucru pe care generalul Guisan l-a spus în replica, la adresa criticilor venite din partea Consiliului Federal, era ca nu putea fi vorba despre o încălcare a neutralității, de vreme ce convenția franco-elvețiană ar fi devenit operantă doar în cazul unui atac nazist. Or, acesta oricum ar fi pus capăt neutralității. Cîta vreme o asemenea atac nu venea, țara continua să-și respecte principiile neutralității. De altfel, Guisan avea probleme mult mai importante și mai urgente decît calmarea irascibilului Pilet. Credincios jurămîntului pe care îl depusese atunci cînd fusese ales general, el se preocupa de salvarea patriei amenințată de invazia nazistă. Aceasta cu atît mai mult cu cît actele anene pe care serviciul elvețian de informații le avea la Berlin se grabiseră să-l informeze de la început despre descoperirea documentelor și îl țineau la curent cu starea de spirit agresivă a Berlinului. Amiralul Canaris și consecventul antinazist colonelul Oster, mina lui dreaptă de la Abwehr, își exprimau indignarea împotriva ofițerilor francezi de stat major, care nu avuseseră grija elementară de a ascunde asemenea documente secrete, astfel încît ele sa nu cada în mina naștilor.

Pentru Guisan, ca militar încercat, era clar că singurul lucru care ar fi putut discuta pornirile hitleriștilor spre o acțiune agresivă împotriva Elveției era să îi convingă pe aceștia ca hotărîrea armatei helvetică de a apăra țara pas cu pas și cu orice sacrificii nu reprezenta o vorbă în vînt. Dar, pentru aceasta, îi trebuia un mesager bine văzut în înaltele sfere naziste, mesager care sa aiba deopotrivă acces facil la urechea lui Hitler și o atitudine cît de cît binevoitoare față de Elveția. Cine putea fi acest personaj?

Guisan l-a însărcinat pe colonelul Masson, șeful serviciului secret, sa studieze problema. Trebuie spus ca acest

studiu a durat destul de mult. Din fericire, între timp, Wehrmachtul nu a atacat Elveția, în pofida atmosferei ostile de la Berlin și a presiunilor exercitate mai ales de Heydrich și Himmler. O explicație clară și pe deplin lamuritoare a faptului nu exista. Se poate presupune ca mai mulți factori au determinat reținerea hitleriștilor. Este de menționat în acest sens ca în termenii acordului comercial germano-elvețian, uzinele din Elveția, ale caror produse erau reputele în toată lumea pentru calitatea lor, livrau Germaniei echipamente, rulmenți și alte produse extrem de necesare pentru ducerea războiului. Or, generalii germani nu puteau îndepărta cu totul ipoteza ca Guisan și-ar pune în aplicare amenințarea de a arunca în aer uzinele, în cazul unui atac. În aceeași ordine de idei, generalii germani priveau cu justificată îngrijorare amenințarea lui Guisan ca va arunca în aer rețeaua feroviară a Elveției. Căci Germania lui Hitler avea un interes vital sa tranziteze prin Elveția spre Italia, cu trenul, produsele destinate a susține efortul de război al aliatului fascist. În fine, tocmai statutul de neutralitate al Elveției facilita activitatea nenumăraților spioni germani, dar și posibile contacte cu adversarul, în caz ca lucrurile ar fi luat pe front o turnura nefastă pentru hitleriști. Oricum, generalii din Wehrmacht au reușit sa amine luarea unei hotărîri, deși Hitler vorbea despre Elveția folosind calificativul de „cuib de viespi”.

Schellenberg intră în scenă

Colonelul Masson a folosit acest timp examinînd cu seriozitate problema „interlocutorului cel mai valabil”. El a luat în studiu ipoteză după ipoteză. Amiralul Canaris și colonelul Oster, pe care șeful serviciului secret elvețian avea motive să-i considere cel puțin „binevoitori” față de

țara sa, erau excluși. „Abwehrlul” lor era sistematic sabotat de național-socialiștii infocați; și, apoi, accesul lor la Hitler era rar și numai la inițiativa dictatorului. Nici atașatul militar german la Berna, Ilsemann, nu întreținea legături cordiale cu compatrioții lui hitleriști. În cele din urmă, el s-a adresat unui personaj suspect din toate punctele de vedere, un nazist german pe nume Eggen, care „Jucra” în Elveția, dar prin care Masson avea o linie de contact cu generalul S.S. Walter Schellenberg, șeful organizației de spionaj a naziștilor. Această organizație, mai ales prin centrul ei de la Stuttgart, lua tot mai mult locul Abwehrlului lui Canaris. Eggen i-a spus că Berlinul ar dori dovezi concrete că Elveția este cu adevărat hotărâtă să aplice „față de toți” o politică de neutralitate și că, în acest sens, ar fi necesar ca însuși generalul Guisan să întâlnească o personalitate germană sus-pusă. Eggen a adăugat că cel mai indicat ar fi Walter Schellenberg.

Masson a primit aprobarea generalului Guisan de a aranja contactele. Aceasta cu atât mai mult cu cât militarii elvețieni doreau să țină secrete contactele față de departamentul politic și Pilet personal. Prin Sturmbannführerul Hans Eggen, Masson a propus o întâlnire prealabilă între el și Schellenberg pe teritoriul elvețian. Dar cum — după cât se pare — Hitler nu i-a permis generalului nazist să pătrundă pe teritoriul „viespilor”, Masson, cu riscul vieții, a trecut în Germania, întâlnindu-și interlocutorul, venit de la Berlin, în localitatea Waldshut.

Acolo el a găsit un Schellenberg surzător și manierat, care își proclama deschis „simpatia” pentru Elveția. Colonelul Masson, care spusese că „dorește o convorbire de la soldat la soldat”, a cerut ca Schellenberg să demonstreze prin fapte că simpatizează Elveția. În acest sens, pe lângă problema întâlnirii cu generalul Guisan, Masson a formulat o serie de cereri

concrete: eliberarea ofițerului de informații elvețian Morgeli, care — trimis în misiune secretă în Germania — fusese arestat de Gestapo; încetarea campaniei contra generalului Guisan, dusă de agenția de presă germană IPA, acordarea unei vize de intrare în Germania, în interes de serviciu, a șefului diviziei federale a poliției elvețiene și eliberarea unor ostași francezi. Era vorba despre membrii familiei generalului francez Giraud. Când — după senzaționala sa evadare din fortăreața Königsberg (evadare căreia, de altfel, revista *Magazin istoric* i-a consacrat un amplu reportaj: nr. 4-6/1986) — generalul Giraud a pătuns în Elveția, unde îl aștepta, la graniță, colonelul Masson, fost elev al său la Academia militară din Franța, acesta a fost rugat de bătrînul și greu încercatul erou al Franței să facă tot ce va putea pentru a salva din ghearele Gestapoului pe membrii familiei lui.

Întrevederea de la Waldshut și o a doua întâlnire Masson - Schellenberg, aceasta pe teritoriul elvețian, dacă n-au putut risipi pe deplin suspensiunile hitleriste în legătură cu hotărîrea lui Guisan de a respecta criteriile neutralității și față de Aliați, a dus la îndeplinirea punct cu punct a cererilor „particulare” ale lui Masson. De precizat că, pe lângă cei 13 membri ai familiei Giraud, a sosit în Elveția și o nepoată a generalului de Gaulle. Dar Schellenberg insista, totuși, să-l întâlnească pe teritoriul elvețian pe Guisan, chiar dacă — așa cum spunea el — documentele găsite în gara La Charité-sur-Loire puneau serios în dubiu, în ochii germanilor, sinceritatea sentimentelor de neutralitate ale generalului elvețian. Întîlnirea a avut loc la Biglen, tot fără știrea lui Pilet și a celorlalți membri ai Consiliului Federal, și Guisan a insistat îndelung asupra faptului că Elveția este decisă să se apere cu arma împotriva oricărui agresor și că ea va distruge căile ferate și uzinele din calea

acestuia. Și nu mică a fost satisfacția colonelului Masson de a afla — ceva mai tîrziu, de la informatorii lui siguri din Germania — că înaltul comandament german luate deja „o hotărîre negativă”, în legătură cu o posibilă acțiune împotriva Elveției.

Ulterior aflîndu-se în vizita la Berna, Schellenberg a cerut și o declarație scrisă din partea lui Henri Guisan, pe care sa o duca la Berlin, pentru a întări parerea că Elveția își apara cu adevărat neutralitatea. Declarația scrisă de generalului elvețian nu aduce nici un element nou față de declarațiile lui verbale anterioare. Dar ea are, desigur, puterea documentului scris și semnat. În plus, este un model de demnitate națională și ostășească prin fermitatea cu care proclama hotărîrea armatei elvețiene de a lupta contra oricărui agresor, prin claritatea cu care subliniază unitatea poporului elvețian, tradițional apărător al neutralității, dar și al independenței țării sale.

Și dacă, atunci cînd contactele secrete cu lupul nazist au devenit cunoscute, atât Masson cit și superiorul lui, Guisan, au trebuit sa suporte avalanșa furioasă a criticilor din Consiliul Federal, care considerau — probabil, pe buna dreptate — ca ei practicasera un joc periculos, nu e mai puțin adevărat ca acțiunea celor doi ofițeri, realizată cu mari riscuri personale, a adus Elveției serviciul inestimabil de a fi contribuit la întărirea convingerii naziștilor ca poporul acestei țări este decis sa se apere. Ceea ce a determinat aprecierea finală a Berlinului ca, în ultima instanță, neatacarea micii țări neutre din inima Europei este mai profitabilă.

Schaffhausen sub bombe

Înca din primele luni de la izbucnirea, în 1939, a razboiului, elvețienii au trebuit sa constate ca frontierele lor.

in care aveau atita incredere, nu sint intangibile. Primii care au violat spatiul aerian al Elvetiei au fost pilotii lui Goring. Pornind de la bazele din sudul Germaniei spre a ataca obiective din Franța meridionala, aviatorii germani trebuiau sa zboare și peste zona orașului Basel, unde se intilnesc frontierele germane, franceze și elvețiene. Or, o minima deviere la compas era suficienta pentru a survola teritoriul micii țari neutre, ce nu avea nici o vina ca soarta o așezase intre doi colosi. Prin intermediul legației sale de la Berlin, Elveția a protestat. Oficialitațile naziste au pretins ca violarea spațiului ei aerian s-ar datoră unor greșeli de navigație. Numai ca aceste „greșeli” devenind prea frecvente, generalul Guisan a dat ordin aviației elvețiene de vinatoare sa atace bombardierele germane și sa le sileasca sa aterizeze.

Tinerii vinatori elvețieni au dovedit un spirit atit de combativ, incit curind pe teritoriul elvețian s-au aflat numeroase avioane germane confiscate și un mare numar de aviatori ai lui Goring internați, in virtutea legii neutralității. A fost rindul Berlinului sa protesteze. Și inca in termeni caracteristici lipsei de maniere a hitleriştilor. Mai mult, pentru a „pedepsi” Elveția, serviciile speciale naziste au trimis sabotori, cu misiunea sa arunce in aer o serie de aeroporturi. Aceștia insa au fost depistați de serviciile de securitate elvețiene și arestați, inainte de a fi cauzat daune. Totuși, pentru a-i calma pe irascibili și trufașii naștiți, elvețienii au inceput sa restituie Germaniei avioanele capturate și echipajele inter-nate.

Dar aceasta a stirnit protestele Londrei. Nu că englezii n-ar fi violat și ei spațiul aerian. Avioanele lor, pornite in misiuni de bombardament asupra zonei industriale a orașului Milano, survolau, in drum, Elveția. Dar cum ele treceau la mare altitudine și cu deosebire noaptea, artileria antiaeriană a Elveției, slab dotata și cu armament demo-

dat, nu le putea atinge, iar generalul Guisan fusese nevoit, din cauza amenințărilor cu represalii proferate de germani, să oprească intervenția aviației lui de vinatoare. La protestele Elveției, Lordul Halifax, ministrul britanic de externe, nu a încercat să-i scuze pe piloți, folosind pretextul clasic al „greșelii de orientare”. Este vorba, a spus el, despre niște flăcăi care nici nu sint măcar englezi, ci canadieni sau australieni. Ei au primit o minimă și rapidă instruire, cu totul insuficientă. Și cum sint continui inșpăimintiți că nu le va ajunge carburantul pentru un zbor atit de lung din sudul Angliei pînă in Italia de nord, o iau peste Elveția, scurtind drumul ca... să-și lungească viața. Scuzîndu-se și dînd asigurări că „nu se va mai repeta”, acest gentleman a garantat că, dacă va fi cazul, guvernul Maiestății Sale va plăti orice fel de daune.

Apoi a trecut la proteste in legătură cu restituirea de către Elveția a avioanelor și echipajelor germane. Consiliul Federal ar fi restituit bucurosi — pentru „echilibru” — și avioane britanice, dar acestea nu puteau fi capturate de elvețieni. Iată de ce, atunci cind a fost informat că, din motive tehnice independente de ineficienta intervenție a antiaerienei, un avion englez a aterizat forțat pe un cîmp elvețian, președintele Pilet a exclamat jovial: „Asta era moneda de schimb pe care o așteptam!”

Dar, la 1 aprilie 1944, o mare escadră de avioane americane a atacat orașul elvețian Schaffhausen. Nu mai era vorba despre o survolare a Elveției fără consecințe grave, ci, despre un atac in toată regula, efectuat in plină zi. A fost cea, mai mare pagubă suferită in război de Elveția și cea mai mare pierdere de vieți. Patruzeci de morți, o sută de grav răniți, șaptezeci de imobile și alte construcții, fabrici etc., avariate sau chiar distruse complet de bombe. Guvernul american și-a asumat responsabilitatea atacului, asigurînd

că el s-a datorat unei confuzii facute de navigatori, insuficient familiarizați cu Europa, și a trimis imediat in chip de prime daune un milion de dolari, precizînd că va rîscumpăra toate daunele materiale și va restaura monumentele distruse. Pilet a reacționat fără menajamente exclamînd: „Cînd vor învăța acești americani geografia?”.

In presa lumii, bombardarea de către aviația americană a orașului Schaffhausen a inspirat multe comentarii, atit imediat cit și după război. Istoricii elvețieni s-au arătat însă discreți. Unii au folosit formula „inexplicabilul atac”. Profesorul Edgar Bonjour, de obicei atit de precis in formulări, se mulțumește să noteze: „Nimeni nu s-a indoit că bombele au fost lansate din greșeală asupra orașului, a uzinelor și a drumurilor”. Dar, dacă ne gindim că la Schaffhausen erau excelente uzine care continuau să furnizeze vecinului din nord, in cadrul acordului comercial, material și piese pe care iscusii tehnicieni germani reușeau să le introducă in industria de război, este greu de aruncat toată vina asupra unor bravi tineri americani, care fuseseră... cam slăbuți la geografie in anii școlii.

Agitații la mănăstire

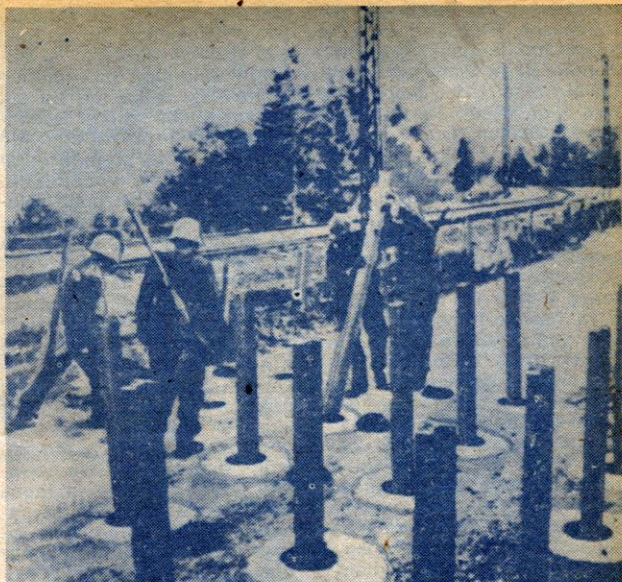
Preocupați continuu sa-și mențină echilibrul de comportament — ca stat neutru — fața de toate țările și in primul rînd fața de beligeranți, elvețienii n-au reușit totuși, in tot cursul războiului, sa evite momente de tensiune, unele foarte grave. Am amintit cîteva aspecte legate de relațiile germano-elvețiene, de cele cu Marea Britanie și cu S.U.A. Dar și cu Italia au existat asemenea momente grele, mai ales ca fascismul lui Mussolini s-a dovedit nu numai agresiv, dar și irascibil.

Pentru elvețieni menținerea unor relații normale cu Italia era un obiectiv important. Țara saraca in produse ale solului și subsolului, Elveția

primea produse de prima necesitate, precum grine, carbuni, minereu de fier, din strainatate prin portul italian Genova, de unde marfurile erau apoi transportate cu trenul. De aici și îngrijorarea Bernei ori de cite ori apareau momente de încordare între cele doua țări, mai ales ca informatorii serviciului elvețian de spionaj, al colonelului Masson, comunicau periodic amanunte despre presiunile pe care Berlinul le facea asupra aliatului italian, pentru ca acesta sa inchida caile de aprovizionare ale Elveției. Din fericire, Italia avea și ea nevoie de Elveția. Această îi reprezenta interesele în țări cu care ea rupsese relațiile diplomatice și îi exporta produse utile economiei sale. Fapt este ca nici în momentele de mare tensiune, italianii n-au interzis acostarea în portul Genova a navelor cu produse pentru elvețieni.

O sursa serioasa de litigiu italo-helvetic a constituit-o propaganda iredentista a fasciștilor de la Roma și mai ales Milano, care formulau pretenții teritoriale asupra unicului canton elvețian de limba italiana, le Ticino. Drept e ca ticinezii sînt intruși prin grai, datini și fire cu lombardii din sud, în care au vazut întodeauna niște frați mai mari și a caror cultura și spiritualitate o prețuiau. Dar acești ticinezi aveau cu totul alta tradiție istorica. Strabunii lor se alipisera la Confederația helvetica foarte de timpuriu și, la galagia anexionista a fasciștilor din sud, majoritatea dintre ei raspundeau ca vor sa ramina „liberi e svizzeri” (liberi și elvețieni).

De altfel, inca dinainte de izbucnirea razboiului, Mussolini, ameit de vise de grandoare, formulase pretenții teritoriale și asupra unor regiuni din sudul Franței, în primul rînd a unei pați din Coasta de Azur, cu orașele Menton și Nisa. Francezii nu l-au luat în serios și, la discursurile și articolele din presa ale iredentistilor, raspundeau spiritual ca „daca italienii mai insista în pretențiile lor, parizienii vor orga-

În vara lui 1940, după căderea Franței, complet încercuți de Germania și Italia, elvețienii înalță baraje și (în p. 71) stau de straja la frontiera

niza mitinguri prin care sa ceara anexarea la capitala Franței a celebrului... Boulevard des Italiens”.

Elvețienii, în plin razboi, aveau însă mai puțină inclinație spre glume. Mai ales după ce serviciile colonelului Masson au obținut date sigure despre faptul ca însuși regele Italiei, Victor-Emmanuel III, își exprima parerea ca „într-o noua Europa, Elveția, stat perimat ca orînduire și adunatura de popoare diferite, nu va avea ce cauta, ea trebuind sa fie împarțita”. Și mai grav în ochii Bernei era ca opiniile monarhului gaseau înțelegere și sprijin la ministrul lui Mussolini. De aceea nu trebuie sa mire hotărîrea autorităților federale de a nu acorda azil politic fasciștilor italieni notorii care — după prabușirea regimului lor — au batut desperați la poarta micului „stat perimat”. Un caz aparte a fost cel al fiicei lui Mussolini și soției a fostului ministru de externe al acestuia, Edda Ciano. Fascista infocata și participanta activa la politica tatălui și soțului ei, aceasta s-a strecurat sub nume fals în Elveția.

Cînd poliția a depistat-o, ea a fost internata la o mănăstire, unde, prin pretențiile și tentativele ei de a mai juca în secret un rol politic, a provocat mari necazuri calugaritelor. Profesorul Edgar Bonjour critica sever autoritățile țării sale, care au avut slăbiciunea de a nu o pofti pe ușa afara pe naravașă intriganta, cu atît mai mult cu cît ele au respins-o de la frontiera pe soția lui Mussolini, o femeie în vîrstă, care nu facuse niciodata politica și care venise ca însoțitoare a altei fiice a ei, lovită de paralizie infantila.

„Cel mai bun vînzător din prăvălia rusească”

Chiar și cu statul fantomă al lui Philippe Pétain, Elveția a cunoscut momente de încordare, în ciuda faptului că bătrînul mareșal nu pierdea nici o ocazie de a-și exprima simpatia pentru mica țară neutră din inima Europei. Sub influența stăpînilor hitleriști, a căror presă, tipărită în Pari-

sul ocupat, nu înceta să denumască Elveția „cuib de spioni antigermani”, guvernul condus de la Vichy de Pierre Laval nu se dădea înapoi din fața unor măsuri care dăunau serios Elveției. După ocuparea portului Toulon de către trupele naziste și sabordarea flotei franceze (*Magazin istoric*, nr. 1/1972, 12/1978), comunicațiile telefonice și telegrafice dintre statul lui Pétain și Elveția au fost blocate. Ulterior a fost închisă și frontiera helveto-franceză.

O altă sursă de tensiune a constituit-o atitudinea Vichyului față de evreii cetățeni elvețieni care locuiau pe teritoriul Franței, „neocupate”. În zelul lor de a fi pe placul „colegilor” de la Gestapo, poliștii francezi care strîngeau pe evrei pentru a-i expedia spre lagărele de exterminare nu se încurcau în „subtilități”, încercînd să vadă care dintre nevinovatele victime erau de naționalitate franceză și care dețineau cetățenia elvețiană. Pentru a-și salva compatrioții, reprezentantul diplomatic al Elveției la Vichy a prezentat lui Laval numeroase și energice proteste, subliniind că se încalcă dreptul internațional și se aduc prejudicii unui stat neutru. Cu multă caznă și împletindu-și eforturile cu cele ale reprezentantului Vaticanului și ale ambasadurii Statelor Unite, care pe atunci încă nu intraseră în război, diplomatul elvețian a reușit să-și salveze parte dintre concetățenii, dar în condițiile în care aceștia au primit dreptul de a se repatria doar cu puține bagaje, pierzîndu-și astfel avutul.

Nici stabilirea unor relații comerciale cu Uniunea Sovietică nu s-a putut realiza fără îndelungate și laborioase tratative. Contenciosul sovieto-helvetic data de multă vreme. Cunoscutul politician elvețian ticinezul Giuseppe Motta, care deținea între anii 1920 și 1940 portofoliul Departamentului politic, fusese, în 1937, președintele Confederației și se afirmase ca un artizan al Ligii Națiunilor, opunîndu-se printr-un vehement discurs primirii

U.R.S.S. în acel for internațional. Sovieticii nu puteau uita această opoziție, iar absența relațiilor diplomatice dintre cele două țări nu era deloc propice risipirii resentimentelor antielvețiene ale primilor și a prejudecăților antisovietice ale celorlalți. Dar, odată cu războiul, blocusul introdus pe de o parte de englezi, pe de altă parte de germani crea mari dificultăți elvețienilor în aprovizionarea cu grîne și materii prime de mare necesitate.

Era firesc ca aceștia să se gîndească la posibilitățile Uniunii Sovietice de a oferi cereale, lubrefianți, bumbac, lemn și cărbuni în cantități considerabile și de a absorbi multe dintre produsele helveticе. Fără a merge la ideea stabilirii de relații diplomatice, elvețienii erau dispuși să încheie un acord de schimburi comerciale cu U.R.S.S. S-a convenit ca primele negocieri să aibă loc la Moscova. Că sovieticii erau, la rîndul lor, interesați în încheierea unui astfel de acord o dovedește faptul că au numit, în fruntea delegației lor, pe unul dintre influenții oameni politici ai țării, Anastas Mikoiin, comisarul poporului pentru comerțul exterior. Acesta a fost atît de reputat pentru iscusința în negocierea unor înțelegeri economice și comerciale, încît presa franceză îl califica drept „le meilleur vendeur de la boutique russe” (cel mai bun vînzător din prăvălia rusescă).

Greutățile nu au întîrziat totuși să se ivească, mai ales că Stalin nu s-a ascuns resentimentele mai vechi împotriva Elveției, iar elvețienilor — cum observă, critic, profesorul Bonjour — le venea greu să înțeleagă adevărul elementar că, fără relații politico-diplomatice normale, este greu ca două țări să stabilească, pentru un termen mai îndelungat și la volume considerabile, raporturi comerciale fructuoase și reciproc profitabile. Negocierile, întrerupte la Moscova, au fost mai tirziu reluate la Londra, sub auspiciile diplomați-

lor britanici, care nu osteneau să-i îndemne pe elvețieni să meargă spre relații diplomatice cu U.R.S.S., prin intermediul unui tratat de schimburi comerciale. Acordul comercial a fost efectiv semnat la 24 februarie 1941, dar el n-a funcționat decît cîteva luni, căci, la 22 iunie, în același an, Hitler a atacat Uniunea Sovietică, blocînd posibilitatea de a se mai exporta ceva spre alte țări de cître un stat care avea nevoie de toate resursele lui pentru a face față invadatorului nazist. Drumul spre normalizarea relațiilor helveto-sovietice era încă lung și plin de obstacole.

Mesajul lui Churchill

Pe furtunosul ocean al războiului, Elveția și-a condus micuța barcă, atît de puțin pregătită pentru a înfrunta tempesta, reușind în cele din urmă să o aducă teafără la liman. Nu i-a lipsit nici încrederea în virtuțile ei perene, nici bravura, nici sprijinul... zeiței Fortuna. O anecdotă din vremea conflagrației ilustrează foarte bine situația în care s-a aflat această țară. A povestit-o, la Londra, șeful delegației elvețiene omologului său sovietic, în timpul tratativelor comerciale dintre cele două state. Este vorba despre un băiețel care a vrut neapărat să știe ce e aceea o „țară neutră”. După ce a ascultat cu luare aminte explicațiile tatei, copilul a exclamat... „Jămurit!”.

— Prin urmare, o țară neutră este o țară care se află în război cu toate statele ce se bat între ele!

De bună seamă negociatorul elvețian a ținut să-și convingă prin această anecdotă interlocutorul că nu o dată Elveția, încercînd să păstreze dreapta măsură impusă de statutul ei de neutralitate, a reușit să supere cînd pe unul, cînd pe altul dintre beligeranți, atunci cînd nu i-a miniat, în același timp, pe toți.

Dar, în ultima parte a răz-

(Continuare în p. 82)

În numărul trecut al revistei noastre
I-am parasit pe Otto von Bismarck (1815-1898)
în momentul intreruperii carierei sale diplomatice,
marcată de o telegrama trimisă de prietenul sau, generalul Roon.

Era înștiințat, prin această depeșă,
că situația politică încordată reclama prezența sa la Berlin.

Deci, după misiunea de ambasador
la Sankt-Petersburg (1859-1862) și Paris,

Bismarck se întorcea acasă.

Era luna septembrie 1862.

Adevărata sa oră sosise.

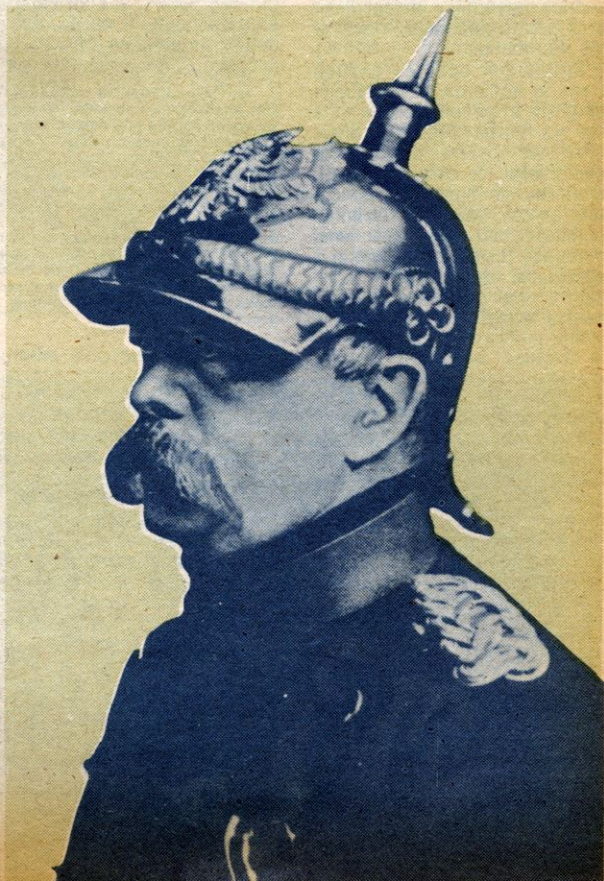
OTTO VON BISMARCK

LA ORA GERMANIEI UNITE (II)

CONSTANTIN ANTIP

Otto von Bismarck a înțeles fulgerător semnalul de alarmă cuprins în cuvintele *periculum in mora* - primejdie pentru armată (mora = oaste aleasă la macedonenii antici) - din telegrama semnată „L'Oncle de Maurice Henning” (alias general Roon). După două zile numai, era prezent la Berlin, iar peste alte două, la 22 septembrie 1862, la întâlnirea cu regele Wilhelm, la Babelsberg, realiza profunzimea crizei constituționale în care se găsea Prusia. Suveranul voia o reformă a armatei, iar Landtagul (Parlamentul), dominat de liberali, se opunea cu obstinație aprobării fondurilor necesare, în intenția de a obliga Coroana să se supună voinței sale, principiilor statului de drept, constituțional. Regele era adus la disperare și de faptul că miniștrii din guvernul „noii ere”, preponderent liberali moderați, nu erau în stare să impună Camerei punctul său de vedere și nici să exercite guvernarea, fără a se supune majorității parlamentare. Ascultînd tînguiriile monarhului și luînd cunoștință de hotărîrea lui de a abdica, Bismarck îi reaminti că încă din luna mai era gata să preia funcțiuni ministeriale.

Otto von Bismarck în 1871

Răspunsul afirmativ dat întrebării dacă ar fi în măsură să susțină reorganizarea armatei chiar împotriva Parlamentului, îl încurajează pe rege să conchidă: „Atunci este de datoria mea să continui lupta împreună cu dumneavoastră și nu mai abdic”. La 23 septembrie 1862, Otto-Eduard-Leopold von Bismarck devenea ministru-prezident al Prusiei.

Tigru regal, nu pisică domestică

Privit ca reacționar de liberali și ca democrat în dizgrație de conservatori, neagreat de nici o formațiune din Landstag, noul premier era taxat drept o aventură pasageră în viața politică a Prusiei. „D. Bismarck nu va dura mai mult de un an!”, exclama scriitorul Gustav Freytag. A „durat” însă 28 de ani, care au demonstrat că numirea lui Bismarck în fruntea guvernului a fost decisivă pentru destinele Prusiei și ale Germaniei.

Situat pe poziția, expusă franc în audiența de la Babelsberg, că în circumstanțele date nu era vorba despre a alege între un sistem conservator sau liberal, ci între un guvern monarhic și regimul parlamentar, acesta din urmă trebuind anihilat chiar cu prețul unei dictaturi, Bismarck, la numai o săptămână de la investire, în cadrul unei ședințe a comisiei pentru buget a Landstagului,

își va detini opțiunea: „marile probleme ale epocii noastre nu se vor rezolva prin discursuri și voturi parlamentare, ci prin fier și sînge”, adică prin arme și soldați. Acest concept va căpăta o dimensiune amplificată prin declarația făcută în plenul Parlamentului, la 27 ianuarie 1863: „Mașina de stat neputînd să se oprească, conflictele de drept devin ușor chestiuni de putere; cel ce are forța în mînă acționează atunci potrivit concepțiilor sale”.

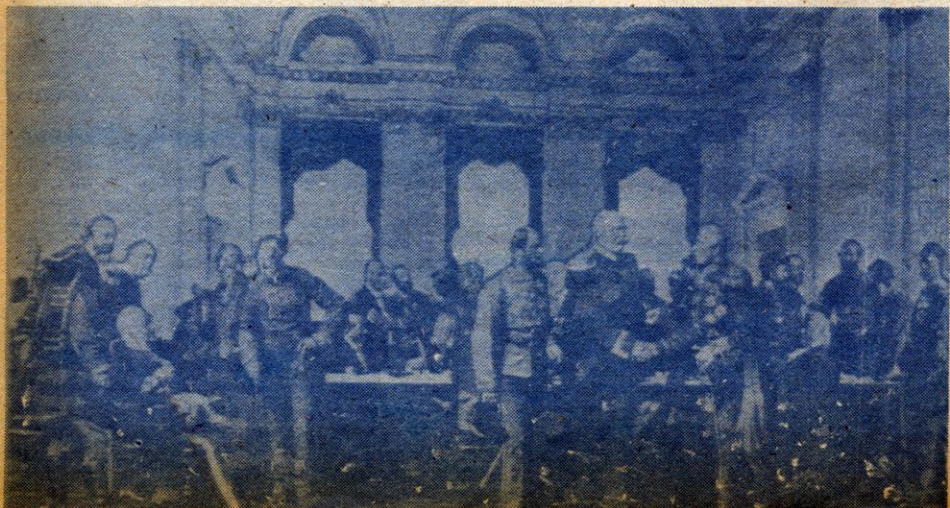
Conținutul acestor fraze va intra în istorie însă prin maxima în care le-a concentrat, pe loc, contele Schwerin: „Forța primează asupra dreptului”. Dezaprobind interpretarea, în aceeași ședință, Bismarck explică: „am îndemnat la un compromis (referitor la relația Coroană-Parlament - n.n.) pentru că fără așa ceva urmează să apară conflicte; iar asemenea conflicte sînt chestiuni de putere, și cum viața de stat nu poate fi oprită, cel ce deține puterea se află în fața necesității de a uza de ea”.

¹ Istoria înregistrează nu puține cazuri cînd unor personalități li se atribuie sentințe ale căror autori nu sînt. Emisiunea „Lumea creștină” a postului de radio „Europa liberă” folosește drept motto enunțul: „Secolul XXI va fi religios sau nu va fi — André Malraux”. Or, Malraux nu a pronunțat aceste cuvinte. „Nu am spus niciodată așa ceva — a declarat el într-un interviu publicat de revista *Le Point*, din 10 noiembrie 1975. Ceea ce am spus este mai incert: nu exclud posibilitatea unui eveniment spiritual la scară planetară”.

Compromisul istoric va fi o caracteristică esențială a politicii lui Bismarck. În interesul scopului urmărit, el nu va ezita să apere Coroana împotriva Parlamentului, dar și să se concilieze cu Parlamentul, vorbind, cum îi plăcea să declare, în numele regelui în reprezentanța națională și în numele țării în fața regelui, să combine autoritarismul cu constituționalismul, reacționarismul cu revoluționarismul („revoluția e o forță de care trebuie să știi să te folosești”), să se disocieze de amici și să se asocieze cu inamici, în interior, ca și în exterior. Este poate emblematic faptul că la începutul ministeriatului său nu a ezitat ca, împotriva liberalismului, să colaboreze cu Ferdinand Lassalle, conducătorul Asociației generale a muncitorilor germani, și să încerce chiar a atrage între redactorii ziarului *Norddeutsche* publiciști socialiști de notorietate, inclusiv pe Karl Marx (care a refuzat, deși i s-a promis amnistia, reîntoarcerea în țară, libertatea de acțiune), iar la sfîrșitul carierei politice să-și pună speranța în Windthorst, liderul partidului catolic, pentru o mișcare parlamentară împotriva „absolutismului populist” al împăratului Wilhelm II, adică recursul la cele două curente politice pe care le ura cu cea mai mare înverșunare.

Politica fiind în concepția lui Bismarck „arta posibilului” —

1878. Congresul de la Berlin

definită ca dibăcia de a alege pe cea mai bună dintr-un număr de alternative proaste „el a pus în realizarea obiectivelor propuse toate valențele (luminoase sau întunecate) personalității sale. În acest sens, ni se pare concludentă și demnă de citat fișa caracteriologică ce i se face în lucrarea de referință *Istoria Germaniei de la origini pînă în zilele noastre* (ed. franceză, 1969), elaborată sub coordonarea profesorului Peter Rassow. Conștientizînd limitele posibilului, Bismarck imbină în acțele sale „atacul prin surprindere, manevrele pregătite îndelung dinainte, schimbările-bruste de direcție și așteptarea răbdătoare a momentului favorabil. Toate acestea nu se desfășurau fără un anume amestec de perfidie capabilă de lovături de rea credință insidioase, de duplicitate frizînd trădarea, totul însoțit de un instinct al distrugerii lipsit de orice scrupule; pe scurt, toată rautatea unei firi combative. Ar fi deci greșit să-i compui acestui om un portret liniștit și armonios, în speranța de a-i reda o înfățișare loială și inofensivă...; el însuși a avertizat în mod repetat că „nu trebuie să transformi un tigrul regal într-o pisică domestică”. Dar alături de cele de mai înainte, avea o franchețe uimitoare și impresionantă, căreia îi dădea constant friu liber, o loialitate absolută în precizarea scopurilor sale politice, chiar și în ce privește pe dușmanii săi. Aceste două componente ale personalității sale se bazau pe convingerea profundă că nu va obține rezultate juste și oneste prin practicarea unei politici de expediente și viclenii mărunte, ci că, din contră, trebuie să se subordoneze unei necesități majore – realitatea lucrurilor –, întrucît avea de rezolvat o problemă impusă de natura immanentă a Statului”.

Iar această problemă era edificarea unei Germanii unite, ideal care domina conștiința națională germană. Știința istorică, de pildă, care se situa pe locul preponderent în spiritualitatea națiunii, deținut pînă în 1848 de filosofie, slujea acest comandament și exercita

o acțiune de educație politică a poporului. O carte ca admirabilă *Istorie romană* a lui Theodor Mommsen nu se cantona în trecutul pe care-l înfățișa, ci, din procesul unificării Italiei antice, sugera învățăminte pentru lupta dusă în epocă întru unificarea Germaniei. Dar problema germană continua să fie europeană. De aceea, școala istorică a lui Leopold von Ranke promova ideea că jocul marilor puteri avea un rol decisiv în soluționarea ei. Era și punctul de vedere al lui Bismarck, pe care îl va afirma cu perseverență în întreg intervalul de timp ocupat de procesul de unificare, fie că va fi vorba de anexiuni (la Prusia, bineînțeles), de adeviziuni (tot la Prusia), de eliminări (Austria). Proclamînd primatul politicii

Împăratul Wilhelm I, cel care a sprijinit politica îndrăzneată a ministrului său.

externe, el acorda o atenție specială diplomației, pe care o definea drept o formă de „joc de noroc cu banii altora”, precum și ca „o acțiune asupra firii omenestii”, tocmai de aceea trebuind să fie tratată cu cea mai mare responsabilitate, spre a concura la stabilirea strategiei capabile să asigure o alternativă în orice conjunctură de timp și loc, spre a obține cota maximă din ceea ce aceste puteau să dea.

De la o rivalitate amicală la una agresivă

Punctul de plecare al întregii politici externe a lui Bismarck l-a constituit convenția în-

cheiată, la 18 februarie 1863, între Prusia și Rusia, în vederea unei acțiuni comune pentru înăbușirea insurecției poloneze. Deși a provocat proteste vehemente în Parlament și în opinia publică (deputatul liberal von Siebel, care va deveni ulterior unul dintre istoricii ce vor exalta cultul personalității lui Bismarck, socotea convenția drept un act care transforma Prusia în „complice al acestei colosale vinători de oameni în pădurile Poloniei, ce revolta simțul moral al întregii Europe”), Bismarck nu s-a lăsat intimidat; el a făcut din chestiunea atitudinii față de Imperiul țarist pivotul politicii sale¹, în Rusia autocrată văzînd o acoperire pentru confruntările, pe care le intuia, cu Austria și Franța.

Peste un an numai, Bismarck se felicita cu una dintre acele „lovituri pe care nu le poți reuși decît o dată în viață” – constringerea Danemarcei, prin războiul dus împotriva ei de Austria și Prusia aliate, să cedeze ducatele Schleswig și Holstein.

Războiul din 1864 a stimulat pofta lui Bismarck de a exclude Austria din Germania. În decurs de doi ani, rivalitatea amicală dintre Prusia și Austria s-a transformat într-o rivalitate agresivă, care chema la folosirea armelor. În 1866, Prusia avea de partea ei alianța Italiei (dispusă să intre în orice combinație antiaustriacă care i-ar fi adus desăvîrsirea unității prin preluarea Venetiei și Romei); neutralitatea binevoitoare a Franței (Napoleon III aprecia că în Germania Prusia reprezintă viitorul, iar Austria trecutul și scota că un război între ele le-ar epuiza pe amîndouă) și, bineînțeles, una anti-austriacă a Rusiei.

Confruntarea putea începe. Tînînd seama de potențialul pe care cele două părți îl puteau arunca în luptă, nimeni în Europa nu credea în victoria Pru-

¹ Nu este lipsit de interes a arăta că unul dintre sfaturile date de Bismarck tînarului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen cu prilejul alegerii sale ca domnitor al României a fost acela de a declara, printr-o scrisoare adresată țarului Alexandru II, că el consideră Rusia ca pe cel mai puternic sprijin al României.

O genială mutare de șah

siei, mai ales în una de proporții celei de la Sadowa (Koniggrätz) din 3 iulie 1866. În șapte zile, armata austriacă a fost înenguncheată. În ale sale însemnări despre războiul din Germania, scrise chiar atunci, Friedrich Engels aprecia că „armata prusiană și-a câștigat într-o singură săptămână o prețuire pe care nu a mai avut-o niciodată”.

Doind să evite complicații ce s-ar fi putut ivi (între altele, supunerea reglementării conflictului unui congres internațional), ca și pentru a nu rani amorul propriu austriac printr-o pătrundere în Viena, pastrând deschisă perspectiva transformării unui inamic învins într-un aliat loial, primul ministru prusian se declara pentru încheierea imediată a păcii. Generalii însă nu au consimțit, iar regele dorea să-și vadă scumpele trupe defilând prin fața catedralei Sfântului Ștefan. Așa cum ne marturisește în memorii, din cauza acestei divergențe, ministrul-prezident era gata să ceară suveranului trimiterea locotenentului rezervist Bismarck Otto la regimentul său. Până la urmă Bismarck și-a impus părerea, primind în plus și steaua de general. Pacea de la Praga, din același an, a eliminat Austria din Germania și a asigurat Prusiei (marite prin anexarea, pe lângă Schleswig și Holstein, a Hanovrei, Hessei electorale, Nassaului și orașului liber Frankfurt) hegemonia în Germania, punând capăt disputei dintre urmașii lui Frederic II și ai Mariei Tereza.

Dupa înfrângerea Austriei, obiectivul politicii lui Bismarck a devenit Franța. Și dacă o confruntare decisivă cu imperiul bonapartist ar fi devenit inevitabilă, nu numai Prusia, ci întreaga Germanie se cerea implicată. Se impunea deci realizarea unei forțe militare puternice, ale cărei premise le-au constituit concilierea dintre guvernul și Parlamentul Prusiei, de natură să asigure stabilitatea internă și câștigarea spiritelor celor din teritoriile anexate, crearea Confederației Germaniei de Nord (18 state), alianțele cu statele din Sud.

Punerea în mișcare a acestei forțe redutabile reclama un pretext plauzibil, care a și fost furnizat de așa-numita „bombă spaniolă”. Pentru ocuparea tronului Spaniei (vacant în urma alungării reginei Isabela în 1868), după îndelungi și discrete tratative, s-a considerat convenabilă candidatura prințului Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen (frate cu domnitorul Carol al României). Un print german pe tronul Spaniei ar fi avut ca una din consecințe slăbirea poziției strategice a Franței. Vestea, aflată la 3 iulie 1870, a produs o adevărată furtună în cercurile conducătoare franceze, care au cerut casarea acestei candidaturi. Singura soluție onorabilă pentru ambele părți: renunțarea voluntară a prințului german la coroana Spaniei. Regele Wilhelm a acceptat-o. Era o victorie a diplomației franceze și o înfrângere a lui Bismarck, care tocmai într-o împotrivire la reînvierea imperiului lui Carol Quintul vedea motivul ca Franța să declare război Prusiei. Conjunctura avea să-l favorizeze și de această dată pe cancelar. La 13 iulie guvernul francez, prin ambasadorul său Benedetti, i-a pretins lui Wilhelm un angajament formal că și, pe viitor, va respinge orice candidatură a unui Hohenzollern la tronul spaniol. Considerind-o ofensatoare, regele Prusiei a respins această cerere fără drept de apel.

Se afla la masă, împreună cu generalii Roon și Moltke, când Bismarck a primit o telegramă, datată Ems, 13 iulie 1870¹, 3h 50 p.m., semnată de Abeken, consilier de politică externă, prin care cancelarul era pus în cunoștință cu „refuzul sever” al regelui Wilhelm la cererea de garanție franceză. Parcurgind depeșa, amfitrionul a pus musafirilor întrebarea dacă Prusia este pregătită să deschidă de îndată ostilitățile. „Sintem gata!” au răspuns într-un glas cei doi generali. Prin efectuarea citorva pres-

curtări, Bismarck a dat textului o formă dramatizată și jignitoare la adresa Franței. Ascultind noua versiune, Moltke a exclamat: „Ați preschimbât semnalul de retragere într-o chemare la atac!” Punind concluzia: „Esentialul este ca noi să fim cei atacați”, Bismarck a trimis telegrama ambasadelor Prusiei și presei. Rezultatul – cel scontat. „Iată războiul!” fu strigătul unanim al Europei. „Această depeșă, apreciază în memoriile sale prințul von Bülow, este poate mutarea de șah cea mai genială din politica lui Bismarck”.

Cînd, prin depeșa de la Ems, declanșa în Germania furor *teutonicus*, Bismarck conta deja pe o ambianță internațională propice, preparată cu circumspecție, răbdare, agerime și hotărîre, de diplomația sa, care își demonstrase măiestria. Ca și în 1864 și 1866, Bismarck avea Rusia de partea lui. În luna decembrie 1869, țarul Alexandru II produsese în acest sens o dovadă simbolică, dar semnificativă. Cu prilejul centenarului Ordinului Sfîntul George, însemnele clasei I ale acestei distincții ruse (rezervate numai celor ce obținuseră o victorie strălucită) au fost decernate lui Wilhelm I, *învîgătorul de la Sadowa și fost combatant în 1814*, care mulțumea „profund mișcat și cu lacrimi în ochi”. Acum, în iulie 1870, țarul comunica Berlinului și Vienei că va angaja în luptă 300 000 de oameni, dacă Austria va îndrăzni să atace Prusia. Bismarck întărea amenințarea rusă declarînd că în cazul cînd Austria ar lovi pe la spate poporul german, el va folosi toate mijloacele pentru a o zdrobi: *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo* (Vergiliu, *Eneida*); – Dacă puterile cerului nu-mi vor fi favorabile, voi pune în mișcare pe cele ale iadului (adică va incita mișcările naționale, revoluționare din teritoriile neaustriece ale împărăției habsburgice).

Printr-un emisar special a intrat în legătură cu celebrul agitator Mazzini, pentru a determina neutralitatea Italiei, care nu putea aștepta de la o Franță victorioasă recuperarea

¹ Magazin istoric, nr. 10/1970.

Romei de la suveranul pontif. Cît privește Marea Britanie, sursele de conflict erau ab-sente, pretențiile franceze față de regele Wilhelm fiind consi-derate exagerate. Astfel, nici o mare putere nu jena acțiunea Prusiei, a Germaniei. Pentru Franța însă Europa era de ne-găsit: „Nu te apropii de tigrul — scria un gazetar vienez — cînd își sfîșie prada!”

În vreme ce Le Sourd, în-sărcinatul cu afaceri al Franței, înmîna, la 19 iulie, cancelarului Bismarck declarația oficială de război, mulțimea aclama pe re-gele Wilhelm: *Heil dir im Sie-geskrantz* — Fii binecuvîntat sub coroana victoriei! La 6 au-gust, la Wörth, germani de la Baltica pînă la Alpi, prusieni și bavarezi, silezieni și turingieni, hessani și westfalieni, realizau prima mare victorie obținută în comun împotriva Franței din tot cursul istoriei Germaniei.

Schimb de scrisori la Sedan

Concomitent cu operațiile militare, Bismarck desfasura un adevărat război psihologic pentru a influența opinia pu-blică internațională în sens anti-francez După manevra cu de-peșă de la Ems, care înfațșa Franța drept agresoare, publi-carea în ziarul londonez *The Times* (25 iulie) a unui proiect de tratat ce ar fi fost propus de guvernul francez guvernului prusian, potrivit caruia, în schimbul acceptării intrării Germaniei de Sud în Confede-rația Germaniei de Nord, Franța urma să aibă mîna li-beră și sprijin din partea Pru-siei pentru anexarea Belgiei, denunța lumii pe Napoleon III ca vinovat de intenții contrare dreptului internațional.

La 1 septembrie, în zona Se-dan, se producea celebrul schimb de scrisori între împă-

ratul Franței și regele Prusiei². „Domnule, fratele meu. Ne-puțin muri în mijlocul trupelor mele, nu-mi rămîne decît să-mi predau sabia în mîinile Maies-tății Voastre. Bunul frate Napo-leon, Sedan, 1 septembrie 1870”.

„Domnule, fratele meu. Re-gretînd împrejurările în care ne întîlnim, primesc sabia Maies-tății Voastre și o rog să bi-nevoiască a numi pe unul dintre ofițerii săi, cu depline împuter-niciri, pentru a trata condițiile capitulării armatei care s-a bă-tut alături de vitejește sub or-dele sale. Din partea mea, am desemnat în acest scop pe ge-neralul von Moltke. Sînt al Maiestății Voastre, bunul frate Wilhelm. În fața Sedanului, 1 septembrie 1870”.

A doua zi, Wilhelm s-a întîl-nit cu Napoleon. După un sfert de oră cel ce intrase ca împă-rat parăsea clădirea în calitate de conte Pierrefonds. Și în timp ce fostul împărat francez era condus spre castelul Wil-helmshöhe³ pentru ca, sub paza a 500 de grenadierei ina-mici, să-și plîngă soarta în fața portretului mamei sale, regina Hortensia, regele pru-sian Wilhelm toasta pentru ar-tizanii victoriei: „Dumneavoa-stră, ministru de război, von Roon, ați ascuțit sabia Noas-tră; dumneavoastră, general von Moltke, ați ridicat-o de-a-supra capului; iar dumnea-voastră, conte Bismarck, diri-jind de ani de zile politica Noastră, ați condus-o la acest punct culminant. Să ridicăm paharul în sănătatea celor trei șefi pe care i-am numit, în să-nătatea armatei și a fiecărui german care, în măsura puteri-lor sale, a contribuit la izbîn-zile noastre”.

Ceea ce pentru Bismarck era „un eveniment al istoriei mon-diale”, pentru Franța constituia

un dezastru lipsit de glorie, tu-nebru, neronian. Războiul, care pîna la capitularea lui Napo-leon III avea un caracter națio-nal, de apărare, s-a transfor-mat într-unul de cîtopire. La 19 septembrie, trupele germane încercau Parisul: „Numai asta aveți pentru a vă apăra? — întrebă cu cîteva săptămîni mai înainte generalul rus Tottle-ben, celebrul apărător al Se-vastopolului, pe generalul Tro-chu, care-i prezentase fortifica-țiile Parisului. „Da, nu avem decît așa ceva” — a fost răs-punsul. „Eh! Asediul va dura doar 15 zile!” Dar Parisul a re-zistat cu înverșunare tot tim-pul războiului⁵.

În decoul dramatic, pregătît prin fier și sînge, avea să-și in-cununeze Bismarck opera capi-tală: fondarea Imperiului ger-man.

Înfrîngerea Franței era doar o condiție pentru aceasta. Cea-laltă o constituia obținerea acordului interior pentru reali-zarea unității politice. De aceea, operațiile militare au fost secundate de o amplă ac-țiune în această direcție.

După 935 ani

Pentru ralierea statelor de partea cauzei, Bismarck a lup-tat pe două fronturi: împotriva tendințelor prusiene de împu-nere autoritară față de opiniile altora și împotriva pozițiilor particulariste ale unora dintre state. Negocierile desfașurate, întrunit sau individual, la Mün-chen și la Versailles, s-au sol-dat cu un acord deplin, astfel că la 6 ianuarie 1871 regele Lu-dovic II al Bavariei — statul care opusese cel mai mult idei de unitate dorința de a-și con-serva statutul de pînă atunci — remitea, prin curier, cancelaru-lui Bismarck toate actele de aderare ale principilor domni-tori la un imperiu federal.

Cu mare dificultate s-a des-fășurat munca de convingere a

² Magazin istoric, nr. 11/1970, 1-3/1978.

³ Victoria de la Sedan a generat de îndată ample comentarii cu privire la efectele pe plan internațional. „Suc-ceesele militare germane nu sînt abso-lut indiferente pentru relațiile dintre Turcia și România — consemnează memoriile regelui Carol I al României. Poarta vede că e în interesul ei să menajeze pe printul de Hohenzollern de pe tronul României și ca nu are de așteptat decît bine pentru Imperiul otoman din partea Germaniei întă-rite

⁵ În al său *Jurnal de război 1870-1871*, împăratul Frederic III, pe atunci print moștenitor, notează ca Bismarck i-a repropus generalului Moltke faptul de a fi asediat capitala Franței și de a nu fi așteptat, după Sedan, deznodămîntul evenimentelor în Champagne.

¹ Impresia produsă asupra Belgiei, Angliei și a întregii Europe de aceste dezvalurii nu a mai putut fi contracarata de declarația lui Benedetti, fostul ambasador al Franței, cum ca acea cîorna scrisă de mîna lui reproducea de fapt ideile dictate de Bismarck. „S-ar putea reproșa lui Bismarck — comentarea von Bulow — că a pacali-t pe Benedetti și Napoleon III. Ar fi fost mai bine să se lase pacalit de ei?”

regelui Wilhelm să accepte titlul de împărat. „Problema cea mai dificilă, cea care îmi provoacă cea mai mare neliniște este a titlului de împărat” – spunea regele Wilhelm, care nu putea desprinde de acest concept de revoluția de la 1848–1849 și de faptul că Imperiul romano-german fusese peste un secol ostil regalității prusiene. Pentru Bismarck însă, adoptarea de către rege a titlului de împărat era o necesitate politică, un element eficient de propagandă pentru unitate și centralizare. „Ce vreți să fac cu acest titlu de *Charakterisierter Major*?” (capitan trecut la pensie cu gradul de maior) se lamenta regele. „Maiestatea Voastră – îi replica primul său sfetnic – nu poate rămâne pe vecie un substantiv neutru – *Das Präsidium*” (președinte al Confederației Germaniei de Nord). Pentru a-l convinge, Bismarck a antrenat pe Ludovic II, regele Bavariei, să semneze o scrisoare către Wilhelm, care reproducea principalele argumente în favoarea demnității imperiale. Se adăuga și o constrângere indicată de textul modificat al Constituției Confederației Germaniei de Nord, ce urma a se extinde și asupra viitorului imperiu, prin care Parlamentul consacra demnitatea de împărat.

După ce, în sfârșit, a fost de acord, regele a început cu obiecțiile: împărat german sau împărat al Germaniei? „Voi fi împărat al Germaniei sau nu voi fi deloc” – se irită Wilhelm în ultima reuniune din 17 ianuarie 1871, dedicată definitivării ceremoniei solemne de proclamare a imperiului. „Am făcut remarcă, spune Bismarck, că formula împărat german cu adjectiv și cea de împărat german cu substantiv la genitiv erau diferite din punct de vedere lingvistic și istoric. Se spunea împărat roman și nu împărat al Romei; țarul nu se numea al Rusiei, ci împărat rus și chiar al tuturor rușilor (vserossiiski)... Sub Frederic cel Mare și Frederic-Wilhelm II thalerii purtau inscripția *Borussorum* și nu *Borussiae rex*. Titlul de împărat al Germaniei implica pretenții suverane asupra teritori-

lor neprusiene și principii nu vor fi dispuși să le recunoască. Scrisoarea regelui Bavariei arată că exercitarea drepturilor prezidențiale vor fi legate de titlul de împărat german. În sfârșit, acest titlu, la propunerea Bundesratului, a fost admis în noua redactare a articolului 11 al Constituției. Dar regele a ordonat că (la ceremonia proclamării imperiului – n.n.) nu va fi vorba de împărat german, ci de împărat al Germaniei”.

Pe data de 18 ianuarie 1871, Sala Oglinzilor din palatul de la Versailles este plină de prinți, generali și ofițeri din toate armele și din toate statele germane. În uniforma Regimentului 1 de gardă, cu panglicile Ordinului Vulturului negru la piept, își face apariția Wilhelm I. După un Tedeum, urmat de toți cei prezenți, se îndreaptă spre estrada înălțată în fața Salonului războiului, de unde declară „puternicilor prinți, aliații și confederații” săi că acceptă de la ei, egalii lui (nu de la supuși), coroana imperială ereditară, „în speranța că va putea, cu ajutorul lui Dumnezeu, să-și îndeplinească datoria de Kaiser pentru binecuvîntarea Germaniei”. În uniforma de general de divizie, cancelarul Bismarck dă apoi citire proclamației imperiale (întocmite de dînsul) către *poporul german*. În numele reprezentanților statelor federalizate, marele duce de Baden împacă și „ordinul” regelui Prusiei și prevederile Constituției Imperiului, strigînd puternic „Trăiască Maiestatea Sa imperială împăratul Wilhelm!” La un semn al prințului moștenitor, muzica atacă marșul *Hohenfriedberg*, compoziție proprie a lui Frederic cel Mare. Astfel, după 935 de ani de la prima formă dată de Otto cel Mare Imperiului german, se naște, ca o emanație a principiilor domnitorii, cel de-al doilea Reich. ■

(Va urma)

„AVENTURILE” NEUTRALITĂȚII

(Urmare din p. 76)

boiului, s-a auzit un glas care a reușit să sintetizeze ce a însemnat – totuși – în acei ani crunți ai omenirii neutralității Elveției. A fost glasul lui Winston Churchill. Aprecierile lui, conținute într-o scrisoare trimisă de la laita ministrului britanic de externe, Anthony Eden, rămas la Londra să conducă, în absența premierului, întregul cabinet, își îmbogățesc semnificația în lumina faptului că ele aparțin unuia dintre cei mai dîrzi combatanți din război, conducătorului unui stat care nu o dată a remis Elveției note de protest și unui venerabil bătrîn, cu o imensă experiență politică. În scrisoarea sa, Churchill afirma între altele: „Dintre toate statele neutre, Elveția are cel mai mult dreptul la un tratament special. Ea este unica punte între noi și neamurile de care, acum, sîntem despărțiți într-un mod atît de cumplit. Nu are nici o importanță dacă a fost în măsură să ne acorde avantajele comerciale pe care le așteptăm de la ea sau dacă, pentru a-și apăra existența, a dat, poate, prea mult Germaniei. Ea a fost un stat democratic, care a luptat pentru propria libertate și independență”. Premierul britanic avea să-și completeze aprecierile prin mesajul trimis, în ajunul zilei Victoriei, președintelui Confederației, prin care mulțimea poporului elvețian pentru inestimabilele servicii aduse de acesta umanității și preciza că întregul popor britanic îi împărtășește simțăminte.

Cuvintele lui Churchill exprimau, într-o formă mai amplă, ideea comprimată la sfîrșitul primului război mondial și atribuită ilustrului prim-ministru al Franței, Georges Clemenceau, artizanul victoriei din 1918: „Dacă în această Europă, greu încercată, n-ar fi existat Elveția, ea ar fi trebuit inventată”. ■

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

1914-1918

RAYMUND NETZHAMMER

La Einsiedeln, trenul de Zürich obosește și caii putere ai locomotivei nu mai pot urca spre crestele Alpilor Elveției. Abația benedictină poartă taimă locului de peste o mie de ani și, de unde senzația că, pierdută în munți, la capătul pământului, mănăstirea ne-ar putea oferi surprize mai mari decât celebritatea localnicului Paracelsus (1493-1541), una dintre cele mai pitorești figuri ale Renașterii, arhiva, cu pădurea ei de documente, te copleșește cu nebănuite comori. Nebănuite și surprinzătoare mai ales pentru istoria românilor, cu care n-ar părea să fi avut contacte. N-ar părea, dar...

De aici, a venit la București, în 1903, ca rector al Seminarului catolic arhiepiscopal, Raymund Albin Netzhammer (născut la 19 ianuarie 1862, în cochetul Erzingen din Baden) și devenit, din 1905, arhiepiscop al locului, până în 1924, cind s-a retras din nou în domeniile Einsiedeln ca arhiepiscop titular de Anazarbus. Atunci cind călugărul, profesorul, geograful, tehnicianul și savantul poposea pe malurile Dimboviței nu bănuia că „patimile” sale din Alpi — trigonometria sferică și instalațiile electrice — vor putea fi

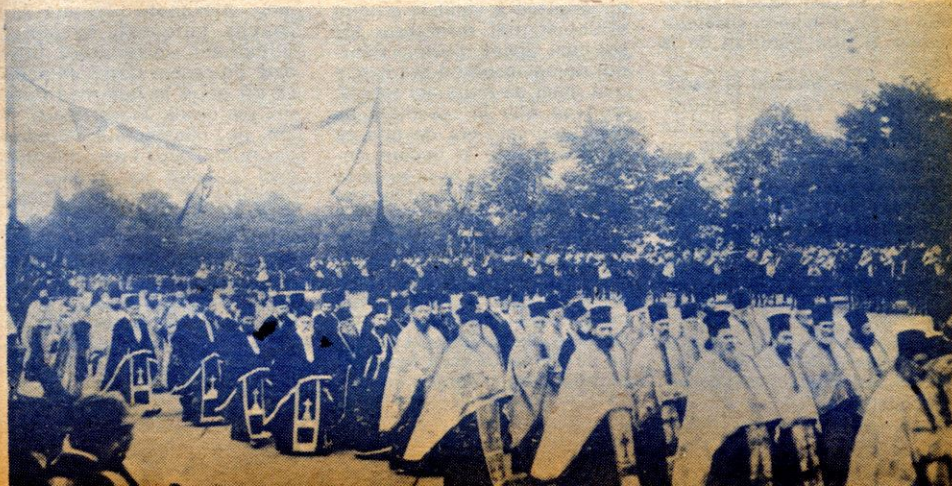

depășite de atașamentul față de România, țară de care avea să se lege pentru toată viața cu întreaga sa ființă.

Nu mai așa se explică de ce în colecțiile abației se află minunate peisaje românești datorate pictorului Kaindl un potir din aur și argint bătut cu perle, rubine și topaze dăruit de Carol I și portretele regelui semnate de Szathmary. Toate acestea — piese de mare valoare artistică — sint depășite însă cu mult de bogățiile arhivei păstrate sub titlul Fondul Netzhammer. Fondul impresionează prin dimensiunile sale intelectuale, dar și colosalul univers românesc pe care îl

proiectează.

Rareori se întâlnesc oameni cu o viață atât de ordonată. Netzhammer a fost un campion în această privință. În Arhiva Arhiepiscopiei catolice din București, de pildă, nu există un singur petic de hirtie de cancelarie care să nu fi fost inventariat, nici un act neanalizat, nici o ciornă nestudiată. Dar la Einsiedeln, unde lăzile sint mult mai bogate în colecții, ordinea a mers pînă acolo încît cutiile au fost ordonate și prelucrate conținând chiar și recenzii apărute după moartea

lui Netzhhammer, survenită la 17 septembrie 1945.

Bibliografia lucrărilor lui antume începe cu Tratatul de trigonometrie plană și sferică (1889) și sfârșește, după un lung sir de titluri, cu Domul mănăstirii Sf. Gheorghe din Stein am Rhein (1943). Între ele se încadrează opere de mare interes pentru români și istoria lor, de departe predominante ca număr și amploare: Despre condițiile religioase în România (o schiță a Bisericii ortodoxe române publicată în 1902), Creștinătatea în vechiul Tomi (1903), Creștinismul antic în Dobrogea (1906), La Adamclisi (1906), Harta României (1907), Biserica țării și răscălașii țărănilor (1907), Din Razelm — călătoria prin lumea abandonată (1907), Reședința episcopală din București (1923) etc.

Manuscrisele altor lucrări (articole în diferite periodice, corespondență, note zilnice, memorii)¹, dificil de cuprins într-un sumar inventar, aduc un complex sistem de relații din lumea românească (sau din cea străină dar în care Netzhhammer a integrat-o pe cea românească), numeroase personalități de nivel internațional. În cele 35 caiete de note — câteva mii de pagini — scrisul său mărunț și ordonat a înregistrat totul: împărați și regi ai zilei, diplomați și militari, oameni politici și de cultură, pontifi, evenimente și întâmplări dintr-o lungă perioadă de timp căreia i-a fost maror avizat și fin observator. Interesul

pentru istoria și destinul românilor nu l-a părăsit nici după ce a plecat din țara noastră. O dovadă în acest sens este însuși faptul că a prelucrat o parte din notele sale din caiete, reunindu-le în 5 volume pe care le-a intitulat Amintiri din România (1905-1925). Din aceste amintiri am detașat fragmentele publicate în numărul trecut al revistei Magazin istoric și tot din ele vom reproduce alte fragmente în cadrul acestui serial (versiunea românească a textelor pe care le reproducem ne aparține).

Rîndurile acestora nu se vor o evocare. Ele sînt doar expresia grațitudinii datorate unui binevoitor și sincer slujitor al binelui și adevărului, celui care, fiind trimis din Roma la București, fusese sfătuit: „Să fii un bun român!” Aceste cuvinte roșite de papa Pius X i-au fost busola cu care a urmărit evenimentele nu numai în timpul misiunii sale în România, ci și după aceea, cînd, departe fiind, stătea cu urechea la Radio, nerăbdător să afle veștile din București: „Ziarele aduceau știrile a doua zi, prea tirziu!”

Dar să reinnodăm firul amintirilor arhiepiscopului Netzhhammer despre oamenii și evenimentele din epoca ce a concentrat energia și acțiunea românilor în ceea ce istoria avea să înregistreze sub numele de războiul pentru reîntregirea neamului.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1914

Sîmbătă, 10 octombrie. De dimineață la ora 8, vine cu totul emoționat din casa lui, prietenul și vecinul meu, bătrînul domn Wilhelm Knechtel și spune că s-a anunțat chiar adineauri de la Palatul regal ca regele a decedat azi în zori, la 6.30, la Sinaia. Knechtel avea lacrimi în ochi; de peste 40 ani, pentru el — directorul grădinilor — regele era un prieten și de nenumărate ori se plimbasera împreună prin grădinile palatelor regale și prin padurile de la Sinaia.

M-am dus imediat la canonicul Auner, parohul catedralei; am dat dipozitie sa se traga clopotele de doliu cu solemnitate și am aranjat ca de îndată catedrala sa fie împodobită cu ornamente de mare doliu, iar în ziua urma-

toare, după predica de duminică, sa se spună cu voce tare de cinci ori *Tatăl nostru* pentru odihna sufletului regelui intrat în veșnicie... La palatul de reședință n-am putut sa ma înscriu pentru ca la ora 9 nu erau inca expuse registrele (pentru condoleanțe). La ora 9.30 mi-a sosit telegrama din partea mareșalului Curiții: „Sa majesté le Roi est mort subitement ce matin à 6 heures”.

De la manastirea Doamnelor engleze a venit la palatul arhiepiscopal directorul lor spiritual, Josef d'Esther. Bătrînul domn reverend era foarte trist, caci de mulți ani regele, cînd se afla în reședință sa din București, era de fața ca sa zicem așa, în fiecare duminică la slujba și la predica sa, iar el traie întotdeauna speranța ca va putea sa-și pregateasca regescul prieten pentru cel din urma ceas prin împartășirea cu Sfintele taine. Iar acum iubitul rege moare de moarte subita! Domnul d'Esther era de parere ca se putea celebra fara nici o dificultate o slujba pentru

odihna sufletului regelui, care ramasese catolic. Ași fi vrut sa-i comunic fostului duhovnic al regelui dispoziția sosită de mult de la Roma, bazata pe premisa ca regele dispusese în testamentul sau sa fie înmormintat într-o biserică ortodoxă, dar pentru o asemenea comunicare detaliată nu era timp acum, caci se anunțase o vizita pe care nu voiam sa o las sa aștepte.

Cu mare emoție și intristare a intrat la mine prietenul meu Alexandru Tzigara-Samurcaș (ortodox), directorul Bibliotecii universitare fondate de regele Carol. Pingea ca un copil în fața mea pentru pierderea îngrozitoare și atît de neașteptată. Credea ca numai eu l-ași mîngîia, caci puteam sa înțeleg ce pierduse el odată cu regele. Domnul Tzigara a stat o ora.

Prietenul meu, prințul Șerban Cantacuzino [fiul lui Gh. Gr. Cantacuzino-„Nababul”] a telefonat și mi-a pus întrebarea ce aveam de gînd sa fac? Raspunsul meu a fost: „Sa aștept!” Principele mi-a facut cunoscuta intenția sa

¹ O capodoperă a genului este și colecția numismatică a lui Netzhhammer, căreia i-a atașat și o *bibliotecă numismatică*. Sînt 1.438 piese, păstrate în 57 sertare x 24 cutii; cele mai multe monede provin din România (Histria, Tomis, Callatis, Viminacium etc.).

Convoiul funebru. în ziua înmormintării lui Carol I: de la Palatul regal (p. 83)... pînă la Gara de Nord

de a merge îndată la prietenul sau, liderul politic Take Ionescu, și sa insiste la el ca regele catolic sa fie înmormintat tot catolic. Nu l-am împiedicat.

Înca înainte de amiaza am telegrafiat papei Benedict XV și nuntului apostolic de la Viena vestea despre moartea subita a regelui. Dupa-amiaza, la ora 3, parohul catolic Benedikt Volgner de la Sinaia mi-a telegrafiat, în numele și din dispoziția reginei Elisabeta, ca regele murise pe la ora 7 dimineața. Răspunsul meu pentru înalta doamna îndurerata suna: „Eu insumi adinc plecat de durere pentru pierderea atit de iubitului și bunului rege, îl rog pe Dumnezeu sa binevoiasca, prin har, tarie și putere, sa asiste pe Maiestatea Voastra și în acest ceas atit de greu. Ne rugam pentru marele și neuitatul rege”.

Duminică, 11 octombrie. La ora 9 dimineața este anunțat ministrul cultelor, domnul [I.G.] Duca. El solicită o convorbire în legătură cu solemnitățile de doliu care trebuie organizate pentru defunctul rege. Noul rege Ferdinand i-ar fi spus că va putea cade lesne de acord cu arhiepiscopul. Ministrul mi-a comunicat programul stabilit, pentru transportarea trupului neînsuflețit [de la Sinaia la București]. Acesta va sosi de la Sinaia cu trenul de miine dimineață, la gara Mogoșoaia de pe linia București-Constanța. Acolo va fi primit de Curte și

de înaltele autorități civile și militare; după o slujbă religioasă, va fi condus în oraș într-un convoi solemn, urmat de popor și tineret școlar, ce va străbate Șoseaua Kiseleff și Calea Victoriei. S-a declanșat atunci următorul dialog:

— Domnule arhiepiscop, ți-neți să participați cu clerul dvs.?

— Desigur, domnule ministru, dorim să participăm, dar firește, aceasta numai dacă clerul ortodox nu este și el de față sau cel puțin nu celebrează.

— Clerul ortodox nu poate, firește, lipsi: întregul sinod se va afla la Mogoșoaia și va ține acolo și serviciul funebru bisericesc.

— În cazul acesta, nu țin să particip cu clerul meu.

— Bine! Asta simplifică mult problema. În orice caz, o dificultate mai puțin! Trupul neînsuflețit va fi expus la Mitropolie sau în altă biserică ortodoxă?

— Nu. Va fi dus direct la palatul de reședință și va fi expus acolo pe catafalc, în marea casă a scăriilor din vestibulul aflat în fața Sălii Tronului.

Acum, atit pe ministru cit și pe mine, ne apăsa întrebarea cu privire la modul de participare a arhiepiscopului și a clerului catolic la solemnitățile de înmormintare propriu-zise. Am întrebat fără ocol:

— Unde va fi înmormintat regele?

— În biserica Mănăstirii

Curtea de Argeș!

— Așa-i domnule ministru, că aceasta este o biserică ortodoxă?

— Desigur, domnule arhiepiscop!

— Locul meu nu poate fi într-o biserică ortodoxă, așa că nu pot participa la solemnitățile de înmormintare de la Curtea de Argeș.

— Bine! Bine! Dar veți lua parte la convoiul funebru, în ziua înmormintării, de la Palatul regal pînă la gară?

— Deoarece și cu acest prilej clerul ortodox va binecuvînta trupul neînsuflețit, găsesc că prezența noastră nu este convenabilă.

Deoarece instrucțiunile de la Roma excludeau orice participare, sub orice formă, a arhiepiscopului, și pentru că în toate împrejurările trebuie să se evite o așa-numită „communicatio in sacris” [împărtășirea întru cele sfinte], am răsuflet ușurat cînd ministrul cultelor n-a obiectat nimic față de intenția mea de a mă ține cu totul departe de solemnitățile funebre publice.

Apoi dl. Duca mi-a comunicat dorința regelui Ferdinand ca și catolicii să se roage la palat lîngă trupul neînsuflețit al regelui decedat. Aceasta era posibil, dacă se evita să se afle în același timp la un loc catolicii și ortodocșii. Am căzut atunci de acord ca arhiepiscopul și clerul catolic să se prezinte în ziua următoare, seara, iar în următoarele trei zile înaintea

de amiază, în fața catafalcului cu trupul neînsuflit.

Acordul se realizase în câteva minute și mulțimea amindoua părțile. Bineînțeles, în timpul tratativelor plecasem tot timpul de la ideea ca înmormintarea în biserică ortodoxă a Măstărilor Curtea de Argeș era o dispoziție testamentară a regelui Carol. Era îndobște cunoscut că de mult ținea el la această preafrumoasă zidire românească restaurată de el. La plecare, ministrul a mai spus că testamentul regelui era mișcător de frumos și că se gândise și la Biserica catolică a României cu o sumă frumoasă.

De la Iași ne sositese vicarul general, P. Ulderich Cipollini; este trimis de episcopul său, Monsignore Camilli, ca să se informeze ce are de făcut Biserica catolică cu prilejul morții regelui țării. După-amiază se intrunesc Corpurile legislative, în fața cărora noul rege Ferdinand depune jurământul constituțional...

Seara, sositese următoarea telegramă de la papa Benedict XV: „Cu durere aflăm de pierderea Măiestrii Sale Regelui Carol al României; binevoiti să exprimați sincerele noastre condoleanțe noului rege, ilustrei sale familii și guvernului său. Benedict XV”.

Bucuria mea este mare pentru această comunicare a sfântului parinte...

Sîmbătă, 17 octombrie. După ce ortodocșii l-au înmormintat ortodox pe regele catolic, am considerat că este necesar să fac ceva pentru a salva onoarea convingerilor sale catolice. În acest scop, am dat spre publicare, în revista proguvernamentală *Indépendance Roumaine*, scrisoarea regelui Carol din 25 septembrie 1914 către papa Benedict XV, în care el îl saluta și-l felicita pe noul papa. Scrisoarea avea și semnificația unei profesiuni de credință a primului rege decedat al României. Publicarea și-a arătat efectul, antrenînd pentru noi însă și o mică neplăcere.

Seara mă vizitează domnul președinte al Consiliului de Miniștri, [Ion I.C.] Brătianu. Din nou și-a exprimat marea satisfacție pentru atitudinea mea conciliantă; totul se desfășurase fără incidente și soluția dată mulțumise pe toată lumea. În fond, a fost chiar păcat, și-a dezvoltat ideea dl. Brătianu, că nu am putut fi prezent la Curtea de Argeș; ceremonia a fost copleșitoare. A descris în mod captivant cortegiul funebru, oameții nesfîrșit de mulți, toți cu lumînări aprinse, cerul mohorît, atmosfera de toamnă în peisajul colorat, vechile ziduri și turnuri ale orașului, splendoarea bisericii restaurate de rege, care a devenit acum pentru el un mausoleu frumos ca în basme!

— Este, desigur, regretabil, am spus eu, că nu am fost și noi de față; și totuși am fi putut și ar fi trebuit să fim de față.

Președintele Consiliului de Miniștri a ciuit urechile și mai mult cînd l-am întrebât direct pentru ce, de fapt, nu lasase ca regele să fie înmormintat după prevederile din testament, stabilite de el? La început, n-a vrut să răspundă chiar așa direct la întrebare. Eu am explicat că regele ar fi vrut în fond o înmormintare catolică, căci dispoziția sa neechivoca din testament cerea ca trupul său neînsuflit să fie binecuvîntat de un preot catolic, ceea ce, totuși, nu voia să însemne nimic altceva decît o dispoziție pentru o înmormintare catolică. În plus, regele nici nu ceruse să fie înmormintat în biserică, ci lînga biserica de la Curtea de Argeș, unde binecuvîntarea și înmormintarea ar fi putut să fie facute de către arhiepiscopul catolic. Dl. Brătianu a negat că încă de la prima lectură a testamentului remarcase acel ciudat „lînga biserică”. După aceasta se anunțase imediat regina Elisabeta, că sa obțină lamuriri cu privire la „lînga”. Regina i-ar fi spus: „Știți cît de delicat era regele; ar fi dorit, desigur, sa nu fie înmormintat lînga, ci în biserică; dar nu îndrăznise sa ceară acest lu-

cru, ca sa nu scandalizeze, în calitate de catolic, pe ortodocși și ca sa nu provoace greutăți”. În urma acestei lamuriri și cînd s-a avuț și certitudinea că nu era de temut nici o obiecție din partea episcopului ortodox de la Curtea de Argeș, se hotărîse sa treacă peste voința exprimată de rege și sa-l înmorminteze în biserică...

În modul cel mai prietenesc, dl. Brătianu m-a invitat sa fac o vizita la moșia sa Florica...

1915

Marți, 14 decembrie. Fiind rugat de un prieten român să obțin de la Legația austro-ungară o informație într-o problemă, m-am dus seara la ora 6 la ministrul plenipotențiar, contele Czernin, pe care nu-l mai văzusem de luni de zile. Chiar de la primele vorbe de salut ne-am aflat pe tărîmul politicii, căci ministrul plenipotențiar m-a întrebat imediat:

— La-ți văzut deseori pe rege?

— Da, de cîteva ori, după liturghie, în strada Esculap.

— Ar trebui să înapunești odată energic, să faci ordine și să aducă alți oameni la cîrmă!

— Desigur, Excelență, dar dvs. trebuie să-l ajutați pentru aceasta! Fără un motiv palpabil, de azi pe mîine, regele nu poate să demită cabinetul Brătianu. Dacă doriți un guvern care să vă fie prieten

— Marghiloman, Maiorescu sau Carp — trebuie să-i faceți pe agrarieni [conservatori] să fie împotriva liberalilor, să nu le cumpărați recolta, ci să-i lăsați să se sufocă în cerealele lor. Puterile Centrale fac însă contrariul. Ultima recoltă plătită românilor nici n-au expediat-o încă din țară, iar acum se intenționează să li se cumpere cu aur și noua recoltă. Va fi un aur pentru a purta război împotriva voastră!

— Aveți vreo însărcinare?

— Nicidecum! Vin pentru o informație într-o afacere de import-export.

După rezolvarea acestei probleme, s-a reluat discuția

politică. Contele Czernin explică acum că România a devenit „cantitate neglijabilă” pentru Puterile Centrale, căci intrarea României de partea lor ar putea cel mult să-i împingă ceva mai înapoi pe ruși, dar în marele război mondial n-ar avea nici o influență. Această intrare ar putea să aibă chiar urmări rele, dacă cumva cîteva regimente [românești] ar trece de partea dușmanului. S-a ajuns la acel punct că pentru intervenția românească nu s-ar mai putea face nici o concesie teritorială, afară poate doar de Basarabia; sigur, nici un metru pătrat din Bucovina. După părerea contelui, românii înțeleg astăzi imposibilitatea de a porni război împotriva Puterilor Centrale: ar însemna o sinucidere; austriecii și germanii ar veni de sus, bulgarii de jos, așa că în patru săptămîni România ar fi terminată și ar putea să dispară de pe hartă, ca și Serbia.

Contele Czernin își imaginează bilanțul războiului pentru România în felul următor: va lua naștere o Bulgarie mare, iar România va rămîne mică; românii sînt urîți, așa cum sînt și azi, și chiar și la Paris, și vor fi disprețuiți ca fiind „prea deștepți”, trădători și lași; în interiorul țării își va face loc o anarhie primejdioasă pentru dinastie. Pentru toate acestea va fi făcut răspunzător Brătianu, dar oalele sparte le va plăti regele.

Este interesantă aprecierea făcută colegilor săi diplomați. Pe diplomații Puterilor Centrale de aici [din România] îi consideră drept niște proști, ceea ce ar putea fi adevărat, dar cei din partea adversă ar fi mult mai proști și de fapt merită niște monumente pentru binefacerile făcute pînă acum Puterilor Centrale. Dintr-aceștia fac parte francezul Blondel și englezul Barclay, cu uricioasa sa nevastă. Dar informații atît de incorecte ca [italianul] Fasciotti n-a trimis nimeni la el în țară; la Roma a fost crezut și de aceea au trecut italienii la atac, ei, care pînă azi, au deja pierderi de o jumătate de milion de vieți omenești...

Se înțelege că dl. ministru plenipotențiar nu are nici un interes pentru fugarii și dezertorii români din Transilvania. [Vasile] Lucaciu nu mai există pentru monarhie, căci el va fi predat chiar și dacă românii vor merge alături de ea. Pentru Lucaciu, Goga, Drumaru și alți cîțiva nu va putea exista niciodată o amnistie. Lucaciu a voit odată să se apropie de contele Czernin, pentru a-i explica limpede punctul său de vedere și concepția lui. Contele îi spusese însă mijlocitorului, un înalt funcționar român, că o să-l vadă cu plăcere pe Lucaciu, dar numai în ziua cînd va fi spînzurat; el însuși are de gînd să-i pună ștreangul de gît...

Am stat o oră bună la vioiul conte și a fost foarte interesant să-l auzi vorbind pe acest om cu temperament sangvin. Astăzi era plin de încredere!...

1916

Joi, 4 mai. Cînd am fost azi la doamna Sturdza în vizită protocolară, bătrîna doamnă se afla în salonul ei cu multe tablouri în ulei, statui și busturi, în conversație cu două domnișoare pe care încă nu le cunoscusem. Am stat un pic și voisem să mă retrag, dar doamna Sturdza m-a reținut cu observația că are ceva important să-mi spună. Cum tinerele fete au plecat, a închis ușa salonului și s-a așezat la o masă de marmură splendid încrustată, pe o sofa de culoare deschisă cu perne galbene. Purta o rochie neagră de văduvă. Totul contrasta. Pe chipul fin, slab și palid, ochii îi străluceau și buzele îi tremurau ușor.

Inteligenta doamnă, care pînă în ultimele zile ale regelui defunct și ale soțului ei [D.A. Strudza] [mort și el], domnise în societatea bucareșteană și dădea tonul în privința artei, a literaturii și muzicii, dar a cărei stea coboară și este pe cale să se stingă, începu să-mi spună:

— Domnule arhiepiscop, dvs. cunoașteți țara noastră și o iubiți. Vă mulțumim pentru acest lucru! România este o țară frumoasă și bogată; re-

gele Carol s-a jertfit pentru ea și a realizat mult. Acum însă începe să decada. Această femeie — nu trebuie să pronunț numele ei — [aluzie la regina Maria] este o mare nenorocire pentru țară!

Vocea i se înecă, gura îi tremură și o vîna tresări pe chipul-i palid. Apoi madame Sturdza începu să-și înșire motivele afirmației: nenorocire pentru țară!, amintindu-le punct cu punct. După părerea ei, „această femeie” este nesocotit de luxoasă și cere, ceea ce este și mai rău, același lux și anturajului ei. În al doilea rînd, predică imoralitate în scrierile ei murdare și din nefericire a dedicat cea mai rea dintre scrieri fiului ei Carol și a pus-o pe fiica ei să lucreze la ilustrarea scrierii sale. În al treilea rînd, este o rea educatoare, nu îndepărtează anturajul și camarazii imorali ai fiului și nu își supăveghează fiica mai mare, cu care se poate întîmpla o adevărată nenorocire. În al patrulea rînd, această femeie este răspunzătoare pentru anumite slăbiciuni ale soțului ei, care însă, din fericire, nu a creat nimănui prin aceasta vreo influență politică. În sfîrșit, această nefericită femeie face politică, o face în spatele soțului ei, are proprii ei emisari și întreține cele mai vii relații cu legațiile a două țări care sînt cele mai ostile României.

După ce madame Sturdza care nu putea și nici nu voia să se resemneze cu noile condiții, și-a dezvoltat punctele de nemulțumire și amărăciune, a intrat în salon noul atașat militar german, generalul von Hammerstein, ceea ce a făcut ca discuția să capete brusc o altă turnură. După plecarea mea, Hammerstein, care, acum cîteva ani, a mai ocupat acest post la Legația germană și deci cunoaște societatea și situațiile din București și din România, a trebuit să auda probabil aceleași păreri despre cea femeie, al cărei nume nu putea să fie pronunțat de buzele doamnei Sturdza... ■

(Va urma)

IN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronica măruntă

• Cu începere de la 8 septembrie 1941, camuflarea luminilor se va face de la orele 19.30, în loc de ora 20 prevăzută în ordonanța nr. 3 din 22 iunie 1941 a Comandamentului Militar al Capitalei.

• Monitorul oficial berlinez — scrie Universul din 8 septembrie — publică ordonanța polițienească, dată la 1 septembrie 1941, cu privire la însemnările distinctive ale evreilor. După această ordonanță, este interzis oricărui evreu mai mare de 6 ani să apară în public fără un semn distinctiv. Acest semn constă dintr-o stea în șase colțuri, de stofă galbenă, cusută pe haina în partea stînga a pieptului. Ordonanța are valabilitate în Marea Reich german și în protectoratul Boemiei și Moraviei. Ea intră în vigoare la 15 zile după publicare.

• Universul din 5 septembrie publică un comunicat dat de Ministerul propagandei naționale despre confiscarea unor discuri de gramofon cu imprimări jignitoare pentru religia de stat: „În urma unei întîmpinări a Sfințului Sinod, prin care se semnala caracterul jignitor pentru religia de stat și slujitorii săi al unor discuri de gramofon; pe baza avizului Comisiunii pentru controlul imprimării sunetelor și potrivit dispozițiilor art. 8 din Legea de la 30 mai a.c., Ministerul propagandei naționale a dispus, prin decizia ministerială nr. 6 812/1941, confiscarea discurilor Botezul lui Mihaela cu nr. Columbia DV 88 și Nunta țărănească cu nr. Columbia D 15788-15789.

Prin această decizie, vânzarea discurilor amintite este oprită sub sancțiunile prevăzute de lege, iar executarea ei cade în sarcina organelor de stat, care vor proceda la confiscarea negativelor metale și a discurilor aflate în circulație, oriunde s-ar găsi”.

Septembrie 1941 este luna în care, cu doi ani în urmă, fără nici o declarație prealabilă de război, trupele hitleriste invadează Polonia, începînd astfel cea mai mare conflagrație cunoscută vreodată de omenire. În vreme ce în Europa, Asia și Africa, pe continente, mări și oceane măcelul toacă viețile omenesci cu miiile, și țara noastră începe să resimtă durerile războiului în care s-a angajat de la 22 iunie 1941, inițial pentru redobîndirea pămînturilor strămoșești.

Paginile ziarelor bucureștene aduc zilnic noi și noi vești de pe teatrele de luptă, dar și despre tot mai numeroasele victime ale acestui război. Astfel, în ziua de 17 septembrie, pe cîmpul de luptă de la Odessa, generalul de brigadă Al. Ioanițiu, încețaza prin moartea sa, de a mai fi șeful Marelui Cartier General.

În ziarul *Timpul*, din 21 septembrie, generalul de divizie Constantin Pantazi evoca figura acestei personalități militare: „De copil, din Liceul militar din Iași, și-a manifestat însușirile deosebite intelectuale, înțelegere imediată și putere de sinteză. Intellectualitatea îi era dublată de un caracter constant, cu simțiri delicate stăpînite de un temperament calm”.

Din comentariile presei extragem, în continuare, și următoarele date biografice: participa la războiul din 1916 cu gradul de capitan și de maior. Acolo, pe cîmpul de luptă, se verifica la lumina exploziilor comandantul de baterie exemplar. A terminat Școala Superioară de Război în condiții strălucite, fiind după aceasta întrebuintat numai în funcții de mare răspundere.

Ca șef al Secției istorice a Marelui Stat Major, generalul Al. Ioanițiu pune ordine în documentele de război și scoate valoarea lucrare *Istoricul războiului nostru de întregire*, premiata de Academia Română. A fost ani de-a rîndul șeful de stat major al Cursului de comandament, la care se cristalizează învațămintul conducerii războiului, la viitorii generali.

La 6 septembrie, generalul Ion Antonescu îi incredințează șefia Marelui Stat Major. La aceasta investire, generalul Pantazi își amintește ca Ion Antonescu i-a spus următoarele cuvinte: „Ioanițiu, după cum vezi din istoria tuturor popoarelor, șeful Marelui Stat Major este răspunzătorul absolut de pregătirea de război a unei armate, fața de țara lui și fața de istorie. Guvernele sint răspunzătoare din punct de vedere politic, dar șeful de Stat major răspunde fața de națiune, prin însași onoarea lui”.

Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Ultima fotografie a generalului Al. Ioanițiu, însoțind, într-o inspecție de pe front pe mareșalul Antonescu

Mihai Antonescu citind la Radio bilanțul inițiului an de guvernare a Mareșalului

Un alt exemplu de curaj și sacrificiu, după cum citim în *Universul* din 2 septembrie, este cel al lt. comandor aviator Alexandru Popișteanu. În ziua de 21 august 1941, la orele 18.30, în misiunea de vânătoare liberă, lt. comandor Alexandru Popișteanu, în fruntea a 10 vânători din Grupul 7, ataca de la 3 500 m o formație de vânători inamici, superioară ca număr. Numai în această luptă sînt doborîte 6 avioane inamice, dar aceasta frumoașă victorie este platită scump de Grupul 7 vânători prin înșeși moartea eroică a comandantului său.

„Ridicat pe o viață de muncă pozitivă și cinstită — scrie general de escadră Emanoil Ionescu — lt. c-dor aviator Al. Popișteanu a constituit și va constitui o figură de legendă a tinerilor aripi românești. Oțelit în școala aspră a zborului disciplinat, și-a împletit înăsa simultan cu instrucția zborului și o instrucție tactică superioară, facută la școala noastră de război și la școala de război din Paris. Conducîndu-și unitatea cu o energie de fier și totdeauna într-o luminată înțelegere a situației, oricine gasea totuși la el și în orice moment un rezervor inepuizabil de humor și voie bună, care descrețea frunțile și deschidea inimile tuturor”.

A apărut în această lună de început de toamnă prima carte în care este descris războiul din Răsărit pentru dezrobirea provinciilor românești, Basarabia și Bucovina, intitulată *Ard marilor Nistrului*. Autorul este poetul și ziaristul Constantin Virgil Gheorghiu, care în anul 1940 a primit din partea Fundațiilor Regale premiul scriitorilor tineri, pentru volumul de poezie *Caligrafie pe zăpadă*.

Prefața acestei cărți — de fapt o scrisoare adresată autorului, devenită ulterior prefată — este semnată de Tudor Arghezi. Redăm cîteva fragmente așa cum sînt reproduse de *Timpul* din 15 septembrie: „Iubite d-le Gheorghiu, De prezentarea care bănuiai sfios că ți-ar fi trebuință, d-ta nu ai nevoie. Nu ai avut nici atunci cînd, debutant sovăitor, mi-ai trimis fără să te fi cunoscut, primele versuri publicate în *Bilete de Papagal*.”

Dacă tipărend iniția carte de proză te-ai gîndit la mine, desigur că ai făcut-o pentru simetrie și din superstiția că nașul de la bottez trebuie să asiste și la cununie. Îți răspund cu o scrisoare personală și nu cu o prefată [ea a devenit totuși prefată]. Adus de împrejurări să intri în presa cotidiană, ai experimentat comentariul pe viu, descoperind în călimara dumitale o posibilitate de expresie nouă. Dările de seamă, împrăstiate prin ziare, ți le-am citit cu satisfacție întotdeauna. Reportajul, care-i numai un cuvînt nou la cele ce se cheamă de mai demult povestire, capătă de la dumneata nivel și accent de proză aleasă. Asupra literaturii de durată mai lungă și care exploatează problemele de fantezie, reportajul are cîștigul lucrului trăit exact și verificat rapid. De astă dată, cu

Cronica mărunta

• Înaltii ierarhi din Transilvania, însoțiți de un grup de 60 preoți, pleacă în Basarabia pentru a cerceta și mișgia pe frații de curînd desrobiți.

• În ziua de marți, 9 septembrie, excelența sa, ministrul Elveției, domnul de Weck, în calitate de locțiitor al decanului Corpului Diplomatic acreditat în România, Nunciul Apostolic Andreă Cassulo, este invitat la dejun, împreună cu doamna de Weck, la Castelul Foișor. Maiestatea Sa regina mamă Elena mulțumește domnului ministru de Weck pentru suma de 250 000 lei oferită în folosul soldaților români ranți.

• În interesul populației Capitalei și pentru stavilirea speculei, generalul R. Modreanu, primarul general al Municipiului, ia următoarea decizie: „Cetățenii care vor să ajute Primăria Municipiului la descoperirea depozitelor clandestine primesc 25% din valoarea totală a mărfurilor confiscate ca primă de încurajare prevăzută de art. 45 din decretul-lege pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului”.

• Serviciul central al cenzurii presei comunică: „Se pedepsește cu un ultim avertisment public ziarul *Gazeta Transilvaniei* din Brașov pentru recidiva în încălcarea normativelor și regulilor impuse de cenzură. Se pedepsește cu avertisment public ziarul *Arena Romanului* pe motiv că a inserat un articol în care se dădeau chestiuni eronate”.

• Citim în *Timpul* din 28 septembrie, la cronică literară semnată de George Ivașcu despre 75 ani de la nașterea lui Coșbuc: „Vlăstar rural al Ardealului, din părinți și strămoși păzitori de dătină și de prezență românească, Coșbuc s-a hrănit într-adevăr din spiritul și stilul satului, încît cum

SEPTEMBRIE
1941

Generalul
Radu Rosetti
cu prilejul
conferinței
de la Teatrul Național,
în vederea
deschiderii stagiunii.
În fotografie
mai apar
Liviu Rebreanu,
General Rodrig Modreanu
și prof. Ion Petrovici

Cronică măruntă

spune însuși într-un articol, dacă nu ar fi fost dat la școli înalte, ar fi fost unul din barzii anonimi ai poeziei noastre populare. Pornind de la mediul și atmosfera authtonă, Coșbuc a creat o poezie valabilă în sine, cu un atribut de universalitate, alit prin proiectarea faptelor, cit și prin valoarea ei artistică. Spre deosebire de Eminescu, Coșbuc are simțul sublimului cosmic surprins direct și netrecut prin filtrele meditației ale „filosofării”.

● O carte provoacă cinci procese, se intitulează și trece apărută în presa acestei luni: este vorba despre volumul „de scandal” *Turul Babel al scriitorului și caricaturistului Neagu Rădulescu*. Această carte constituie senzația sezonului literar. Dar... fiecare succes cu onosul său. Irreverențios cu eroli săi, luați din viața de toate zilele, cu numele lor adevărate, Neagu Rădulescu a stărnit asupra sa urgia acestora, el fiind dat în judecată de 3 actrițe și 2 scriitori care se consideră grav insultați de pana îndrăzneală a scriitorului.

● La cinematograful Scala, evenimentul stagiunii de toamnă: Melodia unei nopți, ce redă clipe din viața genialului W. Amadeus Mozart.

● Mama președintelui Roosevelt, Sarah Delano, a încetat din viață la 7 septembrie. Născută în 1854, într-o familie de bancheri, ea lăsa parte la numeroase opere de binefacere și, până în ultima zi, a fost prezentă la ceremoniile mai importante la care se ducea flut ei.

● Din toată lumea: în China gisca este simbolul fericirii. De aceea, darul de logodnă sau de nuntă cel mai nimerit în țara mandarinilor este o pereche de giște;

pana poetului scrie soldatul, soldatul în război, în lupta cu frontul. Ai norocul, pentru cititorul cu slovă însuflețită, că aduni în volumul de față, laolaltă, și să-i confunzi, doi camarazi ai lepădării de sine, pe poet și pe soldat. Te felicit că ești biruitor de două ori și îți rezerv plăcerea să te citești la tipar. Tudor Arghezi”.

Să urmărim și alte consemnări din presa bucureșteană de acum cinci decenii, care în această lună septembrie face un elogiu nedisimulat și generalizat marelui Ion Antonescu, venit la putere în urmă cu un an. A citi și mai ales a cita astăzi sutele de titluri care omagiază pe conducătorul statului ni s-ar părea o impietate, țara fiindu-ne abia ieșită din lunga iarnă de peste 50 de ani a dictaturilor. Să lăsăm istoria să cearnă, fără ură și părtinire, cele întâmplate și noi să oferim cititorului substanța vie a faptelor.

În acest context al presei române din septembrie 1941 ni se pare pe deplin semnificativ pentru vremurile care s-au așternut cînd și cînd peste țară și oameni, articolul *Political in literatură*, aparținînd unui mare și luminat om de știință, prof. C. Rădulescu-Motru, apărut în *Timbul* din 15 septembrie.

Aflăm din articol că există o opreliște și anume: interzicerea dreptului scriitorilor de a folosi, ca subiecte pentru lucrările lor literare, figuri sau fapte de oameni politici. Opreliștea dăinuie din vremea lui Titu Maiorescu. Acest lucru nu face decît „să sârcească arta de una din posibilitățile sale cele mai fructuoase: creativitatea artistică inspirată de eroismul politic”.

Scriitorii au primit însă cînd o puternică încurajare. În *Noul îndreptar*, sub semnătura prof. D. Caracostea, directorul Fundațiilor Regale, legitimitatea opreliștei de pînă acum este atacată pe față. El susține că „eroismul politic este îndreptățit să figureze printre posibilitățile artei”.

Pornind de la afirmațiile directorului Fundațiilor Regale, prof. C. Rădulescu-Motru face cîteva considerații asupra acestor drepturi: „Political nu implică în sine totdeauna eroismul. În el există și o latură care nu este de loc de disprețuit și în care eroismul este înlocuit cu alte însușiri, improprie pentru creația artistică, dar foarte necesare societății. În aceasta privința, political este la fel cu toate celelalte indeletniciri omenști. Eroism se găsește în indeletnicirile științifice, ca și în cele tehnice și economice; și oriunde se găsește, el este prins și folosit de artist”.

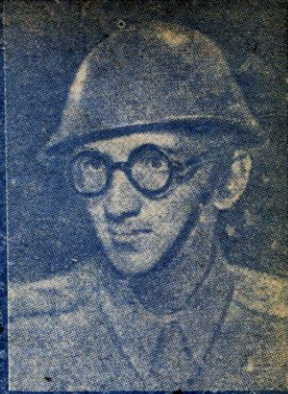
Dar, se întreaba prof. Rădulescu-Motru, „de ce se pune problema eroismului ca izvor de inspirație artistică, numai față de political?”

Pentru că „eroismul politic are o existență enigmatică. Este aproape cu neputința de definit. Caci atunci cînd political atinge eroismul, el încetează de a mai fi political, fiindcă se depășește; iar

Schisoare
de pe front
către
cel de acasă

Constantin
Virgil Gheorghiu,
autorul lucrării
"Arh. Măsurile
Nistrului"

Cronică măruntă

cind politicul nu atinge eroismul, ci are numai aparența de eroism, atunci el nu este eroism. În acest enigmatic existențial sta toată motivarea opreștei".

„Barbatului de stat — continua Radulescu-Motru — reprezentant al politicului, în toată puterea cuvintului, i se cer: prudența, prevedere, competența în afaceri și cunoștința de oameni, însușiri care la barbatul erou vin pe al doilea plan. Pe primul plan la acesta din urmă vin: curajul hotărârii, entuziasmul și spiritul de jertfă. Un barbat de stat poate reprezenta politicul în mod glorios, fara să fie erou. În schimb, bărbați cu suflete pline de eroism pot fi oameni politici detestabili".

Cind barbatul de stat, reprezentantul politicului are ocazia să fie erou? se întreabă autorul: „În momente istorice supreme: cind viața neamului însăși, pe care el îl conduce, este în pericol și totul atârna de un gest al lui hotărât. Atunci, reprezentantul politicului, dacă face gestul hotărât și este și urmat de neamul pe care îl conduce, devine un erou. Dar atunci lumea nu-l mai numește erou politic, ci erou național, sau erou pur și simplu", conchide prof. C. Radulescu-Motru. Caci iată, conducatorul statului, mareșalul Ion Antonescu, a depășit sfera politicului iar „literații au în fața lor un erou național pe care-l pot omagia prin lucrări literare în toată libertatea".

Tot din presa acestei luni aflăm că în timpul revoluției franceze de la 1789 a apărut pentru prima oară semnatura autentică a unei femei, într-un ziar francez: Louise Guynement de Kéralio. Ea a fondat un ziar care a apărut aproape fără întrerupere, dar sub titluri diferite, de la 13 august 1789 pînă în vremea teroarei (1791). Se intitula, mai întîi, *Ziarul statului și al cetățeanului*. Iată ce scria în editorialul primului număr: „În timp ce, prin bravura și curajul lor, o parte din cetățeni apără Patria împotriva dușmanului din afara, trebuie ca ceilalți să vegheze să o apere de dușmanii dinăuntru, să dejoace manevrele lor obscure, să combată principiile lor corupte, să arunce afirmațiile lor mincinoase și să protejeze contra lor pe cei cu spirite slabe și pe tineretul fara experiență. Aceasta va fi datoria cea mai nobilă și cea mai folositoare a talentelor literare". Deviza ziarului era: „Traiește liber sau mori". Schimbat succesiv în *Ziarul general al Europei* și în *Mercur național și străin*, începînd de la 1791, el dispăre în timpul teroarei, odată cu Louise de Kéralio, care este banuită de a fi în înțelegere cu cei emigrați. Refugiata în Belgia, Louise de Kéralio moare însă abia în anul 1821, exilată din patria sa, în serviciul careia își pusese totuși, odată cu averea, întregul talent generos de ziarista. ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Într-o casă din Andernach (Germania), care a fost construită în sec. XV, a fost descoperită recent o veche presă tipografică de mină, care reprezintă o mare valoare istorică. Presa datează din sec. XVI și făcuse din 1440 a lui Gutenberg prezintă doar puține progrese; curse de cai în Mesopotamia acum 3 300 de ani. Cu prilejul unor săpături arheologice au fost descoperite dovezi despre aceste evenimente ale antichității.

● Despre cit de mult îngreunează mersul tuturor treburilor publice exageratul și complicatul formalism birocratic, ne relatează un articol din Universul din 13 septembrie: „Originea răului trebuie să o căutăm în mentalitatea funcționarească tradițională, care socotește ca o dovadă a datoriei împlinirea faptului că descoperă mari prețuri de a amina și târăgăna rezolvarea celor mai simple afaceri curente.

Certificatul doveditor că „ești încă în viață", fără de care nici un pensionar nu-și poate încasa datoria pe care statul o are față de foștii săi slujbași, nu este o inovație izolată, ci este un amănunt caracteristic al nestăpînîtei fantezii birocratice care dovedesc toate lucrările administrațiilor publice.

Ce rost poate să aibă — se întreabă autorul — „certificatul de viață" cînd pensionarul se prezintă personal cu toate actele de identitate cerute?

Maldărul de acte și de legitimații felurite, formalitățile cele mai surprinzătoare și mai inutile, nimic nu este neglijat de cei care socotesc că rolul lor este să facă solicitărilor toate mizeriile ce se pot închipui. Această practică este generalizată mai la toate instituțiile publice și nu este cetățean să nu o fi resimțit".

Cu ROMEXTUR...

la monumente din nordul Olteniei

Este unul din numeroasele trasee turistice, organizate de *Romextur S.A.*, agenție turistică din Capitală (str. Luterană, nr. 4), la obiective istorice... ocolite în ultimii ani ai dictaturii, sau, în orice caz, nementionate în chip expres, întrucât erau mănăstiri, biserici, schituri. Or vizitarea acestora era incompatibilă cu educația ateistă pe care pînă și turismul era dator să o facă, laolaltă cu atîtea alte furi și organisme. Să pornim deci pe acest traseu, cu ochii imaginației și ai... documentului istoric, îndemn la descoperirea obiectivelor prezentate la fața locului.

Din Capitală, urmînd firul autostrăzii, primul popas este la *Pitești*, reședința județului Argeș, municipiul ce s-a serbat în 1988 șase veacuri de existență documentară atestată (orașul, ca multe alte localități ale țării fiind însă mult mai vechi). O aniversare discretă, întrucît în megalomania dictaturii bicefale, nu se serbau pe plan național decît localitățile... bimilenare. Cei 603 ani ai orașului se regăsesc, firește, și în cîteva monumente de certă valoare istorică și artistică, între care Biserica Domnească, zidită de Constantin Șerban și soția sa, doamna Balasa, în anul 1656, contemporană deci cu catedrala Patriarhiei din București, biserica Sf. Feocăria, mai cunoscută de localnici sub numele Mavrodolu, la care de admirat este în primul rînd fastuoasa ei catapeteasmă și, într-un cartier al orașului schitul Trivale, ctitor al mitropolitului Ungrovlahiei, Varlaam (1672-1679), pe locul unui așezămint mai vechi, din sec. XV. Refăcut, în mai multe rînduri, schitul impresionează prin pictura sa, datorată unui maestru, ro-

mân al penelului, Gheorghe Tattarescu.

Din Pitești, ne continuăm drumul spre *Curtea de Argeș*, prima reședință de scaun a Țării Românești, oraș intrat în istoria noastră odată cu întemeietorul Basarab I. Este și el cu aproape un veac și jumătate mai vechi de anul 1330, cum au dovedit-o cercetările arheologice de lingă Biserica Domnească, a cărei construcție masivă, cu puternice influențe bizantine ne întîmpină, curînd după intrarea în localitate, puțin pe stînga din șosea. În interior, fresce de mare valoare — tabloul votiv, înfățișînd un personaj a cărui identitate este controversată (Basarab?, Nicolae Alexandru?, Vlaicu-Vladislav?) alături de ctitoria sa, precum și scena *Deisis*.

Alături de biserică, temelile palatului domnesc întrecînd abia cu puțin dimensiunile unei locuințe obișnuite din zilele noastre, ilustrare grăitoare a modestiei acelor strămoși nevoiți să-și apere „sărăcia, și nevoile, și neamul” cînd în fața unui Carol Robert, cînd a unui Baiazid, ca să nu amintim decît pe cîțiva dintre asediatorii Curții de Argeș.

Pe șosea, la ieșirea din oraș ne apare Mănăstirea Argeșului, vestita mănăstire cîntată de balada despre *Mesterul Manole* și elogiată de toți cei ce au văzut-o, cărturari români sau străini, indiferent că erau din Orient (precum Paul de Alep sau Evlia Celebi) ori din Apus (ca Franco Sivori sau Edmund Chishull). Mănăstirea Argeșului ce nu-și are asemuire în arhitectura noastră românească decît, poate, cu Trei Ierarhii Iașilor (culmea!, chiar și în prefacerile datorate ace-

luiși arhitect Lecomte de Noudy).

Și din nou „pe Argeș în sus” (spre originile riului, dar și ale istoriei, întrucît pe aici, spune legenda, au coborît descălecătorii). Ajungem la *cetatea Poenari*, cuib de vulturi cocoțat semet pe stîncă de Vlad Tepeș, în timpul căruia acest castel s-a înălțat cu strădania orașenilor din Tirgoviște siliți de domn să lucreze la construirea lui „pînă s-au spart hainele pe ei” (*Letopiseșul cantacuzinesc*).

De la *Rîmnici Vîlcea*, cu vechile sale tradiții episcopale și cărturărești, pe Valea Oltului localitățile prin care trecem se deapănă una după alta, asemeni înșiruirii dintr-un hrisov. Chiar acel al „marelui, bunului, singur stăpînitor, lo Mircea voievod” cel Bătrîn, prin care, la 20 mai 1388 consemna întemeierea mănăstirii Cozia. De jur împrejur — toponime: „Muntele lui Teofil”, „Pîriul lui Anton”, „Călugăru” — ilustrînd viața monastică ce va fi înflorit aici încă înainte de ridicarea acestui lăcaș. Dacă sihastrii noștri n-au făcut istorie, ne-au lăsat, în schimb, geografiei!

La Cozia vom admira nu numai ctitoria lui Mircea cel Bătrîn (cu adăugirile făcute de alt mare domnitor, Constantin Brîncoveanu), dar și — peste șosea — *Bolnița Coziei*, veritabilă bijuterie arhitectonică din timpul lui Radu Paisie (1535-1545) cu hramul la Izvorul Tămăduirii, pentru a nu uita că ne aflăm lingă vestitele ape minerale ale Văii Oltului, care au făcut faimă națională și internațională Calimăneștilor, Căciulatei, Olăneștilor, Govorei.

După o escală balneo-climatică, în ziua a treia, por-

nind tot din Rm. Vilcea poposim întâi la *Arnota*, ctitorie și lăcaș de veci a lui Matei Basarab, pe locul unde — spune legenda — ar fi găsit adăpost de urmăritorii cînd era doar un boier fugar de urgia lui Leon vodă. Nu departe de ea, o altă ctitorie a aceluiași voievod, mănăstirea *Dintr-un Lemn*, construcție de piatră și cărămidă care-i face și mai misterios numele. Explicația ne-o dă la 1658 sirianul Paul de Alep. Un călugăr, scrie el, ar fi găsit într-un stejar o icoană a Maicii Domnului, care i-ar fi poruncit ca din acel arbore să dureze o biserică, ceea ce el a și făcut, folosind lemnul stejarului respectiv, socotit sfînt. La jumătatea secolului XVII, ctitoria inițială din lemn nu mai exista. Rămăsese doar legenda!

Legenda și la *Bistrița* olteană (pentru că există și o Bistrița moldovenească, zidită de Alexandru cel Bun). Cea din Oltenia își datorează existența puternicului și bogatului neam al Craiovestilor, boierii care la începutul sec. XVI, "faceau și desfăceau domni", pentru că în cele din urmă să preia ei tronul țării, prin "vătaful de vinători" Neagoe, care și-a luat numele de Basarab.

Plecînd de la Bistrița, trecem pe lîngă un tip aparte de monumente — conace și, în același timp, adevărate forturi întărite, cu ziduri groase și ferestre abia schițate în monolitul zidurilor, vestitele cule oltenesti, dintre care aceea de la *Măldărești* (cula Duca) este cea mai bine păstrată. Pentru a pătrunde, apoi, în acea capodoperă a stilului brîncovenesc — mănăstirea *Hurezi* — ctitoria lui Constantin Brîncoveanu. Ce să admiri mai întâi, în scurtul răgaz al vizitei? Eleganța arhitectonică? Bogăția de culori a frescelor, datorate celui mai de seamă artist al evului nostru mediu, Pîrvu Mutu Zugravu? Dantelăria în piatră a pridvoarelor bisericii și palatului, ori ale foisorului lui Dionisie? Sau pe toate împreună?

Tirgu Jiu, reședința județu-

lui Gorj — următoarea etapă a excursiei — este dominată, înainte de toate de întîlnirea cu opera lui Brîncuși. Marele sculptor, care a revoluționat sculptura modernă și a cărui expoziție retrospectivă — nu mai departe de toamna trecută — a uimit lumea artistică și financiară a Statelor Unite — are la Tg. Jiu cel mai reprezentativ ansamblu monumental: Poarta Sărutului, Scaunele, Masa Tăcerii și neasemuita Coloană Infinită — toate constituind un autentic templu sacru al artei maestrului coborît din *Hobița*.

De la Tg. Jiu, poposim la *Tismana* — cel mai vechi lăcaș monastic din Țara Românească, locul unde, în veacul al XIV-lea a ostenit Nicodim cel Sfînt, întemeietorul cinului monahal de la noi și unde, cinci secole mai tîrziu a lansat Tudor din Vladimiri celebra sa proclamație „cître tot norodul românesc”.

Nu mai puțin bogat în vestigii istorice este drumul de întoarcere. Lăcașuri așezate cu iscusință, în tainele muntelui și ale codrului, *Gura Motrului*, *Polovragi*, iar mai la sud capitala Olteniei, *Craiova*, cu zidirile ei laice sau eclesiastice. În primul rînd *Casa Băniei*, reședința celui mai de seamă dregător al Țării Românești, construc-

ție păstrînd încă multe din caracteristicile începutului de secol XVI, clădirea Muzeului de artă (cu valoroase expozite brîncușiene) și, firește, parcul, marele parc al Craiovei — mîndria localnicilor și a tuturor oltenilor. Iar dintre clădirile eclesiastice, în oraș: catedrala Sf. Dumitru, biserica numită *Madona Dudu*, cu o legendă asemănătoare celei de la mănăstirea *Dintr-un Lemn*. În împrejurimi, mănăstirea *Bucovăț*, cea căreia Mihai Vodă îi dădea importante danii, cu vestita ei cronică murală și mănăstirea *Jitivanu*, zidită de soața lui Constantin Șerban, doamna Balașa, la jumătatea sec. XVII, adăpostind un muzeu de artă bisericească de mare frumusețe și diversitate. (Ne amintim că o biserică ctitorită de aceeași doamnă Balașa ne întîmpinase la începutul traseului, în Pitești.)

Și-n ziua a șasea, după un tur de adio al cetății banilor, spre Capitală, trecînd, de asemenea, prin zone bogate în istorie și frumuseți ale naturii. Un traseu descris doar succint în aceste pagini, un traseu ce poate fi însă descoperit, în adevărata sa frumusețe și bogăție de imagini, la fața locului. Vă invităm, să-l vedeți! ■

Gh. DAVID

ROMEXTUR — S.A.

Strada Luterană nr. 4
(lîngă piscina hotelului București)

ORGANIZEAZĂ

începînd cu 1 septembrie
EXCURSII DE NEUITAT
pe următoarele trasee:

- NORDUL OLTENIEI (6 zile) — 3 380 lei
- MĂNĂSTIRILE DIN MOLDOVA (10 zile) — 4 950 lei
- VALEA PRAHOVEI (7 zile) — 2 990 lei

- WEEKENDURI** (3 zile):
- BUȘTENI — 990 lei
- PÎRIUL RECE — 870 lei

- EXCURSII DE O ZI:**
- MĂNĂSTIRILE DIN ÎMPREJURIMILE CAPITALEI — 284 lei

Relații suplimentare: Tel.: 16.44.31; 13.83.37,
sau la sediul Agenției, zilnic, între orele 8.30-19.00

DIALOG CU CITITORII

MAGAZIN ISTORIC PE PIAȚĂ ÎNAINTE DE APARIȚIE?

În nr. 7/1991, am publicat o pagină de publicitate a doamnei Marsilia Tecuci, din București. Spre regretul nostru, bunetele servicii ale redacției au fost parțial deturnate printr-un procedeu greu de calificat.

După cum ne relatează, d-na Marsilia Tecuci a cumpărat în ziua de 2 iulie 1991 de pe piață două exemplare din nr. 7/1991 al revistei noastre. Numai că planșele din interior erau pliate greșit, reclama apărând în acest caz pe planșa 2 în loc de planșa 4, cum fusese convenit.

Erau, evident, rebuturi tipografice. Dar cum de-au ajuns ele în comerț? Această e întrebarea! Și, mai ales, la o dată când numărul respectiv nu primește „Bun de difuzare”, el aflându-se încă în lucru la tipografie! La 2 iulie a.c., copertele nr. 7/1991 nu erau nici măcar tipărite. Finisarea numărului a început pe 4-5 iulie, iar difuzarea pe piață s-a făcut din data de 8 iulie. Iată-ne, deci, semnalat — după ce avem nenumărate dovezi că revista noastră nu ajunge la abonații ei (reclamații de ordinul miilor) datorită instituțiilor ce se ocupă cu difuzarea — un alt caz de lezare a intereselor revistei: sustragerea și difuzarea pe piață a unor exemplare (multe, puține?) din tirajul unui număr care nu avea „Bun de difuzare” din partea redacției și despre care noi știam că este încă în faza de tipar.

În scopul clarificării acestei, cel puțin ciudate, situații ne-am adresat, la rîndul nostru, colegilor de la Imprimeria „Coresei”, cu care lucrăm de 25 de ani, solicitînd lămurirea acestui evident act de fraudă în dauna revistei noastre.

Așteptăm răspunsul Imprimeriei „Coresei” spre a-l aduce la cunoștința cititorilor noștri și mai ales a reclamantei. Așteptăm desigur și măsurile ce se impun de urgență pentru curmarea acestor fraude ce aduc grave prejudicii nu numai intereselor revistei ci și colaboratorilor și partenerilor noștri.

Precizăm, totodată, că întregul tiraj difuzat în mod legal a fost perfect tipărit.

REVISTE, CU DRAG

Primum, zilnic, o bogată corespondență din partea cititorilor noștri — scrisori cu o problematică felurită, cum diverse sînt și preocupările cititorilor și corespondenților noștri, virtuțile și profesiunile lor. Un sentiment comun unește însă toate aceste scrisori (chiar cele în care ne sînt adresate observații critice): dragostea semnatarilor lor pentru istorie și constanta prețuire față de revista noastră,

intrată în cel de-al 25-lea an de apariție. O astfel de scrisoare, ilustrativă pentru imensa majoritate a corespondenței sosite pe adresa redacției noastre, este și cea pe care o reproducem în întregime.

Dragă redacție,

Subsemnatul **MOROȘAN CELESTIN**, din Tg. Neamț, str. Petru Rareș, nr. 1, bl. 1, ap. 15, pensionar (col.r).

Sînt cititor al revistei **Magazin Istoric** de la nr. 1 și posed întregă colecție legată artistic. Întrucît aflu prin rubrica **Cereri și oferte**, că sînt mulți amatori care vor să-și completeze colecția, cu această ocazie vă comunic că ofer următoarele numere din revista noastră: numerele 6/1981, 6, 8 și 11/1982, 1/1983, 3/1987, 5/1989, 3 și 8/1990.

Nu pot cu acest prilej să nu vă felicit de modul cum apare noua serie a revistei **Magazin Istoric**. Rog să mă credeți, căci aproape nu găsesc cuvinte pentru a-mi exprima sentimentele față de această revistă, față de munca echipei redacționale și a colaboratorilor dumneavoastră. Și pentru viitor vă doresc în munca d-voastră numai succese, satisfacții, bucurii și împlinirea tuturor dorințelor.

Apreciez că revista **Magazin Istoric** este în momentul de față cea mai bună publicație din România și care își aduce o contribuție — cu greu o putem evalua — mare la cunoașterea istoriei patriei noastre, cit și a istoriei internaționale, la educarea tinerei generații, a întregului popor.

Dacă despre seria nouă a **Magazinului Istoric**, cred că nimeni nu ar avea ce reproșa, în schimb, multe avem de criticat organelor poștale. Personal, în anul 1990, nu mi-a dus revista pe luna iulie, numai care cu mare greutate l-am găsit. De asemenea, primesc revista de multe ori cu mare întârziere, chiar la o lună de la apariția ei. M-am plîns Oficiului din Tg. Neamț, dar nu s-a schimbat nimic.

Încheierea scurtei mele scrisori, aș dori ca echipa redacțională să inițieze din nou concursuri cu premii sau alte formule. Toate concursurile care au fost în trecut organizate au avut mari succese și interes din partea cititorilor.

Cu acestea, vă rog să mă scuzați pentru aceste rînduri și încă odată vă urez succes în munca d-voastră nobilă.

AH, MEMORIILE

Încărcate de subiectivism... Părtinitor...

Dar ne putem lipsi de ele în cercetarea trecutului? Categorie, nu! Utilizarea lor trebuie făcută însă numai prin confruntarea lor cu alte surse. Ne-a întărit această convingere o scrisoare primită la redacție și al cărei conținut îl reproduc, atât pentru valoarea ei corectivă, cit și pentru in-

directa ei invitație la sporirea vigilenței profesionale:

Mă refer la articolul 1930-1940. Întîmplări și oameni din Serviciul Secret (VI), publicat în **Magazin Istoric**, nr. 6/1991, semnat de N.D. Stănescu.

Printre persoanele la care face referire autorul în articolul respectiv, figurez și subsemnatul. La p.74, coloana din mijloc, autorul articolului face o afirmație pe cit de inexactă, pe atît de jignitoare pentru mine. Pretinde autorul că subsemnatul aș fi dezvăluit o serie de fapte neonorable pentru Titănu, fără a face vreo precizare. Această afirmație este făcută de N.D. Stănescu în legătură cu minuirea fondurilor de propagandă de către Eugen Titănu, problema declanșată și întreținută de Al. Radian, succesorul la minister al lui E. Titănu, de August Filip, colaborator al lui C.Argetoianu, cînd acesta a devenit șeful guvernului, și cîțiva ziaristi, colegi de breasla al lui E. Titănu, printre care I. Nedelcu de la ziarul **Universul**.

Problema a fost soluționată prin decizia 103/3.02.1940 a Curții de Apel, Secția a III-a.

În virtutea dreptului la replică, cunoscînd probitatea și obiectivitatea dvs., la conducerea acestei valoroase publicații, solicit să publicați aceste rînduri...

Ceea ce am și făcut. Scrisoarea este semnată **VICTOR ALBOTEANU**, din București, și poartă data de 3 iulie 1991.

LA 21 DE ANI...

D-na **ANTONETA ȚINTARU**, din Timișoara, ne trimite cîteva date biografice ale fiului d-sale, Teodor Octavian Țintaru (1968-1989), căzut în zilele Revoluției din decembrie 1989.

Reținem: În data de 17 decembrie are schimbul II la fabrică (SPUMOTIM) dar nu a stat pe loc, a plecat cu coloana de demonstrați parcurgînd traseele deja cunoscute acum: P-ta Operei, Complexul Studentesc, Podul Decabal. Nu a participat ca un simplu spectator, a fost conștient de mărimea evenimentului istoric și nu l-au putut reține nici lacrimile mamei, nici stăruințele tatălui. A mobilizat prietenii la demonstrație, dar gloanțele nemiloase l-au doborât la Podul Decabal.

Prietenii l-au căutat imediat, dar nu l-au găsit în panică și învîlmășeala creată. Lumea era îngrozită de faptul că se trăgea în mulțime.

Ulterior am aflat că fiind rănit a fost dus la Spitalul județean și operat, extirpat un rinichi, jumătate de ficat, transplant de arteră femurală.

Toate au fost zadarnice, moartea a fost mai puternică. A decedat în 18 decembrie neștiut de cine, dragi.

În finalul scrisorii d-sale, scrie: Nu întîmplător fiul nostru a fost animat permanent de setea de dreptate și libertate a neamului nostru, căci el este strănepotul eroului Iliei Ursac, al cărui nume este înscris primul pe monumentul eroilor de la Cîrșoara.

DIALOG CU CITITORII

Acesta a fost călăuză Regimentului 2 Vinători de munte în 1916 și s-a remarcat prin faptele sale deosebite de luptă, meriindu-și numele înscris pe monument.

Noi și, implicit, familia noastră am fost victimele sistemului odios al comunismului fiind persecutați și trebuind să ne refugiem departe de locurile natale, deoarece bunicii lui din spre partea mamei au fost duși în Bărăgan în anii 1951-1956, așa zisul sat Pelicanu lângă Călărași (se numea familia Dovlete — se poate verifica).

Alinarea noastră ar fi dacă jertfa lui și a tuturor celor căzuți în decembrie 1989 nu ar fi zadarnică.

PRECIZĂRI LA... IANCA

Di. colonel (r) **VALER BRUCHENTAL**, din Buzău, ne trimite, pe marginea articolului 22-25 decembrie 1989: secvențe brălene (nr. 11/1990) următoarele precizări: La p. 23 a numărului respectiv de revistă, apare informația soldatului Petrică Deha, potrivit căreia la aerodromul Ianca, în zona stațiilor de radiolocație, în timpul Revoluției din decembrie 1989, au venit elicoptere care au lansat parașuțiști. În legătură cu această informație mă văd obligat — în numele adevărului — să fac următoarea precizare: Fiul meu, Valentin Bruchental, face serviciu în această unitate, chiar la subunitatea pază și a fost în dispozitiv de la începutul până la sfârșitul operațiilor din timpul Revoluției. Autorizat de el, fac precizarea că, în acel interval de timp, pe aerodromul Ianca nu a fost lansat nici un parașutist.

PATRIMONIUM

Primum nr. 1/1991 al „revistei de lectură istorică” Patrimoniul (redactor șef Ion Țurcanu) care apare la Chișinău — Republica Moldova în Editura „Universul” (vezi și Magazin istoric nr. 2/1991).

Scopul nostru — se spune în Cuvintul către cititor al acestui număr — este de a oferi cititorilor lecturi istorice, de regulă, ușor accesibile, așa ca publicarea în întregime să fie utilă școlii generale, studenților, oricui manifestă interes pentru istorie, dar căutând, totodată, a rămâne deschisă în fața curiozității și a înclinațiilor profesionale ale omului de știință.

Semnăz în paginile acestui nou număr al Patrimoniului: Alexandru Zub, Ștefan Holban, Iurie Colesnic, Ioan Pelivan, Veronica Boldisor, Căcișone Ionțoiu, Ion P. Crivăț, Iorgu Dișan, Liciniu Faina, Ap. D. Culea, Ion Țurcanu. Sunt publicate, de asemenea, două documente semnate de Gh. Tătăreanu: Evacuarea Basarabiei la Bucovinei de Nord (datat iulie 1940) și Memoriu privind politica externă a statului român desăvârșită de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial până la evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în vara anului 1940 (datat 1 mai 1943).

TEZAUZ CULTURAL VALORIFICAT

Între 8 și 10 iulie 1991 la București s-a desfășurat sesiunea Subcomisiei patrimoniului cultural și artistic din cadrul Comisiei de cultură și educație a Adunării Parlamentare a Consiliului European, subcomisia aflată sub președinția domnului Jacques Baumel, deputat francez.

Într-o lume în permanentă schimbare, tot mai dezecilibrată, mai „polarizată”, când înseși bazele civilizației sînt în mișcare, avem datoria, a spus dl. J. Baumel, să păstrăm împreună moștenirea culturală europeană. În România numeroase comori s-au pierdut sau au fost distruse în anii dictaturii. Subcomisia își propune inventarierea atentă a celor rămase și elaborarea unor programe de salvare a lor. Consiliul European (care a mai făcut „încercări” în acest sens, încă din 1976) a inițiat, în 1990, o dezbateri privind patrimoniul cultural românesc și atunci s-a operat o evaluare a problemelor arhitecturale ale unei capitale de o înestimabilă valoare culturală, Bucureștiului. Consiliul European a venit în țara noastră nu să ne critice, ci să ne ajute, preciza dl. Baumel, dar nu în sensul unor valize pline cu mărci sau franci. Conștienți că există multe dificultăți materiale, juridice, administrative, culturale, în valorificarea și refacerea patrimoniului nostru cultural, membrii subcomisiei au considerat reuniunea de la București — care a avut în program și vizite la Tirgu Mureș, Sinaia, Brașov, Sighișoara — numai un punct de plecare și, totodată, un mesaj de speranță pentru salvarea patrimoniului cultural românesc.

ARMATA ȘI SOCIETATE

În zilele de 10-12 iunie 1991 a avut loc o reuniune științifică avînd ca temă Armata și societatea în epoca formării și afirmării statelor naționale în sud-estul Europei. Desfășurată la complexul „Haiducului” din București, sub egida Comisiei Române de Istorie Militară (reorganizată în ultimele luni) și a nou creatului Institut de Istorie și Teorie Militară, aparținînd Ministerului Apărării Naționale, reuniunea a fost onorată de prezența delegațiilor din șapte țări: Bulgaria, Grecia, Italia, România, Turcia, Ungaria și Uniunea Sovietică.

Institutul de Istorie Militară va edita începînd din toamna acestui an Anuarul de Istorie Militară. Cercetători din Institutul de Istorie Militară au luat parte recent la manifestări științifice la Budapesta, Chișinău, Moscova. În luna august ei au fost prezenți la Congresul Comisiei Internaționale de Istorie Militară Comparată de la Zürich, avînd ca temă Războiul și muntele, prilej cu care au prezentat cartea

Războiul și muntele în istoria militară a românilor, în limbile engleză și franceză. Sub tipar se află un manual de Istorie Militară a românilor și lucrarea Războiul din Golf, elaborată de un colectiv de specialiști în domeniul fenomenului militar contemporan.

FESTIVAL CONSTANTIN SILVESTRI

Între 26-31 august s-a ținut la Tirgu-Mureș un festival internațional dedicat ilustruului dirijor, compozitor și pianist, Constantin Silvestri. Între 1961-1969, Silvestri a fost conducătorul orchestrei simfonice din orașul Bournemouth (Anglia). La Festivalul de la Tirgu-Mureș, desfășurat sub auspiciile lui Sir Yehudi Menuhin, președinția de onoare a dirijorului Sergiu Comissionne de la Vancouver Symphony Orchestra și conducerea celor 3 directori: Tibor Erkel de la Radio Budapesta, Czky Boldizsar de la Filarmonica din Tirgu-Mureș și pianista Anda Anastasescu din Londra, festivalul a reunit formațiuni și soliști din România, Marea Britanie, Franța, Spania, Ungaria, Singapore, Japonia. Doamna Regina Silvestri, soția regretatului dirijor, a fost, de asemenea, prezentă, ca și domnul Barry Knight, director la BBC — Radio 2.

CERERI ȘI OFERTE

VASILE I. TOMA, Ploiești, str. Milcov, bl. 10, ap. 10, sc. A, solicită nr. 11/1979; 9, 12/1980; 9/1981; 8, 10/1982; 9, 10/1989.

LEONTE PĂUNOIU, Ploiești, str. Intr. Castor, nr. 1, bl. G7, ap. 7, oferă colecția completă.

ANDREI LORENT, Piatra Neamț, bd. Decebal, bl. 88, sc. D, ap. 56, solicită: nr. 7, 11/1990.

DUMITRU BIRLEANU, Reșița, str. Corbului, bl. 5, sc. I, ap. 12, solicită: nr. 8/1989; 6/1990.

AGHEORGHE GHEORNA, București, bd. N. Bălcescu, nr. 5, bloc „Dunarea 1” sc. A, ap. 4, solicită: nr. 6, 8/1990.

ION MUREȘAN, Codlea, str. Libertății, nr. 21, solicită: nr. 1-7/1967; 7-8/1968; 7-8/1969; 1, 3/1970; 9/1971; 3, 6, 12/1974; 5/1975; oferă: nr. 2, 3, 12/1969; 7/1972; 7/1974; 10/1976; 6/1980; 10/1984; 7, 8/1985.

ALEXANDRU MATUȘCIAC, com. Receaș, str. Colonei, nr. 364, jud. Timiș, solicită: nr. 1, 2, 7/1990; 1/1991.

B. FRANCISC, București, bd. Schitu Măgureanu, nr. 27-33, sc. A, et. IV, ap. 21, oferă colecția completă și numere disparite din 1967-1987.

WILLY ȘLOIMOVICI, București, șos. Colentina, nr. 43, sc. A, et. 8, ap. 36, oferă colecția 1967-1990.

MATACHE ȘTRBU, București, șos. Viilor, nr. 95, bloc 102, ap. 126, oferă colecția 1969-1991.

CONTENTS (Romanian History) History School Books — A Survey • **Șt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (c. 1760-1820) • **G. Ștrempele** Old Culture Treasures in the Academy Library (II) • **A. Duju, M. Ștefan, Șt. Lache, C. Popișteanu, F. Dolghin** Romania in the World War II — Unpublished Documents (IV) • **N. Jurcă** 1939. A Romanian Draft for Peace • **M. Drăgescu** A Woman Aviator in the War • **C. Bălăceanu-Stolnici** Gloria and Destruction of the Brancoveanu Establishments • **C. Popișteanu** 1946-1954. Great Political Trials: Patrășcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** The Hell of Communist Dungeons • **O. Cristea** What and how did the Western World Learn of the Battle at Calugareni? • **P. I. David** Daco-Romanian Saints in Christian Calendar (II) • **Gh. David** 1782. Catherine II, Potemkin and... the Kingdom of Dacia • 1939-1940. Behind the Scenes of Censor's Office (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Reminiscences (II) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Le manuel d'histoire — une enquête • **Șt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (v. 1760-1820) • **G. Ștrempele** Trésors de la culture antique à la Bibliothèque de l'Académie (II) • **A. Duju, M. Ștefan, Șt. Lache, C. Popișteanu, F. Dolghin** La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale — documents inédits (IV) • **N. Jurcă** 1939. Un projet roumain de paix • **M. Drăgescu** Aviatrices dans la guerre • **C. Bălăceanu-Stolnici** Gloire et destruction des établissements de la famille Brancoveanu • **C. Popișteanu** 1946-1954. Grands procès politiques: Patrășcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** Dans l'enfer des prisons communistes • **O. Cristea** Qu'est-ce que l'Europe occidentale a appris sur la bataille de Calugareni? • **P. I. David** Saints dace-roumains dans le calendrier chrétien (II) • **Gh. David** 1782. Catherine II, Potemkine et... le royaume de Dacie • 1939-1940. Dans les coulisses de la censure (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Souvenirs (II) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Учебник по истории — анкета • **Шт. Паску, Л. Гьёмант** Ион Будай-Деляну (ок. 1760-1820) • **Г. Штремпеа** Сокровища древней культуры в Библиотеке Академии (II) • **А. Дужу, М. Штефан, Шт. Лакс, К. Попиштану, Ф. Долгин** Румыния во второй мировой войне: неопубликованные документы (IV) • **Н. Журка** 1939. Румынский мирный план • **М. Драгеску** Летчицы в войне • **К. Бэлэчану-Стоинци** Слава и уничтожение Учреждений рода Брынковину • **К. Попиштану** 1946-1954. Крупные политические процессы: Патрэшкану (III) • **Г.Д. Маринеску** Ад коммунистических тюрем • **О. Кристеа** Что и как узнал западный Европа о битве в Калугарени? • **П.И. Давид** Дакно-румынские святые в христианском календаре (II) • **Г. Давид** 1782. Екатерина II, Потемкин и... королевство Дакция • 1939-1940. За кулисами цензуры (II) • **Р. Нетцхаммер** 1914-1918. Воспоминания (II) • В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumanische Geschichte) Die Geschichtswissenschaft in der Schule — eine Befragung • **Șt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (c. 1760-1820) • **G. Ștrempele** Alte Kulturschatze in der Akademiebibliothek (II) • **A. Duju, M. Ștefan, Șt. Lache, C. Popișteanu, F. Dolghin** Rumänien in den zweiten Weltkrieg — Unveröffentlichte Urkunden (IV) • **N. Jurcă** 1939. Ein rumänischer Friedensplan • **M. Drăgescu** Fliegerinnen während des Krieges • **C. Bălăceanu-Stolnici** Die Glorie und die Zerstörung der Brancoveanu-Stätte • **C. Popișteanu** 1946-1954. Die politische Prozesse: Patrășcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** Aus den Höfen der kommunistischen Kerker • **O. Cristea** Was und wie hat das westliche Europa über die Calugareni-Schlacht erfahren? • **P. I. David** Dako-rumanische Heilige im christlichen Kalender (II) • **Gh. David** 1782. Ecaterina II, Potemkin und... das Dakien-Königreich • 1939-1940. Das Sichtbare und das Unsichtbare Gesicht der Zensur (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Erinnerungen (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia romana) El manual de historia — encuesta • **Șt. Pascu, L. Gyémant** Ion Budai-Deleanu (h. 1760-1820) • **G. Ștrempele** Tesoros de cultura antigua en la Biblioteca de la Academia (II) • **A. Duju, M. Ștefan, Șt. Lache, C. Popișteanu, F. Dolghin** Rumania en la Segunda Guerra Mundial — documentos inéditos (IV) • **N. Jurcă** 1939. Un proyecto rumano de paz • **M. Drăgescu** Aviadoras en la guerra • **C. Bălăceanu-Stolnici** Gloria y destrucción de las fundaciones de los Brancoveanu • **C. Popișteanu** 1946-1954. Grandes procesos políticos: Patrășcanu (III) • **Gh. D. Marinescu** Del infierno de las cárceles comunistas • **O. Cristea** De qué y como se ha enterado el mundo occidental sobre la batalla de Calugareni? • **P. I. David** Santos dacio-romanos en el calendario cristiano (II) • **Gh. David** 1782. Catalina II, Potemkin y... el Reinado de Dacia • 1939-1940. Entre los bastidores de la censura (II) • **R. Netzhammer** 1914-1918. Recuerdos (II) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sat.

ABONEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prslir.
Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

UBATONOCIE

